

hizim helde

DÜŞÜN

TOPLUM SANAT

ARALIK '84 / 250 LİRA

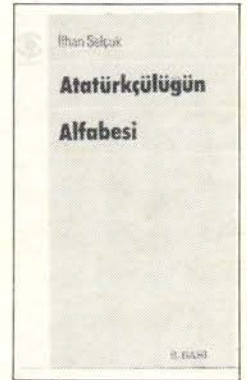
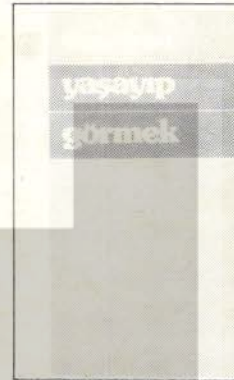
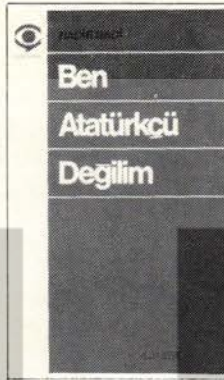
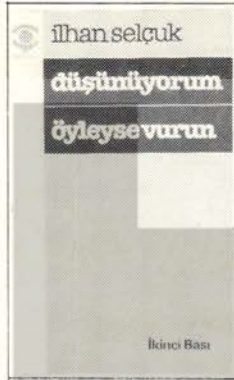
İnsanlığın Sürekli Gündemi:

İNSAN HAKLARI

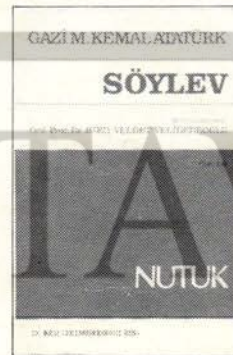
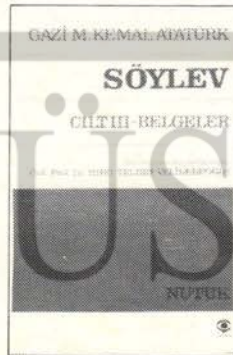
ÇAĞDAŞ YAYINLARI

BULUNAN YAYINLARIMIZ DENEME DİZİSİ

İlhan Selçuk	Düşünüyorum Öyleyse Vurun (2. Bası)	400.—	Nadir Nadi	Uyarılar 3. bası	350.—
Prof. Nermi Uygur	Yaşama Felsefesi 2. bası	350.—	Hıfzı V. Velidedeoğlu	Yol Kesen İrmak	350.—
Prof. Emre Kongar	Kültür Üzerine 2. bası	350.—	İlhan Selçuk	Atatürkçülüğün Alfabetesi 2. bası	200.—
Oktay Akbal	Yaşayıp Görmek	250.—	Prof. Nusret Hızır	Felsefe Yazıları 2. bası	350.—
Ahmet Rasim	Anılar ve Söyleşiler	300.—	Mehmed Kemal	Şairler Dövüşür	250.—
Vedat Nedim Tör	Kemalizmin Dramı 2. bası	200.—	Oktay Akbal	Dünyaya Açılmak	200.—
Prof. Akşit Göktürk	Okuma Uğraşı 2. bası	150.—	Nadir Nadi	Ben Atatürkçü Değilim, 4. bası	200.—
Prof. Macit Gökberk	Değişen Dünya Değişen Dil	150.—	Samim Kocagöz	Roman ve Yazarlık Onuru	200.—

TARİH - ANI - GEZİ - OLAY DİZİSİ

J.B. Tavernier	Topkapı Sarayı'nda Yaşam	400.—	Meral Tolluoğlu	Babam Nurullah Ataç	200.—
Mehmed Kemal	Türkiye'nin Kalbi Ankara	350.—	Nadir Nadi	Olur Şey Değil 2. bası	200.—
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Ailenin Çilesi, Boşanma	300.—	Ebubekir Hazım	Belgelerle Kurtuluş	200.—
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Söylev (cilt 1 ve 2 13. bası)	500.—	Tepeyran	Savaş Anıları	400.—
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Söylev (cilt 3 Belgeler)	300.—	Cemal Madanoğlu	Anılar 1. Bölüm	400.—
Kemal Üstün	Menemen Olayı ve Kubilay 3. bası	150.—	Talip Apaydın	Köy Enstitüsü Yılları	300.—

BAĞIMSIZ DİZİ

Philipp Soupoult	Şarlo	150.—
Kemal Özer	Sanatçılarla Konuşmalar	150.—
Atena Deponte	Yaşayan Kosta	150.—
Benjamin Farrington	Darwin Gerçeği	200.—
Mümtaz Zeytinoglu	Ulusal Sanayi	150.—

DÜŞÜN

Kapak Resmi

Tatra Dağlarını
Hatırlayış / J. HAJNY-HARING
(Dachau, 1943)

Kapak Düzeni

Ferit Erkman

Ofset Hazırlık

Kros Matbaacılık
Gümüş Reprodüksiyon

Basıldığı yer

Hürriyet Ofset Matbaacılık
ve Gazetecilik A.Ş.
Halkalı - İstanbul

Dağıtım

Hürriyet Holding A.Ş.

Aylık Dergi

Aralık '84
250 LİRA

Bizim Belde Toplum

Düşün Sanat / Sayı: 9 /
Sahibi ve Yazışları Müdürü:
Hüseyin Ekici

Yönetim Yeri: Kantarcılar,
Kepenekçi Sabunhane Sok.
Yeni Çarşılı İş Hanı 30-78
Eminönü - İstanbul

Yazışma Yeri:

Ankara Cad. Vilayet Han
No: 205, Kat: 2
Cağaloğlu - İstanbul

İçindekiler

- 1 içindekiler
- 2 sunu
- 3 düşünce ve felsefe tarihimize ilişkin saptamalar /
selâhattin hilâv
- 7 şiirler / **can yücel**
- 8 kardelenler / **onat kutlar**
- 9 "genç ozanlara şiire ölçü ve uyakla başlamayı öneririm" /
sabahattin kudret aksal
- 11 kimliği mi? izler ve izlenimler / **refik durbaş**
- 12 öğle rakıları / **mehmed kemal**
- 13 "teori başka, pratik başka" / **arslan başer kafaoglu**
- 15 karikatür / **ferruh doğan**
- 16 beyin yaşlanması / **gencay gürsoy**
- 17 varna'da bir odada / **kemal özer**
- 18 eğitim sistemimiz üstüne / **nuri karacan**
- 19 karikatür / **ferruh doğan**
- 20 yaşlılık günlüğü / **salâh bîrsel**
- 21 anladım anlamın anlamını / **cevat çapan**
- 22 insan hakları / **cem eroğul**
- 23 karikatür / **ferruh doğan**
- 24 insan hakları adım adım kazanıldı / **halit çelenk**
- 25 karikatür / **tan oral**
- 26 en temel hak yaşamak
- 27 hamurabi kanunlarından insan hakları bildirgesine
- 30 birleşmiş milletler insan hakları belgeleri
- 31 karikatür / **semih poroy**
- 32 tarihin akışı içinde insan haklarının kazanılması / **afşar timuçin**
- 33 karikatür / **tan oral**
- 35 abd ve insan hakları
- 36 bir ilan
- 37 iki fransız halk şarkısı / **gürhan tümer**
- 38 flick skandalı / **der spiegel, newswweek**
- 44 gençlere mi, yaşlılara mı? / **asım bezirci**
- 46 yetmiş yaş ve dış / **bâki uğur**
- 47 genç şiir ve miras / **veysel öngören**
- 50 geri döneceğim / **pablo neruda-halis aydın**
- 51 gerçekliğin sorunları-1 / **erdoğın alkan**
- 53 aşk için prelüdlar-1 / **behçet aysan**
- 54 yahya kemal'i ziyaret / **hasan izzettin dinamo**
- 55 dinamo'nun anıları / **mustafa aslan**
- 56 biraz saygı biraz sevgi / **fikret otyam**
- 57 şiirler / **suphi taşhan**
- 58 edebiyat estetiği-3 / **horst redeker-aziz çalışlar**
- 60 gel de anlat / **talip apaydın**
- 62 amatör tiyatronun kırsal kesimdeki yeri / **oben güney**
- 63 şturçe'nin düşündürdükleri / **yılmaz onay**
- 64 carmencita'nın kanına kim girdi / **victor jara-adnan özer**
- 65 "tiyatro yaşamı savunur" / **jak deleon**
- 66 sanat haberleri
- 67 "kayıp"ı beklerken / **vecdi sayar**
- 69 resim sergilerinden yarı yıl özeti / **emin çetin girgin**
- 71 "yaşam dosyası" yarışması
- 71 bir mahkeme öyküsü / **cenap güven**
- 72 cenap güven'e sorular / **tanju cılızoğlu**
- 78 kitaplar... kitaplar...
- 80 satranç-briç / **serdar çelik**

sunu

• Bu sayımızda, 10 Aralık 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin yıldönümü nedeniyle, insanlığın sürekli gündeminde bulunan bu konuyu bir özel bölümle ele alıyoruz. Tarih boyunca insanlık, nice çileler ve acılar içinde bir özgürleşme süreci yaşıyor. Cem Eroğul, *İnsan Hakları* yazısında, temel hak ve özgürlüklerin güvence altında bulunması için gerekli olanak ve koşulları dile getiriyor. Hukukçularımızdan Halit Çelenk, konuya ilişkin sorularımıza verdiği yanıtlarda, yaşam hakkının anlamını vurgulayarak, "İnsan Haklarının tarih boyunca adım adım kazanıldığını" belirtiyor. *En Temel Hak Yaşamak*'ta nükleer savaş tehdidinin yaşam hakkına yönelişi ele alınırken; *Hamurabi Kanunlarından İnsan Hakları Bildirgesi*'ne yazımızda özgürleşme süreci içinde insan haklarının hangi aşamalardan geçtiği; yine aynı bağlamda Afşar Timuçin'in yazısında insan haklarının tarihsel akış içinde kavranış ve gerçekleşme biçimleri belirleniyor. Özel bölümümüzde, *ABD ve İnsan Hakları ile Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Belgesi*'nin yanı sıra, Ferruh Doğan, Tan Oral, Semih Poroy'un karikatürleri de yer alıyor. Bölümü konu alan kapak resmimiz, Nazi toplama kamplarından Dachau'da yapıldı.

• *Düşünce ve Felsefe Tarihi'ne İlişkin Saptamalar*'da Selâhattin Hilâv, aydınlarımızda pozitivistlikten etkilenmenin boyutlarına ve getirdiği sonuçlara ışık tutuyor.

• Arslan Başer Kafaoğlu, bu ayki yazısında, "teori ve pratiğin birbirini tutmadığı" gerekçesiyle günlük yaşamda dü-

şülen yanlışları hoş görme eğilimini eleştiriyor.

• *Beyin Yaşlanması* yazısında Gencay Gürsoy, yaş ilerledikçe beynin fonksiyonlarının aldığı durumu, yaşlıların ilgi alanına yönlendirme konusunda önerileri dile getirirken; Nuri Karacan, yazısında, her zaman güncel olan eğitim sorunlarımızın yüksek öğretimi düzeyindeki boyutlarına değinerek eğitim sistemimiz üstüne saptamalarda bulunuyor.

• *Flick Skandalı*'nda, yerli-yabancı politik gözlemcilerce F.Alman devletinin kurulmasından bu yana en büyük skandal olarak nitelendirilen gelişmeleri *Stern*, *Spiegel* ve *Newsweek* dergilerinden özetle bulacaksınız.

• Edebiyat-sanat yazıları arasında, Sabahattin Kudret Aksal'la son kitabından yola çıkarak yapılmış bir söyleşi, şairin kitabı üzerine Refik Durbaş'ın değerlendirmesini okuyacaksınız. Asım Bezirci, *Gençler mi, Yaşlılar mı* başlıklı yazısında, "genç şairlere yeterince eğilmediği" yönündeki eleştirileri yanıtlarken, Veyssel Öngören *Genç Şiir ve Miras*'ta genç şairlerin konumunu tartışıyor. *Yetmiş Yaş ve Dış Bâki Uğur*'un ilgiyle okunacağını umduğumuz denemesi. Erdoğan Alkan, sürmekte olan dizisinin bu bölümünde, romantizmden bu yana gerçekçiliğin sorunlarını ele alıyor. Aziz Çalışlar'ın Horst Redeker'den çevirdiği *Edebiyat Estetiği*'nin son bölümünü okuyacaksınız. Hasan İzzettin Dinamo, anılarını Yahya Kemal'i ziyaret yazısıyla sürdürürken; Mustafa Aslan, yazarın *De Yayınevi*'nde çıkan *İkinci Dünya Savaşı*'ndan *Edebiyat Anıları* kitabını değer-

lendiriyor. Fikret Otyam, Suphi Taşhan'ın "kuşağı içindeki yeri"ni anlatıyor. Oben Güney ve Yılmaz Onay'ın amatör tiyatro konusundaki yazıları ve Jak Deleon'la kitabı üstüne yapılmış bir söyleşi tiyatro bölümünde bulacaksınız. Ayın sinema yazısını Vecdi Sayar, Costa Gavras'ın önümüzdeki günlerde izlemeyi umduğumuz *Kayıp* filmi üstüne yazdı. Emin Çetin Girgin'in değerlendirmesi, resim sergilerinden yarı yıl izlenimleri niteliğinde.

• Bu sayımızın ürün toplamı; Onat Kutlar'ın *Kardelenler* denemesi, Salâh Bırsel'in *Yaşlılık Günlüğü*; Talip Apaydın'ın *Gel de Anlat* öyküsü ve Cenap Güven'in Balıkesir Barosu'na açılan "Yaşam Dosyası" Yarışma birincisi *Bir Mahkeme Öyküsü* adlı öyküleri; Can Yücel, Sabahattin Kudret Aksal, Mehmed Kemal, Kemal Özer, Cevat Çapan, Suphi Taşhan ve Behçet Aysan'ın şiirleri; Gürhan Tümer'in türkçeleştirdiği Fransız Halk Şarkıları, Halis Aydın'ın Pablo Neruda'dan, Adnan Özer'in Victor Jara'dan türkçeleştirdiği şiirlerden oluşuyor.

• Bu sayıda kitap tanıtımlarının yanı sıra, önümüzdeki aylarda daha da genişletmeyi düşündüğümüz sanat haberlerine yer verdik. *Satranç-Briç* köşemizde Serdar Çelik'in yeni problemlerini sunuyoruz.

Düzeltilme:

Gencay Gürsoy'un bir önceki sayımızda yayınlanan *Edebiyat ve Bilim* yazısında, "münazara" sözcüğü "manzara", "Jaques Monod"un adı da "Jaxues Mond" olarak çıkmıştır. Düzeltir, özür dileriz.

Düşünce ve Felsefe Tarihimize İlişkin Saptamalar

Selâhattin Hilâv

Selâhattin Hilâv'ın 1908'den
Sonra Bizde Felsefe adlı
çalışmasının notlarından.

Pozitivist olduğunu söylediği için “pozitivist” olarak nitelenen (günümüze kadar, bir kalıp, bir “mazmun” gibi sürüp gitmiştir bu niteleme) Ahmet Rıza şöyle diyor: “Hepimizin, kendisine karşı savaşa-çığımız bir düşmanımız vardır... Genç Türkiye partisi Füyelerinden] bazılarının çok mutaasıp, diğerlerinin pozitivist olmaları ne ifade eder?..” (Dr.M.Ş.Hanioğlu, *Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, S.33, Üçdal Neşriyatı, İstanbul). “Pozitivist” sözcüğünün burada, “bağnazlığa, yüzeysel ya da abartılı dinsel inanca, onun yargılarına, değerlerine karşı çıkan kimse” anlamında kullanıldığını görüyoruz. Öte yandan, A.Rıza'nın, ideal ilkelere dayalı “gerçek” İslam dinini savunduğunu ve Batı düşüncesi ile bu din anlayışı arasında bir uzlaştırıma yönelmek istediğini de biliyoruz. Yani A.Rıza, pozitivist, her şeyden önce dinin karanlık yanına karşı çıkan bir görüş olarak anlamış olmalı. Başka bir deyişle, bir bilgi kuramı olarak pozitivism değil de, bağnazlığa ve belki de genellikle inanç ve duygu üzerine kurulmuş dine karşı bir düşüncü olarak pozitivism önemli onun için. (A.Rıza'nın dinsizlikle suçlandığını da unutmayalım). Oysa pozitivism, pekin (sağlam) bilginin kaynağına ve sınırına, yeni bilgi kuramına ilişkin bir görüştür ve her şeyden önce ve metafiziğin aşılmış ve işe yaramaz bir bilgi çabası olduğunu ile-

ri sürer. Pozitivism, tinsel-duygusal gereksinimleri karşılayan bir öznel yaşantı olarak inanca karşı olduğu kolayca söylenemez. Metafiziğe karşı çıkan bir başka filozofun, yani Kant'ın, dini, pratik akıl üzerinde temellendirmeye ya da en azından dinsel inanca açık kapı bırakmaya yöneldiğini biliyoruz. Auguste Comte'un da “insanlık dini”ni kurduğunu ve mistisizme kaydığını biliyoruz. Daha sonraki gelişmesi içinde pozitivism, *bilinemezçiliğe* ve dolayısıyla dine elverişli zemin hazırlamakla suçlandığını da söylemeliyiz. Öte yandan “taassuba” karşı olmada pozitivism ayırt edici özelliği değil; bu tutumu onunla paylaşan birçok öğretiydi. A.Rıza'nın içine düştüğü durum, kaynağa inmemenin, onu gerektiği kadar tanımamanın sonuçları. Hilmi Ziya Ülken şöyle diyor: “Ahmet Rıza, gerek bu, gerek İstanbul'da yayınladığı risalelerde, ahlak eğitimine dair-daha çok şarklı düşünceye bağlı görünen- bazı fikirler ileri sürmüştü de, bunların ne pozitivismle ne de Auguste Comte'un eserleri ile doğrudan doğruya ilgisi yoktu. Onun için, onun [A.Rıza'nın] pozitivistliği daha çok *Société positiviste* denen ve filozofun hayatında eserlerini yayınlamak maksadıyla dostları tarafından kurularak sonradan bir nevi fikir, ahlak derneği halinde devam eden cemiyete mensup olmaktan ileri gitmiyordu.” (*Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s.127-28, Ülken Yayınları). Kaynakla ilişki kurmamanın örnekleri, düşünce tarihimizde çok bol ve bu örnekler, hiç kuşkusuz, daha derinlerde yatan belirlenimlerin do-

ğurduğu ve sürekli olarak yinelenen bir *form*, bir *örüntü* (pattern) oluşturuyor. Farklı dönemlerde, çeşitli görüşlerin, hep bu aynı formun içinde ortaya çıktığı gözlemleniyor. Örneğin “pozitivist” Hüseyin Cahit, Taine'le yetiniyor; Cenap Şahabeddin ve A.Haşim, sembolizmi açıklarken, bu akımın köktü olan Hegel estetiğini birinci elden okumaya gerek görmüyorlar ve Haşim yalnızca R. de Gourmont'la yetiniyor. (y.a.g.y.s. 144-45). Böylece, “pozitivist” ya da “sembolist” sözcüklerinin gerçek içlem ve kaplamı göz önünde tutulunca, bizde, “şu ya da bu kişi, pozitivistti ya da sembolistti” gibi ileri sürüşlerin ne gibi bir anlam taşıdığı sorulabilir. Bir şair, yarım yamalak etkilenecek de, hattâ bilmeden de sembolist olabilir, diyebiliriz ve bu, edebiyat tarihinin irdeleme konusuna girer. Ama kişinin, pozitivist düşünür ya da sembolizm kuramcısı olabilmesi için, benimsediği görüşü, kaynağına inerek felsefeseli bir çabayla kavraması ve şu ya da bu biçimde yeniden üretmesi (yaratıcı olması) zorunludur. İyi bir “aktarmacılık” için bile gereklidir bu. Öyleyse bizde, “pozitivist” yada “sembolist kuramcı” gibi nitelermelerin, göz önünde tuttukları kişilere genellikle “isabet etmediğini”, terimle içerik arasında örtüşme bulunmadığını söyleyebiliriz. Bu durumda, “şu ya da bu kişi, şu ya da bu akımı nasıl anlıyordu?” sorusu bir anlam taşıyabilir ancak. Ama böylece, felsefe tarihinden, düşünce tarihine ya da kültür etkileri tarihine geçilmiş olur.

★ ★ ★

Ülken, yine aynı yapıtta şöyle diyor: "Türkiye'de, Aydınlanma Devri diye bir devir olduğunu söylemek güçtür. Çünkü... bu fikir cereyanının kendi bünyemizle doğabilmesi için, ondan önce bu fikirleri hazırlayan tecrübecilik ve akılcılık çıgırlarının, Renaissance ile başlayan, Descartes ve Locke ile gelişen bütün modern felsefenin Türkiye'de yaşanmış olması gerekir." (s.61). Dışardan alınan ve aşılacak istenen bir görüşle, bu görüşün farklı bir toplumsal-kültürel çevrede (bütünsellikte) uğradığı biçim ve içerik çarpılmalarına (deformasyon'larına) dikkati çekmesi ve alışlagelmiş kalıpcı düşünce tarzından farklı olması bakımından ilginç bir saptama bu. Bir çıgırın ya da görüşün, bir başka bütünsellik (yapı) içine aktarıldığında ne gibi bir anlam ve işlev edindiğini, o düşüncenin kaynağına bakmaktan çok, içine düştüğü yeni ortamın derinliklerindeki özgül belirlenimleri göz önünde tutarak kavrayabileceğimizi örtük bir biçimde belirtmesi bakımından da ayrıca dikkate değer.

★ ★ ★

Tanzimat'tan bu yana, genel düşünce yaşamının bir alt katmanında (tabakasında) etki gösteren başlıca temel düşünce kategorilerinin, "dogmatiklik" ve "ilerleme (terakki) kavramı" olduğu söylenebilir. Doğruluğun (hakikatin), bir yerde, hem de hazırlop olarak bulunduğu ve yapılıması gereken işin, bunu alıp kullanmak olduğuna inanıyor aydınlarımız. Onlara göre bilim, mutlak, kesin ve olmuş-bitmiş doğrulukları içermektedir ve bilimi üretmeye pek de gerek kalmadan, sonuçlarını devşirmek, kültürün yükselmesini, yurdun ilerleyip kalkınmasını kolayca sağlayacaktır. Bu dogmatik ya da eleştirisiz görüşe, aşağı yukarı bütün düşünce adamlarımızda rastlarız. Pozitivizmin, bilime ve sağlayacağı ilerlemeye verdiği önem, aydınlarımızın beklentilerine denk düştüğü için, bu çıgır çok yakın ve sevimli gelmiştir onlara. Bu anlamda bir "pozitivizm etkisi" olduğundan söz edilebilir bizde. Ama çarpıtılmış, yalınkatlaştırılmış, orası burası soyutlanmış, soyusopu iyice bilinmeyen bir "pozitivizm"dir bu ve dogmatik-iyimserlikle, "otomatik" bir ilerleme inancıyla elele yürür. İlerlemeyi (terakkiyi) sağlayacak bir araç olarak, yani "pragmacı" bir tutumla yaklaşmaktadır bilime (pozitivizme de). Batı dünyasının temelindeki kapitalizm

ve yaratma (üretme), icat, keşif tutkusıyla donanmış, merak duygusuyla büyülenmiş yırtıcı birey (tarihte daha önce rastlanmadık bir bireydir bu), aydınlarımızın ve düşünürümüzün gözünden kaçır genellikle ya da ekonomik etkinliğin, toplum yaşamında bağımsızlığa ulaşamadığı, sivil toplum'un kurulamadığı bir geleneksel (kapitalizm-öncesi) topluluğun gözükleriyle bakılır bunlara; bu topluluğun Batı'dan nitel olarak farklı ve kapalı dünyasına indirgenerek yorumlanır bunlar. İyimserliğin ve bir tür bölünlüğün kaynağı da buradadır. Oysa kapitalizm, o dönemde de, ortak kabul etmeyen, ilerlemeyi kendisine saklayan ve dolayısıyla dışındakileri ezerek, sömürerek varlığını sürdüren ve dünyayı avucunun içine almaya yönelen bir etkinlikti (praksist) hiç kuşkusuz. Başka bir deyişle, bilimlerin sonuçlarını kolayca devşirerek ve bunları eğitim yoluyla yayarak bir ülkenin kalkınmasına izin verecek yansız (nötr), evcil ve evrensel "terakki" süreci diye bir şey yoktu orada. Aydınlarımızın ve düşünce adamlarımızın benimsedikleri bu *idealist* ve *soyut* evrensel ilerleme düşüncesi, ekonominin, toplumsal yaşam üzerindeki belirleyici etkisini kavrayamamalarından ya da en iyi ihtimalle ekonomiyi, geleneksel düşüncenin etkisi altında, bir üstyapı gerçeği gibi görmelerinden ileri geliyordu. Oysa yine aynı yıllarda, bazı komşu ülkelerde, kapitalizmin ve dolayısıyla dünya egemenliğinin, yalnızca bir kültür ve eğitim sonucu değil, bir ekonomik yapı sonucu olduğu ve kapitalizmle, evrensel ilerleme düşüncesi içinde dostça yaşanamayıp, köklü ekonomik ve toplumsal devrimle başa çıkılabileceği, bilimsel incelemelerle ortaya konuyordu. Ama bunlar, ithalatçı bilgi anlayışının değil, temele inen yaratıcı felsefesal ve bilimsel düşünce çabalarının ürünüydü. Yani savaşın üstte değil, altta verilmesi gerektiğinin bilincine varılmıştı artık.

★ ★ ★

Devşirmeci ve hazırlopçu düşüncenin felsefe alanındaki bir başka belirlenimi de şu: Dışardaki tartışmaları, dayandıkları terimler (kavramlar) ve ortaya kondukları soru içinde ve olduğu gibi ele almak. Doğruluk (hakikat) tartışmadaki iki terimden birinde bulunduğu göre (bir üçüncü terimde bulunabileceği ya da hazırlop olmadığı düşünülüyordu), kanıtların ağır bastığı düşünülen bu iki

yandan biri benimseniyor, ona *inanılıyordu*. Yani sorunun ve dayandığı terimlerin irdelenip eleştirilmesi ya da aynı konuya ilişkin bir yeni sorunun ortaya atılması söz konusu değildi. (Bu, felsefe söz konusu değildi, demektir). Yeni Osmanlıları dönemindeki "ahlak mı, yoksa fen mi daha önemlidir?"; "insan yaşamında, beyin mi, yoksa yürek mi son sözü söyler?" ve daha sonraları, "sanat cemiyet için midir, yoksa sanat sanat için midir?"; "fert mi, cemiyet mi?" gibi ikiye bölücü akılyürüttmelerin çemberinden çıkamayan düşünce, skolastik ve çözümleyici düşünceden sıyrılamamıştı (izlerine bugün hâlâ sık sık rastlanan bir düşünme biçimidir bu). Terimleri ve soruları, *verildikleri* biçimiyle olduğu gibi kabul eden bu tutumda, diyalektik olmak şöyle durun, bireşimci (sentezci) bile olmayan ve kökü çok gerilere ve derinlere giden bir düşünce tarzının, yeni içeriklerle, ama eski formula su yüzüne çıktığını söyleyebiliriz.

★ ★ ★

Bir başka belirlenim, çözüm arayıcılıktan, toplumsal ve siyasal bakımdan yararlı olmak kaygısından, yani geniş anlamda pratik bir davranıştan ötürü, düşüncenin hiçbir zaman *kendisi için* işleyememesi ve kendi dışına atılmasıdır. H.Z. Ülken şöyle diyor: "Yüzyıllar boyu savaş halinde bulunduğumuz bir dünya karşısındaki mukavemetler ve devrimler, sonunda İmparatorluğun yıkılmasıyla yeni bir siyasi bünyenin meydana çıkışı, bu bir asırlık fikir hayatını çoğu ihtirash, günlük siyasi eyleme bağlı ve derin olmaktan uzak bırakmış. Batının fikir köklerine nüfuz etmek ve yeni fikirleri geniş buutlarıyla kavramak imkânı bırakmamıştır... Türk düşünürleri, yakın yıllara kadar gazete ve haftalık dergi sayfalarında günlük sorulara cevap vermeye çırpınan dar bir çerçeveye sıkışıp kalmışlardır. Bu açıdan bakınca, Tanzimat ve Meşrutiyetin olduğu kadar Cumhuriyetin fikir tarihinin de sathı olduğunu belirtmek lazım gelecektir... Hatta içtimai eyleme aşırı bağlılık, belki de bir bakıma bu devir Türk düşüncesinin kusuru gibi görülebilir. Derinleştirilmiş fikir eserlerini, bu bağlılıktan kurtulabildiği nisbette vermesi beklenmelidir." (y.a.g.y., s. 13-14). Örneğin, pratik açıdan yararlı olma kaygısının felsefeye yaklaşmayı nasıl belirlediğini, yakın geçmişteki bir tartışmada açıkça görüyoruz: Emin Erişirgil, Mustafa Şekip Tunç-

un Bergson adlı kitabından söz ediyor ve şöyle diyor: "Şekip, Bergson'u niçin sevdiğini anlatıyor ve James'ten geçerek Bergson'a ulaştığını söylüyor. İtiraf ederim ki benim düşüncelerim James'in durduğu noktada kaldı. Yani bir nevi Mutlak'ı bildirecek sezginin bir bilgi kaynağı olabileceğine inanmadım." Erişirgil'in James'in düşüncesini niçin benimsediğini özgün bir biçimde temellendirdiğini söyleyemeyiz. Erişirgil, yalnızca Bergson'un "sezgici" yöntemine inanmadığını belirtmekle yetiniyor.

Öte yandan Şekip Tunç da, Bergson'un önsözünde, bu filozofa yaklaşmasını felsefesal gerekçeleriyle ortaya koyarak temellendirmez; bir çeşit duygusal-düşünsel yaşamöyküsü dilimi olarak açıklamaya yönelir. (Bergson, *Ön Söz*, İkinci Basış, Mualim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934). Erişirgil, aydınlarımızın soyut, yaşamdan kopuk, etkinliği olmayan bilgilerinin yerine, "ilmin rehberliğini" koymak istiyor; "bir takım kavramları bilen değil, vakalar üzerinde düşünebilen kuvvetli, aydın bir zümrenin [ortaya çıktığını] görmek" amacını göz önünde tutuyor. (Ülken, y.a.g.y., s.421). Ş.Tunç da, kişisel eğilimlerinin yanı sıra, toplumsal sorunların çözülmesine götürecektir bir düşünce atılımı olarak görüyor Bergsonculuğu. Ama kendi işini yapamayan, gerekliliklerini yerine getiremeyen, yeniden üretilemeyen bir "felsefe"nin, pratik sonuçlar vereceğini beklemek gerçekçi bir tutum değil. Üstelik bu "felsefe"nin, resmi ideolojinin çemberinden hiçbir zaman çıkmadığını, köklü bir eleştiriye girişemediğini de unutmamalı. Ülken şöyle diyor: "E.Erişirgil, bu yazısıyla [İdealsizlik Tehlikesi], *Eski ve Yeni Nesillerin Düşünce Farkı'na ait yazısı* arasında çelişmeye düşmektedir. O yazıda, eski nesilleri tembel ve soyut bir fikir savunucusu olarak gösteriyor. Soyut fikirlerden hayata inemediklerini iddia ediyor. Halbuki bu yazısında, kendisinin de mensup olduğu *eski nesiller*'in ruhunda daima mücadele şevkinin ve ideallerinin hâkim olduğunu söylerken onları tam ülkücü olarak göstermektedir. Tam ülkücü olmak için hayata bağlı, hayat tecrübelerinden faydalanmış olmak gerekmez mi? Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, Meşrutiyetçiler, her yöndeki ideologlar hayata bağlı ve tecrübeyle pişmiş insanlar olmasaydı, memleketin kıvrıldığı dert-

lerle bu kadar yakından ve fedakarca uğraşır mıydı? Hatta diyebiliriz ki, Türkiye'de eksik olan cihet [hayata bağlı düşünce değil, soyut düşünce, gündelik soruların üstüne yükselen asıl felsefi düşünce idi. Çünkü bu düşüncenin, uzmanlık şeklinde, cemiyette fonksiyonu yoktu. Bir yanğını söndürme telaşı içinde bulunanlar, bazı yanlış tedbirler almış olsalar bile, o dakikanın üstüne yükselmeleri ve huzur içindeki fikir hayatını yaşamaları imkânsızdı." (y.a.g.y., s.425-26) Ülken'in, "felsefi düşünce, uzmanlık şeklinde, cemiyette fonksiyonu yoktu" sözü, çağdaş düşünce ve felsefe yaşamımızın bir başka temel belirlenimine parmak basması bakımından ayrıca önem taşıyor. Bu işlevsizlik (fonksiyon yokluğu), geleneksel dünya görüşünün ve dinin, toplumun düşünsel gereksinimlerine yeterince cevap vermesinin sonucudur ve felsefenin felsefe olarak yapılmasının bir çeşit "lüks" ya da "moda" olarak yalnızca aydınlar arasında kalmasını; genel kültürün ve düşüncünün tabanını oluşturmamasını açıklar. Gerçekten de dine dayalı yekpare bir ideoloji, felsefenin, yani özgür ve eleştirel düşüncenin, tinsel (manevi) dünyaya sızmasını ve bu dünya tarafından özümlemesini her zaman olanaksız kılmıştır bizde ve Batı'ya açılma dönemi boyunca da aynı olumsuz etkiyi gösterdi. Böylece, Taine-Renan-Fouillé-Gustave le Bon gibi ikinci dereceden felsefecilerin görüşlerinin açtığı yataktan akan yalıtıma uğramış ve yüzeysel bir felsefe geleneği kurulabilirdi ancak. Gerçek kaynağından (Platon'dan, Aristoteles'ten, Herakleitos'tan, Descartes'tan Locke'tan, Kant'tan, Hegel'den, Marx'tan, Husserl'den, Russell'dan) ayrı düşmüş, içine kapanık bir sözde-gelenektir bu. Daha sonra getirilmek istenen taze hava (Bergsonculuk, pragmatizm, enerjetizm, fenomenoloji vb.) da, kendi kısıtlayıcı çemberi içinde kalıyor ya da üniversitelerin duvarlarından dışarıya taşamıyordu. Bundan ötürü, hem bizde "felsefe" yapmaya çalışanların düşüncesini biçimlendirmesi, hem de genel kültür yaşamının felsefeye gereksinim duymamasına yol açması bakımından bir dolayım (bir uğrak) olarak geleneksel dünya görüşünün dinin ve ideolojinin ve bunlarla, kaynaklarını oluşturan daha derindeki belirlenimler arasındaki bağıntılarının ayrıca irdelenmesi gerekir

★ ★ ★

Bütün bu temel nedenler (dogmatiklik, kaynağa inemeyen yüzeysellik, köktenci düşünce ve eleştiri yoksunluğu, toplumsal ve pratik yarar sağlama ve çözüm getirme kaygısı), düşünce dünyasında cephe değiştirmenin, bir görüşten ötekine atılmanın sık rastlanan bir olay olmasına yol açmıştır. Düşüncenin işlevsizliği ve ciddi bir gereksinimin karşılığı olmaması da, bu tür davranışların doğal karşılanmasının kaynağıdır, diyebiliriz. Özellikle siyasal alanda, görüş ve parti değiştirmenin yadigarlanmaması, kendisiyle hiçbir zaman hesaplaşmayan, yani hiçbir zaman kendisi olmayan bireylerin ve bu tür davranışın hesabını sormayı hiçbir zaman aklından geçirmeyen yığınların oluşturduğu toplumlarda görülebilen bir olaydır. Bizdeki düşünce ve felsefe tarihini, 1908'den önce olsun sonra olsun, işte bu ortamda ve bu belirlenimleri göz önünde tutarak incelemeye girişmemiz gerekiyor.

★ ★ ★

Kaynağa inmemek, birinci elden okumama, bizde düşünce ve felsefe yaşamının temel belirlenimi olarak görünüyor (derin nedenleri var bunun). Bu tutum, eski bir sözün; "söyleyene değil, söylenene bak"ın gizli etkisinin bir tanığıdır. Başka bir deyişle, bizde, düşünce adamı, bir gerçekle ya da düşünceyle doğrudan karşılaşmaya, hesaplaşmaya yanaşmıyor; kaçınıyor bundan, korkuyor ya da böyle bir alışkanlığı hiçbir zaman edinmemiş. Geleneksel bir davranış bu. Burada, nesne karşısında dolaımsız (médiation'suz) ilişki kuramayan bir özne söz konusu. Bir bakıma eski "nakli ilimler" geleneğinin kalıntısı da denebilir. Doğruluğun (hakikatin) bir yerde bulunduğu ve oradan alınabileceği, devşirilebileceği ve özümlelenebileceği (kullanılabilirliği) inancı dinsel kökenlidir ve düşünce dünyamıza her zaman egemen olmuştur. Üretmeksizin, yaratmaksızın sahip olma, kendinin kılma, yararlanma, pratik yaşamda (bilimler ve teknoloji) olduğu gibi kuramsal alanda (felsefede) de olanaklı sanılıyor. Bu tutumun çözülmesi, dogmatik, iyimser, bön (naif), boyun-eğici, hazırlopçu bir düşünce altyapısını ortaya çıkaracaktır ve bütün bunlar, gerçek felsefesal düşüncenin tamatımına karşıtıdır.

★ ★ ★

Ama alınan, devşirilen, toplanan, derlenen, yani yaratılmayan şey, kendini bir başkasının özümlemesine bi-

rakmaz, gerektiği gibi kavranamaz, kendisine egemen olunmasına izin vermez; geliştirilemediği gibi işe de yaramaz. Yabancı ve eğreti bir öge olarak kalır. Batı felsefesinin darbesi altındaki düşünce yaşamımızda bu belirlenimler, çeşitli akımlarda, düşünlürlerde kendini sonsuz olarak yineler.

★ ★ ★

Matematik, akılsal sezgiyle apaçık kavranan düşünsel nesnelere ve bunların, adım adım ilerleyen mantıksal düşünce işlemiyle geliştirilmesine; doğa bilimleri de, gözlem ve deneyimin saptamasına ve denetlemesine dayandığı için daha kolay aktarılabilir, öğrenilebilir ve özümselebilir. Ama bu özellikler, matematikte ve doğa bilimlerinde yaratıcılığın, mekanik bir biçimde elde edilmesini sağlamaz. Bilimlerin gerektiği gibi özümlemesini ve bu alandaki yaratıcılığı olanaklı kılacak gereksinim ve elverişli koşullar yoksa, aktarılan bilgiler donmuş "malumat" olarak kalır çoğunlukla ve biz bunu geçirdiğimiz deneyimler dolayısıyla çok iyi biliriz. Teknolojiden ise, ürünlerinin kuramsal temeli bilinmeden ve bu ürünler üretilmeden de kolayca yararlanılabilir. Örneğin, makine ve motorlu araç kullanmakta görüldüğü gibi, bir düzen oluşturacak biçimde birbirine bağlanmış belli bedensel hareketleri yapmayı öğrenmek, bu yararı gerçekleştirmeye yeter. Ama motorlu aracı üretemeyen (yaratamayan) kimselerin, çok "usta"da olsalar, trafik kazalarında, ülkelerine dünya birinciliğini kazandırdıklarını biliyoruz. Yaratıcılığın, hırzırlopçuluktan aldığı bir intikamdır bu. Felsefeye gelince, durum daha da vahimleşiyor. Felsefe, kolayca aktarılıp özümlemez. Hatta, "felsefe öğretilemez" denmiştir ve bu, bir bakıma doğrudur. Felsefe öğrenmek, felsefeyi yaratan çabayı, bireysel boyutta yeniden gerçekleştirmeyi zorunlu kılar. Yani burada, alışlagelmiş

anlamıyla bilgi olarak aktarılma ve özümleme söz konusu değildir. Örneğin bir filozofu anlamak, onun yaratıcı düşünsel deneyimini, bireysel düşüncede yeniden yaşamak demektir. Bundan ötürü, yaratıcılığa dayanan "felsefe", kolayca fark edilmeseler ve istatistiklerde dile gelmeseler de, korkunç "düşünsel kazalar" a sık sık yol açar.

★ ★ ★

Düşünce alanındaki bu özümleme, kendinin kılabilme ve yaratma güçlüğü'nün derinlerinde, doğrudan doğruya üretime dayanmayan ama üretimin gerçekleştirilmesi için gerekli koşulları sağlayan devşirici (toplayıcı) bir ekonomik *bütünselliğin* (yapının) bulunduğu bir varsayım olarak ileri sürebiliriz. Bu durumda, genellikle kültür yaşamında ve özellikle inceleme konumuz olan düşünce ve felsefe tarihi alanında bu *yapının* izdüşümlerini, benzeşik (homologue) formlarını, örüntülerini bulmamız, somut ortaya çıkışlarını saptayıp göstermemiz gerekecektir. Savaş ve üretimin koşullarının hazırlanmasına dayalı bir haraç ve vergi rejiminin, doğrudan üretime dayalı bir ekonomiye, yani asyasal bir üretim tarzından kapitalist bir üretim tarzına geçme zorunluğu doğduğunda, birincinin, ikincinin içine sızarak yarattığı sonuçların; din, siyasa ve genel kültür alanında doğurduğu benzeşik formların, bilimsel incelemelerde (örneğin M. Ali Şevki'nin S. Ülgener'in, N. Berkes'in, Ş. Mardin'in ve başkalarının yapıtlarında) büyük ölçüde ortaya konduğu söylenebilir bizde. Üzerinde pek az çalışılmış düşünce ve felsefe tarihi konusunda da aynı şeyi yapmak söz konusu.

★ ★ ★

Üretim dışında kalmışlığın insan-sal ve varoluşsal açıdan irdelenip derinleştirilmesi, dünya karşısındaki belli bir duruşa, bir insan tipine, bir bireye ve kendine özgü yanları olan

bir maddesel ve tinsel etkinliğe, yani tikel bir praksise götürebilir bizi. Örneğin şöyle diyebiliriz: Bu tür bir üretim tarzında, yaratıcılığın merkezi ve kaynağı olmayan insanın varlığı, *kendisinde değil dışıdadır*. Yani ötekine göre konumlanma, bir başka-yerde-olmaklık söz konusudur burada. Genellikle yaşamın, dıştaki bir güç tarafından yönetildiğine inanma ve her şeyi ondan bekleme; ekonomi alanında yönetilenin (üreticinin) doğrudan ve yönetenin dolaylı olarak bütün talihini, egemenlik altına alınmamış doğa güçlerine (örneğin meteoroloji koşulları), devlete ya da dış borçlanmaya bağlamasında; siyasal yaşama atılmış olanların eninde sonunda devlete ya da iktidara kapılanmasında; kültür ve düşünce adamlarının resmi ideolojiden ya da dışardaki modalardan medet ummasında açıkça görüldür. Dünyayı kendisinden başlatamayan ve Batıdakinden çok farklı olan bu "birey", felsefe söz konusu olunca, dıştan verilmiş olanı (doğru diye kabul ettirilmiş inançları, değerleri, yargıları ve resmi ideolojiyi) kökten bir eleştiriden geçiremeyecek ve olumsuzlayamayacaktır. Başka bir deyişle, yapayalnızlık tehlikesini göze alamayacak, kendisinden başka birinin yaşamadığı bir serüvene girişemeyecek, *cogito* deneyiminden hiçbir zaman geçemeyecektir. Kişinin, tekliğini sonuna kadar yaşayamamasıdır bu, yani Ş. Mardin'in kültürümüzdeki ve aydınımızdaki "daemonic" boyut eksikliği (*Toplum ve Bilim*, s.9-16, 24 Kış 1984) diyerek parmak bastığı gerçektir ve düşünce alanında *felsefesizlik* olarak kendini gösterir. (Bu "birey" in temel belirlenimlerini, başka açılardan, daha önce irdelermeye çalışmıştık. Bkz. *Tarihsel Gerçeğimiz ve Felsefe*, Felsefe El Kitabı, V. Bölüm, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, 1981; *Felsefenin Başlangıcı, Doğru, Korku, Birey*, Yazko Felsefe Yazıları, 5. Kitap, 1983.)

Saf Siir Yoktur

Yazarın Sorumluluğu

Gerçekçiliğin Evrensel Mirası

ESTETİK
avner ziss

RED TÜRKÜLERİ

claud aragon
supercelle kessel-druon
vecors desnos
manouchian emanuelle
char baudou
guilleve marcenas
rayrol thomas
rilaud pinarra

CAN YÜCEL

KOLAYCININ DEĞİL, KALAYCININ KONTIRA-ANTİ-HÜMA NİZMİ

İnsanlığı sevmiyorum,
Fatma, Kâmil bana yeter.
Tek eyâlimle kalayım,
Gerisini kalaylayım.

Pırl pırlıdım Çayel'den,
Afyon'da kavruldu ki fena...
Halâ da döğme bakır üstüne
Pırlım, pırl da pırl
Yaş iniyor gözlerimden...

*Düştim bir ormana, Rüsti,
Düşümden yaprak düştü,
Bakirim hep karşıden,
Gümüşidir, günüşi...*

*A buni de böyle kalayla!
A buni de böyle kalayla!*

İSTİRAHAT-İ KALP

Afrika gibi bir kıta yazaydım
Hiç durmaz ölürdüm...

W.BUTLER YEATS'TEN POLİTİKA

*"Zamanımızda, insanlığın yazgısı,
politika bağlamında belirlenir," T. Mann*

O kız dururken orda,
Ne umurum
İspanya veya Macar'da
Çook nâzikmişse durum!
Beyleri, mecbur, dinliy'ceksin,
Biri allâme bir hoca,
Öbürü devrânı devreden
Usta bir politikacı.
Belki de dedikleri essah
Harp Tehlikesinde ama,
Şimdi genç olacaktım ki, ah,
Kapacaktım kızı kucağıma!

ECCE!

İşte bu, bütün bulduğum,
İşte bu!
İşte bun!

(Bal ve eşek arılar
Arı dilim soğursun!)

Heybeli'nin gerisinde
Çamlımanı ilersinde
Bakmadan Burgaz'a batıdan
Sandal yattığında yatıdan
Tarik-i Dünya berisinde
Bir yamaç var, göremen
Dikkat etmezsen kadar
Nafilesin, arkadaşım.
Bir duman, öyle duman
Denizin maisini
Göğün ak mendillerini
Yanıdaki sevgilini
Unutturan bir zaman...
Değil bu Toroslar'dan
Esip gelen Karac'oğlan,
Bu Dante'nin mutfağından
Tüteleyen bir kavurman...
Ve O

Dumanlar içinden
Göge ağan bir insan
Çöplüğü taramaya
Allah'ı arar gibi
Siyah, ama nassı siyyah...
Kimi yeşil, kimi kızıl
Konserveler arasından.
Parıl parıl güneşte
Tenekeler Sultanı...
Düşmüş olmalı ki tahtından
Selim veya Riçard-i Sâlis
Ve boynun urulmuş ki zaar
Ola ki kendinden intihar,
Gelmiş cehennemimize
Yaşamaktan bihabar,
Yaşamak'çin bir bahar...

Şol sandaldan atlayıp karaya
Takılarak çakıllara
Vurup yukarı yukarı
Dumanların arasından,
Ben ki kocamış bir kurdum,
Ol çöplüğü arar iken kendimi buldum.

İşte bu, bütün bulduğum,
İşte bu!
İşte bun!

ni. Dürü, şaşkınlıkla dünyamıza ba-
karak. Karlı kışlarda, uşuz buca-
sız yaylalarda, dağ göllerini kınıla-
rında. Bir taştan, bir avcı ya da ne-
reye gittiği belirsiz bir polen görür on-
ları. “Kardelenler!” der, sevinçle,
“bu yıl daha da erken açılar!” Da-
ğınık sarı lekeleri bakar bir süre. Ko-
parmaya kıyamaz. Sabaha karsı ölen
ilk horozu düşünde göten cocuk gibi,
bakar ve gülünser yalınca.

Ayrı ayrı anlatmak olmaksız ama, bi-
rini hiç unutamıyorum. Güneydoğu
Anadolu'nun kaybolmuş küçük mez-
ralarından birinin sararım çayırları
üstünde çekirge yakalarken lanımsıdım.
Bir çekirge avcısı ile bir kardelen. Top-
rak rengi kanatlarının arasında kırmızı
parlak bir zar taşıyan çekirgelerden bi-
rinin peşindeydim. Birden onu gördüm. Kü-
çük bir tümsesin üstünde, elindeki so-
paya dayanmış bana bakıyordu. Bir
tazsan, bir yaban hayvanı gibi düm-
düz ve merakla. On iki yaşlarınday-
dı. Sağları güneşten sararmıştı. Ayak-
larında büyük postallar vardı. Bir süre

Küçük bir göbandı. Bir yilligina bu-
yük göbannın yanına yarımdan durmuş-
tu. Bir eşeginden başka kimse yok-
tu. Bunun bir yaz sonu, hemen her gün
onunla dolayışık. Ahiş yedik, kus av-
ladık, taştan kovuladık. Uzak Akde-
nizden müğârin güz bulularını getir-
digi bir eyül günü onunla birliğe ilk
kez Karadag'a çıktım. Koca bir dağ
baştan başa karanlık sınısıyah kaya-
lardan birine oturduk, aşağıda sapsa-
rızaman vadide baktık. Okullar açıl-
mak üzereydi. Birkaç gün sonra kente
gidicektim. Sopasıyla kuyaların ara-
sındaki küçük toprak parçasını karış-
tırdı. Ciddi bir yüzle „Ben de okula
gidiceyim. „ dedi.

Innamamastum ama deddëgim yäpma-
küzere bir gün kenle geldi. Kemertü ve
karanlık pencereleir, derin bir aavlayı
tepegeçüre saray yüksək ias duvarları ile
döni hep ürküten Kürküyan Hanı-
nda eşëgim saht. Bir hafta süreyle her
gün okula, nıfıss memurlıgına, muh-
lara gitti geldi. Ceceler hanın, ağa-
ma kadar arıpayla dolu tozlu odaların-
dan birinde yattı. Ama yaşı tutmadı-
gı için onu okula almadılar. Kimsə-
min okula falan gitmeyi düşünmedëgi
pes on hanlı dağ köyünde küçük go-
ban için vakti henüz erkendi. Kentle
ise gök gec. "Sinaavlara dışardan gi-

KARDELENLER

cekleriyle girmiyordu.

Dağın ilk kara kayalarına ulaştığımız-
 da hepimiz şaşkınlıkla bakıldık kaldık.
 Karadağ, kocaman bir alfabeymiş san-
 ki. Küçük Göban, vadiden getirdiği be-
 yaz, yumuşak taşlarla, bütün bir yaz
 boyu, dağın tüm kayalarını yazmıştı.
 "Baba bana bal al... Al sana bal..."
 Yaşamında bundan daha büyük bir
 kitabı okunmadım.

İlk yağmurlarla o destlerin yaza-ları si-
lindi ve ben arkadasımdan hiç haber
alamadım. Şimdi bilemiyorum, belki
ilk gelen soğuk geceyle bir salgının ir-
panı bicip saavunmaştı oru. Belki bir
uzak Alman kasabasımdadır, belki de
mahpus damunda. Ama çok iyi bildi-
ğim bir şey var. O da erken ağan bir
kardelendi. Daha niceleri gibi. Uzun
bir karakışın zulümüne rağmen. Nice-
leri gibi dipdip gülümseyen.

“Genç ozanlara şiire ölçü ve uyakla başlamalarını öneririm”

Geçtiğimiz aylarda yeni şiirlerini Bir Zaman Düşü’nde toplayan Sabahattin Kudret Aksal’la Enver Ercan’ın yaptığı söyleşi sunuyoruz.

■ Söze, *Bir Zaman Düşü*’nün biçimsel özelliklerinden başlayalım isterseniz. Bilindiği gibi, uzun süredir ölçülü uyaklı şiiri sürdürüyorsunuz. Bu son yaptığınızda özgür koşukla yazılmış ve düzyazı şiirlerden oluşuyor. Bu tür şiirlere de yabancı olmadığınızı düşünürsek, sizi, yeniden özgür koşukla şiir yazmaya yönelten etkenlerden söz eder misiniz?

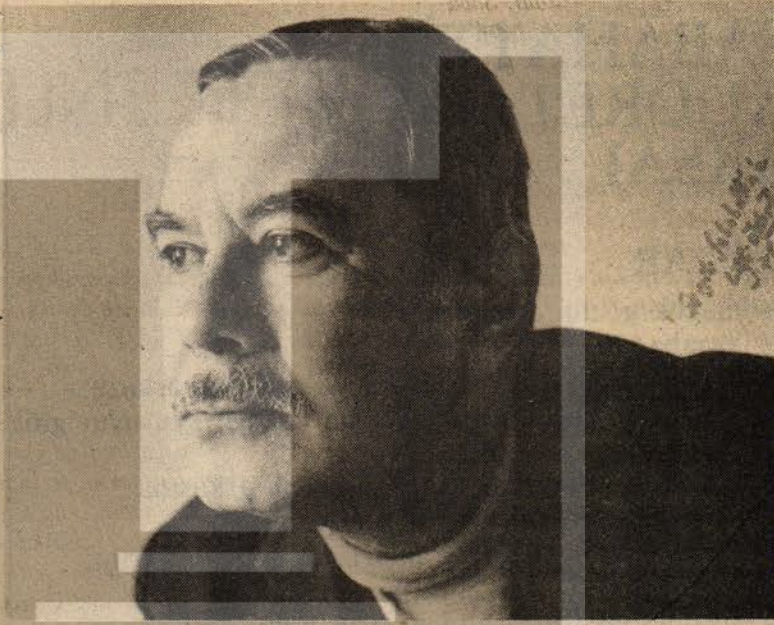
□ Evet, uzun bir süredir, 1960’lardan bu yana az bir zaman olmasa gerek, on beş yirmi şiiri bir yana bırakırsak, şiirlerimin tümü ölçülü uyaklıydı. Şiire de ölçülü uyaklı şiirle başlamıştım. Böyle olması da, kanımca, iyi oldu. Bugün ne zaman genç bir ozanla konuşsam şiire ölçü ve uyakla başlamasını öneririm. Ölçü ve uyak, şiirin bu biçimsel sıkısı, bence kendimizi ayıklayıp arıtmamıza, şiirin isterlerini yerine getirmemize en büyük yardımcıdır. Şiirde kolaylık yoktur, varsa, o kolaylığı bildiğince yine ölçü ve uyak sağlayacaktır. Ölçü ve uyağın getirdiği güçlükleri yenmek için göstereceğimiz çaba, şiirin doğasındaki güçlükleri yenmemize yardım edecektir. Çünkü ölçü ve uyak, deyim yerindeyse, şiir sanatındaki güçlüğün somut görünümüdür. Şiirin isterleri dedim, nedir şiirin isterleri? Benim için uyum, denge, orantı, sınırlılıktır. Aristoteles’in güzellik kavramının tanımını saptamak için ortaya koyduğu ilkelerdir bunlar, bugün bize pek çok eski gelen bir zamanda öngörülmüştür. Sanatınsa durmadan kendini yenilemesi

gerekir. Bu da doğrudur. Ne var ki, yenilik, bu ilkelerin dışına kaymakta değil, onları yeni uygulamalara dönüştürmekte aranmalıdır. Kuşkusuz, şiirin bu isterlerini gerçekleştirebilmek için ölçü ve uyak koşul değildir. Bilinen bir doğrudur ki, sanatta koşul yoktur. Kısa süren ölçülü uyaklı bir şiir döneminden sonra ölçüsüz uyaksız şiire geçtim. Sonra yine bir dönemim var ki, iki tür şiiri bir arada yürüttüm. Ölçü ve uyak ardımı bırakmıyordu. Neden? Bana öyle geliyordu ki şiirimiz ölçülü ve uyaklı bir dönemi yeterince yaşamamış, olanaklarını geliştirmemişti. *Bir Zaman Düşü* adlı kitabımla uzun bir süreden sonra ölçüsüz uyaksız şiire döndüm. O kitaptaki şiirlerin içeriği beni buna zorladı. Sonra, ne zamandır bir başka havayı da solumak istiyordum. Ekleme isterim ki, ölçüsüz uyaksız da olsa, şiirin değişmez saydığım isterlerine bu şiirlerimde de bağlı kalmak çabasıydım.

■ *Bir Zaman Düşü*’nü oluşturan şiirler belirli bir nostaljiyi barındır-

sa da, şiirlerin genelinde zaman kavramı, geçmiş, bugün, gelecek bağlamında geniş zaman kipiyle örtüşüyor. Bazen zamanı özel isim olarak kullanıyorsunuz. Son dönem şiirlerinizde hayli öne çıkan zaman olgusunu biraz daha açabilir miyiz?

□ *Bir Zaman Düşü*’ndeki şiirler geçmişe özlem duygusunu, siz nostalji diyorsunuz, kastettiğiniz anlamda geçmişe özlem diyeceğim ben, içeriyor mu bilmiyorum. Bugüne dek hiçbir şiirimde bir duygudan yola çıkmadım, sonuçta bir duyguya dönüşmüşse bir şey diyemem. Şiirde amacım dilimizin olanaklarıyla bir yapı kurmaktır, onlara düşünce, anlam, duygu yüklemek okuruyla aralarında geçen olaydır. Bir başka türlü söylemek gerekirse, şiirin yapısıyla taşıdığı anlam yükünü ayırt etmenin benim için olanağı yoktur. Bu, kendi şiirlerimde olduğunca sevdiğim başka şiirler için de böyledir. Şiirlerimde zamanı kavram olarak da çok kullandım. Zaman kavramı insanlığın boşlayamayacağı kavramlardan biridir. Usun koşulu ve varlık bilincinin yoksanlamaya

Fotoğraf: Lütfü Özkök

cak çerçevesidir. Zaman dediğimiz kalıbın içinde düşünüyor, nesneyi yine o kalıbın çerçevesinde algılıyoruz. Bilincimizde akan, büyük küçük bütün suların yatağıdır. Üstelik, ne denli şaşsak azdır, yine de kavramın ne olduğunu pek bilmiyoruz. Belki de zaman kavramının şiirin başlıca temalarından biri olması onun bu şaşırtıcı niteliğindendir. Denebilir ki sanatın gizlerinden biri de nesneye, doğaya,

varlığa biraz da şaşırmış bir gözle bakabilmektedir. Açıklayıcı, inceleyici, çözümleyici gözü bilim yeterince kullanılmaktadır. Şiiri bir yana bıraksak da, gerçekçi olmak savını güden, belli bir toplum kesitini açıklamak, incelemek, çözümlemek amacını taşıyan bir romanın bile anlatımında, diyelim ki sadece anlatımında romanının pek çok kez o dışa dönük bakışında çocuğun şaşırmış gözlerini gör-

memenin olanağı yoktur. Bu söylediklerimin gizemcilığe değgin bir yanı olmadığını da belirtmek isterim. Vurgulamayı amaçladığım gerçek sanatçının ilginç nesneye eğildiği, daha da doğrusu eğildiği nesneyi ilginç görünüme dönüştürdüğüdür. İlginçinse şaşırtması doğaldır.

Zaman kavramından yola çıkıp nereye geldik. Evet, neden *Zaman*? Bunun ussal doğrultuda kısa bir açıklamasını yapmak istedim. Zaman da sonunda başka temalar gibi bir temadır. Ekseninde döndüğü temaların kaynaklandığı nedeni yazarın ussal bir açıklamayla bulmaya kalkışması çoğu kez yanılgıyla sonuçlanabilecek, en azından yeterli bir aydınlığa ulaşmayacaktır. Çünkü, sanıyorum ki, yazarın eğildiği temaların kökeni küçümseyemeyeceğimiz oranda ruhsal karmaşığında saklıdır.

■ Şiirlerinizin karakteristik özelliklerinden belki de en önemlisi nesnelerle olan dolaysız ilişkileriniz. Bir yerde özdeşleşmek de diyebiliriz buna. Özdeşleşmek diyorum, nesnelerin genel izlenimleri yerine ayrıntılarından yola çıkıp buna —demin de sözünü ettiğimiz— çok boyutlu zamanı da katarak şiirsel alışı verişe giriyorsunuz. Saptamama neler eklenebilir?

□ Nesnelerle özdeşleşmekten söz ediyorsunuz, bu deyişinizle nesneyi anlatmayı değil de dile dönüştürmeyi, sorunuzda sizin kullandığınız sıfatı şimdi burada ben de kullanacağım, nesneleri dilde dolaysız olarak var etmeyi söylemek amacındaysanız size katılacağım. Şiir dilsel bir yapıdır. O yapıda önemsememiz gereken, nesnelerden çok nesnelerin adları olan sözcüklerdir. Sözcüklerin, anlamsal bağlantıları denli dizinin salt sesi de çağrışımlarımızı büyütme işlevini yerine getirir. Müzikte soyut seslerin bileşimi bize nasıl bir içerik yüklüyorsa tıpkı onun gibi somut sözcüklerle belirlenen şiirsel ses de bir içerik yüklemektedir. Müzik, soyutlamasını anlamsız seslerle, şiirse benzeri soyutlamayı nesnelerin işaretleri olan —anlam diyoruz biz buna— sözcüklerle yapmaktadır. Diyebilirim ki, şiirin okurunda uyandırdığı etki- de, kuşkusuz her biri birer anlam taşıyan sözcüklerin payı olduğu gibi dizinin ya da dize kümelerinin oluşturdukları sesin de payı vardır. Seslerle ruhsal durumlarımız arasında bir benzeşmenin var olduğu kesindir, öyle olmasaydı müzikten de söz edemezdik.

■ Son yapıtınızda da günlük ko-

SABAHATTİN KUDRET AKSAL

KIZLAR

Kızlar gök gözlü, ay derili,
Bir kasabadan gelirler yazla,
Sokağımızda gelincikle açarlar, yağmur kokarlardı.
Duttan incire kurulmuş salıncaklarda uyurlar, uyur gibi yaparlar,
Akşamları camdan bakarlar, camların arkasına saklanırlar, oda içlerine kaçarlardı.
Yeşil, mavi, sarı, mor, taraklarla tararlar saçlarını, gülüşürler, ayna tutarlar yüzümüze.
Bir gün de bakardık salıncakların ipleri yerde, güz yağmurunun çamurunda,
Kuyunun çengeline asılmış, bitli kestaneye dolanmış,
Camlarsa ölülerin gözleri gibi boş!

EVLER

1
Yağmura dönmüş yüzünü ev,
Bir masayla
Birkaç iskemle sundurmanın altında,
Bir kaplumbağa yürüyor taş yolda.

Sarı ağaçları
O baygın ikindinin,
Ağzı dili bağlı ikindinin.

2

Arabanın tekerine
Sarılmış yumak gibiydi o mahallede evler,
Lepiska saçlı kızların üşüştüğü.
Yağmurları yağar bütün gece.

Küçülür ev ürperdikçe!

Şairin *Bir Zaman Düşü* adlı kitabından.

nuşma dilinin dışına pek çıkmıyor-sunuz, ama zaman zaman, ölü di-yebileceğimiz sözcükler kullanıyor-sunuz şiirlerinizde: Çavalye, Ayand-on gibi. Sözcük seçiminde kılı kırk yaran özeninizi bildiğimden şunu sorabilir miyim: Bu tutumun şiire katacağı olanaklar nelerdir?

□ Şiirde ölü sözcükleri kesinlikle kullanmamanın gerektiği kanısındayım. Ölü sözcükler deyiminden anladığım okurun belleğinden silinmiş, silinmeye yüz tutmuş sözcüklerdir. Bu türden sözcüklerin arasına yerleşmiş ya da yerleşmek eğilimi gösteren Türkçe karşılıkları bulunan yabancı kaynaklı sözcükleri de katabilirim. Ben, ayandon sözcüğünün de, çavalye sözcüğünün de, az kullanılsalar da ölü sözcükler sayılabileceğini sanmıyorum. Ayandon, belli bir mevsim fırtınasının adıdır. Eski İstanbul ağzında vardır. Çavalye sözcüğünü de, özellikle kömür taşınan küfe anlamında, İstanbul dışında çok duydum. O kitapta yine de bir ölü sözcük var, söyleyeyim, o da çalak sözcüğü, atik tetik, eline ayağına çabuk anlamına geliyor. O sözcüğü kullanıp kullanmamayı çok düşündüm. Kullandığım için de iyi ettim diyemem. Bir arkadaşım söylemişti, Aragon'un, pek seyrek olmak koşuluyla kullanılan bir ölü sözcüğün şiire bir büyü katabileceği anlamına gelen bir sözü varmış. Bana pek de inandırıcı gelmiyor.

■ Yıllar önceki bir yazınızda, sanatçının günüyle koşullu olduğunu söylemişsiniz. Oysa, gerek o dönem şiirlerinizde, gerekse bugün yazdıklarınızda güncelle içli dışlı olmayan bir tutumunuz var. Burada 'güncel' ve 'günüyle koşullu olmak' arasında bir ayırmadan söz edebilir miyiz?

□ Kuşkusuz, bu iki deyim başka anlamlara gelmektedir. Günüyle koşullu olmak, sanatta, düşüncede, topluma bakışta çağdaş bir yörüngeye oturmak zorunluluğunu içermektedir. Kişiliğimizi çağımız belirliyor. Örneğin bugün güldürüyü Molière gibi yazamazsınız, mekânı Descartes gibi açıklayamazsınız. Raffaello gibi resim yapmanın, topluma Rousseau gibi bakmanın da olanağı yoktur. Uygarlığın gelişimiyle bağımlısınız. Güncelliğe gelince o bambaşka bir kavram, dar zaman sınırlamasına dayanıyor, giderek sözlük anlamı günlük haber, olay demektir. Hiçbir sanatçının güncelle içli dışlı olabileceğini düşünemem. Güncel bir olaydan yola çıkabilir sanatçı gününün su üstünde

(devamı s. 79'da)

Kimliği mi? İzler ve İzlenimler

Refik Durbaş

Sabahattin Kudret Aksal, kimi hiçbir yerde yayımlanmamış son yıllarda yazdığı şiirlerini *Bir Zaman Düşü* adı altında topladı. İki bölüm halinde düzenlenen kitapta, çoğu kısa, 89 şiir yer alıyor. Çoğunlukla ölçülü uyaklı şiirleriyle yazma eylemini sürdüren Sabahattin Kudret Aksal, *Bir Zaman Düşü*'nün özellikle birinci bölümünü özgür koşukla yazdığı şiirlerle, ikinci bölümünü de düzyazı biçiminde dizeleştirdikleriyle bütünlümlü.

Şiirleri ilk okuyuşta belleğin derinliklerinden süzülen hangi duygu katmanlarıdır? Çarpıcı, gümbür gümbür ses veren, insanı bir duygu yumağı içinde hemen sarıveren, kendi dünyası bütünlüğünde sarıp sarmalayan bir şiir midir bu kitapta Sabahattin Kudret Aksal'ın dizelere döktükleri? Bunun tam tersi; bence, coşkuyla, gürültüyle, coşkun bir sesle bezeli bir şiir odağının uzağında kozasını örmeye çalışmıştır Sabahattin Kudret Aksal şiirini her zaman. İnce ayrıntıların, altı çizilemeyen bir sessizliğin şiiridir de diyebiliriz buna.

Bu açıdan bakılınca *Bir Zaman Düşü*, kaba hatları çizilen bu çerçevenin dışında yeni ipuçları taşımaz, değişik izdüşümler getirmez. Anlatımcı bir tavrın uzağında, izlenimci, betimleyici bir şiirin izlerini sürmeyi amaçlar daha çok. Sözcüklerle resimler çizer. Her şiir renklerin yerine sözcüklerin kullanıldığı bir tablo gibidir.

Harman yeri, övendere, düven
Esmer buğdayı akşamın
Kocaman sarı köpek
Bir kalıntı gibi orda.

Nedir öyleyse anlatmak istediği Sabahattin Kudret Aksal'ın *Bir Zaman Düşü*'nde? Akıp giden zamanın ardına düşmek, zaman içinde zamanı yakalayıp yaşamın yasak bölgelerine ulaşmak, düşte de olsa bir zaman dilimi içinde varolmanın güzelliğinin tadına varabilmek mi? Şiirlerin tek tek okunuşundan değil, ama kitabın bütünlüğünden, tüm şiirlerin ortak bileşkesinden bu sorunun olumlu sonucu duyumsanabilir. Bu yüzden belki çatısına sarmısak asılı evlerle girilen gecelerde bir düşünce uyur, bir güneşle uyanılır. Bütün gece çingiraklı sesi duyulur açık kalmış musluğundan zamanın. Oysa zaman çingiraksız akşamlara akandır. Bu nedenle üzü gülektir ve bir eskiyi gider. Çünkü ay gökyüzünde, akşamlar hüztünde, zaman bir resimde dondurulmuştur.

Bütün şiirlerin sarnıcında alttan alta bir yeraltı suyu gibi akar gider zaman ve düşler. Ve oldukça geniş bir sözcük dağarcığının meridyenleriyle donatılır şiirlerin coğrafyası: Kuşlar, kediler, köpekler, akşam, gökyüzü, kapa, masa, pencere, odalar, bulut, yağmur, lamba, yorgun döşekler. Bir servi göğe ilâştirilmiştir, gök evlere yapışmıştır, bulutlar düşe kalka sokaklardan geçer. Gece dümdüzdür. Damlarda devşirilen kediler yalınayaktır. Akşamın eşliğinde bir mum yanar ve kadınların gözlerinde udlar vardır.

Anlatır, yalnızca anlatır Sabahattin Kudret Aksal. Yoğun bir imaj atmosferi içinde. Şiir arkada kalmış, imaj ön plana çıkmış gibidir. Bu yüzden midir şiirsel boyutluluğun dar tutulması? Bir anın, yaşanan, yaşanıp geçilmiş ya da yaşanmak istenen, düşlerle karmakarışık yaşanılması bir zaman diliminin, kısa, yoğun, bir anlık betimlemesi mi yoksa?

Böylece şiirde sözcüklerin en aza indirgenmesi gelir gündeme. Giderek kimi şiirler iki-üç sözcük içine sıkıştırılır:

Ölüyü yıkıyorlar
Gözyaşlarıyla.

İmaj adına sözcükler bile şiirden dışlanmıştı da diyebilir miyiz?

Zamanın yanibaşında baskın bir izlek "ölüm"se, bunun karşılığı da çocukluğa duyulan özlemdir. Özellikle düzyaz şiirlerde geriye dönüşlerle çocuklukla şimdi yaşanan an arasında bağlar kurulur: Çocukluk, ki bir kuşla dolaşır odalarda.

(devamı s. 79'da)

MEHMED KEMAL

ÖĞLE RAKILARI

Buyurun içelim birer kadeh
Güzeldir öğle rakıları efendim
Unutulmaz
Bir kadından söz eder gibi
Utangaç, gizli, yasak
Burası Arnavutköy efendim,
Eskiden ne güzel yerler vardı
Bir şilep geçiyor, bir tanker,
Bir Tarsus gemisi bizim
Karadeniz'den, seferden dönüyor
Sağlığa içelim, iyiliğe
Mutluluğa diyemem, dilim varmaz
Bugünlerde pek mutlu olanımız yok
Bakın denizin mavisi bitti
Çerçöp döküyorlar, ne derler
Çevreyi kirletiyorlar
Görgüsüz oldular çok
İttihaçlılardan bu yana
Bet bereket kalmadı
Enver Paşa'nın mı dediniz
Hayır, Naciye Sultan'ın
Kuruçeşme'deydi bilmezsiniz,
Kömür mezarlığı bütün kıyılar
Tekel mekel, Galatasaray adası
Onlar da öyle efendim,
Hoyrat, ne oldum delisi
Boğaz da kalmadı artık
Beşiktaş'tan başlardı
Bebek de bitti
Ya şu yeni yetmeler efendim
Boğazlı oldular,
Yahya Kemal Beyle evet
Dalgın sular, körfez, martılar

Kalmadı efendim kalmadı
Saat başına efendim
Birkaç yunus geçirdi
Ne mi oldu, öldüler
Bilir misiniz efendim öğle rakıları
Yeni resimlere benzer gündüz gözüyle
Gündüz gözüyle bakılan
Yeni resimlere inanmazsınız
Bir Asmalımescit meyhanesinde, Pera'da
Biraz küf, mazi, mahrem
Biraz Tünel, Sait Faik, Mösyö Rober
Kimler yoktu buralarda
Kimler gelip geçmedi
En iyisini Fikret Adil bilirdi
Kitaplarında kaldı
Siyah-beyaz bir fotoğraf oldu
Beyoğlu geceleri mi
Kalmadı efendim nerde
Hani karanfilli Ümit Deniz
Her masada bir damla gözyaşı
Her yudumu zehir Cahit Irgat
Hacıağalardan bu yana
Dünya savaşından sonra
Her şey bitti
Yok caddeyi kebir
Banka banka banka
Sakal sakal sakal
Neden mi öğle rakıları
Gündüz gözüyle efendim
Bir kadehin özgürlüğü
Nalçalı kundura uygun adım
İçki, kadın, porselen
Ses, söz, şarkı
Her şey bunaldı efendim

“Teori Başka, Pratik Başka!”

Arslan Başer Kafaoğlu

Bizde bu söz çok söylenir. Aslında hiç doğru olmayan bu yargıya yazılarda da çok rastlanır. “Efendim bilim başka, hayat başka”, “kitapta yazılan hayata uymaz”. Bol bol kullanırız bu deyişleri. Çok yanlış olan bu deyişleri!.. Bunu meslek yaşamında, vergi yasalarımız değerlendirilirken de çok duyduk, bu anlamda yazılar okuduk. Gine de, çok beğendiğimiz yazarların yazdıkları bir İstanbul gazetesinin başyazısında bu anlamda bir başyazı çıkmasaydı, bu konuda belki de suskun kalırdık. Okuyunca oldukça tedirgin olduğum bu yazıya, sonradan “iyi ki yazılmış, yerleşmiş bir toplumsal doğruya değinmeme fırsat verdi” diye sempati duymaya başladım.

—I—

Toplumda, herhangi bir siyasal örgütlenmede en tehlikeli fikirler, asıl savaşım verilmesi gereken fikirler, aslında doğru olarak kabul edilmiş ama aslında yanlış olan yerleşmiş temel yargılar. Hani “zararlı fikirler” diye bazan toplumlarda kıyamet koparılır ya, bence “asıl zararlı fikirler” yanlış ama “toplumda tartışılmaz bir doğru gibi yer tutmuş” değer yargıları, inanışlardır. Ben sanırım birkaç kez bu “yanlış doğrulara” bazı yazılarımda değindim. Aslında bu konuda ne kadar yazılsa yeridir.

Bu “toplumsal doğrular”ın ya da benim “yanlış doğrular” dediğim yaygın yanlışların en tehlikelisi, bana göre “bilim” ile “yaşam”ın farklı olduğu yanlışlarıdır. Ben eskiden Mali-

ye Bakanlığı Hesap Uzmanı iken, uzman düzeyinde bile şu fikir dolaşırdı: “Efendim, gelir vergisi reformu ile gelen yeni vergi düzeni, nefis bir düzen. Bilimsel koşulların hepsine uyuyor. Ama gel gör ki uygulanamıyor”. O zamanlar, daha 1956 yılında bir meslek dergisinde yazdığım yazıda, böyle bir yargının büyük bir yanlış içerdiğini, “iyi vergi düzeninin, iyi uygulanabilen vergi” olduğunu, bir vergi düzeni iyi uygulanamıyorsa “yanlış” olduğunu anlatmaya çalışmıştım. Sosyal alanda bir şeyin hem “bilimsel” ve “hem de yaşama uymama” olgusu bir arada olamaz. Çünkü yaşama uymuyorsa, bilimsel(!) ne demek, düpedüz saçmadır.

Toplum yaşamını düzenleme amacıyla çıkartılmış her düzenleme “hem bilimde doğru” ve hem de “pratikte yanlış” olamaz. Çünkü nasıl fiziksel olaylara egemen olan kuralları önce saptar, sonra onları laboratuvar deneylerinden geçirirsek, sosyal alanda da laboratuvar deneyinden olumlu sonuç alamayan bir kural “doğru” olamaz. Sosyal, toplumu düzenleyen kurallarda laboratuvar ise, “yaşam”dır, “pratik”tir.

Bunları okuyan bir ortalama okuyucu, hemen şimdiye kadar toplumda yerleşmiş “yanlış doğru” ya da “toplumsal doğru”ya dayanarak hemen tepkiye geçecek, şunları diyecektir:

“Ama şimdiye kadar bilimsel olarak nitelendirilen nice hukuk, ekonomik -hukuk kuralı yaşama uymadı, bunlar bilimsel olduğu halde pratik-

te yanlış sonuç verdi. Buna ne dersin?” Diyeceğimiz gayet basittir: bir kural benzer ülkelerde -bazen bize

benzemeyen ülkelerde- doğru sonuçlar vermiş olabilir, mantıklı, akla uygun olabilir. Ama o kuralın “doğru” olduğu ancak pratikte doğru sonuçlar vermesiyle belli olur. Pratikte doğru sonuç vermiyorsa, zaten yanlıştır. Örnek olarak bizim gelir vergisi düzenini verebiliriz. Gelir Vergisinin ilk şekli Alman Gelir Vergisinden alınma idi. Batı Almanya’da uygulanan bu sistem, orada daha başarılı olmuştu. Alman gelir vergisine benzeyen -ya onu model olarak seçip uygulayan, ya da gelir vergisinin genel modeli içinde ona benzemesi doğal olan- vergi sistemleri batı ülkelerinde uygulanmıştır, ayakta durmuştur. Ama bizdeki uygulamayı da herkes biliyor. Gerek teoride ve gerekse siyaset yaşamında çalışıp bu işle uğraşanların Türkiye’de birleştikleri tek nokta şudur: “Türk gelir vergisi başarılı olamamıştır. Bir ‘ücret vergisi’ne dönüşmüştür”. Şimdi bu sonuçtan, teorinin pratiğe uymadığı sonucuna mı geleceğiz? Kat’iyyen. Şu iki nedenden dolayı:

1- Gelir vergisi düzeninin batı ülkelerinde sosyal adaleti sağladığı şeklinde bize “bilimsel doğru” diye yutturulan yargı temelden yanlıştır. Bunu hemen her ülke maliyecisi kabul etmiştir. Dünyada maliye üzerinde otoritesi tartışılmayacak Profesör Kaldor, vergi düzeninde sosyal adalet sağlanması olanağının bulunmadığını ve gelir vergisi düzeni (1) uy-

gulanmasından bu yana, belki İskandinav ülkeleri istisna edilirse, bütün ülkelerde gelir dağılımının düzelme-yip bozulduğunu kaydeder. Yani Gelir Vergisinin bize tanıtılışı bilime uygun değildir, olmamıştır. Peki, niye vazgeçilmiyor bu vergi düzeninden? Şunun için, tutucular, tıpkı bizde Özal'cıların dediği gibi koro halinde bir şarkı tutturmışlar: "Efendim alternatif yok!" (2)

2- Kaldı ki, Gelir Vergisi düzeni batıda -bu arada Japonya'da- verimli ve adaletli olsa bile, bizde tam aksi sonuçlar verebilirdi, verdi de... Gerçekten de Gelir Vergisi düzeninin batıdaki zayıflıkları bizde daha fazla ve hızlı biçimde göze çarpar hale geldi. Neden? Fizikte bile kaynama ve donma noktaları (basınca göre) değişiktir, her ayrı koşullar bütününde. Bir maddenin boşlukta ve atmosferde ivmesi ayrı niteliklerdedir. Bunun gibi, bilimsel bir denemenin yapılacağı toplumlar da farklıdır. Suda yüzen bir madde, özgül ağırlığı daha düşük bir sıvıda bataabilir. Ülkeler arasındaki sosyal farklılık da bir yerde geçerli olan uygulamayı bir başka yerde geçersiz kılabilir. Gelir Vergisi düzenimizde de böyle olmuştur. Gelir Vergisi düzenini aldığımız 1950 yılındaki sosyal yapımızın, batılı ülkelerle benzer tarafı pek azdı.

—II—

Ancak, yukarıda anlatılan toplumsal yanlıştan daha basit nedenlere dayanan "yanlış doğrular" da vardır. Milliyet gazetesi başyazarının 9 Kasım 1984 günlü başyazarındaki yargılar, bu tip "yanlış doğrular" a dayanıyor. Ne var ki, Sayın BARLAS'ın "yanlış doğrular"ına giden yolda epeyce aydın yol almıştır ve almak-tadır. Örneğin "bu kadar sıkı para politikasına karşın nasıl pahalılık - enflasyon- önlenemiyor? O halde teori pratiğe uymuyor" savı düşünüldür-se, burada hata açıkça meydana... Bir kez öyle "sıkı para politikası" yok. 11 Kasım günlü gazetelerden okuduğumuza göre piyasadaki para miktarı 985 milyar lirayı bulmakta. Sayın Özal, iktidarı aldığında, bu miktar 700 milyar lira civarındaydı. Demek oluyor ki, bir yılda basılan para, toplam para hacminin yüzde 40'ına eşittir. 24 Ocak'tan bu yana emisyon artışı ise bire beştir. Yani 100'e göre bugün 600 endeksi aşılacak üzeredir. Doğal ki böyle bir para po-

litikasının adı, "sıkı para politikası" olamaz. Ve buradan hareketle bilimsel verilerin yaşama uymadığı sonucuna geliniyor. Sen, gözler önünde bir yılda % 40 emisyon artışına karşın halâ "sıkı para politikası" diye direniyorsan, bilim ne yapsın, insan akli ne yapsın?

Sayın Mehmet Barlas'ın yazısı da bu tip gözlem ve değerlendirme hatasından gelen iki yargı ile son buluyor. Sayın Barlas'a göre otomobil (genel olarak otomotiv sanayi ürünleri) satış ve tüketimini azaltmak için Özal hükümeti üç önlem almıştır:

1. Otomobile ve diğer dayanıklı tüketim mallarına talebi düşürmek için, paranın fiyatını yani faizi artırmıştır.

2. Otomotiv sanayii ihracata yö-neltmek ve fiyatını düşük, kalitesini yüksek tutmak zorundadır. Bunun için otomobil ithalatı serbest bırakılmıştır. Ve yerli arabalar, yabancı otomobillerin rekabeti ile karşı karşıya getirilmiştir.

Bu "olumlu" önlemlere karşın şu olumsuz sonuçlar çıkmıştır ortaya: "Faiz gelirlerinin talebi artırdığı bir piyasa... İthalatın fiyat yükselttiği bir sektör."

"Bu sonuçtan, Özal'ın dışında herkesin memnun olması gerekmez mi? demek ki sade marksizmde değil, liberalizmde de pratik, teori kadar önemlidir." Böyle yazıyor Sayın Barlas.

Oysa Sayın Barlas'ın yazdıkları gibi bir fark yoktur ortada. *Yüksek faizle talebin kısılabileceğini teori zaten yazmaz da, söylemez de.* Bazıları ve bu arada Sayın Barlas yüksek faizden *talebi kısma yanında*, daha birçok hayırlı hünerler bekliyorlardı. Tamamıyla anti-sosyal olan bu önle-mi, *hattâ ve hattâ "gelir dağılımını düzeltecek"* diye alkışlamışlardı bile. Yüksek faizle talebin kısılacığını değil artacağını, *hem de tüketim talebinin artacağını söyler, yazar teori.* Yüksek faizi alkışlayan, Freidman dahil, bir ekonomist yoktur. *Doğal ki, Para Fonu uzmanları dışında...* Onları da ne derece teorisyen saymalı?

İthalatın serbest bırakıldığı halde otomobil fiyatlarının arttığı savına gelince, bu iddianın ikinci kısmı, yani "otomobil fiyatlarının arttığı" doğru, ama birinci kısmı, yani "otomobil ithalatının serbest bırakıldığı"

yanlıştır. Ne otomobil ve ne de güncel bir konu- sigara ithalatı serbest bırakılmıştır. Bir 11 milyona satılan Mercedes'te 7.5 milyon; 2.5 milyon liraya satılan Suziki'de 1.2 milyon lira vergi, fon gibi kamu yükümlülükleri vardır. Buna "serbestlik" adını vermek, bilmeyiz ki ne derece doğrudur? Örneğin peynir ve ette alınan fon oranına indirilsin otomobilden alınan vergiler, bakalım içerde otomobil fiyatları artıyor mu? Hattâ bakalım otomotiv sanayii ayakta kalabiliyor mu?

Teoriye söylemediği şeyleri söyleyip sonra da teori yanlış demek!.. Olmayan şeyi olmuş gösterme ve bakan teori yanlış çıktı, pratiğe uymadı deme... Bunlar olur-olacak şeyler değildir.

—III—

Türkiye'de bilime gereği kadar önem verilmeyişi buralardan başlar. "Adam cahil, okumamış ama cin gibi!" Bu "cin gibi adam!" başta-cı edilir. "Canım okumasa ne olur?" sözleri ve yargılarının esası, bilimin yaşama uymadığı savları ve yazılarından güç alır. Buradan hareketle bilime karşı, bilim adamına karşı küçümseme başlar. Bilim adamı da "marifet iltifata bağlı olduğundan" öyle tatlı canını üzme-kense, "cin gibi!" parabolalarının, "para kazanma" hünerlerini öğrenmeye çalışır. Sayın Barlas ile birlikte bütün aydın okumışlara şunu özenle belirtmek isteriz: Eğer bir teori pratiğe aykırıysa o zaten teori değildir. Ya da o teori yanlış anlaşılmıştır.

1944'ten bu yana, bu, özellikle Ekonomi alanında yaygın bir eğilimdir. Teoriler çarpıtılmış, belli bir ülke ve dünya düzenine uydurulmak için az buz değil, temelden tahriif edilmiştir. Enflasyon'dan, faize kadar çeşitli konularda teorilere, teori ile ilgisi olmayan şeyler söylenmiştir. Ta ki, ekonomi bilinmez, kitap-lardan öğrenilmez sadece "o cin gibi!" adamların *at koşturabildiği* bir alan haline gelsin...

Gelmiştir de!.. Ama aslında bu hüner, sadece "cin gibi adamların hüneri" sorunu değildir, ekonominin bu hale gelmesinin nedeni... Ne de sadece ekonomistlerin yanlış türkülere tempo tutmasıdır temel neden... Dünya ekonomisinde Bretton Woods antlaşmasıyla gelen yeni ekonomik düzen sonucu bir kısım ülkeler var-

dır ki, hangi ekonomi politikası hatası yapılsa, o ülkenin ekonomik durumu kökünden sarsılmıyor. ABD, Kanada, AET ülkeleri (hatta yeni katılan Yunanistan dahil), Japonya, Avustralya, İskandinav ülkeleri böyle... İkinci grup ülkeler var ki, bunlar (bazı eski sömürgeler; Cezayir, Tunus, Suriye; bazı OPEC ülkeleri, Güney Afrika) ne de olsa gelişiyorlar. Bir üçüncü grup ülkeler, sosyalist ülkeler grubuna giriyorlar. Onlar da gelişmekte. Bu üç ülke grubu ne yapsalar kalkınıyorlar. Yazı da onların, tura da onların... Bunlar için ekonomi biliminin önemi çok azalmış... Dördüncü bir grup ülkeler var ki, bunlar II. Dünya Savaşı'ndan önce de bağımsız idiler (Latin Amerika ülkeleri, Türkiye, bir ölçüde Filipinler) bunlar ve geri kalan en fakir ülkeler (Hindistan'dan Burma'ya kadar) bazı hesap oyunla-

ıyla iyiye gider gösteriliyor zaman zaman ama, adeta yerlerinde sayıyorlar. Bu iki grup ülkede de ne yapılsa işler düzelmüyor (Alternatif yok!.) Yazı da, tura da onlar için değil...

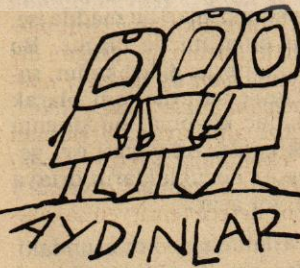
Belki de ekonominin zamanımızda bahtı karalığı burada... Bir grup ülkeler için çare getirmesine gerek yok. Örneğin bir Amerikan gazetesinde şu soru soruluyor: "Reagan niye başarılı?", yanıt da hazır "Ekonomistleri dinlemedi de ondan!" Onlar Bretton Woods düzeninden öyle yarar görüyorlar ki, doğru ekonomi politikasının onlara sağlayacağı "kıvrıntı yararları"nın önemi kalmamış... Diğer (son iki grup) ülkeler için ise, gine Bretton Woods sisteminin kurduğu tuzaklar öyle yıpratıcı ki, doğru ekonomi politikası ve "ciddi bir planlama dışında", yoluyla sağlanacak "kıvrıntı yararları" pek ciddi bir iyilik sağlamıyor...

Bu nedenlerle makro -yani ulusal ekonomiyi bütünüyle ele alan- anlamda ekonomik fikirlerin zamanımızda pek revaç bulmadığı söylenebilir. Ne yapalım bu da çağımızın kaderi.

(1) Konvansiyonel anlamda Gelir Vergisi ve gelirden alınan vergilerin devlet gelirlerinin en büyük kısmını oluşturduğu kamu gelirleri düzenine "Gelir Vergisi Düzeni" adını verdim. Sadece anlatma kolaylığı olsun diye...

(2) Örneğin Profesör Kaldor'un öne sürdüğü sistemi, bugünkü dünya düzeninin en gözde maliyecilerinden R.Musgrave nasıl değerlendiriyor: Önce bu vergi düzeninin (Expenditures Tax) lüks harcamayı kısıtladığını ve yatırımların tasarrufu artıracığını yazıyor, bir ekonomik politika olarak doğru diyor. Fakat uygulaması çok zor diye hemen elimine ediyor. Bakınız, R.A. Musgrave, *The Theory of Public Finance* -1959 baskısı- (Sayfa 150-160, dipnotlar.)

SESİMİZİ YER GÖK SU
DİNLESİN! ♪

FE.

Beyin Yaşlanması

Gencay Gürsoy

Insanoğlunun bugün için kaçınılmaz kaderi gibi görülen *yaşlanma* olayı, uzun süredir yoğun araştırmalara konu oldu. Bunda bilimsel ilginin yanı sıra, özellikle gelişmiş ülkelerdeki ortalama yaşam süresinin uzamasına paralel olarak, yaşlı popülasyonun giderek artmasının da rolü var. Kimi eski kültürlerde yaşlanma, kişiyi işlev dışı kılmıyor, aksine onu, biriktirdiği deneyimleriyle topluma yol gösteren bir cins ermiş mertebesine yükseltiyordu. İşbölümünün ve üretim ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte, bir zamanlar belirli rolleri olan bu saygın ihtiyarlar, giderek toplumların taşımak zorunda kaldığı bir yük haline geldi. Yüzyılımızdaki büyük teknolojik gelişme ise, bir yandan ortalama yaşam süresini uzatırken öte yandan kuşakları daha hızlı eskitmeye, erkenden emekliye ayırmaya başladı.

Yaşlanmanın, zihinsel (mental) işlevleri ne yönde etkilediğini ortaya çıkarmak için uzun boylu araştırmalara gerek yok. Günlük yaşamımızda, yaş ilerledikçe artan unutkanlıkların, (bir zamanlar bir şey daha yapardık, neydi o?...) uzayan reaksiyon zamanının, yavaşlayan öğrenme yeteneğinin hepimiz farkındayız. Ne var ki bunların gerçekten neye bağlı olduğu, zihinsel yaşlanmadaki asıl belirleyici faktörün, hastalık mı, genetik programa mı, yoksa başka bir şey mi olduğu kesin olarak bilinmiyor.

Araştırmaların yoğunluğuna rağmen, kesin sonuçlara varmayı engelleyen bazı güçlükler henüz aşılabilmiş değil. Bu güçlüklerin başında, yaşlanma ile birlikte giden ateroskleroz (damar sertliği) gibi bazı hastalıkların (pathogeric) etkisi ile, fizyolojik yaşlanma diyebileceğimiz (eugeric) süre-

cin birbirinden ayırlamaması geliyor. Özellikle merkezi sinir sisteminde ve kan dolaşımında, yaşlanma ile ortaya çıkan değişikliklerden hangilerinin yaşlılık hastalıklarına, hangilerinin "doğal" eskimeye bağlı olduğunu tam anlamıyla ayırmak bugün için mümkün değil. Araştırma yöntemi ile ilgili güçlükler karşın, çoğumuzu bekleyen bu tatsız dönemi biraz olsun aydınlatacak ve belki daha çekilebilir hale gelmesini sağlayacak bazı ipuçları elde ediliyor.

Yaklaşık 100 Milyar dolayında sinir hücresi ile (nöron), tüm yaşamımızı çekip çeviren beynimiz, vücut ağırlığının sadece %2'sini teşkil ettiği halde, toplam oksijen tüketimimizin %20'sine el koyar. Milyarlarca sinir hücresi ve onların uzantıları, kendi aralarında sayısız ilişki zincirleri kurar. Zihinsel aktivitenin artması, bir anlamda bu ilişkilerin artması ve zenginleşmesi demektir (sinaptik bağlantılar, dentrit dallanmaları v.b.)

Bu büyük enerji tüketimi, normal koşullarda, bir şeker türü olan glikoz'dan sağlanır. Merkezi sinir sisteminin fizyolojik işlevlerini görebilmesi için kaçınılmaz olan bu madde ise, beyne kan dolaşımı ile taşınır. Bu yüzden ki, beyne giden kanın sadece 10 saniye süre ile tam olarak durması bilinç kaybına, bu sürenin birkaç dakika devam etmesi ise, geriye dönüşsüz bozuklukların ortaya çıkmasına yol açar.

Beyin yaşlanması konusundaki araştırmalar için, ilk ağızda, zihinsel aktivite ile bu sözünü ettiğimiz metabolik aktivite arasındaki ilişkiyi gösterebilecek yöntemlerin geliştirilmesi gerekiyordu. Bu ilişki yakın zamanlara kadar, ancak hayvan deneyleri ve biyokimyasal araştırmalarla

ortaya konulabiliyordu. Son 10 yıl içinde bu sorun tümüyle çözüldü. Bugün artık, canlı bir insanda, diyelim bir matematik problemi çözerken, ya da konuşurken, yazarken beynin oksijen, glikoz gibi enerji maddelerinin tüketimini ve kan dolaşımını, hem de bölgesel olarak ölçmek mümkün (Regional Blood flow-Nuclear Magnetic Resonance-Positron Emission Tomography vb.). Bu incelemeler çok açık şekilde gösteriyor ki, zihinsel aktivite sırasında, tüm olarak beynin kan akımında ve enerji metabolizmasında yükselme olduğu gibi, zihinsel aktivitenin ilgili olduğu beyin bölgelerinde de yükselme var. Aynı yöntemlerle, yaşlı insanlar üzerinde yapılan çeşitli araştırmalar ise, genel olarak yaşlanmayla birlikte, total ve bölgesel beyin kan akımında ve enerji metabolizmasında bir azalmanın ortaya çıktığında birleşiyor. Öte yandan, 60 yaşın üstündeki insanların damar sisteminde, şu ya da bu oranda bir bozulmanın olduğu, beyin dokusunda bunlara paralel değişikliklerinin meydana geldiği de biliniyor. O halde beynin yaşlanma sürecine, bu veriler ışığında üç açıklama getirilebilir:

1- Yaşlanma ile birlikte giden damar hastalıkları (ateroskleroz vb.) beyin dokusunda belirli bozulmalara yol açar.

Bunun sonucunda, beyin kan akımında ve metabolizmasında azalma olur, dolayısıyla da zihinsel aktivite düşer.

2- Yaşlanma önce beyin dokusunda çeşitli yapısal bozukluklara neden olur, onlar enerji metabolizmasındaki gereksinimleri azaltır, metabolizmanın azalması da zihinsel aktiviteyi azaltır.

3- Yaşlanmayla birlikte işlev dışı kalmanın sonucu olarak, çevresel uyarılar azalır, sinir hücreleri arasındaki ilişkiler eksilir ve zihinsel aktivite düşer. Aktivitedeki bu düşme de, beynin belirli alanlarındaki dokusal enerji gereksinimini azaltır, dolayısıyla glikoz ve oksijen kullanımı ve beyin kan akımı düşer.

1980 başlarında *Doğa ve Bilim* dergisine beyin yaşlanması konusunda yazdığım bir monografiyi hazırlarken gözden geçirdiğim araştırmalar, yukarıda özetlediğim açıklamalara benzer açıklamalar getiriyor ve bunlar arasında herhangi birine özel bir ağırlık tanııyordu. Ben, biraz da daha estetik görüldüğü için, *Doğa ve Bilim*'deki yazımda, yukarıdaki 3 açıklama kategorisinden, üçüncüsünü ön plana çıkarmış ve beyin yaşlanması na karşı en etkili *ilacın*, zihinsel aktiviteyi sürdürmek olabileceğini vurgulamıştım.

Bu yazıyı hazırlarken yararlandığım, Haziran 1984 tarihli bir monografide(*) aynı açıklama, bu kez çeşitli ciddi araştırmaların sonuçlarını yorumlayarak, daha sağlam bir şekilde öne sürülüyordu: Yaşlılıkta, merkezi sinir sisteminin yeterli bir aktiviteyi sürdürebilmesi için, duysal uyarı girdilerinin azalmaması, zihinsel işlevlerin devam etmesi gerekir. Duyu organlarındaki eskime ya da yaşlılıkla birlikte, ileri derecede sınırlanan sosyal çevre ilişkileri, duysal enformasyon girdilerinin işlendiği beyin bölgelerindeki enerji metabolizmasının ve kan akımının azalmasına yol açabilir. Bu olumsuz sürecin uzun zaman devam etmesi ise, söz konusu beyin alanlarında kalıcı yapısal değişikliklere neden olabilir. Yaşlanma sürecine, damar hastalıkları eklendiği zaman, bu yapısal bozulmalar, bir kısır döngüye girerek hızlanır. Demek 5 yıl önce subjektif bir tercihle yandaş olduğum görüş, bu süre içinde daha güvenilir bilimsel dayanaklar kazanmıştı.

Eğer bu yaklaşım doğru ise (ki araştırmalar bunu gösteriyor), *yaşlılığın tedavisi* konusunda bugüne kadar izlenen stratejiye, yeni bir boyut ekleniyor demektir. Şimdiye kadar genellikle var sayıldığı gibi, yaşlıların beyinlerini dinlendirmelerinin değil, aksine çalışmalarının daha yararlı olduğu anlaşıyor.

Sayıları gittikçe artan yaşlılar or-

dusuna, rahatça ölümü bekleyecekleri, sakin ve *huzurlu yurtlar* sağlamak yerine, sosyal ilişkilerini zenginleştirecek ve canlı tutacak toplumsal işlevler kazandırmak gerekiyor.

Endüstrinin gelişme yasaları doğrultusunda, bilgisayar ve robotların insan emeğinin yerine geçmeye başladığı Batı ülkelerinde, bu yolda şimdilik, televizyonlara, yaşlılar ve işsiz-

ler için yeni kanallar eklemekten başka bir çaba dikkati çekmiyor. Gelişmemişlerde ise, ölüncüye kadar yaşam kavgasından uzaklaşmayan yaşlılar, hiç olmazsa bu konuda biraz daha şanslı görünüyor.

(*) Smith, C.B.: Aging and Changes in Cerebral Energy Metabolism. Trends in NeuroSciences 6:203, 1984

KEMAL ÖZER

VARNA'DA BİR ODADA...

Varna'da bir odada, haziran gecesi, gökyüzünden damlayan mürekkep yayıldı kıyıya doğru deniz boyunca, durdu başını kaldırıp bir an semsiyelerle oynayan rüzgâr.

Varna'da bir odada, haziran gecesi, ay dolaşmaya çıktı çoktan dalların hışırtısını aralayarak, sızan koku iğde ağaçlarından sarmaşık gibi tırmanırken balkonuma.

...diye başladığım şiir, bir anda, ses değiştirdi seninle karşılaşınca. Gözlerini gördüm çünkü senin bekleyen ırmaklar gibi atılmaya hazır bunca yıldır bir engelin ardında.

Çünkü duydum dudaklarımda soluğunu yeni bir dili konuşmaya hazır ve dokundum çünkü senin ellerine yakmaya hazır bütün gemilerini bir daha geri dönmek üzere.

Eğitim Sistemimiz Üstüne

Nuri Karacan

Bu yazıda kısaca eğitim sistemimizin niçin arzulan sonuca vermediğini araştırmaya, aksayan bazı yönler üzerinde durmaya çalışacağım. Konunun kapsamının çok geniş olduğunu biliyorum. Onun için "aksayan bazı yönler" dedim. YÖK denen kurul başkanının, "bir tarım öğretim üyesi, tarih dersi de verebilir" dediği bir ülkede eğitim sistemi üzerine yapılacak gözlemlerin hemen yapmasını bilmez. Belli bir işi hemen yapamamasını makul karşılamak gerekir. Her işin kendine özgü özellikleri vardır ve deneyimi gerektirir. Üniversitede edinilen bilgiler, işe kolay uyumu sağlar. Ama niçin sistemli düşünememektedir? Daha önce hiç karşılaşmadığı bir önermeyi, niçin aleyhinde hiçbir gerekçe gösteremediği halde kabul etmemektedir, ya da günümüzün değer ölçülerine göre gülünç bir gerekçe göstererek reddetmektedir? Ya da daha önce kabul ettiği bir önermeye, belli bir gerekçe ile itiraz edildiği zaman, niçin gerekçeyi çürütecek bir cevap veremediği halde kabul ettiği önermeden vazgeçmemektedir? Niçin kendi başına bir önermenin doğru ve yanlış yönlerini bulup değerlendirememektedir? Niçin kendi başına özgün sonuçlara varamamaktadır?

Bizde üniversiteyi bitiren bir genç, genellikle, ne sistemli düşünmesini, ne de diploma aldığı bilimle ilgili belli bir işi hemen yapmasını bilmez. Belli bir işi hemen yapamamasını makul karşılamak gerekir. Her işin kendine özgü özellikleri vardır ve deneyimi gerektirir. Üniversitede edinilen bilgiler, işe kolay uyumu sağlar. Ama niçin sistemli düşünememektedir? Daha önce hiç karşılaşmadığı bir önermeyi, niçin aleyhinde hiçbir gerekçe gösteremediği halde kabul etmemektedir, ya da günümüzün değer ölçülerine göre gülünç bir gerekçe göstererek reddetmektedir? Ya da daha önce kabul ettiği bir önermeye, belli bir gerekçe ile itiraz edildiği zaman, niçin gerekçeyi çürütecek bir cevap veremediği halde kabul ettiği önermeden vazgeçmemektedir? Niçin kendi başına bir önermenin doğru ve yanlış yönlerini bulup değerlendirememektedir? Niçin kendi başına özgün sonuçlara varamamaktadır?

Bu soruları somuta indirgeyecek bir örnek vereyim. Üniversite mezunlarının da bulunduğu bir toplantıda, bir üniversite mezunu, oylamada, birbiriyle çelişen iki öneriye de parmağını kaldırmış, davranışının nedeni sorulunca, "çünkü ikisini de kabul ediyorum" yanıtı vermişti. Slogancılık da ancak böyle bir düşünme yapısının sonucu olabilir. Nitekim slogancılık, düşünmeyi en aza indiren bir düşünme biçimidir, ve gali-

ba yaşamımıza bu kadar egemen olmasının nedeni de budur. "Bizden olmayanlar bizim düşmanımızdır" sloganı, artık daha fazla düşünmemeyi, sadece "biz" olmayanların saptanmasını ve cezalandırılmasını içerir. Niye düşünmek bile istemiyoruz? Bu sonuca yol açan neden nedir?

Bana öyle geliyor ki, bu nedenlerin en önemlilerinden biri, öğretimimizde ilkokuldan üniversiteyi bitirinceye değin çözümlemenin (analiz) değil, birleşimin (sentez) egemen olmasıdır. Orta öğretimde de, yüksek öğretimde de tek ders kitabı izlenir, derste o kitap anlatılır, sınavda sorular o kitaptan sorulur. Kitap, yazarın insafına göre, iki veya daha çok sayıda yabancı kitabın bir birleşimidir. Çok kez, yabancı kitaptaki bilgileri aynen almamak için biraz değişiklik yapmak istenir, bu da bazen bilginin yanlış aktarılmasına, bazen bilginin can alıcı noktanın yitirilmesine yol açar. Faydalanan kaynakların hepsi tek tek sistemli ve çözümleme şeklinde yazılmış da olsa ortaya çıkan yapıt bir birleşimdir. Bir konuda sistemli olmayan, yazarın sonuçlara varırken gösterdiği çabayı ve usa vurma yollarını gizleyen bilgiler yığındır. Oysa öğrenci için sonuçlardan çok sonuçlara varma yolları ve sonuçlar arasındaki ilişki önemlidir. Usavurma yollarıyla ne kadar çok karşılaşır, sistemli düşünmesini öğrenir ve kendini de özgün sonuçlara varabilir. Ne var ki kendisine bu yollar yerine Kafka'nın *Şato*'su gösterilir. Okuduğu ders kitabı bazen 1500-2000 sayfadır. Her sayfa dipnotlarıyla bezenmiştir. Bir hukuk ders kitabının bir sayfasında 17 dipnotu görmüştüm. Öğrenci, hocasının bile onca yıl sonra, başkasından esinlenmeden bir cümle kuramadığını görünce mevcut kitabı hafızlamaktan başka çare göremez. Eğitim sistemimiz, öğrenciyi kendi başına sonuçlara varacak duruma getireceğine, onu yüreklendireceğine, ona ba-

zı dağınık bilgiler veren, onu daha ileri gitmekten caydıran bir yapıdadır. Oysa, bilimde ileri ülkelerde yazılmış çok iyi ders kitaplarının çevirisi, öğrencilere çok yeni ufuklar açabilir.

Birleşim alışkanlığı kendiliğinden hep tek yönlü düşünceye yol açmaz. Ama birleşim alışkanlığı, kolay yenilemeyecek bir inatla, ya da yan tutmayla bir araya gelirse, düşünme süreci yine ortadan kalkar. Bu durumda düşünceyle, çözümleme yoluyla varılabilecek sonuç daha başlangıçta bellidir. Yapılan şey, bu sonucu destekleyen gerekçeler bulmaktır. Artık sonucu etkileyebilecek etmenler içinden, yalnız sonucu bizim işimize gelecek şekilde etkileyenler seçilir. Karşı yandan bir başkası da, tam tersi bir sonucu, bizim seçmediğimiz gerekçelerden faydalananak savunabilir. Artık ne diyalog, ne de güvenilir doğru bir sonuç vardır. Bu durumdan ne kadar şikayetçi olursak olalım, eğitim sistemimiz öğrenciyi böyle bir durum için hazırlayacak yöntemlerden faydalanır. Bunun tipik bir örneği liseler arası, fakülteler arası münazaralardır. Münazarada yanlış tezi (nedense tezlerden biri çok yanlıştır) savunan tarafın üstün gelmesi (ya da ilan edilmesi) halinde coşku daha da büyür.

Üniversitelerimizde genellikle uygulama da çok sınırlıdır. Öğrenci çoğu kez kitapla, ya da derste tuttuğu notlarla yetinmek, bazen da anlamadığı için ezberlemek zorundadır. Bazı sınavlarda, aynı tipik ve mantık dışı hataya birçok yazılı kağıdında rastlanır ve araştırılınca, kaynağının bir öğrencinin derste tuttuğu ve sonra da arkadaşlarına dağıttığı yanlış notlar olduğu anlaşılır. Ezber üniversitede çok da yadırganmaz. Kendisine, kitabının öğrenciler tarafından anlaşılmadığını söylediğim bir öğretim üyesi, gayet ciddi "bunları bilmeleri gerek, anlamıyorlarsa ezberlesinler" demişti.

Eğitim sistemimizin yeterince etkin

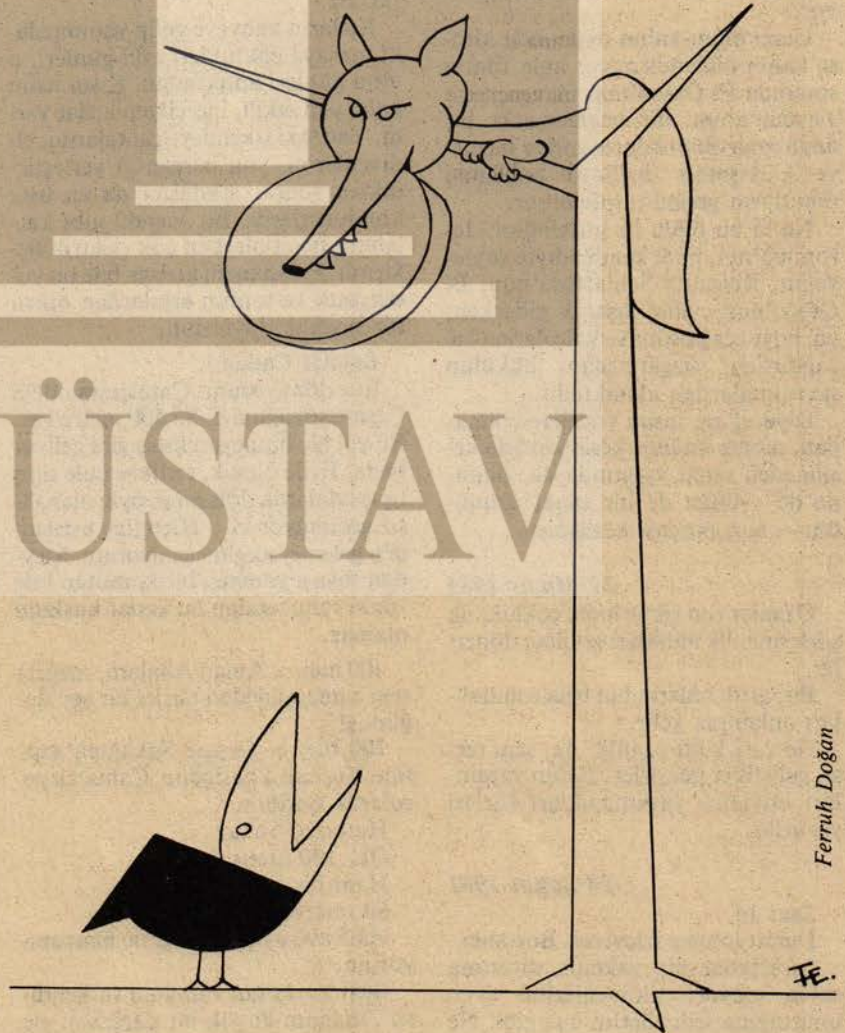
olmamasının önemli bir nedeni de, öğrenci ve öğreticinin içinde yetiştiği ortamdır. Bu ortamı öğrenciler açısından ele alırsak, durum, iktisatta, fakir ülkelerin içinde bulunduğu kısır döngüyle büyük bir benzerlik gösterir. Fakir ülkeler, gelirleri düşük olduğu için sabit sermaye stoklarını artırmazlar, sermaye stoklarını artıramadıkları için de gelirleri artmaz. Bir başka deyişle, fakir ülkeler fakir oldukları için fakirdirler. Düşük gelirli bir ailenin çocuğu da (ülkemizde bunun istisnası giderek azalmaktadır), kendini kültürel bakımdan gelişmek için fakir bir ortamda bulur. Eve bir gazete ya girer, ya girmez. Evdeki tartışmalar, yaşamı sürdürmekle ilgili, çoğu kez çok sinirli tartışmalarıdır. Sokaktaki arkadaşları doğru dürüst beslenemedikleri için gergin, yaptıkları küçük yaramazlıklar yüzünden horlanmış, hırçın tiplerdir. Evde ve ev dışında, sevgi ve birlikte kültürel gelişmeye yarene kavgaya egemendir. Çoğu, çocuk yaşta öğrenimi bırakır. Dirençli olanlar, ya da rastlantılardan faydalananlar, öğretmensiz geçen derslerden, yarım yamalak bir ortaöğretimden sonra, puanı tutturabilirlerse, yükseköğretime pek hazırlıksız başlarlar. Soyut kavramları anlamaz ve sevmezler, yemek kuyruğuna girmek için dördüncü derslere girmezler, kızlara ekseriya uzaktan ısrarlı bakarlar.

Öğretim üyesi de güç durumdadır. Okumayı sevdiği, gıpta ettiği Batı bilim adamları gibi olmak istediği için, düşük gelirine karşın, yıllar boyu pek de bir işe yaramadan asistanlık yapmıştır. Bütün çabasına karşın, ortamdaki sağlayabildiği birikimler çok küçük olduğu için bir türlü istediği düzeye varamamıştır. Doçent olması, aldığı ünvan dışında bir değişiklik sağlamamıştır. Artık evlenmiştir ve düşük geliriyle ailesini geçindirmekte güçlük çekmektedir. Öğretim üyeleri arasındaki hizipleşmenin içine de girse, dışında da kalsa sonuç canını sıkmaktadır. Toplumun da kendisinden ne beklediği belli değildir. Hemen bütün tanıdıkları kendisinden, üniversiteden elde ettiği gelirle sağlayabileceğinden daha yüksek bir yaşam düzeyi beklemektedir. Birkaç dostu, kartvizitin karın doyurmadığını ima etmiştir. Ama aynı insanların, üniversite dışında çalışması halinde de, "doçentlik iyi bir atlama taşı oldu" deyip dudak bükceklerini de bilmektedir. Siyasal düşünceleri yüzünden, karşı siyasal görüşlü öğretim üyelerinin ve öğrencilerin kendisinden nefret ettiğini de bilmektedir. Olası bir siyasal değişikliğin meslek yaşamının sonu olabileceğini de bilmektedir. Zaten telefonları dinlenmektedir, yoksa kuruntulu mu olmuştur.

Öğrenci, öğretim üyesi ilişkileri de gevşektir. Öğrenci genellikle, sınavla ilgili sorular dışında öğretim üyesini aramaz. Arasa da bulabileceği öğretim üyesi azdır. Öğrenci genellikle sıkılgandır. Öğretim üyesi de genellikle araya bir mesafe koymaya çalışır. Öğrencinin sınavla ilgili soruları standarttır: kaç soru sorulacağı, soruların eşit ağırlıklı olup olmadığı gibi. Bazen de soruların hangi konulardan geleceğini sorarlar. Sınav sonrası trafik artar. Sınavı iyi gitmeyip de durumu kritik olanlar vardır. Bazan yedi-sekiz kişi gelip, öğretim üyesine yeteri kadar hoşgörülmüştüğü söylerler. Seyrek de olsa, ailesine bakmak zorunda kaldığı için öğretim üyesinden kendisine bir iş bulmasını isteyenler vardır. Oysa öğretim üyesi de zaman zaman işinden atılması halinde nasıl iş bulabileceğini düşünmüştür. Bir de öğretim üyesine yakınlık duyduğu için gelenler vardır. Çok kez hazırladıkları

soruyu da unuturlar. Sıkılgan ve sessizdirler. Ne var ki, öğrenci-öğretim üyesi ilişkileri sıkı ve dersle ilişkili de olsa, öğretim üyesi başına o kadar çok öğrenci düşmektedir ki, bu ilişkinin sonucu değiştirmesi olanaksızdır.

Doğal olarak sonucu etkileyen etmenler sadece bunlar değil. Öğrenci yurtlarının durumunu, büyük kentlerde yalnızlık, kitap fiyatlarının yüksekliği, ortaöğretimde okul, öğretmen, teçhizat yetersizliği, YÖK'ün nağmeleri... hep önemli etmenlerdir. Futbolda 8-0'lık İngiltere yenilgisinden sonra herkes bozuk çalışıyor. Bir futbolcumuzun kafası atmış ki "yani her şeyimiz iyi de bir futbolda mı kötüyüz" demiş. Doğru demiş. 15-0 yenilseydik ne olurdu? Ters olsaydı ne olurdu? Gazeteler, ne önlem alınacak diye kıyameti koparıyor. Ama biz eğitim sistemimizi düzeltmek şöyle dursun, yozlaştırmaya çalışıyor gibiyiz.

Ferruh Doğan

Yaşlılık Günlüğü

Salâh Birsell

9 Ocak 1980

Yönetilenler, çokluk, yönetenlerden daha olgundur.

Bir dize:

*Ol kavakların rüzgârla olduğu
yoktur olmaz*

13 Mart 1981

TV.'de Luciano Zalce'nin bir filmi: *El Greco*.

Başarısı düello sahnesinden geliyor.

Gerçi ölüm-kalım oyununda kimse kalıbı dinlendirmiyor ama filmin sonunda El Greco'nun mangaptusu Jeronima'nın, hiç beklenmedik bir anda şanlı ölüm köprüsünden geçmeye kalkışması düelloya bağlanan umutların yerine tutulmalıdır.

Ne ki bu ölüm de güzelliğini, Jeronima'nın, hadi kendi adıyla söyleyelim, Rosanna Schiaffino'nun, El Greco'nun evine koşarak giderken, yol boyunca posuna ve kalçalarına kazandırdığı rüzgârlardan, bükülüp savrulmalardan almaktadır.

Diyeceğim, insan yücelere çıkmadan, niceler önünde kesik kurdela kesilmeden sanat yapıtında da, ölümde de —ölüm de bir sanat ürünüdür— ateş parçası kesilemez.

12 Mayıs 1981

Ozanlar son şiirlerinde, çokluk, ilk şiirlerine, ilk aldıkları etkilere dönerler.

Bu, artık onların bin bela soludukları anlamına gelir.

Ne var, kimi ozanlar da, tam tersi, geliştikçe gelişirler. Bütün yaşamları boyunca yazamadıkları şiirleri yazarlar.

24 Şubat 1981

Saat 15.

Demiryolunu izleyerek Bostancı.

İncecikten bir yağmur suratına salvo ediyor. Eldivenlerimi evde unuttuğum için ellerim buz gibi. Ne

ki eskilerin deyişiyle sırtım kavi.

İskele kahvesinde çay.

Daha önce, içeriye girmeden iskele üstünde beş dakika kıpırdamadan durdum. Şubat soğuğunu ciğerlerime çektim.

Oh be!

Kahvede üç erkek bir masada saldırı saldırı ötüyor. Pencere önündeki masada da pek kofti bir adam. Fel fel bakıyor. Onun sağında da mika gibi iki kız.

Kızların kahveye gelip yanımızdaki masaya çöktükleri eski günleri, o altın günleri anımsadım. Kışın uzun kalın yün atkılı, incecikten kızlar vardı. Yandaki iskemleye çantalarını, eldivenlerini, yün berelerini yerleştirdikten sonra, atkılarını da en üste kondururlardı. Bir mendil gibi katlanmış bu atkılardan çok elektrik fışkırırdı. En kaknem kızlara bile bu yumuşacık ve tonton atkılardan ötürü bir sıcaklık duyardım.

Bağdat Caddesi.

Eve dönüyorum. Çatalçeşme'deki Çeşme sokağına daha 500 metre var. Bu yol hiç bitmeyecekmiş gibi geliyor bana. Evde olmak, terliklerimle tıptış tıptış odalarda dolaşmak öyle olanaksız görünüyor ki... Hiçmihiç üstesinden gelemeyeceğimi sanıyorum. Meydan savaşı yöneten bir komutan bile işinin sonucundan bu kadar kuşkulu olamaz.

400 metre. Aman Allahım, meğerssem zaman hileden başka bir şey değilmiş!

300 metre. Çeşme Sokağına saptım. Koşmaya başladım. Çabucak yollarak durdum.

Hatboyu Sokak.

Oh, 100 metre kaldı.

Hadi bir koşu daha.

60 metre, 40 metre.

Hâlâ eve ulaşabileceğime inanamıyorum.

Beni korkutan zamanın ta kendisi. Zamanın küçük bir parçasını ele

geçirmek bile başlı başına bir iş. Biz bunu bilmiyoruz. Az sonra eve varınca durum değişecek. Zamanı bozuk para gibi harcamaya başlayacağım. Daha doğrusu zaman adında bir yaratık olduğunu unutacağım.

5 metre.

4, 3, 2, 1.

Eller yukarı.

Ören, 3 Eylül 1982

Bugün öğle uykusuna yatmıştım ki çok tuhaf bir şey oldu. 15 dakikalık bir uykudan sonra, gözlerimi açınca yatakta kendimi göremedim.

Nereye gitmişim ki, biraz önce yatakta iken şimdi yoktum. Dikkat edince anladım ki karyolanın her zaman yattığım yanında değil de öbür yanındayım. Şaşkınlığım da kendimi her zamanki yerimde bulamayışından olmuştur.

Beş yıl önce bir kez İstanbul'da vapurdan Kadıköy iskelesine çıkarken de böyle bir bellek boşalması ile karşılaşmıştım. Halatın atılması, iskelelerin verilmesini beklerken karşımda o her zamanki uysallığı ile uzanan Kadıköy'ü görüyordum, ama oranın neresi olduğunu çıkaramıyordum. Ama kalabalığın arasında, kalabalıkta bir yere ulaşacağımı, bu yerin de beni çarpamayacağını kestiriyordum.

Bu vapur olayı geçen ilkyaz bir kez daha yinelendi.

Akşam üzeri balkonda oturmuş, Ören'in serin ve nemsiz havasını ciğerlerime doldururken anladım ki artık yaşlılık günlerimi saptayacak günlüğe —kaç yıldır kafamı kurcalıyordu bu— başlamanın zamanı gelmiştir.

Bu günlük benim için ilginç olacak. Çünkü ilk kez yaşılanıyorum.

Bir şey de itiraf edeyim: kendimi ilk kez yakından izliyorum, ilk kez yaşamın gerçek anlamıyla burun burun geliyorum.

Haydi iş başına.

Yaşasın yaşlılık günlüğü.

Ören, 13 Eylül 1982

63 yaş.

Yaşamın öyle bir noktasında durmuş ki dalgaların hırıltısı, kavakların fışfışı, rüzgarların ısıkları yeni bir bilim gibi uzanıyor önümde.

Bu, belki de burada, Ören'de doğa ile başbaşa kalışımın bir sonucu. Daha eski yıllarda da doğa yüzünden titrediğim olmuştu. O zamanlar onun bunca değişik sesi ve rengi olduğunu bilmezdim.

Otuz yaşında, Karadeniz Ereğli'sinde, kıyıda bir otelde kalırken dalgaların kayalara vuruşundan doğan musikiye vurulmuştum. Yıllarca o anıyı bütün sıcaklığı ile beynimin dehlizlerinde taşıdığım halde doğanın, her bilimin üstünde bir bilim olduğunu anlayamamıştım.

Yavrum Salâh, işte yeniden dünyadadır.

Beş yaşında, on yaşında, on sekiz yaşındasın.

Kafanı doğaya daldır. Ne bulursan, ne duyarsan, çek çıkar ordan.

Pazartesi, 10 Ekim 1983

Katherine Mansfield'in günlüğünde onun öyküye başlamadan önce çalakalem yazdığını okudum.

Mansfield diyor ki:

— Herhangi bir şey yazmak insana çok yardımcı oluyor. Denilebilir ki bu, size doğru yolu bulduruyor.

Gerçekte bu, çokların yaptığı şeydir.

Duhamel 150 sayfalık bir roman için 600-700 sayfa döktürmüştü.

Bunun için çok katı yürekli olmak gerekir.

İşin sonunda yazılanların büyük bir bölümünü yırtıp atmak var.

Ne ki, Mansfield'in demesi biraz başka. O, sanırım öyküye başlamadan önce aklından ne geçerse kâğıda geçiriyor. Sonra da onların kendine gerekli olan başlangıcı çekip çıkarıyor.

Şimdiler benim yaptığım da budur. Belli bir kilometre taşından yola çıktığım halde akıl tasıma düşenleri denetimden geçirmeden kâğıda boca ediyorum. Sonra da onların arasında denememin ilk sözlerini bulup oradan ileri doğru sırıyorum.

Zaman zaman bütün bir kitabın özetini çıkardığım da oluyor. Oradan da gönlümün buyurduğunu seçiyor, gerisine tekme basıyorum.

Gelgelelim bu beni çok yoruyor. Sinirlerimin yürüyüşünü şaşırtıyor.

14 Ekim 1982

Taksim'de, *Etap Marmara*'da "Tepe Bar" salonu.

Milliyet Sanat Dergisi'nin 10. yıl kokteyli.

Fazıl Hüsnü Dağlarca diyor ki:

— Başımı çevirip şöyle etrafa baksam, her yerde mezarlık görüyorum.

İnsanın bunu söyleyecek duruma gelmesi için bir sürü neden varsa da, bunların içinde, dünyanın hartasını, purtasını iyisinden çakaloz etmiş olmak başı çeker.

Doğrusu, yaşlılık gözlerin önünde ki bütün perdeleri kaldırır, 600 km. ötedeki deniz kırlangıçlarının kanat oyunlarını bile belli eder.

Buna karşılık gençlik, insanoğlunun burnunun ötesini seçmesine ket vurur.

İyi de yapar.

Gençler daha yaşamlarının ilk adımlarında dünyanın türlü fisk ile yuğrulduğunu, dost kayırma ve üçkâğıtçılığın değirmen deresi gibi aktığını sezecek olsalar gözyaşartıcı bir karamsarlığa gömülürler ki, bu da

onları ayakta duramayacak kertelere yuvarlayabilir.

Şu denenmiştir ki, gençler aşıkane, mestane denizlerde kulaç atmaya bayılırlar. Bilmemek, siyahı, beyaz değilse de mavi sanmak, habis urların sayısını sınırlı bellemek, gelecekte şeker-şerbet bayır turplarının yetişeceği umuduna kapılmak onların özündedir. Tutar eli, görür gözü yerli yerinde gençler bile kendi görüşlerinin en doğru yaşam aşısı olduğunu söylerler de başka bir şey mırıldanmazlar. Siz ne kadar onların yolu üzerine "100 metre sonra uçurum", "İnşaata girmek yasaktır" levhaları dikseniz de onlar yine de sekiz silindirdirli arabalarının hızını kısmazlar.

Yeni yetmeler sevda işlerinde de halıya değil, çalıya yapışırlar.

Choderlos De Laclos, o ünlü *Tehlikeli İlişkiler*'inde bir genç kızı, Cécile Volanges'ı şöyle harmanlar:

— Manastırdan (okuldan) yeni çıkmış, görgüstüz, düşünmeye pek alışmamış, kendi yaşındakilerin hemen hepsi gibi iyi ile kötüyü daha ayırt

(devamı s. 79'da)

CEVAT ÇAPAN

ANLADIM ANLAMIN ANLAMINI

Kavak yelleriyle dönen değirmenlere saldıran evde kalmış uğursuz uzmanlarıyla ağlarını toplarken akademik ağalar, kuramların kurumunu silerek bir şirden demir alıp açıldığım denizlerin dibinden, kaç anlam balığı yakaladılar diye meraktaydılar bilimden bunalanlar.

Çalıştılar, çalıştılar, çalıştılar, kuramın Kuran'ını yazdılar, dışarda erguvanlar, salkımlar tekrarını ilan ederken sevdaların baktılar yaşlı gözlerle yazdıkları metinlere: metinler çetindiler.

İnsan Hakları

Cem Eroğul

10 Aralık 1984'te, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabulünün otuz altıncı yılını kutlayacağız. Tüm kutlama vesileleri gibi, bunu da yalız ama içi boş sözlerin sıralandığı biçimsel bir tören olarak geçiştirmek mümkün. Ancak, böyle aldatmacalar bir süre zevahiri kurtarsalar bile, uzun vadede insanlığa mutlaka zararlı olurlar. Bunun yerine, yıldönümlerini vesile ederek, kutlanacak olayların bugünkü durumlarını değerlendirmeye çalışmak, çok daha sağlıklı bir yol. Unutmamak gerekir ki gerçekçilik, marazları teşhis ve tedavi etmenin ilk koşuludur.

Bugün yeryüzünde insan haklarının durumu nedir? Bu soruya toptancı ve kestirme bir cevap verilmek istenmiyorsa, önce insan hakları kavramının içeriğine, yani bu kavramın işaret ettiği nesnel gerçeğe bakmak ve değerlendirmeyi bunun ışığında yapmak gerekir.

İnsan hakları fikrinin kaynağı, on yedinci yüzyıldan itibaren gelişmiş dünyayı sarsan ve en önemlileri İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri olan, bir dizi liberal devrimdir. Bu hareketlerle, siyaset sahnesinde ilk kez, bireylerin devletin karşısında birtakım hakları olduğu, devletin bunlara saygı göstermek zorunda bulunduğu, bu saygıda kusur eden yönetimlerin ise değiştirilmesinin gerektiği ileri sürüldü.

Görüldüğü gibi, ortaya ilk çıkış biçimiyle, insan hakkı ile devlet hakkı, birbirinin karşısı iki hak olarak belirdi. Bireyle devletin yetki alanlarını birbirlerinin sınırı kabul eden bu anlayış, daha sonra yer alan tüm gelişmelere rağmen, yine de insan hakları kavramının temelinde kaldı.

Bizim anayasa geleneğimizde "kişi hakları" diye nitelendirilen bu hak

anlayışını, bireyin, kamu güçlerinin ve öteki bireylerin müdahalesine maruz kalmadan, maddi ve manevî varlığını serbestçe geliştirme hakkı olarak tanımlamak mümkün. Bu anlamda kişi hakları, öldürülmeme, vücut bütünlüğüne zarar verilmeme, işkence görmeme, zorla çalıştırılmama, keyfi olarak özgürlüğünden yoksun bırakılmama, düşündüğünü serbestçe açıklama gibi en temel haklardan başlar; içte ve dışta seyahat etme, dernek kurma, barışçı bir biçimde toplanma ve gösteri yürüyüşünde bulunma gibi birtakım haklara kadar uzanır.

Bir ülkede insan haklarının durumu ölçülmek isteniyorsa, önce bu bireysel haklara bakmak gerekir. Örneğin: İşkence var mıdır, yakalama ve tutuklamada hukukun gereklerine titizlikle uyulmakta mıdır, insanlar düşündüklerini serbestçe söyleyebilmekte midirler, yoksa sürekli bir suç işleme korkusu içinde mi konuşup yazmaktadırlar?.. İşte bu sorulara verilecek cevaplara göre, her ülkenin, insan haklarının birinci türü bakımından ne durumda olduğu ölçülebilir.

İnsan hakları alanında ikinci ana gelişme, bu birinci tür hakların büyük çoğunluk açısından yetersizliğinin anlaşılmasıyla ortaya çıktı. On yedinci yüzyılda başlayıp özellikle on sekizinci yüzyılda gerçekleşen liberal devrimler, bireyi devlet karşısında koruma amacına yönelirken, bireyin egemen toplumsal güçler karşısında korunması amacını tümüyle gözardı ettiler. Sanayi devriminin yarattığı hızlı işçileşme ve aşırı sömürü, kısa zamanda, yaşam hakkına sahip olan ama açlıktan ölen, düşünme hakkına sahip olan ama asgarî bir eğitimden bile yoksun bulunan, kısıcası, yoksulluk ve maddî eziklik yüzünden insan haklarını fiilen kullanamayan

yığınlar yarattı.

Bu yığınlar için en yaşamsal sorun, hayatta kalmalarını sağlayacak bir iş bulabilmektir. Böylece, çalışma hakkını insan haklarının en önemlisi sayan yeni bir anlayış doğdu. Birincisinin aksine, bu yeni anlayışı gerçekleştirmenin yegâne çaresi, devletin toplum yaşamına müdahale etmesini sağlamaktı. Zira, ancak devlet gücü, varlıkları dizginleyebilir ve iktisaden zayıf durumda olanları etkili bir biçimde kollayabilirdi.

Bizim anayasa geleneğimizde, işte bu ikinci tür insan haklarına "sosyal haklar" adı veriliyor. Birinciler gibi, bunlar da çok çeşitli. En önemlileri, çalışma, okuma, sağlık hizmetlerinden yararlanma, adil bir ücret elde etme, sosyal güvenlikten yararlanma, sendika kurma, toplu sözleşme ve grev yapma gibi haklar. Hepsinin ortak hedefi, iktisaden zayıf durumda bulunanlara insan haysiyetine yarışır bir yaşam düzeyi sağlamak.

O halde, bir ülkenin insan hakları bakımından hangi düzeyde bulunduğu ölçmek için bakılması gereken bir yön de, o ülkede kamunun bireye ne gibi sosyal haklar sağladığıdır. Konu bu açıdan ele alındığında, en büyük önemle üzerinde durulması gereken veri, istihdam durumudur. İşsizlik sigortasının bulunduğu ülkelerde bile insan haysiyetini rencide eden işsizlik, hele böyle bir sigortaya sahip olmayan ülkelerde, sosyal hakların bir numaralı düşmanıdır.

Liberal devrimlerin öncüsü burjuvazi, topluma kendi insan hakları anlayışını kabul ettirmenin tek bir çaresi olduğunu gördü: devlete ağırlığını koymak. Bunu, ya İngiltere'de olduğu gibi ılımlı bir biçimde, ya da Fransa'da olduğu gibi, hiçbir sınır tanımayan toptancı bir biçimde yaptı. Ancak, biçimi ve ölçüsü ne olursa ol-

sun, belli bir insan hakları anlayışını geçerli kılmamanın yegâne yolunun, devleti etkilemek olduğu görüldü.

On dokuzuncu yüzyılda kabaran toplumsal devrimlerde ise, bu gerçek daha da kesin hatlarla ortaya çıktı. İstedikleri sosyal haklara ancak devlet gücü sayesinde ulaşabileceklerini fark eden yığınlar, devlet yönetiminde açıkça hak talep etmeye başladılar.

Başka bir deyişle, ister devleti dizginlemek, ister onu belli işler için kullanmak amacı güdülsün, insan hakları mücadelesinin başarısının, devleti etkilemekten geçtiği herkesçe anlaşıldı. İşte bu gerçek, üçüncü bir tür insan hakkının ortaya çıkmasına kaynaklık etti.

Bizim anayasa geleneğimizde "siyasal haklar" diye nitelenen bu üçüncü tür hakların ortak özelliği, diğer iki tür hakkın gerçekleşmesi için bir araç durumunda bulunmaları. Bu yüzden, bu haklar, bir bakıma bütün insan hakları sisteminin temelini oluşturuyorlar.

Diğer hak türleri gibi, siyasal haklar da, birçok ayrıntılı hakkın oluştuğu bir demet. Bu demetin içinde, diğer siyasal hakların ön koşulu durumunda bulunduğu için belki de en önemlisi, vatandaşlığını koruma

hakkı. Ondan sonra gelen en önemli hak ise, yöneticileri seçme hakkı. Seçilme, siyasal parti kurma, partilere üye olma, kamu hizmetlerine girme, yöneticilere dilekçe verme hakkı gibi haklar da, öteki siyasal haklar.

İlk iki tür insan hakkında olduğu gibi, siyasal haklar bakımından bir ülkeyi değerlendirirken birtakım somut verilere bakmak gerekir. Örneğin: insanlar vatandaşlıklarından kolay kolay yoksun bırakılıyorlar mı, seçim var mı, seçim gerçek seçim mi, siyasal partiler serbestçe kurulup çalışabiliyorlar mı, insanlar dilekçe verme haklarını serbestçe kullanabiliyorlar mı? vs.

İnsan haklarının, küçük bir azınlığı değil geniş kitleleri ilgilendiren bir dava olduğunu anlamak için, sadece sosyal hakların günlük geçim derdini ne denli etkilediğini hatırlamak yeter. Ne var ki, konuya böyle dar bir açıdan bakmak çok yanıltıcı olabilir. Gerçekten de, bazı sığ düşüncülerin sandıklarının aksine, özellikle kişi hakları, sadece okumuşları, ya da 'aydınları' değil, geniş kitleleri de birinci derecede ilgilendirir. Çünkü, aydınların düşünce özgürlüğüne sahip olmaları, büyük kitlelerin kaderini birinci derecede etkileyecek alternatif

politikaların tartışılmasını ve oluşturulmasını olanaklı kılar. Yığınlar, kaderleriyle ilgili yeni seçenekleri, ancak aydınların özgür olarak tartışabildikleri ortamlarda öğrenebilirler. Kaldı ki, bir an için yığınların kişi haklarına ihtiyaç duymadıkları var sayılsa bile, yine de bu hakların olabildiğince yaygınlaştırılması için uğraşılmalıdır. Çünkü, günümüzde artık bir toplumun *uygarlık düzeyi*, insan haklarının yaygınlığı ile ölçülmektedir.

Ne yazık ki, bu ölçütle ölçüldüğünde, yeryüzünde uygarlık düzeyi henüz çok düşüktür. Çevre kirliliğinden korunma, sağlıklı bir ortamda yaşama gibi artık elzem olmuş yeni insan haklarının geliştirilmesi bir yana, klasikleşmiş üç ana tür insan hakkı bakımından dahi, insanlığın büyük çoğunluğu hayal kırıcı bir düzeydedir. Bu bakımdan, bu durumun nedenlerine ve çarelerine de kısaca değinmek gerekir.

İnsan hakları kavramının siyaset sahnesine çıkışının, devleti sınırlamak biçiminde olduğunu yukarıda belirtmiştik. Yani bireye bir hak alanı açmak için, devleti dizginlemek gerekmişti. Ne var ki, liberal devrimlerin gerçekleştirildiği günlerden beri, devlet akıl almaz ölçüde güçlendi. Hiç

kuşku yok ki, günümüz siyaset sahnesinin en çarpıcı olayı, *devletleşme*dir. Bugün artık, devletin kapsama-
dığı yeryüzü parçası, erişemediği in-
san, karışamadığı yaşam alanı kal-
mamıştır. Bu devletleşme süreci bir-
takım nesnel gereklere dayansa da,
çıplak gerçek şu ki, çağımızda devlet
insanlığın tartışmasız efendisi haline
gelmiştir.

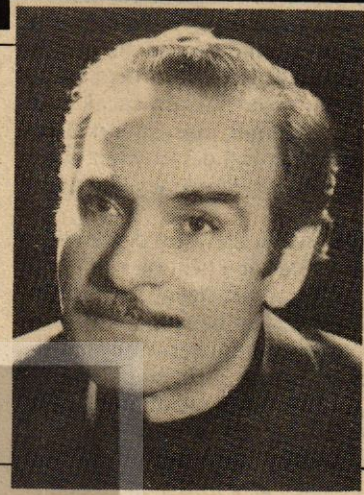
Evrensel olan bu süreç karşısında, insan-
lığın elinde iki çare vardır. Biri, siya-
sal katılma; diğeri ise, güvenceli bir
hukuk sistemidir. Etkili bir çözüm
için, bu iki çare birlikte kullanılma-
lıdır. Ayrıca, hukuk sistemleri değeri-
lendirilirken, sadece iç güvencelerin
yeterli olmayacağı, uluslararası hu-
kuka da sıkı sıkıya bağlanmak gerek-
tiği unutulmamalıdır. Bu bakımdan,
yeryüzündeki tüm devletlerin, Evren-
sel Bildiri'nin yanı sıra uluslararası
insan hakları hukukunun iki temel
belgesini oluşturan ve 16 Aralık
1966'da Birleşmiş Milletler Genel Ku-
rulu tarafından kabul edilen iki ana
sözleşmeyi (İktisadi, Sosyal ve Kül-
türel Haklar Konusunda Uluslararası
Sözleşme ile Medeni ve Siyasal Hak-
lar Konusunda Uluslararası Sözleş-
me) imzalayıp onaylamaları sağlan-
malıdır. Bunu yapmak, her devlet
için asgarî bir uygarlık koşulu sayıl-
malıdır.

Yeryüzünde devletin böylesine güç-
lenmesi, ikinci tür insan hakları, ya-
ni sosyal haklar konusunda da tehli-
keli bir gidişe yol açmıştır. Bunun ne-
deni de açıktır. Devlet yöneticileri-
nin çoğunluğu, kendi ayrıcalıklarını
sağlama bağlamak için, iktisaden
güçlü sınıfların çıkarlarını kollayan
iktisat siyasetleri gütmektedirler. So-
nuç, dünya çapında işsizliğin artma-
sı ve sosyal kazanımların tehdit altı-
na girmesidir. Bu tehlikeli gidişi ön-
lemenin tek yolu ise, çoğunlukların
devlet yönetiminde gerçekten ağır-
lık sahibi olabilecekleri koşulların
sağlanması ve geliştirilmesidir.

Kısacası, hem kişi haklarının, ya-
ni bireylerin devlet karşısındaki do-
kunulmazlık alanlarının korunması,
hem de sosyal hakların, yani çoğun-
lukların iktisaden güçlü olanlara kar-
şı devletçe korunması, etkili ve gü-
venli bir biçimde, ancak *siyasal ka-
tılma* düzeyinin yükseltilmesiyle sağ-
lanabilir. Başka bir deyişle, her tür-
lü insan hakkı için altın anahtar, sağ-
lam bir hukuk çerçevesine oturtul-
muş, alabildiğine katılmacı bir de-
mokrasi.

söyleşi

“İnsan Hakları adım adım kazanıldı”

*İnsan hakları konusunda sorularımızı
sayın Halit Çelenk yanıtladı.*

■ Sayın Halit Çelenk İnsan Hak-
ları Kavramı'nı açıklar mısınız?
“İnsan Hakları” soyut bir kavram
mıdır, yoksa gerçekleşmesi toplu-
sal koşullara sıkı sıkıya bağlı somut
bir ifade midir?

□ “İnsan Hakları” kavramı, top-
lum halinde yaşayan insanın, “in-
san” olması ve toplumun bir üyesi
bulunması nedeniyle sahip olması ge-
reken hak ve özgürlükleri anlatır.

Bu açıdan İnsan Hakları arasında
sayılan haklara “temel haklar” adı
verilmiştir.

Yaşam hakkı, düşünce, bilim ve
sanat özgürlüğü, kişi güvenliği, özel
yaşamın gizliliği, işkence yasağı, baş-
sın özgürlüğü, sansür yasağı, konut
dokunulmazlığı, savunma hakkı, seç-
me ve seçilme hakkı, çalışma özgür-
lüğü, sekiz saatlik çalışma hakkı, sen-
dika kurma, grev ve toplu sözleşme
hakkı, bağımsız mahkemelerde yar-
gılanma hakkı, seyahat özgürlüğü bu
hakların başlıcalarındandır.

Günümüzde ulusal ve uluslararası
temel hukuk metinlerinde yer alan bu
haklar, geçmişte kendiliğinden veril-
memiş, tanınmamış, baskıcı yönetim-
lere karşı yüzyıllar boyunca süren,
çoğu kez kanlı mücadeleler sonunda
elde edilmişlerdir. Tarih boyunca, sı-
nıflı toplumlar hakları çiğnenen, ya-
rattığı değerler elinden alınan, baskı
altında tutulan insan, baskı yöntem-
lerine karşı hak ve özgürlük mücade-
lesi vermiştir⁽¹⁾. Hak ve özgürlük
kavramlarının bu olgudan kaynak-

landığı anlaşılmaktadır. Hak, haksız-
lığın karşıtıdır. “Hak” kavramının
doğuşu, haksızlık olgusundan, eme-
ğin karşılığının ödenmemesinden ve
giderek “sömürü” olgusundan kay-
naklanmaktadır.

Bu mücadeleler, siyasal tarihte sı-
nıflaşma süreci ile yaşıttır. Toplum-
sal gelişmede bu süreç başla-
yınca, ve “sömürü” olgusu ortaya çı-
kınca, insan, hak ve özgürlük müca-
deleleri vermek zorunda kalmıştır;
bu, köleci toplum düzeninden bu ya-
na aşama aşama süregelmiştir. İnsan
Hakları denilen haklar, bu mücade-
leler sonunda adım adım, parça par-
ça kazanılmıştır.

İnsan Hakları, 18. yüzyıldan bu
yana, ulusal ve uluslararası metinler
haline, yani yazılı hale getirilmiştir.
Anayasalarda, uluslararası antlaşma-
larda yer almıştır. İkinci dünya sava-
şından sonra bu haklar giderek eko-
nomik ve sosyal bir içerik kazanmış-
tır.

Bu konuda sayın Prof. Bahri Sav-
cı şöyle diyor:

“İnsan Hakları öğretisi denen gö-
rüş, ister soyut, ister somut yönleriyle
ele alınsın, bir son inceleme, karşımı-
za, *birey* olayını çıkarıyor. Bu, *ego*
ekseni üzerinde bir varlık değildir ar-
tık... Bu, sosyo-politik ve ekonomik
ilişkiler, ilgiler, bağlar içindeki *in-
san*'dır. Fiziksel-moral-entellektüel-
sosyal ve ekonomik zayıflıklarının gi-
derilmesi devlete olumlu uygulamal-
arda bulunma yükümlülüğü yükle-

yen insan..."⁽²⁾.

Bu tarihsel gelişmeler sonunda İnsan Hakları konusu, sosyal bilim dalları arasında önemli bir yer almış ve bir süreden beri dünyanın birçok üniversitelerinde "İnsan Hakları Hukuku" adı altında yeni bir bilim dalı oluşmuştur.

Öte yandan günümüzde İnsan Hakları'nı korumak, devletin önde gelen görevleri arasında sayılmaktadır ve devlet bu hakları korumak, geliştirmek ve uygulamakla yükümlüdür.

Sayın Prof. Cahit Talas'a göre:

"Bazı İnsan Hakları temel ve dokunulmaz niteliktedir. İvedi ve olağanüstü durumlarda bile ihlalleri ve kısıtlanmaları kabul edilmiyor. Bu tür hakların dokunulmazlığına uyulmadığı zaman, çeşitli yollarda uyarma ve koruma düzenekleri (mekanizmaları) harekete geçirilmektedir. Başka bir deyimle İnsanlık Müdahaleleri Kuramı işlerliğe sokulmaktadır."⁽³⁾

■ Bir hakka sahip olmak onu kullanabilmektir, diyebilir miyiz?

□ Bir hakka sahip olmak onu kullanabilmektir, diyebiliriz. Çünkü kullanılamayan hakların varlıkları bir anlam taşıyamaz.

Anayasa Mahkemesi, "hakların kullanılabilirliği" konusuna büyük önem vermiştir, bu hakların kullanılmasını zorlaştıran ya da olanaksız hale getiren düzenlemeleri geçersiz saymıştır. Yüksek mahkeme bu konuda şöyle diyor:

"Temsilciler Meclisi Anayasa komisyonunun raporundan ve Anayasa tasarısının Meclis'teki görüşmelerinden de anlaşılacağı veçhile bir hak ve hürriyetin, gayesine uygun şekilde kullanılmasını son derece zorlaştıran veya onu kullanılmaz hale düşüren kayıtlara tabi tutulması halindedir ki o hak ve hürriyetin özüne dokunulmuş olması söz konusu edilebilir." (R.G. 17/4/1963. 963/128 es. 964/8 K.)

Böylece bir hakkın özüne dokunan sınırlamalar, Anayasaya aykırı düşeceğinden geçersiz sayılmakta ve iptal edilmektedir.

■ İnsan Hakları'nın önkoşulu varolma hakkı olmalı. İnsanlığın nükleer savaş tehdidi ile karşı karşıya bulunduğu günümüzde "en temel insan hakkı, barıştır" denebilir mi?

□ Barış ilkesi, yaşam hakkını koruma amacını güden bir ilkedir. Yaşam hakkı da insan haklarının başında gelen bir haktır. Çünkü Yaşam

Hakkı olmadan öteki hakların kullanılması mümkün olamayacaktır.

Son bin beş yüz yılda en azından 14.000 savaş olduğunu, bu savaşlarda bugünkü dünya nüfusu kadar, yani 3.000.000.000 insan öldüğünü, bugün, daha İkinci Dünya Savaşı'nın acıları belleklerde yaşarken, insanların savaştan nefret eder hale geldiklerini, en ateşli "şahin"lerin bile açıkça savaş yandaşlığı yapamadığını düşünürsek, barışın ve yaşam hakkının

ciddiyet ve önemini daha kolay anlayabiliriz. Nükleer silahların bugünkü durumu, bu ciddiyet ve önemi bir kat daha artırmıştır. Bu açıdan, barışı savunma hakkını, insan hakları-
(devamı s. 79'da)

- (1) Ünlü köle başkaldırısı lideri Spartaküs'ün ölmek üzere iken söylediği şu sözleri anımsamakta yarar vardır: "Çocuğumun bu dünyaya özgür doğmasını istiyorum."
- (2) Yaşam Hakkının Boyutları, sayfa: 5
- (3) Cumhuriyet 15.6.1984.

En Temel Hak: Yaşamak

1945'ten
1983'e

- Nükleer başlıklı MX kendi gücüyle 8000 mil gidebilir. Hiroşima'ya atılan nükleer bomba Little Boy ise azami kapasitesi 4000 mil olan B-29 uçağı ile taşınmıştı.

- MX'in hızı saatte 15.000 mili aşmaktadır. Little Boy'u taşıyan B-29'un hızı saatte 360 mildi.

- MX'i kompüter yönlendirerek hedeflerin 100 yard'lık (yaklaşık 90 metrelik) uzaklığı içine ulaştırabilmektedir. Little Boy'un isabeti ise bombayı atan mürettebatın hedeflemesine bağlıydı.

- Resmen Peacemaker (Barıştıcı) olarak adlandırılan MX, hedefe yöneltmiş on ayrı savaş başlığı taşımakta ve TNT olarak Hiroşima'da 200.000 insanı öldüren ya da harap eden Little Boy'dan 300 kattan daha fazla yıkım gücüne sahip bulunmaktadır.

- MX füzesinin yıkımı 5 milyon ton TNT'ye eşittir. Hiroşima'ya atılan ise 15 bin ton TNT'ye eşitti.

Hiroşima

Savaş tehdidi yalnızca geleceği karartmıyor

Dünyada mevcut nükleer silâh stoğu II. Dünya Savaşı'nda kullanılan tüm silâhların 5000 katı bir yıkım gücü potansiyeli taşıyor.

Savaş tehdidi ve silâhlanma yalnızca insanlığın geleceğini karartmakla kalmıyor. Bugün insan ve doğa kaynak-

larının insanlığın daha iyi yaşaması ve refahı için kullanılmasını önüyor. Dünyada silâhlanma harcamaları dakikada 1,3 milyon dolar yutarken, yine aynı dünyada bakın neler oluyor?

- 2 milyar insan yılda 500 dolardan az bir gelirle yaşıyor. Her beş kişiden biri tam bir açlık içinde, yani sessiz sedasız yürütülen bir soykırımla karşı karşıya. Askeri bakımdan dünyanın en güçlü ülkesi ABD'de 34 milyon kişi resmen aç olarak belirlenmiş bulunuyor.

- 600 milyon kişi ya tümüyle işsiz ya da tam istihdamdan uzak yaşıyor. İşsizlik en çok gençleri etkilerken, ABD'de siyah gençlerin yarısı işsiz bulunuyor.

- 11 milyon bebek bir yaşına gelmeden ölüyor. 1980'de 'Üçüncü Dünya'daki çocuklardan % 10'undan azı en çok raslanan altı hastalığa karşı aşı olabiliyordu. Oysa bu hastalıklardan her yıl 5 milyon çocuk ölmeye devam ediyor.

- 120 milyon okul çağı çocuğu okula gidemiyor. Yetişkinler arasında okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı hızla artıyor. 1970'te dünyada 302 milyon erkek, 441 milyon kadın yetişkin cahilken, bu sayı 1980'de 322 milyon erkek, 492 milyon kadın olarak hesaplanıyor.

- Yiyecek bulamadıkları ve maliyeti ucuz aşılarından yararlanamadıkları için her dakika 30 çocuk ölüyor.

- 25 ülkede genç insanların yaşı oy vermeleri için yeterli değil, ama savaş gönderilmelerine yeterli.

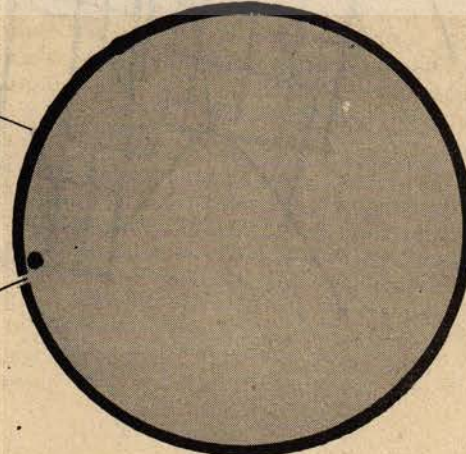
- En büyük dış borçlanma listesinde önde gelen 20 gelişmekte olan ülkenin 1976-1980 döneminde silâh alımları aynı dönemde borçlarındaki artışın % 20'sini oluşturdu.

- Tek bir nükleer denizaltının maliyeti 160 milyon okul çağında çocuğun bulunduğu 23 gelişmekte olan ülkenin yıllık eğitim bütçesine eşit.

Kaynak: Ruth Leger Sivard, *World Military and Social Expenditures*, 1983.

1 MX'in
yıkım gücü

Hiroşima'ya
atılan bomba

Hamurabi Kanunlarından İnsan Hakları Bildirgesine

İnsan topluluklarında farklı çıkar kristalleşmeleri ortaya çıktığında önce kölelik var oldu.

Köleler, yaşama hakkı dahil olmak üzere hiçbir hakka sahip bulunmayan, boğaz tokluğuna canı çıkartılırcasına çalıştırılan, köle sahipleri tarafından pazarda alınıp satılabilen, gerekirse efendisi tarafından öldürülebilen, yani hayvan muamelesi gören insanlardı.

“Hayvan muamelesi gören” dedi. Çağımızın vardı. Uygarlık düzeyinde birçok ülkede artık hayvanlara bile böyle davranılmıyor. Ama gene de “hayvan muamelesi” görmek deyiminin bir yeri var. Çünkü insan ile hayvan arasında bir fark olsa gerek.

İnsan ile hayvan arasındaki biyolojik farktan söz etmiyoruz kuşkusuz. O zaten belli. Somuttaki bu biyolojik fark doğada çok daha önemli bir ayırım şeklinde yansıyor. İnsan ile hayvan arasındaki asıl farkı onların doğadaki ve doğa önündeki konumları oluşturuyor.

İnsanı doğada hayvandan ayırt eden başlıca belirleyicilik, kuşkusuz ki, insanın bilinçli bir yaratık olması. Bilinçlilik derken de insanın bilinçli faaliyette bulunması kastediliyor. Yani üretim yapması... *Doğayı bilinçli olarak değiştirmesi...*

Hayvanın en gelişmiş türünün insana dönüşmesi belli fiziki ortam koşullarında meydana gelen biyolojik bir evrimle başlamış olsa bile, hayvandan insana geçiş toplumsallıkla olmuş; hayvanın insanlaşması, onun üretim yapmaya başlaması sonucu nitel bir değişiklik geçirmesi, konuşmaya başlaması, konuşma ile beynin

gelişimi arasında karşılıklı bir etkileşimin geçmesi sonucunda gerçekleşmiş.

Ve insan türü üretim yaparak ortaya çıkmış.

ÜRETİMDE İNSANIN HAYVANLAŞTIRILMASI

İnsanlar doğayı değiştirme uğraşında, üretim yapma sürecinde iş aletlerini kullanmışlar. Doğanın üretime yarayan zenginlikleriyle birlikte iş aletleri insanoğlunun üretim aracı haline gelmiştir. Avcılık için kullanılan ilkel silahlardan, toprağı işleme araçlarına, el zanaatlerindeki aletlere kadar üretimde kullanım değeri kazanan her şey iş aleti iken, ekilebilir topraklar, ya da akarsuların -veya rüzgârın- önüne kurulan değirmenleri, üretim yapan küçük işyerleri vb. her şey, üretim araçlarının ilk biçimlenmesi olmuştu.

İnsanoğlu işte bu bilinçli üretim sürecinde önce hayvanları da kendi kontrolü altında üretmeye başlamıştı. Hayvanları avlamakla yetinmemiş, hayvanların bir kısmını ehlileştirip, sürü halinde beslemişti. İnsanoğlunun hayvanları barındırdığı yer, onları otlattığı mera da bir üretim aracıydı.

Öte yandan insanoğlu hayvanları sadece kesip yemek, ya da onun süt, yumurta, bal vb. gibi biyolojik ürünlerinden yararlanmak için beslemedi. Aynı zamanda, kimi hayvanları üretimde kendisine yardımcı olarak -iş aleti gibi kullandı. Atı, eşiği, katırı, deveyi ehlileştirip güçlerinden yararlandı. Bu hayvanların bulunmadığı, sürekli kar altındaki bölgelerde kö-

peklere bile kızak çektirmesini bildi. Ya da öküzü, ineği çifte koştı.

Böylece insanoğlunun cansız doğa varlıklarına hakimiyeti, aynı zamanda üstesinden gelebildiği, ehlileştirebildiği canlı doğa yaratıklarına (hayvanlara) üstünlüğü ile güçlendi.

Hayvanların da bir iş aleti gibi işlev görebilmesi, (örneğin toprağı süren karasabanın öküzü, buğday harmanındaki dövenin, ya da bostan kuyusundaki su dolabının ata, katıra çektilmesi) olağan bir şey haline geldi.

İnsanoğlunun hayvandan ve onun enerjisinden üretimde yararlanması ve belli hayvanları bir iş aleti gibi kullanması olağandı, ama, aynı insanoğlu günün birinde kendi hemcinslerini de bu hayvanlar gibi kullanmaya başladı. İnsanlık toplumunda üretim araçlarının bireysel iyeliğinin ortaya çıkmasıyla birlikte, üretim araçlarının aidiyetinin topluluktan çıkıp belli kişilerin elinde toplanmasıyla birlikte, bunlara sahip olanlar, olmayanlara hayvan muamelesi yapmaya başladılar. Böylece kölelik doğdu.

Kölelik neydi? Bu soruya konumuz özelinde şu açıdan yaklaşmak doğru olacak. Kölelik, üretim yapan (bir üretici güç olan) insanlara bir üretici güç gibi değil, âdeta bir üretim avadanlığı ya da iş aleti gibi bakılmasıydı. Üretim araçlarına sahip olan insanoğlu nasıl ki, hayvanları da üretimde bir iş aleti gibi kullanmış idiyse, üretim araçları bütün insanlardan bazı insanlara geçince, işte o bazıları, diğerlerini hayvan misali bir iş aleti haline getirmişti.

Gene nasıl ki, üretim araçları iş aletleri bireylerin şahsi mülkiyeti ha-

line geldiyse, kimi insanlar da başkalarının özel mülkiyeti haline geliyordu. Nasıl ki, tarla sahibi bir insan tarlasını satabiliyor idiyse, kölesini de satabiliyordu. Nasıl ki, bir varlıklı, pazardan bir at alabiliyorsa, köle pazarından insan da satın alabiliyordu.

Pazardan satın alınan bir at ile bir köle arasında yasalar bakımından hiç bir fark yoktu. Her ikisi de özel mülkiyet unsuru idiler ve sahiplerinin her türlü tasarrufuna boyun eğmek zorundaydılar. Bir kişinin atını dövmesi ya da öldürmesi ne denli hakkı ise, kölesine de aynı şeyleri yapması o denli hakkıydı.

HAMURABI KANUNLARI

Üretim yapan insanın, kölelikle birlikte, bir iş aleti ve bir özel mülkiyet nesnesi haline getirilmesinin en çarpıcı belgesini Hamurabi Kanunları oluşturuyor.

Kitaplar, bu kanunların, günümüze dek yaşayagelmış en eski yazılı yasalar olduğunu söylüyorlar. Bu yasaları incelediğimizde görüyoruz ki, Hamurabi Kanunnamesi, sadece Babil toplumunun ve Mezopotamyanın değil, tüm kölecî rejimlerin tipik bir aynasıdır.

Babil'de hakim güç, köle sahiplerince oluşturuluyordu. Hamurabi Kanunları her şeyden önce onların kölelere karşı çıkarlarını ve birbirlerine karşı haklarını düzenliyordu.

- Örneğin, birisinin kölesini ya da hayvanını yaralamak, o kölenin ya da hayvanın sahibine parasal tazminat ödemeyi gerektiriyordu.

- Bir başkasının kölesini öldürmek durumunda ise, suçlu, o kölenin sahibine bir köle vermek zorundaydı. Aynı şekilde, bir kimsenin hayvanını öldüren kişi de, o hayvanın sahibine aynı hayvandan vermek zorundaydı.

- Öte yandan, başkasının kölesini öldürmek suçtu, ama "kendi kölesini" öldürmek suç değildi. Tıpkı kendi hayvanını öldürmenin suç olmadığı gibi.

- Gene Hamurabi Kanunlarına göre, köleler, özel ya da ailevi durumları hiçbir şekilde göz önüne alınmaksızın ve hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmaksızın satılabiliyorlar, hediye edilebiliyorlar, ya da bir başka köle veya herhangi bir başka şey karşılığı, örneğin eşya, hayvan vb. karşılığı-

değiştirilebiliyorlardı.

- Bir başkasının kölesini çalmanın cezası idamdı. (Bu madde bize, 19.yüzyıl ikinci yarısına kadar ABD'de at hırsızlarının anında ölümle cezalandırılmasını hatırlatıyor).

- Her köle kendi sahibinin özel bir işaretini taşıyordu. Bu işareti silen kişi kölenin kendisi de olsa, bir başka köle de olsa, hatta özgür bir kişi de olsa, işareti silmenin cezası ölümdü.

- Kaçan bir köleyi saklamanın, ona yataklık etmenin cezası da ölümdü.

- Babil'de köle sahipleri ve kölelerin dışında bir ara tabaka daha bulunmaktaydı. Kölecilik öncesi komünal toplumun bir kalıntısı olarak ortaya çıkan bu kategori haraca ve vergiye, aynı zamanda angaryaya bağlanan bu genellikle küçük mülk sahibi köylüler ya da zanaatkarlardan oluşmaktaydı. Köle statüsünde olmayan, kısmi haklara sahip olan bu özgür yurttaşlar zamanla mülksüzleştikçe onlar da köleleşiyorlardı. Örneğin toplumun üst katmanı köle sahiplerine borçlanan ve borcunu ödeyemeyenler, üretim aracını kaybettikten sonra ailecek birlikte köleleşiyorlardı.

- Kölelik sayesinde insanın kendisi bir meta haline geldiğinden -yani ticarî bir işlev kazandığından- köle ticaretiyle geçinenler bu yurttaşları önce borçlandırıp kendi köleleri haline getiriyorlar ya da borçlu yurttaşların borcunu ödeyip onları kendi mülkiyetine geçiriyorlar, sonra da köle sahiplerine satıyorlardı. Hamurabi Kanunları bu ilişkileri de düzenlemekteydi.

- Nihayet Hamurabi Kanunları'nın çok önemli bir maddesi de şuydu: Köle sahipleri tarafından kurulmuş olan mülkiyet hakkına, kölelik düzenine karşı herhangi bir söz söyleyen, bu konuda karşı fikir ileri süren kişi ağır bir şekilde cezalandırılıyordu. Bu cezalar, ölüm cezasına dek varıyordu. Yani kölecî devlet, kendi sistemini, -köle sahipleri'nin egemenliğini- sadece pratik uygulamada değil, düşünce planında da koruyordu.

İNSANIN BİREY DURUMUNA YÜKSELMESİ

Hamurabi Kanunları Milattan Önce 18.yüzyıla aitti. Bu tarihsel belge-

den iki 18 yüzyıl sonra önemli bir tarihsel belge yayınlandı. Bu belge 25 Ağustos 1789'da Fransa'da Kurucu Meclis tarafından çıkartılan *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'ydi.

Aradan geçen zaman içinde, dünyanın birçok ülkesi feodalizme geçmişti, kölelik yukarıda Hamurabi Kanunlarının çizdiği çerçeveden çıkmış, köle insan kısmi bir özgürleşmeye ulaşmış, toprakla birlikte alınıp satılan, yurttaşlık haklarına sahip olmayan ve efendisine mutlak itaat etmeye mecbur olan, toprağı kendi adına işleyebilen ama bunun karşılığında feodal beye yüklü bir toprak rantı ödeyen, ayrıca ağır vergilerle haraca bağlanan, bunlar yetmezmiş gibi angarya sistemiyle de zorunlu hizmet veren toprak kölesine (serf) dönüşmüştü. Derken, Avrupa'da bu feodal toplumun bağrında doğan kapitalizm, Hollanda ve İngiltere'de hakim sosyal sistem olarak şekillenmişti. Kapitalizm topraktan bağımsızlaşmış serbest işgücüne ihtiyaç duyduğundan toprak köleliğinin kaldırılmasını savunarak demokratik görüşler getiriyordu.

Avrupa'da başlayan burjuva demokratik devrimleri, insan hakları kavramını da birlikte getirdi. Feodalizmden kapitalizme geçmekte olan Avrupa'da monarşiye karşı *demok-rasi* çalışan geniş yığınları kucaklıyordu. Bu geçiş, bir sosyo-ekonomik formasyondan bir diğere geçişle birlikte bütün insanların yurttaş sayılması kavramını, siyasal demokrasiyi, yurttaşlık ve insanlık haklarını da birlikte getirdi.

En geniş halk katılımıyla gerçekleştirilen, düşünsel bir zemini daha önceki dönemlerde başka ülkelerdekinden daha yetkin bir şekilde hazırlanmış olan Fransız demokratik devrimi, insan haklarının en açık-seçik ifadesini de birlikte getirdi.

Bu bakımdan, 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi insanlık tarihinde son derece önemli bir yer tutar. Bu ilkelerin köleliğe ve toprak köleliğine karşı getirildiği, her insanı, insan diye gördüğü göz önünde tutulursa, insanlık toplumunun köleciliğe geçmesini izleyen uzun bir dönemden sonra ulaştığı ciddi bir aşamayı belgeler.

Bu nedenledir ki, insanlık toplumunda antagonizmaların ortaya çıkmasından ve insanın kölelik şeklinde

hayvanlaştırılmasından, insan bireyinin sadece işgücü olarak değil, aynı zamanda bir fiziki varlık olarak da özel mülkiyet nesnesi yapılmasından bu yana, insan, ilk kez kölelikten -ve toprak köleliğinden- kurtulup birey oluyordu. Gerçi, insanoğlu bu aşamada da antagonizmadan kurtulamıyordu. Bu aşamada da, insan emeği özgürleşmiyordu, fakat hiç değilse alınıp-satılan (meta haline getirilmiş olan) şey, artık insanın kendisi ve fiziki varlığı da değildi, onun işgücüyüdü. Yani insan, bir iş aleti, ya da bir hayvan ya da fiziki varlığıyla bir nesne, bir eşya kabul edilmekten çıkıyor kişi haline geliyordu.

Daha önceki devirlerde sadece köle (ve toprak kölesi) olmayanlar *yurttaş* sayıldıkları için, *yurttaş* terimi kişi ya da birey- terimiyle özdeş tutulduğu için, feodalizmden çıkışta insan hakları aynı zamanda yurttaş olmaya denk düşüyordu. Bu nedenle de, her insan, yurttaş sayılıyordu. Gerçi her insanın yurttaş sayılması, örneğin genel oy hakkı başta olmak üzere temel haklardan toplumdaki tüm bireylerin yararlanması, burjuva demokratik devrimlerini izleyen süreçte çalışanların aktif uğraşları sonucu elde edildi, ama gene de, insan hakları ve her insanın yurttaş olması, yasalar önünde eşit sayılması, her insanın özgür doğduğunun kabul edilmesi, otokrasinin sona erip demokrasilerin kurulmasıyla başladı ve bu demokrasilerin temel ilkeleri arasında yer aldı. Hiç kuşkusuz, emeğin özgürleşmediği bir toplumsal aşamada yasalar önünde eşitlik kavramı maddi zeminini bulamıyordu ve insanlar üretim araçları karşısındaki konumlarına göre ayrıcalıklı oluyorlardı veya ol muyorlardı (ayrıcalık sona ermiyordu) ama gene de İnsan Hakları kavramı insanlığın evriminde önemli bir yer tutuyordu.

İNSAN VE YURTTAŞ HAKLARI BİLDİRGESİ

Feodalizmden çıkış çağının, dolaşısıyla mutlakiyete son verilmesinin en önemli tarihi belgesi olması bakımından 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nin belli başlı demokratik ilkelerini anmak yerinde olacak.

• İnsanlar hak bakımından özgür ve eşit doğarlar ve öyle kalırlar; sosyal farklar ancak ortak çıkar temeli üzerinde kurulabilir.

• Her türlü siyasal birliğin amacı, insanın doğal, ve zaman aşımına uğramayan haklarının korunmasıdır; bu haklar özgürlük, güvenlik ve zulme karşı koyma haklarıdır.

• Her egemenliğin ilkesi, özü bakımından halktır, hiçbir topluluk, hiçbir birey, ondan (halktan) doğmamış bir otoriteyi uygulayamaz.

• Özgürlük, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmeye dayanır. Yani her insanın doğal hakkının işlemesi toplumun aynı haklardan yararlanan diğer bireylerinin haklarını garanti altına alanlardan başka sınırlara sahip değildir, bu sınırlarsa ancak yasalarla belirlenir.

• Yasalar sadece toplum için zararlı olan davranışları yasaklama hakkına sahiptir. Yasalar tarafından yasaklanmamış olan hiçbir şey engellenemez ve hiç kimse yasaların öngörmediğini yapmaya zorlanamaz.

• Yasalar genel iradenin ifadesidir; tüm yurttaşlar şahsen ya da temsilcileri aracılığıyla, genel iradenin oluşmasına yardım etme hakkına sahiptirler; yasalar ister korusun, ister cezalandırsın, herkes için aynı olmak zorundadırlar. Yasanın gözünde, tüm yurttaşlar payelere, yerlere ve yasayla ilgili görevlere, yeteneklerine göre ve meziyetleriyle yeteneklerinden başka hiçbir ayırım gözetilmeden eşit olarak kabul edilebilir.

• Düşünce ve görüşlerin serbestçe iletilmesi insanın en değerli haklarından birisidir...

Adı geçen belgede dile getirilen insan hakları kavramı ve prensipleri, onları öngören -yani toplumsal ilişkilerin ürünüydü. Ama bu insan haklarının güvencesinin yazılı metinler olduğunu düşünmek yanılıdır. Şayet insan temel hak ve özgürlükleri bir toplumda bir kurum haline gelmemişse, toplumun ve yurttaşlığın vazgeçilmez bir parçası olmamışsa, o haklara ve prensiplere toplum kül olarak sahip çıkmamışsa, insan haklarının ve bu hakları çizen prensiplerin, prensipleri ayrıntıya indiren demokratik kuralların -onlardan hoşlanmayanlar, yani çıkarları demokratizme aykırı düşenler tarafından çiğnenmesi kaçınılmaz olur.

Fransız düşünürü Condorcet, "*insan hakları bizzat toplumun esasında mevcuttur ve ancak onda gerçekleşir*" diyordu. (*Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*, 1794) Condorcet'ye bu sözleri söyleten olgular, devrimi hemen izleyen yıllarda adı geçen de-

okratik ilkeleri çiğnemek isteyenlerin varlığıydı; daha da önemlisi, bunların önemli bir bölümünü bizzat o demokratik ilkeleri başlangıçta va'zetmiş olanların oluşturmalarıydı. Gerçekten de, monarşiye karşı geniş kitlesini yanına almak isteyen burjuvazi, anılan demokratik kuralları benimsemişti, ama aristokrasi iktidardan düştükten sonra, burjuva egemenliğinin çıkarları halkın bu ilkelerden yararlanmasına uygun değildi. Buna karşılık, demokratizme sahip çıkanlar vardı, bunlar da halkın en diri ögeleri idi, ya da halk yanında saf tutan kimi burjuva aydınlarıydı. İnsan hak ve özgürlükleri, daha sonraki süreçte bu haklardan yararlananların ve vazgeçmek istemeyenlerin uzun uğraşları sonucu toplumda kurumlaştı. Bu ilkelere tüm toplumca sahip çıkılması uzun bir süreci gerektirdi.

Öte yandan, feodaliteden kapitalizme geçiş sadece siyasal ve sosyal demokratikleşme ile sınırlı kalmadı. Temel insan hakları kavramının bir boyutu siyasi idiyse, diğer boyutu da düşünseldi. Bir başka deyişle, insanın kölelikten ve serf'likten özgürleşmesi, tanrıdan özgürleşmesiyle birlikte gerçekleşiyordu. Çünkü gerek köle sahipleri, gerekse feodaller ilahi ve semavi bir kimliğe bürünerek, dinsel ve mistik taassup içinde tuttıkları halka kendi sistemlerini tanrının buyruğu gibi göstererek, kendi devletlerini böyle bir teokratik kisveye bürüyerek hükümlan olmuşlardı. Dolayısıyla, onların despotizmine karşı politik özgürleşme uğraşı, aynı zamanda insanoğlunun dinsel hurafelerden, tanrı buyruklarından ve mistik illüzyonlardan kurtarılması uğraşıydı. Bunun içindir ki, Diderot 1771'de "*yüzyılımızın esprisi, özgürlük esprisidir. Gökyüzünün ve kralın ululuğuna saldırmıştır.*" diyordu. Gerçekten de, gökyüzünün (tanrının ve dinin) tabuları ile kralın tabuları birbirini bütünlüyordu ve bu bütünlük aristokrasi ile ruhban sınıfının işbirliğini simgeliyordu.

İnsanoğlunun özgürleşme sürecinde bu aşamayı önemli kılan ve insanı kişi'leştiren, insan kişiliğini insana kazandıran diğer faktör de işte buydu: insanoğlunun tanrıdan özgürleşmesiydi. Tanrı fikri insanın kişi'leşmesi önünde, insanı manen tutsaklaştıran, insanoğlunu politik alan dahil her alanda tevekküle iten, insan kişiliğinin gelişmesini engelleyen bir faktördü. Tanrısallığın yıkılması ma-

nevi alanda insanı *kul* olmaktan çıkarıp, kişi haline getiriyordu. Tıpkı siyasi planda insanın *köle* halinden çıkıp, yurttaş haline gelmesi gibi.

EVRENSEL OLAN: ÖZGÜRLEŞME SÜRECİ

İnsanlık, Hamurabi Kanunlarından bu yana bunca yol aldı. Ve İnsanın Özgürleşme süreci sadece İnsan ve Yurttaş Haklarıyla da sınırlı kalmadı. İnsanoğlunun asıl özgürleşmesinin temeli olan *emeğin özgürleşmesi* bir realite oldu. İnsan, Hamurabi Kanunlarından bu yana önce kendisini meta olmaktan kurtardı, daha sonra da kendi işgücünü meta olmaktan çıkaran adımını attı.

Tarihsel sürecin bu sayede önemli bir dönüşümle (emeğin özgürleşmesiyle) ileriye doğru büyük bir sıçrama göstermiş olduğu çağımızda ve yeni bir bininci yılın başlangıcında, Yurttaş ve İnsan Hakları Beyannamesi'ni ya da bu ilkelerin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'yle evrenselleşmiş olmasını dört bin yıl önceki Hamurabi Kanunlarıyla karşılaştırıp, gönenmek artık çoktan aşılmış olması gereken bir duygu olmalıydı. Ne var ki öylesine heterojen bir dünya toplumunda yaşıyoruz ki, işgücünü meta olmaktan çıkarmış toplumlar ile 200 yıl önceki bir metnin ilkelerini bile henüz özümsenememiş, onlara gereğince sahip çıkamamış toplumlar, hatta henüz o noktaya bile ulaşamamış topluluklar aynı yarıküre üzerinde yan yana yaşıyorlar.

Fakat unutmamak gerekir ki, hangi değişik aşamaları yan yana barındırırsa barındırsın, insanlık toplumu ve insanoğlu, doğaya karşı mücadelesini insanın özgürleşmesi, daha da özgürleşmesi, özgürleşmenin daha ileri evrelere ulaşması uğraşısıyla birlikte sürdürüyor. Hamurabi Kanunları'nın yanında 1789 Bildirgesi'nin taşıdığı önemi tarihsel ve akademik bir tesbit olmaktan çıkarıp, onu güncellikte canlı kılan bilimsel gerçeklik de bu galiba...

Bütün bu heterojen'lik içinde homojen olan şey, insanoğlunun işte bu özgürleşme süreci...

Yani evrensel planda insanoğlunun her türlü yabancılaşmalardan arınıp, özgürce serpilip gelişmesi, kişi olarak yücelmesi kendisine aykırılıklardan kurtulması ve en geniş anlamıyla yetkinleşmesi, insan olarak zenginleşip, mükemmelleşmesi süreci...

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Belgeleri

Birleşmiş Milletler kurucuları 1945'de San Francisco'da toplandıklarında, dünya, İkinci Dünya Savaşı ve hemen öncesinde insan haklarının maruz kaldığı ağır saldırının izlerini taşıyordu. Kurucular insan hakları ve temel özgürlüklere saygının Birleşmiş Milletler Kuruluş Bildirgesi'nde yer almasında kararlıydılar. Bildirgenin 1. maddesinde yer alan dört amaçtan biri, "insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının geliştirilmesi ve desteklenmesi için uluslararası işbirliği"ni vurguluyordu. 56. maddede Üye Devletlerin Birleşmiş Milletler Örgütüyle tek ya da ortaklaşa işbirliği içinde gerçekleştirmeyi vaad ettikleri kazanımlar arasında, "ırk, cinsiyet, dil ya da din farkı gözetmeksizin herkese insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel olarak sağlanması ve saygı gösterilmesi" de bulunuyordu. Bildirgede temel hatlarıyla yer alan insan hakları konusu daha sonra ilk oturumunu 1947'de yapacak olan İnsan Hakları Komisyonu'nun ilk gündem maddesi olacaktı.

İnsan Hakları Bildirgesi konusunda kimi üyeler uluslararası bir sözleşme önerirken, kimileri bunun bir deklarasyon olması gerektiğini savundular. Sonuçta komisyon üyeleri belgenin bir deklarasyon, sözleşme ve uygulama önlemlerini içermesinde anlaştılar. İki yıldan az bir sürede, Komisyon, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilecek olan *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'ni tamamladı. 30 maddelik bu belge, Genel Kurul tarafından "tüm ulusların ortak bir kazanımı" olarak değerlendiriliyor ve Birleşmiş Milletlerin en güçlü temel taşlarından birini oluşturuyordu. Bu belge insan haklarının ele alınmasında ilk aşamaydı ve Genel Kurul'un is-

teğiyle, komisyon, 1949'da tekrar çalışmalarına başlayarak, imzalayan Üye Devletlerin kendilerini yasal olarak bağlayacakları sözleşme ve uygulama önlemleri üzerinde yoğunlaştı. Komisyon bu tasaklarla uzun süre uğraştıktan sonra 1954'de bitirdi. Ekonomik ve sosyal haklarla, medeni ve politik hakları içeren sözleşme tasakları, Genel Kurul tarafından, Sosyal-İnsanî-Kültürel gelişmelerle ilgili Üçüncü Komite'ye gönderildi. Komite, tasaklar üzerindeki çalışmasını 11 yıl sonra 1966'da sonuçlandırdı.

Böylece Birleşmiş Milletler'in doğuşunda belirlenen bir temel hedefe ulaşıyordu: Bu, insan hakları ve temel özgürlükleri koruma ve geliştirmeyi amaçlayan iki uluslararası, yasal bağlayıcılığı olan anlaşmadır. Özellikle insan haklarını konu alan bir dizi temel uluslararası vasıtalarla rağmen, Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri, insan olmakla kadın-erkek herkesin hak kazandığı ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve politik haklara uzanan geniş bir alanı içine almaktadır.

Bu sözleşmelerin 1966'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabulüne kadar yukarıda değinilen yoğun ve karmaşık bir hazırlık dönemi yaşanmış ve Üye Devletlerin yeterli onay ve imzasıyla yürürlüğe girebilmeleri için bir on yılın daha geçmesi gerekmiştir. Her iki sözleşme de Genel Kurul'da 16 Aralık 1966'da oybirliğiyle kabul edildikten sonra 19 Aralık'ta imzaya açılmış ve her biri 35 onay ya da imza beklemiştir. Haziran 1976'ya gelindiğinde, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi 40 devletin, Medeni ve Politik Haklar Sözleşmesi 38 devletin onayıyla yürürlüğe girmiştir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ni onaylayan her Devlet, Sözleşmede belirtilen haklara ulaşmak üzere bizzat ve "uluslararası yardımlaşma ve işbirliği" yoluyla gerekli adımları atmak sorumluluğunu kabul etmektedir. Sözleşmeyi onaylayan devlet: herkesin özgürce seçtiği işte çalışma (md.6); ayırım yapmaksızın herkesin adil ve istenir çalışma koşullarına sahip olma (md.7); sendika kurma ve sendikalar katılma (md.8); sosyal sigorta dahil olmak üzere sosyal güvenlik haklarına sahip olma (md.9); ailenin, ana, çocuk ve gençlerin korunma ve yardım görme ve herkesin evlenmede özgür seçim hakkını (md.10) kabul etmektedir. Sözleşmede, herkesin yeterli bir yaşam düzeyine (md.11); en yüksek bedensel ve zihinsel sağlık koşullarına (md.12); eğitim görmeye (md.13) ve kültürel hayata katılmaya, bilimsel ilerlemenin yararlarından faydalanmaya (md.15) hakkı olduğu yer almaktadır.

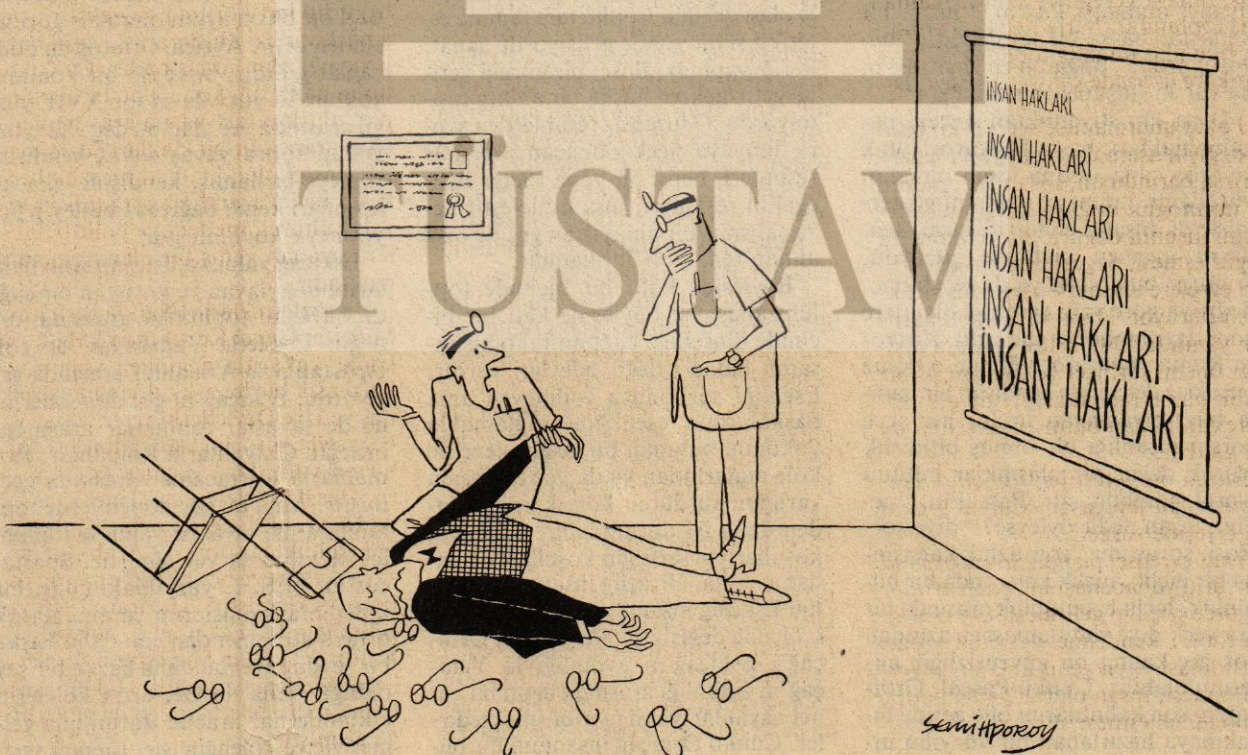
Medeni ve Politik Haklar Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan haklara geniş yer vermektedir. Buna göre: yaşama hakkı (md.6); işkence ya da zorba, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezalandırmanın olamayacağı (md.7); köleliğin yasak olduğu, köle

ticareti ve angaryanın yapılamayacağı (md.8); keyfi tutuklama veya cezalandırmanın yapılamayacağı (md.9) belirtilmekte, ayrıca, özgürlüklerinden yoksun kalan tüm kişilere insanca muamele yapılacağı (md.10), hiç kimsenin yalnızca bir sözleşme hükmünü yerine getiremediği için hapsedilemeyeceği (md.11) yer almaktadır. Sözleşmenin diğer maddelerinde, herkesin serbestçe hareket edebileceği ve herhangi bir ülkeyi serbestçe terk edebileceği, hiç kimsenin kendi ülkesine girmekten keyfi olarak alıkonamayacağı (md.12); mahkemelerde ve duruşmalarda eşitlik hakkına ve medeni ve cezai işlemlerde teminata sahip olduğu (md.14); ceza yasalarında geriye yürürlük olamayacağı (md.15); herkesin yasalar önünde şahıs olarak tanınacağı (md.16); özel hayata, aile ve eve ya da hableşmeye keyfi veya yasadışı müdahalenin, şeref ve itibara yasadışı saldırının yasak olduğu belirtilmektedir. Yine aynı sözleşmede, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (md.18); fikir ve ifade özgürlüğü (md.19) tanınırken, her türlü savaş propagandası ile ayırma, düşmanlığa veya şiddete yol açacak her türlü milliyet, ırk ya da din düşmanlığı savunuculuğu yasaklanmakta (md. 20), toplanma ve birleşme özgürlükleri (md.21 ve 22) te-

minat altına alınmaktadır. Sözleşme tüm yurttaşların kamu işlerinde görev alma hak ve fırsatına sahip olmasını, gizli oyla belirli zamanlarda seçme ve seçilme hakkına sahip bulunmasını da (md.25) korumaktadır.

Bir bütün olarak Sözleşme, yasalarla özel olarak belirtilmedikçe ve ulusal güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı ve başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma için gerekli olmadıkça hakların hiçbir şekilde hiçbir kısıtlamaya uğratılamayacağını kabul etmektedir. Ancak haklardan bazıları hangi koşullar olursa olsun hiçbir kısıtlamaya uğratılamaz haklar olarak belirlenmektedir. Bu haklar, yaşama hakkı (md.6); kişinin işkenceye ya da kaba, insanlık dışı ya da aşağılayıcı işleme veya cezalandırılmaya tabi tutulamayacağı (md.7); kölelik ve hizmetkârlığın yasak oluşu (md.8/1-2); bir sözleşme gereğinin yerine getirilmemesi nedeniyle hapsedilmenin yasaklanması (md.11); ceza yasasında ex post facto (makale şamil) uygulamanın yapılamayacağı (md.15); herkesin yasa önünde şahıs olarak tanınması (md.16) ve düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (md.18) haklarıdır.

Kaynak: Birleşmiş Milletler, A Briet History of the International Covenants on Human Rights, 1976.

— Birden fenalaştı...

Semih Poroy

Tarihin Akışı İçinde İnsan Haklarının Kazanılması

Afşar Timuçin

Hristiyan kilisesinin en büyük başarısı, buna başarı denilebilirse, insana insanlığını unutturmak olmuştur. Tarihin akışını yavaşlatmanın tek yolu insanı edileştirmektir. Ortaçağ'da kilise ve senyörlük, insanı kötü bir biçimde toplumsallaştırırken, buna göre onu inancın ve üretimin basit bir bağımlısı durumuna indirirken, düşüncüyü ve sanatı da bu indirgeme içinde kıpırdanamaz duruma sokmuştur. En önemli şey, insana bir tanrı olamayacağını, kendi kendisinin tanrısı bile olamayacağını duyurmaktır. Çekinik Descartes'ın tutucu ahlakı Stoa'cılık kurallarının daha altına inemezken, Descartes'ın koyu hristiyanı muhalifi Pascal, "insan bir kamıştan başka bir şey değildir" buyuruyordu, "doğanın en zayıfıdır o, ne var ki düşünen bir kamıştır".

Oysa Hristiyanlıktan önceki pagan ahlakları, başta Epikuros'culuk ve Stoa'cılık, insana insan olmanın yüceliğini, tadını ve önemini göstermişlerdi. İnsanın en büyük gücü, kendisine egemen olabilme gücüydü, doğruyu bulabilme ya da seçebilme, doğruya göre yani evrensel ölçütlere göre davranabilme gücüydü. Koskoca Roma imparatorluğunun o uçsuz bucaksız denizinde kendisini bir damla bile duyamayan insan, her şeye karşın insanlığı bir olmuş bitmişlik olarak değil, bir olasılıklar bütünü olarak görebilmiştir. Pascal'ın, "pekiyi, insan nedir öyleyse?" diye sorması, sorusunu "sonsuzluk karşısında bir hiçlik, hiçlik karşısında bir bütünlük, hiçlikle bütünlük arasında bir ara yer" diye yanıtlaması en azından çok geç kalmış bir güvensizliğin anlatımı olabilir. Çünkü Pascal, Ortaçağ'ın son kalıntıları bile geride bırakmaya hazırlanan bir yüzyılın insanıydı.

O koca on yüzyıllık Ortaçağ içinde, düşünmek dediğimiz şey, tüm bilinenleri ya da daha doğrusu bilinmesi gerekenleri yani dinin dogmalarını yinelenmekten, dâşıklı usavurmalarla doğrulamaya çalışmaktan, sanat da tüm insani içeriğinin dışında insanı tanrısallığın bir kuklası olarak belirlemekten öteye geçemiyordu. Ortaçağ resim sanatında insan, insandan başka her şeydir. Bu sanatın tüm ilgisi dinsel konularla ve azizlerin yaşam öyküleriyle sınırlanmıştır. O resimlerde ne doğa vardı ne de gerçek anlamında insan. Ortaçağ resimlerinde, tarih öncesi insanının, o ilkel atalarımızın estetik kaygılarını bulmak bile olası değildi. Çünkü tam tamına estetik dışı bir yönde geliyordu sanat. Resim yapmak dinsel bir görevi yerine getirmekten başka bir anlam taşıymıyordu. O insansız resimlerden sonra dünyaya çiçek gibi açan rönesans resimleri, hepsi bir yana Pieter Bruegel'in resimleri, insanı hiçleştirme çalışmış bir anlayıştan geç de olsa alınan temiz bir intikamdır.

Böylesine kötü bir biçimde toplumsallaşmış, böylesine katı bir biçimde dinselliğe bağımlı kılınmış insanın hakları değil ödevleri vardır. Esenliği sözkonusu edilmeyen ama başkalarının esenliğini sağlamakla yükümlü bulunan bu insan, gene de köle atalarından ya da geç zamanda varlığını sürdüren köle kardeşlerinden daha iyi durumdadır. Köleliğin koşullarıyla serflikin koşulları ne kadar ayrıysa, Ortaçağ insanının durumu Eskiçağ insanının durumundan o ölçüde değişiktir. Bu yüzden Ortaçağ'ı Eskiçağ'ın aydınlığıyla Yeniçağ'ın aydınlığı arasında uzun bir tünel sayanlar yanılığa düşmektedirler. Çünkü Ortaçağ insanının bir bütün olarak kültürel ve iktisadi yaşam

koşulları Eskiçağ insanınınkinden hiç de geri değildir.

Eskiçağ'ı gözümüzde parlak kılan, o çağ insanının mutlu görünümü değil, o çağda üst kesim insanının insan araştırmasında büyük bir rol almış olmasıdır. Tüm sınıfların durumunu göz önünde tuttuğumuz zaman Eskiçağ insanının Ortaçağ insanından çok daha mutsuz, çok daha koşullandırılmış olduğunu görürüz. Her şeyden önce iktisadi açıdan Ortaçağ, Eskiçağ'a göre çok daha ileri bir çağdır. Ortaçağ'da düşüncenin ve sanatın özel olarak geri kalması feodal düzende toplumların atomlaşmış yapısından ve bu yapı içinde kilisenin özel bir baskı aygıtı olarak iş görmesinden gelir. Ayrıca, Ortaçağ da öbür çağlar gibidir, biryapılı bir konumu yoktur: V. yüzyıla en son XVII. yüzyıl arasında yer alan bu çağ, XI. yüzyıldan sonra yavaş yavaş kendisini yemeye başlamış, kendisini yıkacak koşulları kendi bağrında besleyip büyütmeye koyulmuştur.

Eskiçağ yalnızca üst sınıfların haklarını onaylayan ve koruyan bir çağdı. Savaşlar toplumlar arasında, örneğin Perslerle Yunanlılar, en çok Ispartalılarla Atinalılar arasında geçiyordu. Eskiçağ'ın geç dönemlerinde de savaşlar toplumlar arasında, örneğin Galyalılarla Romalıları, Romalılarla Kartacalıları arasında geçmiştir. Ama bu geç dönemlerde toplumlararası savaşlar yanında toplum içi savaşlar da yer almıştır. Spartacus'un M.S. I. yüzyıldaki çıkışı bir kölenin arkadaşlarını yanına alarak ortaya atılmasından çok daha başka bir şeydir. Bunun daha başka bir şey olduğu daha ileride, artık kölelerin kullanılamaz araçlar durumuna gelmesiyle ve köleliğin ister istemez serflik döndürülmesiyle belli olacaktır.

Amabü durum daha açık bir olguda, tüm Roma tarihi boyunca dinmek bilmeyen plep ve patrisiye çatışmasında belirgin bir biçimde görülür.

Artık köleyi kamçıyla çalıştırmayacağını anlayınca onu azat edilmek umuduyla çalıştırmayı başaranlar bir süre sonra bu formüllerinin de sökmeyeceğini anlayacaklar, köleye küçük bir toprak vererek onu serf ya pacaklardır. İnsanın haklarını kurumlaştırarak kendini yaratması olayıdır bu. Böyle bir şey, ondan aşağı yukarı yirmi yüzyıl önce “köleler için kölelik hem yararlı hem doğrudur” demiş olan Aristoteles’in hiç mi hiç düşünemeyeceği bir şeydir. Dönüşüm olguları bütün bir tarihin ayrı gelişim

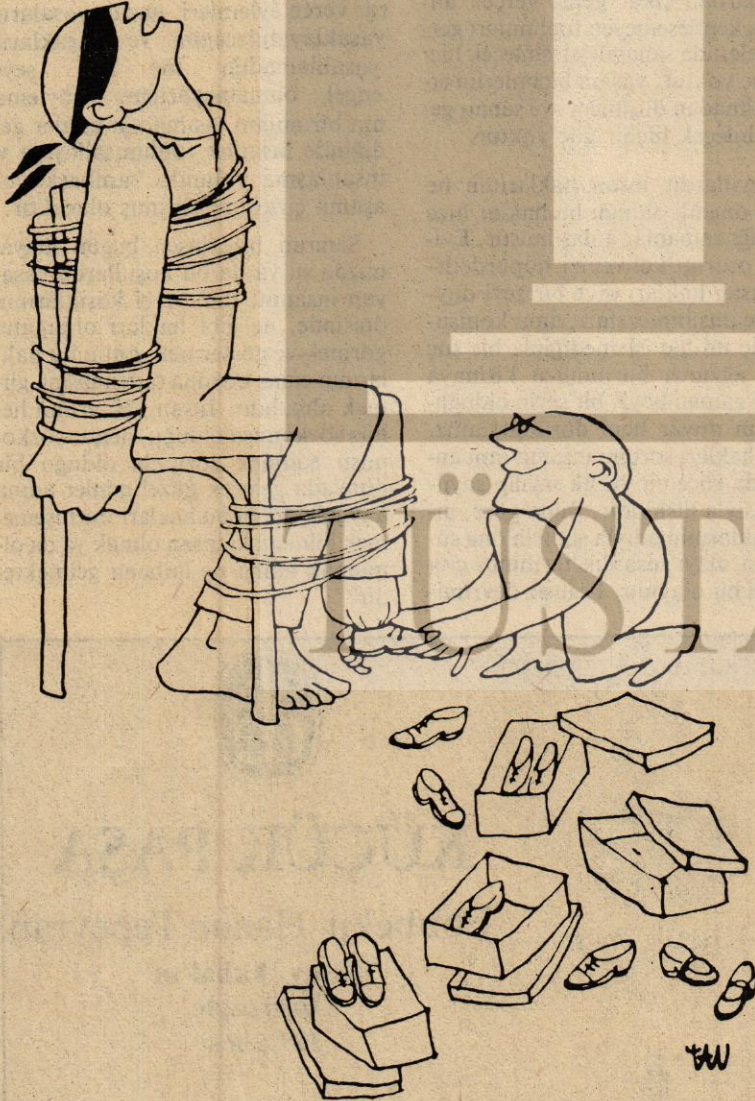
süreçlerinde apayrı görünüm,ler, hat-ta birbirine uymaz görünüm,ler orta-ya koysa da, bütünsel bir evrimin anlatımıdır. Bu evrim içinde her şey daha iyi ya da daha onurlu bir yaşam için dünyanın daha da insanlaştırılması amacına yöneliktir.

Sözkonusu yaratıcı akış içinde karışımıza çıkan tabloların tümü, her aşamada yeni oluşan bir boşluğun yetkin bir yapıyla giderildiği gerçeğini duyurur bize. Direnen köleye azatlık umudunun verilmesi ya da kölelik düzeninin gerilemesi karşısında tarım araçlarını geliştirme eğiliminin oluşması böyle bir durumdur. Ortaçağ sonlarında sabanın gündelik yaşama girmesi, rüzgar değirmenlerinin dön-

meye başlaması, eski su değirmenlerinin onarılması ve geliştirilmesi, eski sıkma makinalarının yeniden düzenlenmesi böyle bir durumdur. Bütün bu *yeni*’ler insanlık denilen o kos-koca yapıya eklenen taşlardır.

İnsan haklarını doğru olarak kavramakla ilgili her şey, işte bu *yeni*’lerin anlamını doğru olarak sökebil-mekte düğümleniyor. En eski zaman-lardan beri insan yaşamıyla, toplum düzeniyle, devlet yapısıyla ilgili olarak ortaya konulan görüşlerin tümü en uygun yeniyi varolan koşullar içinde bulup çıkarmak anlamı taşımıyor mu? Gelgelelim bu arayış her zaman tutarlı bir arayış olmamıştır. Platon, *Devlet*’inde toplumun mutluluğunu düzene ve adalete göre toplumsallaş-makta yani güçlü bir devlet içinde toplumsallaşmakta görürken insanın insan olma haklarını gözardı etmiyor muydu? Machiavelli’nin *Prens*’i, Catherine de Medicis, Karl V, Henri IV, Richelieu, Mustafa III gibi yöneticilerin elinden düşmeyen bu kitap, Napolyon’un “okunabilecek tek kitap” diye nitelediği, Mussolini’nin “faşiz-min öncü kitabı” olarak belirlediği bu kitap yeni bir toplum düzenini ön-görürken devlet-yurttaş ilişkilerinden çok devletin konumunu önemseydi-se, onda insan hakları adına işlenmiş bir yanlışın varlığını görmemek ola-sı mı? Ne Jean Bodin’in *Cumhuri-yet*’i, ne Thomas Morus’un *Utopia*’-sı, ne Campanella’nın *Güneş Ülkesi* bize gerçek anlamda insan haklarının vazgeçilmez yanını duyuracaktır. Çünkü insan haklarının gerçek anlamda öne çıktığı yer insan yaşamı-nın insanlar adına öncülerce ya da yetkinlerce, bilgelerce ya da uzman-larca tasarlandığı yer değildir. Tersine, nerede gerçek anlamda insan hak-ları söz konusu ediliyorsa, orada ger-çek anlamda tüm vesayetlerin dışın-da insanın kendi kendisini toplumsal düzeyde en yetkin biçimde varetme-si dileği vardır.

Bugün niçin Diderot, niçin Voltaire, niçin Rousseau diye soranlar tarihin XVIII. yüzyıldaki büyük dönüşümünü bilmeyenler ya da bilmek istemeyenlerdir. Elbette zaman içinde insanın yönetilmesi fikrinden türemiş olan insanın kendi kendisini yönet-mesi fikri bizim için iki yüzyıllık bir fikirdir, daha eski değildir. Tarih daha öncedemokrasi diye bir takım oligarşilere sahip çıkmış, bir takım oligarşileri tasarlamış ya da düşlemişti. XVII. yüzyıl filozofları bile insanı in-

san yapan koşulların tüm insanlarda ortak olduğunu görebilecek olgunluğa erişememişlerdi. İlle bir ayrıcalık olmalıydı, bazı insanlar bazı insanlardan daha akıllı, bazı insanlar bazı insanlardan daha kavrayışlı, bazı insanlar bazı insanlardan daha ahlaklı olmalıydı. Bir takım doğrular adına Amsterdam sinagogunca afaroz edilmeyi göze alan, ben gerçek anlamda felsefe yapmak istiyorum diyerek üniversitenin kendisine açılan kapılarından girmeyi reddeden göz-lükçü Spinoza bile şöyle düşünebili-yordu: İnsanların bazıları usularının belirleyiciliğinde gerçek iyilikleri tanı-maya ve uygulamaya yatkındır, bunlar mutluluğu hak etmiş insanlardır; insanların bazıları da usularının değil başka şeylerin belirleyiciliği altında yaşarlar, bu kötülüğe eğilimli insanlar birincilerin yasal baskısıyla ezilmek zorunda olan mutsuzlardır.

Her toplum ya da her ülke öbür toplumlar ya da ülkeler arasında kendi tek kişilik yazgısını arasıya diye düşünenler yani insanı çeşitli sınırlara göre birbirinden soyutlamaya çalışınlar, en eski çağlarda bile dünyanın gerçek bir etkileşim alanı olduğunu bilmeseler bile, bugün, yaşadıkları bu çağda böyle bir yalıtıklığın sözkonusu olamayacağını isteseler görebilirler. Tarihin bir katışmaçlar toplamı ya da tarihler demeti olmadığını, insanlığın bölünemez ve parçalanamaz olan bütünsel tarihini liflerine ayırmanın olası olmadığını anlamak için gerçek anlamda bir bilgin ya da filozof olmaya gerek yoktur. Bütün bir Yeniçağ boyunca gözlerini Fransa'daki oluşumlara diken ve neredeyse kendisini oradaki aşamalara göre doğrulayacak duruma gelen Almanya, toplumların birbirlerinden neler kadar etkilenebileceğinin güzel bir örneğini vermiştir. Kısacası, toplum her çağda olduğu gibi bu çağda da bir kurumlar toplumdur, birbirinden etkilenen yapılar toplumdur. Toplum her çağda olduğu gibi bu çağda da içiçe kurumlardan oluşmuştur, bu yapının en ortasında aile kurumu, en dışında da insanlık kurumu yer almaktadır.

Yaşamımıza katılmış olan ve elbette herbiri bir gerçekliği karşılayan bir takım kavramları bu bilinçle değerlendirmek zorundayız. Bu değerlendirmede göz önünde bulundurmanız gereken nokta şudur: tarihte erken özümlemeler ya da bir süre ilgisiz kalışlar vardır, ama insanların düşleri-

ne göre belirlenmiş keyfi sıçramalar da keyfi gerilemeler de yoktur. İlkel den gelişmişe geçişin, bir yapıdan bir yapıya geçişin bir takım evrensel insani zorunluluklara ya da yasalara göre gerçekleşeceği kesindir. Bir feodal düzenden bir sanayi düzenine geçişin gelecek örnekler için belirle-nebilecek kuralları tarihteki ilk örneğinden çok çok ayrı olmayacaktır; ayrılık yalnızca yeni olanakların sağlayacağı hızlandırıcı ya da geriletilici başlıklardan gelebilir. Öyleyse kimsenin özgürlük de neymiş, demokrasi de neymiş, insan hakları da neymiş diyerek tarihin bir dönemini gözden çıkarmaya hakkı da gücü de yoktur. Bazı yaşam biçimleri bazı yaşam biçimleri için zorunlu geçiş yeri değeri taşır. Belli bilinç süreçlerinden geçmeden belli yerlere varmak olası değildir. Belli koşullar belli koşullardan çıkar gelir: gerçek anlamda kentleşemeyen toplumları gerçek anlamda sanayileştirebilecek hiçbir güç yoktur, yaşam biçimlerini etkin kılmadan düşüncüyü ve sanatı geliştirebilecek hiçbir güç yoktur.

Yüzyıllardır insan haklarının ne kadar önemli olduğu bu haklar hiçe sayıldığı zamanlar anlaşılmıştır. Evinde oturup kahvenizi höpürdetirken insan hakları diye bir şeyi duymaz ve düşünmezsiniz, ama komşunuz hiç mi hiç işlemediğiniz bir suç adına ağzınızı burnunuzu kırmaya geldiği zaman böyle bir şeyin olduğunu hem duyar hem düşünürsünüz. İnsan hakları sorunu insanın tam anlamında yüce bir varlık sayılıp sayılmamasıyla ilişkilidir. Buna göre, insan haklarının adıyla sınıyla öne sürülmesi olayı insanlık tarihinin çok önemli bir olayıdır. Fransız devrimi-

nin dünyaya sunduğu insanlaşma dileklerini dile getiren *İnsan ve yurttaş hakları bildirisi*'ne sağlıklı bir gözle baktığımızda, onun insanın insanlaşması yolunda büyük bir aşamaya tanıklık ettiğini anlarız. "Ulusal meclis olarak toplanan fransız halkının temsilcileri, halkı mutsuz kılan ve hükümetlerin bozulmasına yol açan nedenlerin, insan haklarını bilmeme, unutma ve hor görme olduğunu göz önünde tutarak, insanın doğal ve vazgeçilmez haklarını resmi bir bildiriyle açıklamaya karar verdiler" diyebilmek yalnızca o dönemin Fransa'sında değil, bugünün birçok ülkesinde de önemlidir. İnsanın hukuk bakımından özgür ve eşit olduğunu, her siyasal topluluğun insanın doğal haklarını korumayı amaçladığını, bu haklardan birinin de baskıya direnme hakkı olduğunu, topluma zarar veren eylemleri ancak yasaların yasaklayabileceğini ve yasakların yasaklamadığı hiçbir şeye engel olunamayacağını söylemenin bir anlam taşımadığı günler geldiğinde insanlık toplumsallaşma ve insanlaşma yolunda bambaşka bir aşama çizgisine ulaşmış olacaktır.

Sanırım, bize düşen, bugün dünyamızda şu ya da bu koşullarda yaşayan insanın, tüm yerel koşullarının ötesinde, ne gibi hakları olduğunu görmek ve göstermek, onun bu haklarının enine boyuna tartışmasına girmek olmalıdır. İnsan haklarının henüz sözkonusu olduğu, henüz sözkonusu edilmek zorunda olduğu bir dünyada gelecek güzel günler adına duygulanırken bu hakları önemsememek bilmem ki insan olmak ya da olmamak adına ne anlama gelmektedir?

EBUBEKİR HAZIM TEPEYRAN

Küçük Paşa

KÜÇÜK PAŞA

Ebubekir Hazım Tepeyran

Oktay Akbal'ın

Önsözüyle

500 LİRA

ABD ve İnsan Hakları

□ İnsan hakları savunuculuğunu kimselere bırakmak istemeyen ABD nedense insan hakları ile ilgili Birleşmiş Milletler belgelerini imzalamaya bir türlü yanaşmamaktadır. ABD'nin imzalamadığı bu belgeler, örnekle:

- 9 Aralık 1948 tarihli Jenosit (soy-kırım) suçunun önlenmesi ve cezalandırılmasına ilişkin sözleşme;

- İnsan alım-satımı ve başkalarının fahişelik yoluyla sömürülmesini yasaklayan sözleşme (2.12.1949);

- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin uluslararası sözleşme (16.12.1966);

- Medeni ve Politik Haklara ilişkin uluslararası sözleşme (16.12.1966);

- Savaş suçlarına ve insanlığa karşı suçlara zaman aşımı uygulanmaya çağına ilişkin sözleşme (26.11.1968)...

ABD'nin bu belgelere imza koymayışının rastlantı olmadığı BM'deki diğer tavırlarından da anlaşılmaktadır. Örneğin Apartheid suçunun önlenmesi ve cezalandırılmasına ilişkin sözleşmeye imza koymayan ABD, 20 Eylül - 20 Aralık 1983 tarihleri arasında BM Genel Kuruluna oylamalarda görüşlerini şöyle belirtmektedir:

- Apartheid politikasına karşı hareket programı oluşturulması: 128 kabul, 2 ret (İngiltere ve ABD);

- Güney Afrika'nın Angola, Lesotho, Mozambik ve diğer bağımsız Afrika ülkelerine yönelttiği tehdidin kınanması: 146 kabul, 2 ret (Paraguay ve ABD);

- Güney Afrika'ya karşı askeri ambargonun ihlalinin ve nükleer işbirliğinin kınanması: 122 kabul, 9 ret (Avustralya, Fransa, FAC, İtalya, Kanada, Paraguay, Portekiz, İngiltere ve ABD);

- Güney Afrika'ya yatırımın durdurulması: 140 kabul, 1 ret (ABD);

- Sporda Apartheid politikasına karşı tavır alma: 145 Kabul, 1 ret (ABD).

□ Yine ABD yönetimleri insan hakları savunuculuğuna girerken, CIA 1943'lerde başlattığı insanlar

üzerindeki deneylerine savaş sonrasında hız vermiştir. 1950-1973 yılları arasında, CIA, üniversitelerde, hapis-hane ve hastanelerde yürütülen beyin denetimi, beyin yıkama deneyleri için 25 milyon dolarlık bir program yürütmüştür. CIA bu deneyleri esas olarak 1939'da kurulan Geschikter Foundation for Medical Research ve 1955'te kurulan Society for the Investigation of Human Ecology Inc. aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Bu ikincisi zamanın CIA direktörü Allen W. Dulles'in yakın arkadaşı Harold Wolff tarafından gerçekleştirilmisti ve 1956'dan itibaren beyin-yıkama 'uzmanı' Hava Albay James Monroe CIA adına işleri yürütmeye başladı. Bu kuruluşların faaliyetleri arasında şunlar yer almaktadır:

- 1955-1960 yıllarında Montreal'de McGill Üniversitesi Allan Memorial Psikiyatri Enstitüsü'nde Dr. Ewen Cameron tarafından gerçekleştirilen duyduların kaybının davranışlara etkisi üzerine deneyler.

- CIA'nın şimdi var olmayan, zamanın Narkotik ve Tehlikeli İlaçlar Bürosu ile 1954'te ortaklaşa kurduğu, biri New York'ta diğeri San Francisco'daki iki evi genelev gibi gösterip çevredeki barlardan getirilen adamlar üzerinde yaptırdığı deneyler. Bu adamlara uyuşturucu veriliyor ve hareketleri aynalı camın ardından izleniyordu. Projenin adı Geceyarısı Zirvesi Operasyonu'ydu.

- 1955-64 yılları arasında Dr. Carl Pfeiffer tarafından Atlanta ve New Jersey'deki federal hapisanelerde bulunan mahkumlara LSD kullanılarak yapılan deneyler.

- Michigan'daki Iona Devlet Hastanesi'nde 142 "cinsel psikopat" üzerinde LSD ve marijuana kullanılarak yapılan deneyler. Deneklere uyuşturucu verildikten sonra sorgulamanın kolay olup olmadığına bakılıyordu.

- CIA'nın Deniz Araştırmaları Ofisi aracılığıyla Lexington'daki Devlet Hastanesi'nde yatan mahkûmlar üzerinde yaptırdığı Dr. Harris Isbell tarafından yürütülen LSD deneyleri.

- Şimdi Massachusetts Zihin Sağlığı Merkezi olarak bilinen zamanın Boston Psikopatik Hastanesi'nde 1952-57 yıllarında çoğu çevredeki üniversitelerin öğrencisi olan 200 kişi üzerinde yapılan LSD deneyleri.

Projenin doruk noktası 1953-63 dönemi idi. Bu tarihlerde CIA 149 ayrı projede çalıştırdığı 185 özel araştırmacıyı destekliyordu. Bu deneylerin yanı sıra, Senato Komisyonu önündeki tanık ifadelerine göre şunlar ortaya çıkıyordu:

- San Francisco'da 1959'da CIA ajanları hiçbir şeyden kuşkulanan insanları olduğu bir eğlencede spreyle LSD sıkışlardı. Ama hem alet iyi çalışmadığı için, hem de hava sıcak olduğundan pencereler açıldığı için deneyleri sonuca ulaşamamıştı.

- Denizötesi ülkelerde gösterileri dağıtmak üzere pis koku yayan bir bomba hazırlanmıştı.

- 'Dost olmayan ülkelerin ticaret fuarları ve sergilerinin kullanılacak üzere içinde "şiddetli ve sürekli akırtıcı" toz bulunan bir ampul dene-niyordu. Ampul yere atıp kırılınca etkisini gösterecekti.

- Mantarlı şarap şişelerine kapalıyken ilaç zerk edecek derialtı şırıngası kullanılıyordu.

Son olarak CIA 1953 yılında insanlar üzerinde deneylerine hız verirken, ABD'nin bir yandan da 1947 Nürnberg Yasası'nı kabul ettiğini hatırlatalım. Yasaya göre, tıp araştırmaları yalnızca insanlığın gelişimine katkı amacını güdüyorsa ve kişi, olan bitenin tam anlamıyla farkında ve bilgi sahibiyse yapılabilir.

(Facts on File, 13 Ağustos ve 24 Eylül 1977)

□ DDT, aldrin, parathion gibi öldürücü maddelerin satışı ABD'de yıllardır sıkı kurallara bağlı. Ama Amerikan şirketleri zehirleyici kimyasal maddeleri 'Üçüncü Dünya' ülkelerine satmaya devam ediyorlar. Bu ülkelerde çevre sağlığı kuralları işleniyor. Ulusal Tarımsal Kimya Birliği başkanı Dr. Jack Early, "kendimize uyguladığımız standartları başkala-

rına da dayatmamalıyız" diyor. Ama bu tür bir çifte standard anlayışı dünya çapında bir felaket yaratmış bulunuyor. B.M. Çevre Programı direktörlerinden Noel Brown, "gelişmekte olan ülkelerin çoğu, faturası ölüm olan dev test tüplerine dönüştü" diyor.

Japonya, F.Almanya, Fransa ve İngiltere'nin kendi ülkeleri için uyguladıkları zehirli kimyasal madde denetimi yasaları var. Ama hepsi de 'Üçüncü Dünya'ya hatırı sayılır ölçüde bu maddeleri satıyorlar. ABD'de Başkan Reagan, tehlikeli maddelerin ihracatını denetleme bağlayan kararı kaldırdı. Bunu yaparken gerekçesi "ihracattaki bu denetimin kamu ve özel sektöre pahalıya mal olduğu"ydı.

Bu zehirli maddelerin reklamı ise yanıltıcı. Bunları kullanan çiftçi ve köylülerin büyük çoğunluğu okumaz yazmaz bilmiyor. Bilenler ise "küçük basılı, kocaman laflar eden" reklam sözlerinden bir şey anlamıyorlar. Bu ilaçları korunmasız kullanıyorlar, ilaçlı tarlalarda yiyip, içip, yaşıyorlar. Bu sürekli zehirlenme için Trinidad'lı bir kurban şöyle diyor: "Eğer kendinizi hasta hissetmiyorsanız, yeterince ilaçlamamışsınız demektir". Papua Yeni Gine'de 16 yaşında bir kızın bu tarım ilacını içtikten sonra ne olduğunu komşusu şöyle anlatıyor: "Kusmaya başladı ve dili siyahlaştı. Neden öldüğünü anlamadık. Çimenin üstüne ilaç döktük, çimen de öldü. O zaman anladık." (Newsweek, 17 Ağustos 1981 / 18 Temmuz 1983)

□ Araştırmacılar Japon İmparatorluğu'nun en iyi doktor ve araştırmacılarıydı. Denekler insan-Çinli, Moğol, Sovyet ve belki de Amerikalı. Deneyler "bilim" ve "vatanseverlik" adına yapılıyor, biyolojik silahların etkisi araştırılıyordu. Japonlar kurbanlarına tifüs, çiçek, kolera ve diğer virüsleri uyguladılar. Bazılarını önce dondurucu soğukta bırakıp ardından sıcak suya atıyorlar, etin ne kadar hızla kemikten ayrıldığını hesaplıyorlardı. "Araştırma" tamamlandığında 3000 kurban ölmüştü. İmparatorluk Ordusu 731. birliğinin bu "araştırmaları" Japonya'da bir kitapta yer aldı. Amerikan Atom Bilimadamları dergisi de uzun bir rapor yayınladı. Hem kitap, hem de rapor savaşın sonra ABD'nin, mikrobik savaşla ilgili belgeleri almak kaydıyla bu Japonlara savaş suçlusu olarak

yargılanmadan kurtulma garantisi verdiğini açıklıyor. Bu tüyler ürperici deneyler ilk kez 1949'da açıklanmıştı. Sovyetler Birliği oniki Japon askeri görevlisini bu deneyler nedeniyle yargılamış, tanıklar dinlenmişti. Ama 1949'da soğuk savaş yoldaydı ve ABD hükümeti yargılamayı

propaganda olarak savdı. Tarihin bu yorumu on yıllardır sürdürülürken sekiz Japon kitabı ve bir televizyon belgeseli deneyleri anlattı. Atom Bilimcilerinin dergisindeki yazıdan sonra da ABD yetkililerinin tavrı 1949'daki tavırdan farklı değil. (Newsweek, 19 Nisan 1982)

Reagan'ın Adamı

Reagan yönetiminin insan haklarından ne anladığına pek çok örnek verilebilir. Bunlardan en basiti ama belki de en çarpıcılarından birisi 1981 yılında Reagan'ın İnsan Haklarıyla ilgili Dışişleri Bakan Yardımcılığına yapmaya çalıştığı atamadır. Ronald Reagan kendi partisinden senatörlerin dahi şiddetle karşı çıkışlarına aldırılmayarak bu göreve Ernest Lefever'i atamak istemişti. Reagan oylama öncesi Lefever'i sonuna kadar desteklediğini ve bir santim geri çekilmeyeceğini söylüyordu. Ancak Senato Dış İlişkiler Komisyonu'nda Cumhuriyetçi 9 üyeden 5'inin de karşı çıkmasıyla atayamamıştı. Lefever, ABD'nin müttefikleri ve işbirliğindeki diğer ülkeler açısından insan haklarının sorun edilmemesini istiyordu. Ancak bu kadarla kalmadığı Lefever'in seçilmesini istemeyen öz kardeşinin ağzından dile geliyordu: "Ernest, siyahların zekâca beyazlardan geri olduğu ve bunun istatistiklerle kanıtlandığı görüşündedir." (Newsweek, 15 Haziran 1981)

Bir İlan

Amerikan CCS Communication Control Inc. şirketine ait bu ilanda şöyle denmektedir: "Big Brother sizi gözlüyor ya da dinliyor olabilir. Ona karşı CCS'nin en gelişmiş özel hayatı koruma sistemleri ile savaşın." Bu koruma sistemlerinden bazıları ise şunlar:

- Özel hayatınızı korumak için kullanacağınız, avuca sığar bir mekanizma. Bununla odadakilerden birinin üzerinde bir alıcı olup olmadığını, dinlenip dinlenmediğinizi hemen anlayabilirsiniz.

- Minyatür VSA sistemi ise sesleri analiz edip, sesin sahibinin yalan söyleyip söylemediğini haber veriyor. Böylece kim yalan söylüyor, kim hırsız, gerçek düşmanlarınız kim, öğrenebilirsiniz.

- Bir başka sistem ise telefonlarınızın dinlenmesini önüyor. Yalnızca görüşme yapanlar birbirlerini net biçimde duyabiliyorlar.

Şirketin başka bir hizmeti daha var. Eğer kendinizi dinlenmekten, teybe alınmaktan ve sanayi casusluğundan nasıl koruyabileceğinizi öğrenmek istiyorsanız, 50 dolar karşılığında özel bir rapor hazırlayıp gönderebiliyorlar.

"Özgürlük şampiyonu" ABD'de insani ilişkilerdeki çürümenin ve insan haklarının ihlâlinin ulaştığı boyutları bu ilan yeterince anlatmıyor mu?

FIGHT BIG BROTHER 1984 IS HERE!

Big brother may be watching or listening in on you. Fight back with the most sophisticated privacy protection systems from CCS.

PROTECT YOUR PRIVACY

This palm sized system lets you know if anyone in the room is wearing a "bug". It fits in your pocket to provide privacy wherever you go.

FIND OUT WHO'S LYING

The miniaturized VSA electronically analyzes a person's voice to detect lies. A simple digital read-out helps identify who's lying, who's stealing, who your enemies really are.

INSURE YOUR TELEPHONE PRIVACY

This telephone scrambler makes your conversation indecipherable to eavesdroppers. Only the legitimate speaking parties receive clear conversation.

© CCS 1984

İKİ FRANSIZ HALK ŞARKISI

Türkçesi: Gürhan Tümer

KÜÇÜK GEMİ

Küçük bir gemiydi
açılmıştı denize.

Kaldı denizde tam yedi yıl
hiç çıkmadan karaya.

Yedi yılın bitiminde
ne ekmek kaldı, ne şarap gemide.

Çöp çekme oyununa başvurmak gerekti
karar verebilmek için kimi yiyeceklerine.

Patron dağıttı çöpleri,
En kısıası kaldı kendisine.

Bağırdı: "Ey Bakire Anamız,
yenilecek olan benim desenize!"

Muço dedi: "Efendim,
yazgınızı ben üsteleneceğim yerinize.

Ölmeden önce ama,
Çıkmak istiyorum direğin tepesine."

Çıktı direğe muço
açıp gözlerini baktı dört bir yöne.

Ve en tepeye vardığında,
muço başladı şarkı söylemeye:

"Babil kulesini görüyorum,
Barbarie'yi de ötede.

Ovada kuzuları görüyorum
Çoban kız da onları gütmeye.

Efendimizin kızını görüyorum
yem veriyor üç güvercine.

-Ah! söyle, şarkı söyle yiğit muço!
güzel şarkıların var söyle!

Efendinin kızını kazandın sen
ayaklarının altındaki gemiyi de."

DENİZCİNİN DÖNÜŞÜ

Kahraman denizci savaştan dönüyor,
Usul usul,

Yırtık pırtık üstü başı.

"Nerden geliyorsun, zavallı denizci,
Usul usul?"

-Savaştan geliyorum bayan,
Usul usul.

Beyaz şarap getirin,
Geçip giderken denizci içsin,
Usul usul!"

Kahraman denizci içmeye koyuldu,
Usul usul,

İçmeye ve şarkı söylemeye,
Güzel ev sahibesi de ağlamaya,
Usul usul.

"Neyiniz var güzel ev sahibesi,
Usul usul?"

Acıdığınız beyaz şarabınız mı
Denizcinin geçip giderken içtiği,
Usul usul?"

-Bana acı veren şarap değil,
Usul usul,

Kocamdır yitirdiğim.
Siz ona benziyorsunuz beyim,
Usul usul.

-Söyleyin bana güzel ev sahibesi,
Usul usul,

Ondan üç çocuğunuz vardı;
Şimdiyse onların sayısı altı,
Usul usul.

-Ondan haber gelmişti,
Usul usul,

Öldü ve gömüldü diye,
Yeniden evlenmişim ben de,
Usul usul,"

Kahraman denizci boşalttı kadehini,
Usul usul,

Teşekkür etti ağlaya ağlaya,
Sonra döndü alayına,
Usul usul.

Friedrich Karl Flick.

FLICK SKANDALI

Geçtiğimiz Ekim ayı başında Federal Almanya'da yeni bir skandal daha patlak verdi. Hatırlanacağı gibi geçen yıl F.Alman Ekonomi Bakanı Lambsdorf, ünlü Flick tekelinden rüşvet aldığı ortaya çıktığı için görevinden istifa ettirilmişti.

Şimdi ortaya çıkan yeni skandal bir yıl önceki gölgede bırakacak çapta. Çünkü skandalın bir yanını gene Flick oluşturuyorsa da, öbür yanları Federal Başbakan Helmut Kohl'e, Federal Parlamento başkanı Barzel'e, başbakan Kohl'ün partisi CDU'nun "kızkardeş partisi" diye tanımladığı, koalisyon ortağı CSU'ya ve onun başkanı —Bavyera eyaleti başkanı— Strauss'a, gene koalisyon ortağı FDP başkanı ve Dışişleri Bakanı Genscher'e kadar uzanıyor.

Yani sözün kısası, skandal, bir-iki bakanı kabineden ayırarak örtbas edilecek cinsten değil.

Olay kısaca şöyle: 1970'lerin başlarında CDU (Hristiyan Demokrat Birlik) partisi başkanı Rainer Candi-

dus Barzel, Parti ve CDU/CSU meclis grubu başkanlığından ayrılıp yerini Helmut Kohl'e bırakması için Flick tekelinden tam 1 milyon 700 bin Mark rüşvet almış. Böylece Helmut Kohl Flick tarafından parti başkanlığına getirilmiş.

Gel zaman, git zaman, 1982 Eylül'ünde Sosyal Demokrat-Hür Demokrat (SPD-FDP) koalisyonunun bozulması için bir kısım FDP milletvekillerine gene Flick tarafından rüşvet verilmiş. Sosyal Demokrat ağırlıklı koalisyon devrilip, yerine Dr. Kohl başkanlığında CDU/CSU ve FDP koalisyonunun kurulması bu şekilde sağlanmış.

Flick'in isteğiyle parti başkanlığını (müstakbel başkanlığı) bırakan Barzel'in ise Federal Meclis başkanlığına getirilmesi aynı pazarlığın bir sonucu olarak nitelendiriliyor.

Bu olay, Flick tekelinde uzun yıllar çalışmış ve patron Friedrich Karl Flick'in tüm kirli işlerine vakıf olmuş bir muhasebeci tarafından kamuoyu-

na açıklandı. Başbakan Helmut Kohl olayla ilgisi olmadığını ileri sürdü. Barzel ise önce tevil yollu inkârdan gelmek istedi, daha sonra kendisine ödeme yapan avukatlık bürosunun paraları Flick tekelinden aldığını bildiğini öne sürdü. Sonuçta da Federal Parlamento başkanlığından istifa etmek zorunda kaldı.

Olayın değişmesiyle birlikte Flick'in rüşvet dağıttığı kişilerin ve partilerin isimleri bir bir ortaya dökülmeye başladı.

F.Almanya'daki yerli ve yabancı politik gözlemciler, bu skandalı F.Almanya devletinin kurulmasından bu yana meydana gelen en büyük skandal olarak niteliyor, F.Almanya'nın büyük bir siyasi kriz eşiğinde olduğunu öne sürüyorlar.

F.Alman kamuoyu başta olmak üzere batı kamuoyunu şu günlerde yakından meşgul eden bu olayla bağlantılı olarak F.Alman Stern, Spiegel ve Amerikan Newsweek dergilerinden derlenmiş bazı özet bilgileri aşağıda bulacaksınız.

F.Alman devleti tarihinin en büyük skandalıyla karşı karşıya.

Flick tekeli Hristiyan Demokrat Parti (CDU) başkanlığından ayrılıp yerini Helmut Kohl'a bırakması için eski başkan Barzel'e 1,7 milyon Mark rüşvet vermiş.

Sosyal demokrat ağırlıklı eski koalisyon ortağı Hür Demokrat Parti (FDP) milletvekillerinin bir kısmı da koalisyonu bozup CDU ile koalisyona gitmek için Flick'den para almışlar.

F.Alman basınında Flick ismi son zamanlarda yine sık sık görülmeye başladı.Flick adı ne zaman basında öne çıkmışsa, arkasından mutlaka bir rüşvet skandalının patlak vermesi artık gelenek haline gelmiştir. Bu kez de öyle oldu: Flick tekelinin çeşitli siyasi ve ekonomik hesaplarla partilere ve önde gelen birçok politikacıya rüşvet dağıttığı Federal cumhuriyet savcılığınca açığa çıkarıldı ve bu nedenle Hür Demokrat Parti (FDP)'den ekonomi bakanı Otto Graf Lambsdorf ve Hristiyan Demokrat Birlik (CDU)'den parlamento başkanı Rainer Barzel görevlerinden istifa etmek zorunda kaldılar.

FLICK İMPARATORLUĞU NASIL YÜKSELDİ?

Flick tekelinin geçmişi oldukça ilginçtir. Bu tekel 10.7.1883'te Siegen yakınlarında Ernsdorf'da doğan sanayici Friedrich Flick tarafından kuruldu. Kömür madenlerinin, silah, otomobil ve kağıt fabrikalarının sahibi ve zamanın Almanya'sının en zengini bu adam, ölümünden önce para getiren ne varsa, milletvekili ve bakanlardan, Hitler döneminde kö-

le emeği kullanma imtiyazına kadar her şeyi satın aldı. Nitekim tanınmış Amerikan dergisi "Newsweek" şöyle yazıyor: "Flick ailesi Avrupa'da sahip olduğu büyük servetin bir kısmını, aldığı silah siparişlerinde köle emeği kullanarak edinmiştir." Hitler'in en baş destekçilerinden de olan Friedrich Flick, Hitler faşizminin yenilmesinden sonra ünlü Nürnberg mahkemesinde savaş suçlusu olarak yargılandı ve 7 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Fakat bu da Flick'in ticari yükselişini engelleyemedi.

Baba Friedrich Flick kendini "çalışkan, tutumlu, milyarlarını kendi elleri ve emeği ile kazanmış, bir zaman-

lar fakir ama bu hasletleri nedeniyle şimdi zengin olmuş" birisi olarak tanıtmaya özel önem gösterirdi. Fakat Friedrich Flick'in yükselişi hiç de bu "hasletlerinden" kaynaklanmıyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında ekonomik çöküntüden ve paranın aşırı değer kaybetmesinden yararlanarak silah hurdalarını çok ucuza kapatmayı beceren tüccar Friedrich Flick, daha sonraları bu hurdaları çok yüksek fiyatlarla çelik sanayine ham madde olarak satar. Böylece kazandığı parayı yeniden sanayiye yatırır. İşler 1923 yılındaki ekonomik krize kadar iyi gider. Ama Flick'in

Friedrich Karl Flick. Duvarda baba Flick'in resmi.

FLICK SKANDALI

Baba Flick 1947'de Nürnberg mahkemesinde yargılanırken (sol başta). Yanında yardımcısı Otto Steinbrick ve kuzeni Konrad Kaletsch. Kaletsch bugün de Flick tekelinde müdürdür.

"dehası" ona bu zorluğu yenmede de yardımcı olur.

Friedrich Flick, zamanın Brüning hükümetine iflas noktasına gelmiş Gelsenkirchen şehrindeki Bergwerk-AG firmasının hisse senetlerini piyasa değerinin dört katı fiyatına satın almasını teklif eder. Kapitalist dostu başbakan Heinrich Brüning dahi bunun imkansız olduğunu söyleyince, Flick şöyle bir şantaja başvurur: Eğer devlet hisse senetlerini satın almazsa, o da firmayı "ülkenin düşmanı" Fransa'ya satmak zorunda kalacak, böylece de Fransa Ruhr bölgesindeki maden sanayinde kendine yer edinmiş olacak. Aslında bu şantaj Brüning hükümetini ikna etmek için değildi. Bu söylenti komuoyunu "ikna etmek" için bilinçli olarak çıkarılmıştı. Brüning hükümetinin bu alış-veriş işine nasıl inka edildiği, Flick tekelinin başbakan Brüning'e 150.000 Mark ve cumhurbaşkanı Hindenburg'a 950.000 Mark rüşvet verdiği daha sonra Nürnberg mahkemesindeki duruşmalarda açığa çıkmasıyla çok iyi anlaşıyordu. Şantaj ve "ikna" yöntemi başarılı olur ve Brüning hükümeti, iflas noktasına gelmiş ve piyasa değeri 25 milyon Mark eden firmanın hisse senetlerini 100 milyon marka satın alır. Başka firmalar peş peşe iflas edip, binlerce insan işsiz kalırken, Flick milyonları cebe indirir.

NAZİ SAVAŞ SUÇLUSU FLICK

Flick daha sonra Hitler'i finanse etmeye başlar. Çünkü Hitler ona Brüning'den daha az yararlı değildir. Nitekim 1947'de Nürnberg'deki Flick duruşmasında, Flick tekelinin Hitler'e toplam 7,65 milyon Mark yardım yaptığı açığa çıkar. Yine aynı duruşmada bizzat Flick'in 1940 yılında Hitler hükümetine yazdığı bir mektup okunur. Hitler Almanya'sının Fransa'yı işgalinden sonra yazılan bu

**Flick tekelinin kurucusu
Baba Flick'in Nazilere
olağanüstü para yardımı
yaptığı, Nürnberg
mahkemelerinde savaş
suçlusu olarak yargılanıp
hüküm giydiği, daha sonra
Amerikan askeri komiseri
tarafından affedilerek
serbest bırakıldığı biliniyor.**

mektupta, Flick, kendisinin Nazi Partisi'ne (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) "mücadele döneminde" çok para yardımı yaptığını, bu nedenle de Alsas bölgesindeki el konulan maden sanayinin kendisine verilme-

sini talep etmektedir.

Flick Nürnberg'deki yargılamadan 7 yıl hapis cezasıyla kurtulur. Flick tekelinin mallarına el konulması savaş sonrasında hazırlanan Batı Alman anayasasına halkın baskısı ile girmiş olmasına rağmen, ABD askeri hükümeti Flick'e tekelini hapisinden yönetme ve daha da genişletme imkânı sağlar.

Flick bu arada eski adamlarını da unutmaz. F.Almanya ve Avusturya'da savaş suçlusu olarak aranan Nazi subayı Skorzeny'yi (*Düşün* dergisinin Eylül ve Ekim sayılarında yayınlanan "Barbie Dosyası" isimli yazıya bakınız) Franko İspanyası'ndaki Mercedes araba firmasının başına getirir. Yine eski Nazi'lerden ve Hitler'in Çekoslovakya'yı işgalinden sonra oradaki el konulan firmaların başına getirilen Schleyer'i de tekelinin genel müdürü yapar.

Bu arada Flick henüz hapisteyken dışarıda Hristiyan Demokrat Birliği (CDU) kurulur. Kurucular arasında Flick'in eski özel sekreteri Robert Tillmann ve yine tekelin önde gelenlerinden Odilo Burkant da bulunmaktadır. Tillmann, Adenauer hükümetinde Özel İşler Başkanlığı'na getirilir. ABD yüksek komiseri John McCloy bu "önemli adamı" henüz 7 yıl hapis cezasını doldurmadan Ağustos 1950'de affederek salıverir. Flick, servetinin 3/4'ü Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde kalmasına rağmen, Batı'daki maden ocaklarını ve firmalarını 1954 yılında 280 milyon Mark'a satıp, bu parayla *Daimler Benz* (Mercedes) araba, *Feldmühle* kağıt, *Nobel Dynamit* kimya ve *Kraus-Maffei* tank fabrikalarını satın alır.

Soğuk savaşın başlamasıyla Flick yeni bir atak daha yapar ve NATO için tank üretimine başlar. Savaş, savaş hazırlığı, savaştan para kazanmak: Bütün bunlardan zaten en iyi Flick anlardı!

BABASINA LÂYIK EVLAT

Friedrich Flick'in 20.7.1972 tarihinde ölmesinden sonra, imparatorluğun başına oğlu Friedrich Karl Flick geçer. Flick tekelinin yeni başı da babasından aşağı kalmadığını kısa zamanda gösterir.

Tüm dünyada 45.000 kişinin çalıştığı 200'ü aşkın firmanın sahibi ve 6

milyar DM olduğu tahmin edilen kişisel servetiyle F.Almanya'nın en zengin kişisi Friedrich Karl Flick'in kadın ve içkiye olan aşırı düşkünlüğünün yanı sıra "hür demokratik rejimi" korumak ve yaşatmak için partilere ve önde gelen politikacılara rüşvet dağıtmak gibi özel bir merakı da vardır. Friedrich Karl Flick'in bu özel merakının Federal cumhuriyet savcılığınca ortaya çıkarılmasıyla, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin en büyük skandalı patlak verir ve sadece ekonomi bakanı Lambsdorf ve parlamento başkanı Barzel'in değil, başkaöndegelen politikacıların da değişik dönemlerde Flick tekelinden rüşvet aldıkları açığa çıkar.

Babasının oğlu Friedrich Karl Flick'in cumhuriyet savcılığınca ortaya çıkarılan rüşvet serüveninin ana noktaları şöyle:

FLICK'İN İLKESİ: ADAM SATIN ALMAK

• Friedrich Karl Flick Feldmühle kağıt, Dynamit Nobel kimya, Krauss-Maffei tank, Buderus metal ve

Flick'in rüşvet dağıttığı politikacılar arasında başbakan ve CDU başkanı Helmut Kohl, Bavyera eyaleti başbakanı ve koalisyonun CSU başkanı Strauss ve gene koalisyon ortağı FDP başkanı ve Dışişleri Bakanı Genscher de var.

Daimler-Benz araba fabrikalarının sahibi olmaktan öte, Deutsche Bank'ın denetleme kurulunun da üyesidir. Friedrich Karl Flick Daimler-Benz firmasının hisse senetlerinin % 30'unu 1970'li yılların ortasında Deutsche Bank'a 1 milyar 934 milyon 563 bin 811 DM karşılığında satır ve bu paranın yarıya yakın kısmıyla da ABD'deki Grace süt tekeli ni satın alır. Flick'in bu satıştan dolayı 800 milyon DM vergi ödemesi gerekmektedir. Flick, Daimler-Benz firmasının hisse senetlerinin satışıyla el-

de ettiği parayı tümüyle yatırıma aktardığı gerekçesiyle vergi ödemek istemez ve ekonomi bakanlığına vergiden muaf tutulması için bir dilekçeyle baş vurur. Dilekçe kabul edilir ve Flick 800 milyon DM vergi ödemekten kurtulur. Fakat daha sonra Flick'in ekonomi bakanı Lambsdorf'a 150.000 DM rüşvet verdiği açığa çıkınca, Hür Demokrat Parti (FDP)'li ekonomi bakanı Lambsdorf görevinden istifa etmek zorunda kalır. Flick bu alış-verişten % 5333 kâr etmiştir.

• Flick sadece ekonomik amaçlarla değil, daha mutemet adamlarının yolunu açmak için de rüşvet dağıtmaktadır. 70'li yılların başında CDU'nun başkanı ve CDU/CSU* parlamento grubu başkanı Rainer Candidus Barzel'in aniden görevlerinden istifa etmesi ve yerine Helmut Kohl'ün geçmesi o zaman kimsenin pek dikkatini çekmez. Barzel Frankfurt'daki bir avukatlık bürosunda yıllık 250.000 DM'ye "çalışmaya" başlar ve bu bürodan 1973 ilâ 1979 yılları arasında toplam 1 milyon 700.000 DM para alır. Flick tekelinin soruşturma amacıyla çeşitli evraklarına el koyan cumhuriyet savcılığı, Barzel'in avukatlık bürosu kanalıyla aldığı paranın Flick tekel tarafından CDU başkanlığından çekilmesinin karşılığı olarak ödendiğini açığa çıkartır. Friedrich Karl Flick daha mutemet adamı şimdiki başbakan Helmut Kohl'e yolu açmak için, Barzel'den başbakanlığı 1,7 milyon DM'ye satın almıştır. Daha sonra parlamento başkanı olan Barzel, rüşvet aldığı için anlaşılmasıyla görevinden istifa etmek zorunda kalır. Friedrich Karl Flick bu olayda da babasının oğlu olduğunu ispatlar. Hesap adamı Flick, 1,7 milyon DM'yi avukatlık kanalıyla ödemekle hem kamufle etmiş oluyor, hem de işletme harcamaları olarak göstererek yarıya yakın kısmını vergi iadesi olarak devletten geri alıyor.

SİYASİ PARTİLERE FLICK YARDIMI

• Friedrich Karl Flick'in rüşvet listesi oldukça ilginç. 70'li yıllarda partilere dağıttığı toplam 25 milyon

* CSU (Hristiyan Sosyal Birliği). Strauss'un başkanlığını yaptığı ve sadece Bavyera eyaletinde örgütlü parti.

Friedrich Karl Flick'e 1976'da Bavyera Eyaleti Başbakanı Alfons Goppel tarafından madalya takılırken.

FLICK SKANDALI

DM'lik "yardım"ın cumhuriyet savcılığı dökümanlarına göre dökümü şöyle: CDU/CSU 15 milyon, FDF 6,5 milyon, SPD (Almanya Sosyal Demokrat Partisi) 4,3 milyon. Yine cumhuriyet savcılığı dökümanlarına göre rüşvet alan önde gelen politikacılar arasında bazıların ismi şöyle: CDU: cumhurbaşkanı Weizsäcker (95.000 DM), başbakan Helmut Kohl (665.000 DM), Aşağı Saksonya eyaleti başbakanı Ernst Albrecht, maliye bakanı Stoltenberg, CDU eski genel sekreteri Biedenkopf, CDU/CSU meclis grubu başkanı Dregger, Almanlararası Sorunlar Bakanı Hein-

Flick tekelinden 150.000 DM rüşvet aldığı açığa çıktığı için istifa etmek zorunda kalan FDP'li eski ekonomi bakanı Otto Graf Lambsdorff.

rich Windelen. CSU: Bavyera eyaleti başbakanı Strauss (2,53 milyon DM), işleri bakanı Zimmermann. FDP: parti başkanı ve dışişleri bakanı Gencher (650.000 DM), eski ekonomi bakanı Lambsdorff, devlet bakanı Möllemann, eski cumhurbaşkanı Walter Scheel (100.000 DM). SPD: parti başkanı ve eski başbakan Willy Brandt.

• Friedrich Karl Flick rüşvetleri genellikle her parti tarafından kurdu-
rulan vakıf kuruluşları aracılığıyla
ödemeye özel önem gösterir. Hatta
bu iş için gerekirse bir kaç aylığına
geçici vakıflar bile kurduğunu ol-
muştur. Böyle yapmakla hem "hayır-
sever" bir vatandaş olmakta, hem de
ödediği rüşvetlerin vergi indirimiyle
% 50'ye yakın kısmını devletten geri
alarak, "hür demokratik rejimi" ko-
rumak için devletide "hayır" işleri-
ne ortak etmektedir. Nitekim Bavye-
ra eyaleti başbakanı Franz Josef Stra-

**Flick tekelinin DKP ve
Yeşiller dışında tüm
partilere "yardım" adı
altında rüşvet dağıttığı
cumhuriyet savcılığınca
açığa çıkarıldı.**

**Olay Flick'in mutemet
adamlarından bir
muhasibecinin şirketten
ayrıldıktan sonra yaptığı
ifşaat üzerine açığa çıktı.**

**CDU eski başkanı ve
Federal Meclis başkanı
Barzel, aldığı paranın Flick
tarafından verildiğini
bilmediğini söylediye de,
daha sonra istifa etti.**

uss'a verilen toplam 2,53 milyon DM'lik rüşvetin 1,25 milyon DM'si "gayriresmî" ve 1,28 milyon DM'si de CSU'nun kurduğunu Hanns-Seidel Vakfı aracılığıyla "resmî" olarak ödenir.

FDP'li devlet bakanı Jürgen Möllemann da aldığı rüşvetleri kamufle etmek amacıyla dernek kurmakla it-
ham edilmektedir. Jürgen Möllemann
10 Nisan 1979 tarihinde Flick tekeli-
ne ait Münih'teki Krauss-Maffei tank
fabrikasının yönetim kuruluna, biz-
zat kendisinin başkanlığını, karısının

ve baldızının da yönetim kurulu üye-
liğini yaptığı "Avrupa'da Güvenlik
ve İşbirliği Derneği" için para yardı-
mı talebinde bulunur. Firma derne-
ğe "Avrupa'da güvenlik ve işbirliği-
ni" desteklemek için para yardımın-
da bulunur. Aynı dernek 9 ay sonra
feshedilir ve yerine önce "Avrupa
Ekonomik Politikası Kulübü", daha
sonra da "Liberal Forum" kurulur.
Möllemann bu kez kurucu üyedir.
Kulüp yeniden Klauss-Maffei fabri-
kasının yönetim kuruluna müracaat
eder ve çalışmalarının desteklenmesi
için yardım talebinde bulunur. Firma
gene para gönderir. Ne garip ki der-
nek Bonn'daki dernekler masasına
resmî kuruluş müracaatını bu para
yardımını almasından tam 1 yıl son-
ra yapar.

• Friedrich Karl Flick, Barzel ola-
yında da görüldüğü gibi, politikayla
çok yakından ilgilenmektedir. Bu il-
gi beğenmediği hükümetlerin ya da
hükümetin ortaklıklarının yönetim-
den uzaklaşması için ona büyük pa-
rasal "fedakârlıklar" yaptırarak ka-
dar fazladır. Nitekim cumhuriyet
savcılığının ele geçirdiği belgelerden,
FDP'nin sağ kanat milletvekillerine
SPD-FDP hükümet ortaklığının bo-
zulması için Flick'in büyük paralar
ödediği anlaşılmaktadır.

Federal Almanya'nın en zengin
adamı ve tüm dünyada 200'den fazla
firmanın sahibi Friedrich Karl
Flick, gene de rahat değil. 600 m²
üzerine kurulu, 30'dan fazla odası
olan villasının tüm pencereleri kurşun
geçirmez camlarla kaplı ve başların-
da Vietnam savaşı deneyli eski bir
ABD subayının bulunduğu 20'nin
üzerinde koruyucu tarafından gece-

**Flick tekelinden
CDU parti
başkanlığından
istifa
etmesinin karşılığı
olarak 1,7
milyon DM aldığı
açığa çıkan
Parlamento
Başkanı
Rainer Barzel.**

gündüz sürekli korunuyor. Ayrıca 20 hareketli video kamerası da villaya yaklaşanları, ya da girip çıkanları sürekli izliyor. Flick villasına kurşun geçirmez Mercedes 500'üyle otomatik

SPD ve Sosyalist Enternasyonel Başkanı Willy Brandt da Flick tekelinden para alanlar arasında.

olarak açılıp kapanan arka kapısından girip çıkıyor. Villanın bulunduğu Pienzenauer caddesini de Münih şehir haritasında bulmak mümkün değil. Friedrich Karl Flick'in depresyon halindeki en büyük korkusu da fakir olarak ölmekmiş!

45 bin kişiyi çalıştırıyor, 200'ü aşkın kuruluşu var, serveti ise 5-6 milyar mark...

İşi, satın almak olan imnartan Flick

Flick Holding'in kurucusu Nazilere de yardımcı bulunmuş
Flick skandalı, Avusturya'ya sıçradı

Almanya'da bağış yolsuzluğu Sosyal
Milyarder Flick, Güney Amerika'da
Rüşvet skandalını kahramanı kaçtı

"RÜŞVETÇİ" FLICK ABD'YE GİTTİ
Öte yandan Federal...
Rüşvet olayında Hitler'in gölgesi
Flick skandalı İspanya'yı da karıştırdı

Flick tekelinden para alan parti ve politikacıların listesi

Cumhurbaşkanı Hindenburg.....	950.000 Mark
Başbakan Brüning.....	150.000 Mark
Brüning hükümetinin Maliye Bakanı	
Henrich Dietrich.....	950.000 Mark
Brüning'den sonraki başbakan von Papen	100.000 Mark
Eski başbakan ve dışişleri bakanı	
Stresemann.....	miktarı belli değil
Eski başbakanlardan Schleicher.....	100.000 Mark
Henrich Himmler.....	7.65 milyon Mark

Partiler:

CDU/CSU.....	15 milyon Mark
FDP.....	6,5 milyon Mark
SPD.....	4,3 milyon Mark

Politikacılar:

CDU:	
Cumhurbaşkanı Weizsäcker.....	95.000 Mark
Başbakan Helmut Kohl.....	665.000 Mark
Parlamento ve CDU eski başkanı	
Rainer Barzel.....	1.7 milyon Mark
Aşağı Saksonya Eyaleti başbakanı	
Ernst Albrecht.....	miktarı belli değil
Maliye Bakanı Stoltenberg.....	miktarı belli değil
CDU/CSU meclis grubu başkanı Dregger	99.600 Mark
CDU eski genel sekreteri Biedenkopf..	135.000 Mark
Eski İçişleri Bakanı ve Anayasa Mahkemesi	

eski başkanı Ernst Benda.....	2.400 Mark
CDU'dan 1969-72 yılları arası meclis başkanı ve	
Schleswig-Holstein eyaleti eski başbakanı	
Kai Uwe von Hessel.....	100.000 Mark
Almanlar Arası Sorunlar Bakanı	
Windelen.....	100.000 Mark

CSU:

Parti başkanı ve Bavyera eyaleti başbakanı	
Franz Josef Strauss.....	2.53 milyon Mark
İçişleri Bakanı Zimmermann.....	miktarı belli değil

FDP:

Parti başkanı ve Dışişleri Bakanı	
Genscher.....	650.000 Mark
Eski cumhurbaşkanı Walter Scheel.....	100.000 Mark
Eski ekonomi bakanı Lambsdorf.....	150.000 Mark
Devlet Bakanı Jürgen Möllemann.	miktarı belli değil
FDP'den milletvekili	
Hans H.Gattermann.....	miktarı belli değil
FDP'den milletvekili	
Dieter Julius Cronenberg.....	miktarı belli değil

SPD:

Parti başkanı ve eski başbakan	
Willy Brandt.....	100.000 Mark
SPD'den milletvekili Horst Ehmke	miktarı belli değil

Gençlere mi, Yaşlılara mı?

Asım Bezirci

DÜN

1961'in bahar aylarıydı. İlk kitabım yeni çıkmıştı. Pek sevinçliydim. Arif Damar'ın Nişantaşı'ndaki evindeydik. Şükran Kurdakul, Demir Özlü, o ve ben *Çok Kapılı Oda* üstüne konuşuyorduk. Bir ara Şükran bana döndü, yakınırcasına sordu:

"Kişilikleri oturmuş, yapıtları zaman aşımına uğramamış, uğramışsa bile Türk şiirine getirdikleri belli olmuş sanatçıları ele almanız daha doğru değil mi?" (1).

Eserimin yayımcısının sevgi dolu sesindeki eleştiriyi, daha doğrusu, dostça uyarıyı sezmemek olanaksızdı. Gerçi o sıralar Abdülhak Hâmit ile Edip Cansever'e ilişkin uzun incelemelerim de çıkıyordu dergilerde, ama genç şairlerle hikâyeciler daha bir çekiyordu beni, onlar için yazmak daha bir hoşuma gidiyordu. Sebebi açıktı: ben de gençtim. Diyeceğim, haksız değildi Şükran. Öyleyken, ben kendimi haklı göstermeye çalışıyordum:

"Biliyorsunuz ki, sürekli olarak yazmaya 1958'de yedek subaylığımı yaptığım sırada başladım. Gözlerimi yöreme çevirdiğim zaman ilkin gençleri gördüm. Beni yaşlılardan daha çok onlar ilgilendirdi. Nitekim, ilk yazılarım da çoğun onlarla ilgili oldu. Üstelik, ben gençlerle ilgilenmeyi daha yararlı buluyorum. Çünkü oluş halinde bulunan gençlerin gelişimine olumlu etkiler yapmak az çok elimizdedir. Ama yerleşmiş, kalıplaşarak donmuş yaşlılar üzerinde aynı etkiyi sağlamak pek elimizde değildir ya da çok güçtür. Ayrıca, yaşlıların incelenmesi bir yerde edebiyat tarihçiliğine götürür bizi..."

Gençlerin gelişimini etkileme... Donmuş yaşlıları etkilemenin güçlüğü düşünme... Edebiyat tarihçiliğini küçümseme...

Başöğretmen gibi nasıl da yüksekten konuşmuşum, hem de otuz yaşında ve çiçeği burnunda bir yazar iken! (Şimdi böyle yüce amaçlardan ne kadar uzağım!) Yine de kendimi büsbütün haklı görmemiş olmalıyım ki, konuşmamın sonunda şöyle demişim: "... Hem ben size bir şey söyleyeyim mi? Kendimi henüz işin başlangıcında sayıyorum. Yazmaya başlayalı üç yıl oluyor daha. Unutmayın ki, *Çok Kapılı Oda* benim ilk kitabım. Elbette, ileride eleştirmemi istediğiniz yazarlara da geleceğim. Daha hazırlıklı, daha olgunlaşmış olarak..."

Böyle dedimse de daha birkaç yıl tutumumu sürdürdüm. Acaba gençlerle aşırı ilgilenen Nurullah Ataç'a mı özeniyordum, yoksa ünlülere dokunmaktan mı çekiniyordum, bilemiyorum. Ara sıra yaşlılara da yönelmiyordum değilim, ama çokluk gençlerle uğraşıyordum yine: Ferit Edgü, Orhan Duru, Demir Özlü, Leylâ Erbil, Tahsin Yücel, Muzaffer Buyrukçu, Demirtaş Ceyhun vb...

Sonunda, Attilâ İlhan dayanamadı, *Çirkin Eleştirmeci* başlıklı yazısında bir güzel haşladı beni:

"...Bir başkası inceleme-eleştirme alanına hayli ciddi ve ilginç bir *Abdülhak Hâmit* yazısıyla giriyor. Arkasından hiç olmazsa *Hececiler*'le *Serbestçiler*'in çatışması ya da Cumhuriyet hikâyesinin edebî ve toplumsal kaynakları üzerinde çalışmalarını bekliyorsunuz. O, birdenbire ne olduğu ve hele ne olacağı fena halde belirsiz 50 kuşağı hikâyecilerinin batağına saplanıp boğuluyor. Günah ve yazık." (2).

Attilâ adımı anmıyor, başkalarının yanında ancak bir paragraf ayırıyordu bana, ama tavrı ve deyişi pek ağız rıma gitmişti. Hemen cevap verdim: Ne olduğu henüz belli olmayan ya-

zarları tanıtip eleştirmenin, ne olduğu belli yazarları eleştirmekten daha yararlı olduğunu kanıtlamaya giriştim (3).

Doğrusu, bu girişimi hâlâ gereksiz bulmuyorum; yaşlılarsa gençlerle ilgilenmeyi hâlâ yararlı buluyorum. Fakat nesnel eleştiri ve kuram açısından bu çeşit bir ölçüte bağlanmayı da artık doğru görmüyorum. Belki yavaş yavaş bunu anladığım, belki de Attilâ ile başkalarının aynı doğrultudaki eleştirilerinden etkilendiğim için yaşlılarla aram gitgide kapandı. Sanıyorum, bunda şu gerçeği kavramanın da payı oldu: Bugünü değerlendirmek dünü de değerlendirmeyi gerektirir.

Bu gerekliliğin bilinciyle 1963'ten sonra Ahmet Haşim, Nurullah Ataç, Orhan Veli, Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Metin Eloğlu üstüne geniş ve Sabahattin Eyüboğlu, Suut Kemal Yetkin, Yaşar Nabi, Melih Cevdet Anday, Hikmet Dizdaroğlu, Hüseyin Cöntürk üstüne dar kapsamlı incelemeler yayımladım. Gerçi gençleri/yenileri unutmuş değildim, arada bir onlara da uzanıyordum. Sözgelimi, *On Şair On Şiir* adlı kitabımdaki yazıların yarısı, *Hikâyecilerimiz*'dekilerin ise çoğu gençlerle ilgiliydi. Buna karşın, yaşlılarla/eskilerle ilgili olanlar ağır basıyordu. Üstelik, bunların çoğu için benden önce de birtakım çalışmalar yapılmıştı. Ben onları yeni bir anlayış ve yöntemle ele almış, eleştirimize katkıda bulunmaya uğraşmış da olsam, kimse bunu göz önünde tutmuyordu. Eleştirilerimin kendisine (içeriğine, yapısına, yargısına, ölçütüne, araştırmasına) değil, konusuna (kiminle ilgili olduğuna) bakılıyordu. Bu yüzden de sözü geçen tepkilerde nitelikçe bir değişme belirmiyordu: Yine suçlanıyordum...

BUGÜN

Bundan ötürü, dün bana kızan yaşlıların yerini bugün gençler almış bulunuyor. Gizli tepkiler uçun uçun su yüzüne çıkıyor. Arkadan sözle yapılan yergiler yazıya dökülüyor gitgide. Örneğin, genç şairlerden Tuğrul Tanyol içtenlikle açığa vuruyor öfkesini:

"Eleştirmeni, yol göstericisi olmayan tek kuşak bizimki. Yazılan tüm şiirler bir ilgisizlik duvarına çarpıp dönüyor. Yaşlıların ve gençlerin yayımladıkları onca kötü şiirlerin arasında nitelikli olanlar da kaynayıp gidiyor. Ancak şu ya da bu şekilde sivri-bilenlerin şiirleri ne eleştirmenler ne de dergi yöneticileri tarafından değerlendiriliyor? Örnek mi istersiniz? İşte Asım Bezirci'nin ilgilendiği en genç ozan 1943 doğumlu Abdülkadir Bulut. Onunla ilgili yazıyı bile yenilerde yazdı. Ama Bezirci ne yapsın, Hâşim'le, Tarancı'yla ilgilenmekten gençlere bir türlü zaman ayıramıyor." (4)

Gerçekten eleştirmeni yok mu Tanyol'un kuşağının? Öyle ise, Mehmet Yaşar Bilen ile Ahmet Telli'ye, Sabit Kemal Bayıldiran'a ne diyeceğiz? Özellikle Bilen'in kaç yıldır Dönemeç'te, Hakimiyet'te, Varlık'ta, Yazko Edebiyat'ta yayımladığı 70 Kuşağı'na ilişkin yazılarını, konuşmalarını görmezlikten mi geleceğiz? Öte yandan, Gösteri, Varlık, Sanat Emeği, Milliyet Sanat, Edebiyat 81 ve Yarın dergilerinin gençlere ayırdığı özel bölümlerden/sayfalar ile Akademi Kitabevi, Varlık Yayınevi ve Yeni Türkü Yayınlarının gençlere sunduğu ödülleri yok mu sayacağız? Ödül kazanmış bazı eserleri yayımlayıp unutacak mıyız?

Bütün bunlar, eskisine oranla, gençlere daha bir yakınlık gösterildiğini kanıtlamıyor mu?

(Hâşim ve Tarancı'yla ilgilenişime bozulan Tanyol bunu az görebilir, ama ben onu üzmeyeceğimi bilsem, az olmadığını söyleyeceğim. Bundan amacım Tanyol'la tartışmak değil, bir sorunu çözmeyi denerken, gerçekte kendi tutumumu açıklamak...)

T.Tanyol'un bana yönelttiği site mi, bir yıl sonra, Enver Ercan daha da ileri götürdü:

"Nurullah Ataç genç şairleri yöreklendiren, destekleyici yazılar da yazıyordu. Siz daha çok, bir şair kendini kabul ettirdikten sonra ondan söz ediyorsunuz. Bu yaklaşım hangi nedenlerin sonucu?" (5).

E.Ercan'a verdiğim cevabı, burada, T.Tanyol için de tekrarlamak zorundayım:

"Ataç kadar değil elbet, ama ben de 'henüz kendini kabul ettirmemiş yazarlar' üstüne eleştiriler yazdım. Sözgelişi, 1950 Sonrasında Hikâyecilerimiz adlı kitabımdaki yazıların çoğu bu niteliktedir. Ayrıca, vaktiyle Sezai Karakoç, Cemal Süreya, Gülten Akin, Ataol Behramoğlu, Ece Ayhan, Sennur Sezer, Refik Durbaş, Ozan Telli, Metin Demirtaş için yazdığım eski eleştirilerin de böyle olduğunu sanıyorum. İşin tuhaf yanı, yıllarca önce, bu tür yazılarım çıktığında 'gençlerle çok ilgilendiğim' öne sürülerek yerilmiştim!

Doğrusunu isterseniz, genç şairlerle ilgilenmeyi, ürünlerini nesnelce değerlendirmeyi anlıyorum, ama 'salt genç oldukları için' onları yüreklendirmeyi, desteklemeyi anlamıyorum, hatta yersiz buluyorum. Genç ama yeteneksiz bir şairi eleştirmen koltuklayacak da ne olacak?! Taşıma suyla değirmen döner mi? Ataç'ın geçmişte Ahmet Kabaklı, İbrahim Cüceoğlu, İlhan Geçer, İsmet Gönülal, Cengiz İlhan, Ziya Kaya, İlhan İleri, Necati Darendeli, Miraç Katırcıoğlu, Aytekin Ozan, Cahit Obruk, Sabih Şendil, Cavidan Tümerkan, Nijat Gülen gibi şairleri övmesi, yüreklendirmesi neye yaradı?

Genç ama yetenekli şairlere gelince... "Onların koltuk değneklerine ihtiyacı yoktur..."

YARIN

Onun için diyorum ki, eleştirmen de kimseye koltuk değneği olmaya ve ayrıcalık tanımaya yanaşmamalıdır. Yoksa, kimseyi göndiremez: Gençlerden söz açsa yaşlılar, eskilerden söz açsa yeniler kazan kaldırır. Hem birinden, hem öbüründen söz açsa, hepsi birden ayaklanır. Herkesi susturacak ortak ölçüyü bir türlü bulamaz. Herkes ister ki yalnızca kendilerinden söz açılsın, yalnızca kendilerinden, — sık sık ve överek...

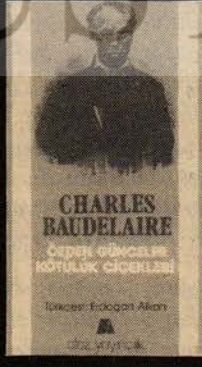
Bundan kurtulmanın eleştirmen için tek yolu var: Genç/yaşlı ayrımı yapmamak, kuşaklar arasında nesnel davranmak... Kılavuzluk, destekçilik, eğiticilik gibi yüksek görevlerden kaçınmak... Bencilce yakınmalara kaldırmayarak, gönlünce seçtiği eserleri iyi çözümleyip doğru değerlendirmeye çalışmak...

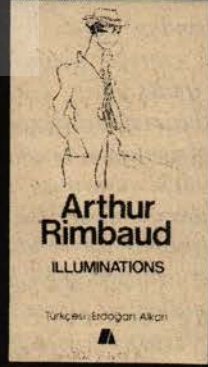
Son yıllarda, Seçme Romanlar ile Seçme Hikâyeler adlı kitaplarda bunu gerçekleştirmeye uğraştım. Yarın da aynı doğrultuda yürümek istiyorum. Başkalarını sevindirmeye çabalarıp üzülme yerine, kendi özgürlüğümü kullanıp sevinmek istiyorum...

Yeri gelmişken, şunu da söylemeliyim: Şairlerle yazarlar, hatta eleştirmenler için değil, okurlar için yazmak istiyorum. Salt onlar için!

- (1) Yelken, Nisan 1961
- (2) Varlık, 1.9.1965
- (3) Yeni Dergi, Aralık 1965
- (4) Üç Çiçek, Seçki, Haz.-Tem. 1983
- (5) Düşün, Temmuz 1984

Dünya şiirinin üç ustası
Erdoğan Alkan'ın Türkçesiyle

ALAZ YAYINLARI'nda
Binbirdirek Klodfarer Cad. No: 31/19
Genel Dağıtım: YADA A.Ş. 520 74 72

Bâki Uğur

panlar gikacakur süpheşiz. Ama
 onlar, belli de, insana dışlarını ya-
 kıştırırmayan ya da gök görenlerdir.
 Nitekim asik suratlı kasavetin ki-
 şilik belirtisi, büyüklük önünde gül-
 menin ise ayıp sayıldığı toplumlar-
 da bu görüs hayli yaygındır; hat-
 ta, giderek, bir âdabı muaseret so-
 runundan da öte genelleştirilmiştir.
 Oysa tüm canlı alemde gülen yal-
 nız insandır. Bu olgu da, dış gös-
 termenin böylesinin aslında ne denli
 insanca bir şey olduğunu, bir bas-
 ka deyişle, kendini saavunmanın,
 insanda, insanı saavunma düzeyi-
 ne ulaştığını gösterir. Yeni doğmuş
 bebeklerin bile iki üç hafta içinde na-
 sil gülümseye başladığını, güldükçe
 ne gök sevindığını düşünün! En gir-
 kinimiz de gülünce güzelleştir. Gün-
 ku insana en yakışan da, insan in-
 sanlığa en yakışık kılan da odur.
 Yeter ki gülünüyorum derken sululu-
 ğu bir matah saamasin insan.

madi, ya da igin igin gülmeyi yeg-
 ledi daha gok. Ama omrunu hep,
 başkalarını, yakından tanıdığı,
 sevdiği insanlarını agız dolusu gül-
 dürmeye, onlara kahkahanın tadı-
 nı, tatlımaya adadı. Bunda bi-
 yük başarı kazandığını kim inkar
 edebilir? İnsanlar -derdini anlatı-
 cak Markopasa'dan gayri kimse-
 olmayın onca yurttaş- kusağılar do-
 yu onun sayesinde nice gıptaşık du-
 runlar, olmaşıklar, nafle aykı-
 rıkkılar karsısında kahkahaları koy-
 verip rahatladı. Rahatladığıyla
 kaldı gerci çoğunluk ama -o da ne-
 den olmasın ki?- kimileri de göste-
 recək dışlən oldugunun farkına var-
 di bu arada, bir başka bilingle do-
 nandı. Bu bakımdan hemcinsleri-
 ne hizmet, ustaste konuldugunda
 boyunu aşan kitaplarnı da bir hay-
 li aşar. Kendine yakışanı başka-
 larına yakıştırmakta hiç cimrilik et-
 memişir.

Genç Şiir ve Miras

Veysel Öngören

Genç Şiir'in ana rahmi, 1960-1970 arasındır. Genç Şiir, toplumsal hareketlilikten çıkageldi.

Böylece hayatı belirleyen şeyin siyasa olmadığı ve siyasa belirleyen şeyin toplumsal yataklar olduğu söz konusu. 1960 böyle bir dönüşümdür. 1960'ta Cumhuriyet, anlamını, halksal yaşamının çelişkilerinde sahipsizleşen tarihsel güçlerin insiyatifine bıraktı. Cumhuriyet, kapitalist altyapıyı amaçlamıştı. Bu kere Cumhuriyet, kapitalist örgütlenişin iç çelişkilerini çözüme sundu. Hayatsal farklılaşma yüze çıktı ve buna dayalı yanlışlıklar geçerlik aldı. *Halkın Dostları* döneminde doğan ve *Halkın Dostları* çevresinden daha kapsamlı olan Genç Şiir, bu yanlardan biridir.

Bu hayat tarzı seçeneği gençti. Bu yüzden, dolaysız bir sanatsal içeriğe gereksinim gösterdi.

Genç Şiir, bir dünya görüşünün gereği olarak doğmamıştır. Bu doğuşun mantıksal sonucudur. Genç Şiir, kendi anlamını arayan farklılaşmış bir hayat tarzının gereği olarak doğmuştur. Farklılaşmaları içinde bir hayattan, bir fark adına bir *yan* olarak doğmuştur. Bu yüzden, dünya konjüktüründe olduğu kadar, özgül konjüktürde de sahipsizdir. Bütün içinde seçenekeleşebilmiş bir hayat tarzının kendi ifadesini aramasından doğmuştur.

Genç Şiir'in haberini *Halkın Dostları* verdi. Ataç Behramoğlu'nun İsmet Özel hakkındaki ısrarını anlamak gerekir. Bunu yapmaması, birlikte düşünülmüş bir yanlış örtmek olurdu. Yanlış, şiirde siyasal bir söyleme gidilmiş olmasıdır. Yanlış, kimi eksikliklerden doğdu. Bu eksikliklerden ötürü, kimi şair dünya görüşünden kendisini seçikleştirmedi. Kimi şair de, yazdığı şiirden kendisini seçikleştirmedi.

Bir kere, şiirin geçmişi hakkındaki donanımları yeterli değildi. Buna karşılık, özlemleri kökenildi.

İkincisi, seçtikleri dünya görüşü ile

donanımları yeterli değildi.

Birinci eksik, gerçekçi bir şiirin kendileri ile başlıyor olduğuna onları kuvvetle inandırmıştır. Bunu mazur kılan şey, belli bir geleneğin uzun bir süreden sonra bir kere daha, bu kere kendilerinde uç veriyor olmasıydı.⁽¹⁾

İkinci eksik yüzünden işe, benimzedikleri gerçekçi şiirin dilsel ve olgusal isteklerini (icab), yeteri kadar düşünmediler. Çünkü bu eksik, nesnel gerçekliği anlayış tarzlarını bulandırdı.

Gözden kaçırdıkları şey, İkinci Yeni'nin de nesnel gerçeklik verisi oluşuydu. İkinci Yeni şiir, bu şairlerin deneylerini içinde geliştirdikleri tarzı ve bu şairler bu şiire bir seçenek olmayı düşünmüşlerdi⁽²⁾. İkinci Yeni, 1950'den sonra ağırlığını koyan burjuvazinin ne olduğunu sormuştur: hayatsal farklılaşma ortaya çıkmış olmasına karşın, İkinci Yeni şairlerin burjuvaziyi karşılarına almadıkları görülüp söylenirken, İkinci Yeni şairlerin burjuvaziyi savunup, desteklemediklerine de dikkat edilmelidir. Genç Şiir, hayatsal farklılaşmadan doğdu. Çelişği İkinci Yeni şiiri yerine koyabilmeliydi. Genç Şiir'in doğuşundaki yanlış yaratan üçüncü neden, hayatsal farklılaşmayı elden geçirmeden, bu farklılaşmada *yan* olmayı seçişidir. Metin Demirtaş'ta görüldü. —nesneye yalın sokuluş eğilimindeki— dilin nesneyi yeterince çevrelememesi burdan.

Nitekim seçmedeki yan eğilimi nedensiz kalıcı olduysa, yöntemdeki fazlalık da elendi.

İkinci Yeni'nin söylemi, siyasal olanı içermiyor. Siyasal iktidar olgusunun ülkede güven yitirmesinden ötürü, siyasal iktidar bilincinin şairde düşmüş olması bunun nedenidir. Bu bilinç, Orhan Veli kuşağında bir olumlama olarak düşmüştür. Siyasal iktidar sorunu çözülmüş biliniyordu. Daha önce de Yahya Kemal'de bir olumsuzlama'dan baş vermiştir. Yahya Kemal, yaşamak

istediği dünya biçiminin, Cumhuriyet'in toplumsal iktidar bilinci ile olası olmadığını görmüş, yapılacak bir şey olmadığını kanısına da varmış ve bu konuda susuvermiştir. Bu susuşun nedeni, toplumsal iktidarın bilincinde oluşudur. Birinci ve İkinci Yeni şiir, toplumsal iktidar bilinci ile hiç ilgilenmediler.

Ama, gene kendisinin toplumsal kuşatımı nedeni ile, İkinci Yeni söylem açığa vurdu ki, siyasal bilinç şiirden dışarı çıkarıldığı zaman, tarih öznesi ile birlikte dünyanın yönetilen bir yer olduğu bilinci de çıkıp gidiyor. Geriye sadece, toplumsal iktidar kullanımının alışkanlıkları kalıyor ve öznesi salt birer oluyor. Kuşkusuz, bu bir teslimiyettir. İkinci Yeni söylem, siyasal bilince karşı olduğu için değil, ondan yoksun olduğu için siyasa söz konusu etmediğinden, onunla birlikte yitirdiği her şeyi geri çağırıyor. Çünkü ısrarla, mevcut insanımızı arıyordu. Bu şiir, söz konusu etmediği ama çelmediği şeylerin boş duran yerini de gösteriyor.

Genç Şiir, buna bir tepki olarak, bu boşluğu doldurma gereğinden kalkarak doğdu ama bu boşluğa düşmekten korunamadı: o, siyasal söyleme gözünü açtı. Siyasal bilinç gerekliliğinin vurgulanması eğilimi, siyasal söyleme vardı. Burada çok az durdu ama bu duruşun etkileri derindir. Bugün de, kendisine güveni azaldığı anlarda, siyasal söyleme sığınan ve bunu bir dünya görüşü şiiri bilebilen şair olabiliyor. Bunun sakıncası ise: siyasal söylem, son çözümde, sadece bir ajitasyon. Ve herhangi bir şair, hayatın hesabını çıkaramadığı anlarda bu boşluğa düşüyor. Oysa Genç Şiir'in ıstıttığı bugünkü sonuç, bunu gereksiz kılmaktadır.

Bu sonuç şu: estetik öyle kurulmalıdır ki, toplumda arızı ya da asal dönüşümler gerçekleştiği zaman bu estetik gene işleyebilsin. Belli dönüşümlerin istekleriyle kendini sınırlamamalı, bu estetik herhangi bir dönüşümün isteklerini

çerebilmelidir.

Böyle bir estetik, yapısının seçenek-sel olduğundan kuşku duyulmayan nes-nel gerçeklik süreçlerinin kavranışıyla ve nesnel gerçeklik tadının duyulabil-mesiyle olasıdır. Altyapı analizleri yo-luyla açığa çıkarılmış toplumsal iktidar biçimlerine dayanmayan siyasal tercih bir dogmadır. Tercihin meşruluğunu ta-sımaz.

Nesnel gerçeklik seçenekli olduğu için-dir ki, nesnel gerçekliğin dili tartışma-lıdır. Ama ne salt bir suçlamadır, ne de kerameti kendinden menkul bir haklı-lıktır. Bir dünya görüşü şiiri, tarihsel bir seçeneğe dayanır ve çelişgi olan seçe-nekle bütünlük içinde kendini düşün-mekle yükümlüdür. Çelişgi ile bütün-leşmişlik, kaçınılmaz bir gerçeklik du-rumudur ve genel üzerinde hak sahibi olmanın biricik konumudur. Böyle bir şiir, toplumsal iktidar perspektifinden bakarak, hayatın siyasal karakterini içermelidir ve mutlaka içermelidir. Ama farklılaşmış bir dünyadaki insanın, ken-disini gerçekleştirme ediminden (action) geçerek içermelidir. Bunun, refleksler ve davranışlar olarak gününbirlik haya-ta geçişini durmagiz izlemelidir.

Genç Şiir'in pınar başında temel bir sorun apaçık görüldü: *istenen şiirin ge-reklerini ve olanaklarını araştırmak*. Bu da, ister istemez, Genç Şiir'in mirasta-ki seçeneğinin var olup olmadığı ile bağ-laşık olarak doğdu.

Bu bağlaşıklık belirleyicidir. Şairin yaşadığı dünyanın şiiri, ancak ve ancak, hayatı içinde eyleyen insanın kaygılarında seçikleştirilebilir. Tarih sürekliliğindeki ve tarih öznesindeki nesnellige alınmış öznel tavrı, bu nesnellige bağ-layacak biricik ilinti bu ipuçlarıdır. Miras'ın yarı de bellidir: tarih içinde ge-çekleştirilmiş insanıl biçimin evrensel edinimlerinden geçirmeksizin bu ipuç-larını anlamlandırmak olanaksızdır. Fakat bağlaşıklık da geçerlidir: bu ipuç-larını savsaklayarak, insanıl olan'ın veri-li evrenselliğinde tutsaklanıp kalmak, tarihi söz konusu etmeye yetmez.

Mehmet Akif, dünya görüşü şiiri yazmıştır ama söylemi siyasal değildir. Siyasal olan'ı içerir. Yaptığı tarih ana-lizlerinde, sosyal pratiğin altyapı oluş-turduğuna dikkat edilmelidir. Tevfik Fikret de öyledir. Tevfik Fikret, dün-ya görüşü katına çıkmadı ama dünya-ya bütüncül bakan bir şiir yazdı. On-daki tarihsel söylemin toplumsal özne-si yoktur. Söylemini tarihsel kılan şey, hayat bütünselliğini içeren Osmanlı bil-linçtir. Siyasal değil ama siyasal olanı kuvvetle içeriyor. Bu ikisinde de top-lumsal iktidarı fark ediş, analizleri bel-irliyor. Mehmet Akif'te tutarlı olarak İslam İdeolojisi bunu sağlamaktadır. Tevfik Fikret'te ise, buradan soyutla-

nıp alınmış teori-pratik bilinci.

Yahya Kemal, dinin "dünyalaşmış" biçimi ile ilgili. İslamın insanileştirdiği bir dünyanın hayat tadını yazıyor. Seç-tiği tadı karşılayacak bir hayatın top-lumsal iktidar reflekslerini şiirleştirmiş-tir. Söylemi siyasal değildir. Ama bu-rada bir şey var: siyasal olanı içermez de. Yahya Kemal'den Melih Cevdet'e, giderek Özdemir İnce'ye kadar, Yahya Kemal'in semantiğinden kaynaklanan şiirin söylemi ne siyasaldır ne de siya-sal olanı içerir. Dünyanın bütünselliğinden kaynaklanan bir bilince bağlı de-ğildir de ondan. Bu geleneğin semanti-ği, dünyayı insanileştirmenin boyutla-ryla ilgilenmeksizin, insanileştirilmiş olarak bulduğu bir dünyada gülmek ya da ağlamakla sınırlıdır. Yer yer ve za-man zaman siyasal iktidar bilincini tem-leştirdiği, motifleştirdiği görülür. Or-han Veli'nin bu gelenek içindeki aşama-sı, git git toplumsal iktidar bilincine iler-liyor olması. Ama Orhan Veli örneği de şunu gösterdi: siyasal iktidar bilincini belirlemeyen toplumsal iktidar kaygısı ve seçeneksizliktir. Bu da, Divan Şiiri söylemini seçmek demektir.

Divan Şiir'i, bir dünya görüşü sana-tıdır. Ama bu şiirin söylemi siyasal ola-mazdı ve siyasal olan'ı da içeremezdi. Başkaları üstünde egemenlik kurmuş bir hayat tarzının şiiridir. Hem de, egemen-liği mutlaklaştıran bir egemen. Ama egemenlerin de dünya görüşü var. Os-manlı elitin dünya görüşü olmadığını söylemek burjuvaziye yaslanan eliti ört-mek. İslam ideolojisinin Osmanlı biç-i midir Divan'ın söylemi. Bu dünya gö-rüşü, her türlü iktidarın Tanrı'da oldu-ğunu söyler. Oysa Tanrı yeryüzünde biz-zat eylemez ve siyasal iktidar bir yer-yüzü sorunudur. (Mehmet Akif'in ağır-lık verdiği yer burasıdır.) Bu dünya gö-rüşü, her türlü iktidarı zor'un gerçek-leştirdiği bir hayat tarzına üstyapı ola-rak gelmiştir. Köle üstünde efendinin iktidarı çıplak zor'dur. Bu iktidarın mülkiyete dönüşmesi de gene feodalite ile-dir. Ama efendinin serf, reaye, etba, vb. üstündeki iktidarı Tanrı yetkisi ile donatılmıştır. İdeolojiktir. *Muktedir*, Tanrı vekilidir. Bu ideolojinin gereği, herkes için ortak bir olanaktır ve bu yüzden de bu siyasal iktidar bilinci do-kunulmazdır. Çözümü söz konusu edil-meyecek bir meseledir. Divan söylemi bu yüzden ne siyasal olabilir, ne de onu içerebilir. Yahya Kemal ve Ahmet Ha-şim, kendilerine ait nedenlerle bunu devralıyorlar.

Ama Tevfik Fikret ve Mehmet Akif buna karşı çıkmışlardır. Tevfik Fikret din ideolojisini ve dinsel örgütleniş bi-çimlerini dışlayarak, dünyalaştırılmış Tanrı'ya, Tanrı adına doğrudan doğru-ya karşı çıkıyor: deisttir⁽³⁾. Bu davra-

nışta Mehmet Akif'le birleşiyorlar. Mehmet Akif, İslam ideolojisi adına dünyalaştırılmış Tanrı'ya karşı çıkarak, yeryüzündeki siyasal iktidar mutlaklı-ğının çehresini kırmıştır. Vekillığın Tan-rı sözüne (yasa) dayandırıldığını ama yasanın işletilmediğini söylemektedir ki, ondaki eleştiri biçimiyle, bu sıradan iti-raz, Tanrı vekillliğini geçersiz kılmaya yükseliyor. Mehmet Akif, inandığı ide-olojinin dünyasal biçimini çökertirce-sine, bir münafıklık açığa çıkarmıştır. Leibnize'e benzer biçimde, yasa bilin-cini, Tanrı'ya inanmasına karşın Tan-rısal olan'a karşı geliştirmektedir.

Bu ikisinin de vardığı sonuç, dünya-yı yönetme işinin insanlara ait olduğu bilincinin önceliğidir. Ama bunu, siya-salı dışarı çıkarmaksızın, siyasal iktidar bilincine de indirgemeksizin yapıyorlar. Yahya Kemal bu tartışmayı bir kena-ra bırakıyor. İslamın insanileştirdiği dün-yanın tadı ile yetiniyor. Dünya görüşü-nü de ideolojiye de askıya alıyor. Yah-ya Kemal'in söylemi son derece uygar-dır. Ama tarihsel değildir. Duran bir dünyanın şiiridir.

Nazım Hikmet'in bulduğu miras bu. Nazım Hikmet, Tevfik Fikret'ten ve özellikle Mehmet Akif'ten geliyor. Yah-ya Kemal'e tepki olarak geliyor.

Yahya Kemal'in tavrını Orhan Veli kuşağı alıp geliştirdi. Semantiği Yahya Kemal'den gelen şiir, tarih öznesini top-lumsal iktidardan kopararak, soyut bir insan ikame etti. Karşı seçeneği de eş-zamanlıdır. A.Kadir kuşağı, ayrı bir se-mantik anlayışla, toplumsal iktidar öz-nesinin gene tarih içinde aranması ge-rektiği kanısındadır. Böylece dünya gö-rüşüne dayanan şiir ve dünya görüşü-nü askıya alan ya da dışlayan şiir olmak üzere iki akım ortaya çıkıyor.

Genç Şiir, A.Kadir kuşağında bula-bileceği kimi şeyleri, geniş ölçüde ken-di kendisine öğrenmek zorunda kaldı. Bunlar şöyle söylenebilir:

A.Kadir kuşağının söylemi siyasal değildir. Bu söylem dolaysız bir içerik verir⁽⁴⁾. Bu söylem, yorumlanmamış ihsan duyarlığı içerir. Sahih koşu-lar altında duyulmuş sahil insan kay-gıları taşır. Yılıksızdır. Şiir dili, günü-birlik dille bağlaşıktır⁽⁵⁾. Bu şiir, ide-olojik söylemle siyasal söylemi birbirine karıştırmamayı, hayatla beklentileri bir-birine karıştırmamayı bilmiştir. Bu yüz-den, hayatsal reflekslerde altyapısını bulan bu ideolojik söylem, bu altyapı yoluyla; siyasayı, psikik olanı ve beklenti biçimleri ve burada estetik kim-liğini kazanır.

Ne ki, bu şiir incelenince de kimi güç-lükler ortaya çıkmıştır. Estetiklerini ge-liştirmemiş olmakla kalmamışlar, dile de getirmemişlerdir. Genel ifadelerle ye-tinmişlerdir. Mirasın bütünlüğü ile ol-

sun, kendi seçenekleri ile olsun hesaplaşmamışlardır. Bir üçüncü güçlük en önemlisidir: bu şiir, edinilmiş bir bilincin hayata geçme isteğinden doğmuştur. Genç Şiir, bilincini arayan bir hayat tarzından kaynaklandığı için, Genç Şair bu şiirle, geniş ölçüde bilinç düzeyinde ilişki içine girebiliyor. İmajiner bir ilişkiye giremiyor. Onu benimsese de, onda dünya görüşünün aldığı biçime bir de ondaki cidden başarılı teknik-estetik bağlaşıklıkla bir aralıktan bakıyor. Soğurmuyor. Zamanla, toplumsal kuşatımdan gelen gerçeklik verileri kadar, şiir bütünüünün örgüsü de farklılaşmıştır.

Tarih içeriğini şiirleştirmeye birebir gelen özelliklerine karşın, A.Kadir kuşağının şiiri, özgül içeriğe karşı tutuktur. Çünkü o, toplumsal hareketlilikle ana çizgilerde tanışmıştır. Genç Şiir, toplumsal hareketlilikle gününbirlik yaşamında tanıştı. En çok yorulduğu yer de, bu özgüllüğü şiirleştirmek oldu. Amprik olanla kuşatılmışlık yetmiyor. Ona dışardan da bakabilmek gerekiyor. Bu da analiz sorunudur. Bunu güç öğrendi ve oturtması da güç oluyor.

Bir şair, şiiri kendi dilinde öğrenir. Bir şairin şiir deneylerinin olgusal tabanını, kendisinin de bir parçası olduğu ve içinde devindiği hayat tarzıdır. Bir şairin şiir deneylerini olası kılan kuram ise kendi dilinde yazılagelmiş şiirin kendisidir. Şair bu iki yataktaki somut gördü ve kuramlaştırma yatkınlıklarını (meleke) edinir. Bir şairin kendi pratiğinin istekleri ile kendi dilinde yazılagelmiş ve onu bulmuş şiir arasında çatışma olduğu an, şair doğmuştur. Burada uluslararası şiiri söz konusu etmek bir şey değiştirmiyor. Çünkü uluslararası şiir düzeyi, şairin değil, içinde olduğu şiirin mirasıdır.

Kendisiyle mirası arasında uç veren bu çatışmada, şairin mirası şairin elinde dönüşmezse, şair sadece doğmuş olarak kalır. Bu da son derece önemlidir. Sanatın *ortalama*'sını veren budur ve sanatın sürekliliği burdandır. Ama dönüştürücü şairin durumu değişiktir. O, mirasla birlikte kendisinin de varolduğu bir bütünsellik içinde, *mirası olumsuzlayan* şairdir⁽⁶⁾. İçinde devindiği hayat tarzını fark etmeyen bir şair ise, böyle bir olumsuzlamayı gerçekleştiremez. O, gerçekleşmiş belli bir dönüşüm içinde, bu dönüşümün türlü çeşitlemelerini yapmakla sınırlıdır. O, kültürün üretilmesi sürecine yaratıcı olarak katılmaz. Taşıyıcı olarak katılır.

Gelenek, şiirin dönüştürülmesini kaçınılmaz kılışdır. Gelenegi fark etmeden de dönüştürme olasıdır sanılır. Fakat bu durumda elde dönüştürülecek bir şey yoktur. Olsa olsa şiir icad ediliyor demektir⁽⁷⁾. Ama böyle

olunca, tarihsel sürekliliğin ve onun bir parçası olan dil sürekliliğinin biricik aşınası gelenek, onu fark etmemiş olan şairin yolunu keser ve baskısı altına alır. Teziktirir.

Yunus Emre bir dünya görüşü şiiri yazmıştır. Yunus Emre'den bugüne içerik verileri kadar dilin istekleri de değişmiştir. Ama Yunus Emre'nin özgül tarihin içerik verilerini dile yatkınlığı ve Türkçe'yi bu yatkınlıkla işler kılış tarzı, şiirinde durup durmaktadır. Genellersek: belli bir tarihin ve bu tarihin bir parçası olan dilin şiirinde kazanılmış bir işçiliğin yol göstericiliği, bu tarihin bütünselliği biçiminde, bugün yapılabilecek olanı haber verir. Bununla donanmayan şair ya mekanikleşir ya da bir başka geleneğe teziktir. Bu kere teziktirdiği geleneğin baskısı altındadır. Gene mekanikleşir. Mekanikleşmenin kesin olmaması, kimi durumda hatta boğucu olmaması, istese de istemese de, bilincinde olsa da olmasa da, beslenmekte olduğu özgül'dendir.

Bu şair, özgülün içinde yaşamaktadır. Taşıdığı dirimin kaynağı da özgül hayat tarzı ve onun dilidir. Onun dirimi, özgülden gelen verileri bağlaşığı oldukları çerçeveye bütünleştirebildiği ölçüde yaratıcıdır. Çoğu kez de, genelde mesleki kültür adamlarıdır.

Kuram olarak gelenek, *şimdi*'de yaşananı açığa çıkarır. Bu açığa çıkan, geleneğin dönüşümünün zorunlu kılar. Bu açığa çıkan hayatsallık, geleneğin ve her türlü kuramın analiz edilebilmesinin biricik mihengidir ve onunla, geleneğin engebeleri seçikleştirilir. Tarih, kavranabilir hale gelir. Yaşanan mevcut tarihselliğinin ele gelişini bu verir ve ancak o verebilir. Tezikleme bunu bulandırır, karartır ya da engeller. Tezikip vardığı yerin özgüllüğünden gelen tadı onu yerine kor. Özgül olan sömürgeleştirilmiş ve bir taşıyıcıya dönüştürülmüştür.

Fark edildiği zaman *gelenek*, kendisi olmayan bir şiirselliği ısrarla gösterir. Diretir ve onu ister. Çünkü şimdi de yaşamak ister. *Şimdi*, dünyanın güvenilir olduğunu bilmeye gereksinimi olduğundan ve dünyayı kendine ait kılma (temellük) becerisine gereksinim duyduğundan geleneğe bağımlıdır. Teziken şairde, geleneğin bu direnişi, kendisi istese de istemese de kendisine toplumsal varlığını veren özgülün dışarı atılması çabası ile sonuçlanır. Çünkü bireyin yukarıda söylenen öznel gereksinimlerini başka yerden edinmiştir. Anlamlandırma, anlamlandırılanın özelliklerindeki bütünselliği sayıya katmadan, *anlamı*, dışardan bir yüklem olarak *anlamlandırılana* bindirir. Bu artık salt dilsel, salt mantıksal bir işlemdir. Ayrıntıya girmeden söylemeli ki, bu

formel bağının işlevi yaratıcı olanı taşıyıcı yapar. Özgül veriler, şiir içinde bir taşıyıcıya dönüşür: sömürgeleştirme işlemi. Şiirin semantimini belirlemekten özgül alkonur.

Genellersek: şimdi'nin yerine her hangi bir gelenek konmuştur. Yani gelenek öldürülmüştür. Bu iş, tarihsel sürekliliğin kavranışını engellemekle kalmaz, aynı zamanda, tarihsel kalıtlara keyfince canlılık verir.

İkame edilen, çoğu kez, tezikerek varılan yabancı bir gelenektir. Kimi şair de kendi geleneğinde teziktir. Gelenegin kimi biçimlerini mazmunlaştırarak tezyine alır. İstese de istemese de özgül'ü zedeler. Ya da yadsır⁽⁸⁾. Bu durumda, mirasla özgül arasındaki bağlaşıklık dışarı atılmıştır.

Ama, mirasla şimdi arasındaki bağlaşıklık görüldüğü zaman durum değişiktir. Yaratıcılık gerçekleşmiştir. Aynı zamanda özgülün dünya ile ilişkisi, yani uluslararası kültürel akışlılık da elde edilmiştir. Bu akışlılığı, evrensel alt yapı her an güvenlik altında tutar. Dünyanın mirasına ve şimdisine, özgül miras ve özgül şimdi yaratıcı olarak katılır. Şairin bağlaşıktan kalkarak, ya kendi özgül mirası ya da dünya adına fazladan tercihleri de görülebilir. Özel durumlardır. Yahya Kemal, kendi mirası adına fazladan bir tercihe örnektir. Öyle de olsa, bağlaşıklık gözden kaçırma-
dığı için çağdaş şiirimizin kurucularından biri olmuştur.

Gelenek, dönüştürme ve dönüştürme olgularının itici gücünü kendinde taşır. Ve yalnız onda vardır. Kendi yaşadığımızın bütünselliğine bakabilmişsek, Yunus Emre'nin şiiri bize kendisini yinelenememizi ya da yadsılamamızı ya da mazmunlaştırmamızı buyurmaz. Önümüzde durup duran şu insana ait bir dünyayı şiirleştirmemizi buyurur. Bu iş için kendi başvurduğu olanakları ve gerekleri dikkatimize verir. Gelenek, kendisinden şimdiye bakmamızı bizden beklemez. Onu kavramış olmamızın anlamı olarak, şimdi'den kendisine bakmamızı ister. Farklılaşmamış bir dünyanın şiirini yazan Yunus Emre ve farklılaşmış bir dünyanın şiirini yazan Pir Sultan Abdal, dünya görüşü şiirindeki bütünselliğin boyutları kadar, bu şiirin ana rahmini de bize öğretirler.

Dönüşümlerle ilerleyen ve mevcut biçiminin içinde olduğumuz tarihsellik, bizim hayatımızın bizzat kendisidir. Yaşanırlığımızdır. Onu fark etmemiz için gerekli *hayreti* bize verebilecek tek şey mirastır. Miras, bizim zamanımızı bizim için açığa çıkarır.

(1) Hayatsal kuşakların 25 yıllık çevrimlerle belirlendiği olmuştur. Olgusal veriye bağlı durarak şu ya da bu noktada bir ölçüt elde edilebilir. Ve Ahmet Erhan'a ka-

tilarak, sanat kuşağı, hayatsal kuşağın sanat dışı elemanları ile birlikte alınabilir. Ama böyle alınmış bir ve aynı kuşakta, hayat tercihi farkları görülmekte ve tercihler, dünyaya alınmış tavrın bütünselleşmiş biçimi olan dünya görüşü farklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden, Ali Cengizkan'a katılarak, sanat kuşağı estetik karakterden yürünerek, akım ile belirlenebilir. İkisinin bileşkesi, aynı zaman dilimini paylaşan ve aynı akıma katılan sanatçıları bir kuşak olarak tanımlamayı sağlar ve bunu hayatsal uzantılarının dünya görüşüne bağlayabilir. Böyle olunca aynı hayatsal kuşakta yataylama farklılık aynı sanat kuşakları çıkarır. A.Kadir kuşağı, Orhan Veli kuşağı gibi. Dikeyleme farklılaşma, aynı akım içindeki geleneksel sanat kuşakları verir. A.Kadir kuşağı, Genç Şair kuşağı gibi.

Akımlar, tarihin ilerleyişine bağlıdır. Ne ki bir akım, tarih içinde aynı yasaya uyuyor ama her keresinde aynı süreçler ve olanaklarla ortaya çıkmıyor. Demek ki, hep aynı biçimde ortaya çıkmıyor. Akımların karakteri, insanları ve insanların dünyasını tercih tarzındadır. Her kuşak, seçtiği akıma, kendi toplumsal kuşatımının biçimi, gerekleri ve olanaklarından gelen özgül karakter verecektir. Tarih bilinci, insanoglunun edindiğini bir sonrakine aktarabilme ve ötekini de bunu alabilme yetisini içerir. Bu, bir başka nedenle önemlidir. Önceki, bir sonrakinin bilincine mesruluk verir. Bu yalnız etkide değil, tepkide de geçerlidir ve farklı akımlar arasındaki etki ve tepkide de geçerlidir. Bir gelenek içinde, yeni gelenin özgül karakter alabilmesi için, geleneği ile ilişkisini seçileştirmesi zoru var. Bu olmazsa, yeni gelenin tarih öznesine aldığı tavrın özgüllüğü açığa çıkmamış olur. Çünkü kendi zamanını kendinden öncekine karşı olduğu kadar, kendi karşıt önünde de belirlemiş olmaz. Ve geleneğinden farklılaşma bilinci tam doğmadığı gibi seçeneleşme bilinci de tam olmaz.

(2) Seçeneleşme ve bütünselleşme mantıksal eşzamanlılık taşıır ve sarmaldır. Seçeneklerin eşzamanlılığı, aynı çelişki birliğinde yerleşmiş olmaları demektir. Demek ki eşkonumluluk da var. Seçenekler, birbirinin çelişki olarak, çelişki birliğinin yapısında bütünselleşirler. Diyalektik yöntemin çözümleyici gücü burdardır. Toplum yaşamı, diyalektik bütünsellik yapısı verir. O yüzden, bir seçenek çelişki bütünselleştiği birliği fark edememişse ne kendisini ne çelişkiyi yeterince açığa çıkaramamıştır. Kendi bilincini tam kavrayamadığı gibi bütünü de tam kavrayamaz.

Ulusal kültür bilinci, kavram karmaşası vb. sorunların çözümü için yarılar arası işbirliği, uzlaşma, bütünü kendi yanına indirgeme (bizzat kendi bireyine indirgeyenler de görülmektedir) maddice olanaksızdır. Çünkü, son çözümde kendi düşüncesinin bütün üzerinde geçerli olduğuna inanmasa bir seçenek yan olmazdı. Böylesi çözümler, seçeneysel yapısının, bütünsellik bilinciyle analizinde olasıdır. Ulusal kültür bilinci ve kavram düzenliliği, yarıların kendi çelişkiyi içirme biçimi ile ilgilidir. Böyle olunca, yarılar arası sahil konuma dayanılmıştır. Bu bir biresim verir ama yarıların birbirini olumsuzlamasına daya-

lı bir biresim verir ve belirleyici olan da tarihin doğrultusudur.

(3) *Tarih-i Kadim*'de bu açıktır.

(4) Dolaysız şiir içeriği, şiirin kendi dışına yaptığı göndermeyi eğretilemeye bindirmemesidir. Eğretileme ne denli bol kullanılsa da, şiirin dokusuna, dolayısıyla nitel tabanına gönderir. Nitel taban da eğretilemeyi gönderme birimi olarak tanımaz.

(5) Günübirlik dil deyince, yazı dilinin karşısında bir şey anlaşılmalıdır. Tam tersine, yazı dili diye bir olup bitmişliği kaldırmak ve insanların doğal yaşamlarında kullandıkları dili göz önünde tutmaktır. İlgisi, hangi toplum kesiminde olursa olsunlar, insan eylemesinin doğal sürekliliğindeki düşüncesi ve davranış edasını yazıya açmaktır.

(6) Anarken, kendisinden izin alınmamış olmasının özüyle, Ali Cengizkan'ın bir tümcesinin burada gerekliliği su götürmez: "Bir şair, başka şairleri olumsuzladığı için şiir yazar." Farklılaşmanın görüldüğü her yerde kural geçerlidir.

(7) Cemal Süreya'nın (Milliyet-Sanat/Ekim-1984), Dost dergisinde 960'larda Şeyh Galib ve Yahya Kemal arasında kurulmuş bir ilişkiyi anımsattığı şu günlerde,

bizim klasiklerimiz olmadığını ve şiir geleneğimizin 50 yıllık olduğunu öne süren Melih Cevdet Anday (GÖSTERİ Eylül/1984) ve Özdemir İnce'ye (DÜŞÜN Kasım/1984) sorulabilir:

Şairlerimiz Avrupa şiiri ile tanıştıkları zaman, ülke şiirinden edindikleri beğenin yanı sıra, Avrupa şiirinin tadına varmalarını, fark etmelerini sağlayan başka etkenler,

Kendi şiirimizin yapısal özelliklerinin yanı sıra, Batı Şiirinin yapısını çözümlemelerini olası kılan başkaca etkenler,

Tadına varıp çözdükleri Batı şiirinden sonra, Türkçe'nin ve Türkiye hayatının özgüllüğünden başkaca, çağdaş şiirimizi yazmalarını sağlayan etkenler var mıydı?

Olabilir ki, Anday ve İnce, dönüştürmektense icad etmeyi tercih ettiklerinden klasiğimizi de görmezden gelmeyi tercih ediyorlar. Ki bu da, şiiri, şairin öznelliğine indirgemekten başkası değildir.

(8) *Yadıma*, düz mantık terimidir. Ortadan kaldırır. Açıklık elde etmek için, olumsuzlama'yı bundan ayırmak gerekir. *Olumsuzlama*, diyalektik çelişki için kullanılmalıdır.

PABLO NERUDA

Türkçesi: Halis Aydın

GERİ DÖNECEĞİM

Erkek ya da kadın, ey yolcu,
günün birinde, artık yaşamadığım,
burada ara, burada beni
taşla okyanus arasında,
coşkun ışığında köpüğün.
Burada ara, burada beni,
çünkü buraya döneceğim bir şey demeden,
sessiz, suskun, duru,
buraya döneceğim devinimi olmak için
suyun,
onun yaban yüreğinin,
burada yiten ve bulunan
burada belki taş ve
sessizlik yine ben olacağım.

"Yo Volveré-Las Piedras
de Chile (1961)"

GERÇEKÇİLİK VE SORUNLARI

Romantizm ve Olayların
Sesinin Sanatta
Duyurulması

Erdoğan Alkan

Gerçekçilik bir sanat akımı değil, bir sanat görüşüdür, bir sanat anlayışıdır. Nasıl tarih boyunca felsefe *özdekçilik* (matérialisme) ve *ülküçülük* (idéalisme) savaşımına tanık olduysa, sanat da *öz* ve *biçim* savaşımını yaşadı ve yaşıyor. Öz'e, düşün'e öncelik tanıyanlar Gerçekçilik adı altında birleştiler ve biçim'e, plastik güzelliğe öncelik tanıyanları, *gerçekdışı* (irréaliste), *gerçeğe karşı* (anti-réaliste) olmakla suçladılar. Ne var ki, bu iki karşıt düşünceyi savunanlar şu ortak düşüncede de birleşirler: *Sanat, yaratıcı özgürlük ürünü, üretim-yeniden üretimdir.*

Edebiyat yazınında Gerçekçilik üç ad altında karşımıza çıkıyor: *Eski Gerçekçilik, Eleştirel Gerçekçilik ve Toplumcu Gerçekçilik.*

Klasizm ve Romantizm dönemlerinin gerçekçiliğine *Eski Gerçekçilik* deniyor. Eski Gerçekçilik, yöntem yönünden *Eleştirel Gerçekçiliği* de içerir.

Eleştirel Gerçekçilik, düzenin sakat yanlarını sergileyen eski gerçekçilik olduğu kadar, günümüzde, az gelişmiş ülkelerde ve kapitalist ülkelerdeki gerçekçiliktir de.

Toplumcu Gerçekçilik ise, Yirminci Yüzyıl başlarında ve ortalarında, Sovyetler Birliği'nde başlayan ve gelişen gerçekçiliktir. Toplumcu Gerçekçiliğin savunucuları, günümüzde, az gelişmiş ve kapitalist ülkelerde, Toplumcu Gerçekçiliğin de bazı başarılı ürünlerine rastlandığını sözlerine eklerler.

Sanat Toplum İçindir, Sanat Sanat İçindir karşıt görüşlerini yumuşatmaya, bu uçları birbirlerine yaklaştırmaya çalışan bir de uzlaştırıcı görüş var. Şöyle özetlenebilir: Sanatçı Robenson olmadığına göre, elbette içinde yer aldığı toplumsal ve ekonomik çevreden etkilenecektir. Gericileri, egemen sınıfların çıkarlarını savunup halka karşı olanları, kalemini satanları bir yana bırakırsak, denebilir ki, gerçekçilik ve gerçekdışılık ayrımı çok zaman sanatçının düşünce düzeyinden değil, düşüncelerini anlatmada seçtiği yöntemden doğuyor. Tepkisini kimi sanatçı *doğrudan*, yani somut, kimi sanatçı ise *dolaylı*, yani soyut bir biçimde sergiliyor.

Bu kısa açıklamadan sonra, geçen yüzyılda ve yüzyılımızdaki *Gerçekçilik-Ülküçülük* savaşımını daha yakından araştırmaya çalışalım. Ve Gerçekçiliği daha iyi belirleyebilmek için önce *Ülkücü*'lerin görüşlerini açıklayalım.

BAUDELAIRE
VE ÜLKÜCÜLÜK

Kötülük Çiçekleri'nin ozanı Baudelaire, çağdaşları üstüne yazdığı denemelerde kendi sanat görüşünü de açıklar, sanatta *ülküçülük*'ün, *Sanat sanat içindir* görüşünün önderliğini yapar ve *Güzelliği* savunur. Düşünceleri şöyle özetlenebilir: "*Güzel*'in, *Gerçek*'in ve *İyi*'nin

birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu savunan ünlü öğretisi, kaş yaparken göz çıkaran acayip bir salgının, çağdaş felsefe bozuntusunun ürünüdür. *Gerçek*, bilimlerin; *İyi*, aktöre'nin amacıdır. Şiirin ise bir tek tutkusu, bir tek amacı vardır: *Güzellik*. Eğer ozan bir aktöre amacı izlemişse, şiirsel gücünü de zayıflatmış olur.

"Bir başka sakat düşünce daha var... yedi canlı bir yanlış, *öğretim safsatası*. Bu safsatanın üç de yapışık kardeşi var: *tutku, gerçek ve aktöre*. Bir tomar insan, şiirin amacının şunu ya da bunu öğretmek olduğunu söylüyor. Şiir gelenekleri yetkinleştirmeliymiş, şiir bilinci güçlendirmeliymiş, kısacası, şiir yararlı olanı göstermeliymiş. Kişi yeter ki kendine eğilmek, ruhunu sorgulamak, coşkulu anlarını anımsamak istesin. O zaman, *Şiir*'in şiirden başka amacı olmadığını görür. Şiir, ölüm kalım savaşına vereceğim diye, kendisinin bilimce ya da aktörece özümlemesine izin veremez. Şiirin amacı *Gerçek* değil, kendisidir, şiirdir. Gerçekleri ortaya koyma biçimleri başkadır ve şiirin dışındadır. Roman, öykü ve diğer düzyazı biçimleri gerçeğin anlatılmasına daha elverişli yazi türleridir.

"Sanat yapıtlarına aktöreye uygunluk koşulunu dayatmaya uğraşanların yanı sıra, bir de, bunlardan hiç de daha az gülünç olmayan, sanatın, sanata yabancı bir dünyadan alınmış, bilimsel, siyasal ve bunun gibi *fikirleri* dile ge-

tirmesini isteyen ve onu bu gibi fikirlerin boyunduruğuna sokmaya çalışanlar var... Yanlış zihniyetlerin, en azından şırsel olmayan düşüncelerin kalkış noktaları ve şiire kabul ettirmek istedikleri şu: Düşün en önemli şeydir, diyorlar (düşün ve biçim bir bütün oluşturur diyecekleri yerde). Doğal olarak, kaçınılmaz sonuç olarak şunu demeye getiriyorlar: Madem düşün her şeyden önce gelecek kadar önemli, o halde, biçim rahatça göz ardı edilebilir. Sonuç, şiirin yok edilmesidir.”⁽¹⁾

1848 Paris Commune’ü ayaklanmasında, yüzü gözü barut içinde, barikatlar üstünde koşup duran Baudelaire’in bir başka yazısında da şu satırlara rastlayabiliyoruz: “(...) Güzel, Fransız midesini bozuyor. Sanırım, bu durum yalnızca, Fransa’nın Güzel’e yeğ tuttuğu Gerçeği aramak için yaratılmış olmasından doğmuyor. Ülkedeki tüm beyinlerin ütopyacı, ... simyacı karakteri Fransa’nın da yalnızca toplumsal formüllere tutku beslemesini doğuruyor...”⁽²⁾”

Baudelaire’in sözlerini maddelere dökelim:

a- Gerçek bilimin, İyi aktörenin alanı ve amacıdır. Şiirin amacı ise, ister gerçek, ister gerçekdışı, ister iyi, ister kötü olsun, kendisidir, şiirdir.

b- Ne şiir öğretilir, ne de ozan öğretmen.

c- Şiir özgürdür, kendi dışındaki hiçbir şeyin kendini özümlemesine izin vermez.

d- Gerçekleri sergileyecek başka daller var. Bilim, siyaset; gerçeğe uğraşsın. Roman ve öykü de gerçeği dile getirmeye elverişli yazı türleri.

e- Şiirde düşün’e öncelik tanıyanlar biçim’i göz ardı ederken aslında şiiri öldürüyorlar.

ÜLKÜCÜ GÖRÜŞ VE PARNASSE’CILAR

Baudelaire’in bu ülkücü görüşünü, Parnasse’cılar adıyla anılan, öncülüğünü Théophile Gautier, Théodore de Banville ve Leconte de Lisle’in yaptığı bu akımın ozanları da savunuyordu:

Théophile GAUTIER: “Doğasıyla sanat yarar gözetmeyen bir uğraşıdır. O halde, sanattan yararlı hiçbir amaç beklememek gerekir. Sanatın amacı yine kendisidir, sanattır. Gerçek güzellik, yalnızca, hiçbir işe yaramayan güzelliktir. Yararlı ne varsa çirkindir. Sanat aktörden ve siyasadan bağımsız olmalıdır.”⁽³⁾

Leconte de LISLE: “Sanat seçkinler topluluğuna özgü entelektüel bir lüksür.”⁽⁴⁾

Théodore de BANVILLE: “Uyak dinin ta kendisidir.”⁽⁵⁾

Baudelaire’in ve Parnasse Okulu ozanlarının bu sözleri kime karşı söylenmişti? Önderliğini HUGO’nun yaptığı Romantizm Okulu gerçekçilerine ve bir de, 1848’in yetiştirdiği POTTIER gibi işçi ozan ve yazarlarına.

ROMANTİZMİN GERÇEKÇİLİĞİ VE VICTOR HUGO’NUN GÖRÜŞLERİ

Almanya’da doğan Romantizm, Onsekizinci Yüzyıl sonlarında Goethe ve Schiller ile doruğa ulaştı ve bütün Avrupa’ya yayıldı. Fransa’da Chateaubriant, Victor Hugo, Lamartine, Alfred de Vigny ve Alfred de Musset gibi yazar ve ozanlar bu akımın içinde yer aldılar. Ancak, Victor Hugo, Fransa’da, Romantik Okulun öncülüğü yanı sıra, *Romantik Gerçekçilik*’in de kurucusu oldu. Sürgünde yazdığı *Les Chatiments* (Cezalar) adlı şiir kitabı Avrupa sosyal demokratlarının başucu kitabıydı. *Romantik Gerçekçilik görüşünü ilk kez koşuk (manzum) tiyatro oyunu Cromwell*’de açıkladı. Ancak, konuyu, daha sonra yazdığı *Les Voix Interieures* (İçimizden Gelen Sesler) ve *Les Rayons et Les Ombres* (Işıklar ve Gölgeler) adlı şiir kitaplarının önsözünde geliştirdi. Hatta, düşüncelerini berkitmek için Işıklar ve Gölgeler adlı betiğinin başına *Ozanın İşlevi* (Fonction du Poete) şiirini koydu.

Şimdi Hugo’yu özetleyerek Romantizm Döneminin Gerçekçilik görüşünü araştıralım:

Ozan’ın *Cromwell*’in önsözünde söylediklerini şöyle özetleyebiliriz:

“İsa’dan önce dediğimiz dönemi iki çağa ayırabiliriz: *İlkel Çağ* ve *Eskil* (Antique) *Çağ*. *İlkel Çağ*’da, ataerkil ve ortakçıl bir toplum vardı. Tüm sorumlulukları ailenin büyükleri yükleniyordu. Avcı topluluklar göçebeydi, yer değiştiriyordu, doğa’nın ürünleriyle besleniyordu. İnsanların büyük geçim sorunları yoktu. Bu kaygısız toplumların şiirleri de kaygısızdı, lirikti, çoban türkülerinden oluşuyordu. Sonra topluluklar tarım dönemine geçtiler, topraklara yerleştiller. Aile, aşiret; aşiret, ulus oldu. Babalarının yerini krallar aldı. Özgür doğa dininin yerini dogmalar aldı. Egemenlik savaşları başladı. Koca Dünya sanki onlara dar geliyormuş gibi, krallar başka ülkeleri de ele geçirmek istiyordu artık. Savaşlarla insanlar sürekli yer değiştiriyordu. İlkel dönemin doğaştan koşmaları, lirik çoban değişlerini böylece savaşları ve onların sonuçlarını anlatan destanlar izledi. Ancak bu şiirler hep tanrıları ve yarı tan-

rıları anlatıyordu, bireyi değil. Bireyin sorunları *Hristiyanlıkla* birlikte su yüzüne çıktı. Hristiyanlık *günah-sevap, iyilik-kötülük* kavramlarını ortaya koydu. Şiir de, günahıyla, sevabıyla, iyiliğiyle, kötülüğüyle insanı ele almaya, insanın gerçeğini incelemeye başladı.”⁽⁶⁾

Hugo, *Gerçekçilik* görüşünü, asıl, *Les Voix Interieures*’de ortaya kor ve özetle şunları söyler: “Shakespeare’in La Porcia’sı, bir yerlerde, *her insanın kendi içinde var olan o müzikten* söz eder. Bu müzik doğada da var. Nasıl, insanın doğanın sesi varsa, olayların da sesi var. Yaşamımız da bu üç sesi duyarak geçer. Evde insanın sesini, tarlada doğanın sesini, sokakta olayların, siyasanın sesini duyarız. İnsanın sesi yüreğe, doğanın sesi ruha, olaylarınsa ise akla seslenir. İşte, *yazarın görevi de bu üç sesi aynı potada eritebilmek*.”

Bu sorumluluk içindeki ozanı, Hugo’ya göre, şu ciddi görevler bekliyor:

“Olaylar gerçekten önemliyse onları tarih katına çıkarmak ozanın görevidir. Ancak, ozan bunu yaparken, tarihi ve tarihin durmuş oturmuş olaylarını örnek almali. Yanılığara düşmemeli, ham hayallere kapılmamalı, gelip geçici, köksüz olaylardan etkilenmemeli. Olayları gerçek boyutlarıyla değerlendirmeli: küçük görünen olaylar aslında büyük; büyük görünenler ise küçük olabilir. Gürültü patırtıya kendini kaptırmamalı sanatçı. Zor şey bunlar elbette. Daha da zorlar: *yansız* olmalı. Yüreği Devrim sevgisiyle dolu olmalı, ancak, her kıpırdanışa da aynı sevgiyi duymamalı... Bayrağa tutkunluk insanı sevgimizi önlememeli, öte yandan zambak çiçeklerini de incitemeli. Aynı kitapta, hatta, aynı kitabın aynı sayfasında, *kadın satıcısını yererken, yararlı bir karar alınış, yararlı bir iş yapmış soylu genç bir prensi de övmesini* bilmeli. Her şeye dikkat etmeli, her şey karşısında özden ve nesnel olmalı. Değer yargılarında kişisel duygularını, öçlerini, acılarını bir yana bırakmalı. Şu düşün savaşımının en yoğun ortamında, şu maskaralıklar içinde ozan, her partinin yararlı yanlarını desteklemeli, her partinin zararlı yanlarından da kaçınmalıdır.

“*Şair gücünü bağımsızlıktan alır*.

“Yazar, daha iyisiyle karşılaşmadığı sürece, önceden ilke edindiği, ödün vermez koşulların hiçbirini görmezlikten gelemmez. Bu düşünceden kalktığı sürece sanat, sonunda gelenekleri ve zihniyetleri yumuşatır, hatta uygarlığın kendisi olur.

“İşte böylesine yüce bir görevi yerine getirir sanat. Bu görevin içinde ben, denizdeki bir damla olsam da, aklımın alabildiği bütün yollarla, yazıyla olduğu kadar tiyatro oyunları, oyunla ol-

duğu kadar romanla, şiirle olduğu kadar öyküyle hep kendimi bu görevin gerçekleştirilmesine adayacağım. Çalışıp çabalıyorum. Bir şeyler yapmayı deniyorum. Beni destekleyenler var. Başarırsam bu başarı benim değil, beni destekleyenlerindir.”⁽⁷⁾

Şimdi Hugo'nun ve Romantizmin Gerçekçilik görüşünü maddelere dökelim:

a- Ozan, insanın, doğanın sesinin yanı sıra sokaklardaki olayların da sesini yansıtmalı, ancak çok dikkatli olmalı. Bu olaylar gelecekte önemli bir toplumsal değişme niteliği taşıyabiliyorsa onları tarih düzeyine yükseltme çabası göstermeli. Her toplumsal çalkantıya kulak asmamalı.

b- Ozan yansız olmalı, kadın satan erkeği yerdığı kadar iyi bir iş yapmış, iyi kararlar almış soylu bir prensi de övmeli. Her oluşumun iyi yanlarıyla birlik olmalı, kötü yanlarından uzak durmalı.

c- Ozan gücünü bağımsızlıktan almalı, nesnel olmalı.

Görülüyor ki Hugo, hem halkın, hem prensin savunulmasını istiyor. Ozanın bütün partilerin iyi yanlarını bölüşmesini öneriyor. Basın üstünde korkunç bir sansür varken, nesnellığı; yönetim kral ve adamlarının elindeyken, yansızlığı savunuyor. Bu yazı dizimizin başlarında, Romantizmi inceleyen Hugo'nun Cumhurbaşkanlığı seçiminde, işçilerin adayı Lamartine'e karşı, tutucuların adayı Louis Napoléon'u desteklediğini, onun saflarında yer aldığını görmüştük. Nitekim Hugo'yu şöyle eleştirenler var: Cumhurbaşkanlığı seçiminde desteklediği (daha sonra imparatorluğunu ilan eden) Louis Napoléon'dan umduğunu bulamayınca Hugo, onun karşısında yer aldı ve özgürlük savaşçısı kesildi.

ROMANTİK GERÇEKÇİLİĞE ELEŞTİRİ

Yine de, Hugo'nun düşünceleri, Romantizm içinde yer alan bazı sanatçıları etkiledi. Örneğin Eugène Sue'nün, yoksulları ve işçileri ele alan *Paris Esrarı* bütün Avrupa'da yankı uyandırdı. Ama çağın filozof maddecilerinin eleştirilerinden de yakasını kurtaramadı: “Paris’li, şen şakrak işçi kızı çiziyor, gelgelelim, kentsoyluluğa bağlılığı yüzünden, bu kızı da kendi aktöre anlattığına göre anlatıyor.”⁽⁸⁾

Aynı maddeci düşünce, Romantizmi ve Romantizmin gerçekçiliğini şöyle eleştirir: “Hristiyan-şövalye, çağdaş-derebeyse, sözün kısası, romantik ilkeyi destekleyenler nasıl şu basit gerçekleri kavrayamıyorlar: Özgürlük, belli

kişiler ve belli toplumsal katmanların bireysel ayrıcalığıdır. Egemenlik kralın fiziksel varlığında cisimleşir. Toplumsal insanın özgürlüğü de, belli bireyler topluluğunda cisimleşir. Bunu kavrayamadıkları için de, tansıksal olana, gizemli olana sığınmak zorundalar. Çünkü gerçekçiliğin dışındaki bir dünyada yaşıyorlar, çünkü kafaları ve yürekleri yerine imgelemlerini, düş güclerini kullanıyorlar. Bir *Öte Dünya kuramı*’na, dine sarılıyorlar. Gerçekte kuru ve yavan olan bir şeyi bile Romantizm süslüyor. İki yüzlülüğü de burdan ileri geliyor.”⁽⁹⁾

Bu görüş, romantik Chateaubriant’ın *Atala ve René*’si üstüne de şunları söyler: “Yalancı bir derinlik, Bizanslı bir abartma, duygucu bir kırıktanlık, çok renkli bir pırıltı, sözcükle resim, oyun-sallık, yücelik, kısacası, daha önce, ne biçim ne de içerikte varolmamış bütün yalanların karışımı.”⁽¹⁰⁾

Romantizm Gerçekçiliğinin iyimser yorumu da var:

Romantizm Dönemi gerçekçiliğinin

eksik yanları, kusurlu yanları var elbette. Ama unutmayalım ki, o sıralar maddeci ekonomi öğretilerinde de tam bir tutarlılık yoktu. Almanya’da Hegel ve Feurbach’ın klasik felsefesi, Fransa’da Saint-Simon ve Fourier’nin görüşleri, Proudhon’un anarşizmi egemendi. İngiliz ekonomisinde Smith, Ricardo, İngiliz edebiyatında ise, bütün sözcükler ve kavramları bir araya getirerek, hem çok şey söyleyen, hem hiçbir şey söylemeyen Shakespeare saltanatını yürütüyordu. Öte yandan, bilimsel öğretinin kurucuları henüz çalışmalarının ürünlerini devşiremiyorlardı.

- (1) Charles Baudelaire, Özden Günceler, Kötülük Çiçekleri, Alaz Yayınları, Sayfa: 18-22
- (2) Aynı yapıt, sayfa: 27-28
- (3), (4), (5) Bak: ‘Aydan Aya, Haziran 1984 Sembolizme Giden Yol; Şirde Parnasse Okulu.
- (6) Cromwell, Victor Hugo, Nelson, Editeurs, p: 9-20
- (7) Les Voix Interieures, Victor Hugo, Nelson, Editeurs, p: 15-18
- (8) K.M.’in Sanat Felsefesi, Mihail Lifits
- (9) (10) Aynı yapıt.

BEHÇET AŞK İÇİN PRELÜDLER AYSAN

I.
istasyon önünde bir top ağaç
ağacın
gölgesinde
ben
ve uzanıp giden
sapsarı bir tül
bozkır
ve bir türkü
“daha senden gayrı aşık mı yoktu
nedir bu telaşın vay deli gönül”
ve bir tren
ne bir düdük çalar
ne el eder
kar yüklü yağmur yüklü
kalbim gibi
keder yüklü
bir tren
durmaksızın geçer
o böyle bir akşam böyle bir trene
bineceğini düşler
ben
böyle bir akşam böyle bir trenden
ineceğimi
avunuruz.

Yahya Kemal'i Hastanede Ziyaret

Hasan İzzettin Dinamo

Yahya Kemal'in Haseki Hastanesi'nde hasta yattığını işitmiştim. Gazeteler de yazmıştı. Gerçekten üzülerek gittim. Bir hemşire, "Ona karşı yanda özel bir pavyonda bakıyorlar, oraya gidip sorun" dedi, gittim, kapıda beni bir hemşire karşıladı. Yahya Kemal'i görmek istediğimi söyledim.

"Bir dakika bekleyin, ben kendisiyle konuşayım," dedi. Burası ufak bir yerdi; bir insan en çok iki dakikada girer çıkardı; on beş-yirmi dakika bekledim, hemşire çıkmadı, tam canım sıkılmak üzereydi ki kapı açıldı; hemşire gülümseyerek dışarı çıktı, "buyrun, üstad sizi bekliyor," dedi.

Yahya Kemal, bir koltukta gülümseyerek oturuyor, merakla bana bakıyordu. Asıl merak edecek olan bendim. Çünkü şair, giyimliydi. Demek, pijamasıyla yattığı yatağından kalkmış, yatağını hemşireye düzeltirmiş, pantolonu giyip, ceketini sırtına geçirerek sağlam zamanlarında olduğu gibi oturmuş beni bekliyordu. Kendi evinde bir konuk karşılıyormuş gibi yerinden yarım doğruluyor gibi yaparak, üstü kahverengi çillerle dolu sağ elini uzattı. Elini öptürmeye alışık olduğundan yine ağızma yakın kaldırdığı elini tutup saygıyla sıktım. Benim eskiden beri el etek öpmediğimi bildirdi. Hiç aldırmadı. Koltuğunun yanbaşına koydurduğu bir sandalyede bana yer gösterdi, oturdum:

"Geçmiş olsun üstad, nasılsınız?" diye sordum. "İhtiyarlık hastalığı, Dinamo. Beni gelip gördüğüne çok sevdim. Öbür genç şairlerden hiçbiri gelmiyor. Cahit Tanyol'dan başka. Nasıl, hâlâ şiirlerimi seviyor musun?" diye sordu.

"Sizin şiirlerinizi ben oldum olası severim. Sizin şiirlerinizi sevmem, Na-

zım'ın şiirlerini sevmeme hiç engel olmadı."

"Yeni şiirlerimi nasıl buluyor gençlik?"

"Üstad, müsaadenizle size bir şey söylemek istiyorum: Son yayımladığınız Arapça, Farsçayla yüklü çok ustaca şiirleriniz var ki, onları eskiden yazıp herhangi bir nedenle yarım bıraktığınız, şimdi tamamlayarak birer birer gazetelerde yayımladığınız anlaşıyor. İsmail Habip Sevik bunları babasının hayrına övüp durmuyor, her bir övgü için Cumhuriyet gazetesinden yirmi lira para alıyor. Gençler, bu şiirlerinizden hoşlanmıyor. Nedeni de, anlamıyorlar. Bunları açıklama yaparak yayınlamalıyınız. Yoksa, sizin şiirlerinizi yaşı genç hemen herkes anlayıp seviyor. Açık Deniz, İtri, Vuslat, Yol Düşünce-si, Endülüs'te Raks, Sessiz Gemi vb. şiirlerinizden sonra bunlar hiyeroglifle yazılmış bilmeceleri andırıyor gençler için."

Yahya Kemal düşünüyordu; en sonra, şöyle konuştu:

"Evet, Dinamo, bu dediğin şiirler hep Birinci Dünya Savaşı'ndan önceleri yazmaya başladığım, sonra herhangi bir nedenle yarıda bırakmak zorunda kaldığım şiirlerdir. Şimdi İsmail Habip'in teşvikiyle tamamlayarak yayımlıyorum. Doğru söylüyorsun, bunları hep onun teşvikiyle ele alıp bütünüledim, bütün sorun budur."

"İnanın, bu şiirleriniz, eski şiir varlığınıza hiçbir şey katmıyor. Belki de ondan bir şeyler alıp götürmek tehlikesi gösteriyor, Üstad!"

"Teşekkür ederim, Dinamo, içten konuştuğunuza inanıyorum."

"Hastalığınız nasıl, yakında çıkıyor musunuz?" "Evet, birkaç güne kadar diyorlar. Bütün beni sevenlere se-

lam. Vatan sağ olsun, biz sağ olmuşuz ne çıkar, Dinamo. Bu vatana daha çok şiirler, hem de güzel şiirler vermek gerek. Bu vatan güzel şiirden de anlar, Dinamo, anlamıyor diyenler yanılmaktadır, inan Dinamo. Artık yorulmaya başlıyorum. Müsade edersen ben soyunarak karyolama uzanayım. İşte, gördüğün gibi, bizler hep resmiyete alışmışız, seni içeri alabilmek için yarım saat burda hemşireyi terlettim, ben de boşuna terledim, oysa, senin bir hastayı görmeye geldiğini hiç düşünmedim. Sen de bu boş çabalara içinden gülmüşsündür, ama beni yine de bağışlamışsındır."

"Hoşça kalınız, üstad, sizi yine güneşin tatlı bahçelerinde görmek istiyorum. Size, şiir yazabildiğiniz sürece uzun ömürler dilerim, hoşça kalın."

Yahya Kemal'in gözleri yarı kapalı gibiydi. Bu konuşmalardan rahatlamış gibiydi. Şimdi uyumak istiyordu.

Saintives'in Folklor Kitabı

Folklor kitabını en sonra bitirmiştim. Çeviriyi arap harfleriyle yapmışım. Bülal Aziz o günlerde Sultan Hamamı'ndaki İş Bankası'nın İpekiş Ticaret Şubesine yan gelmişti. İkinci kattaki geniş bir salonu buyruğuna almış, eşini dostunu orda kabul ediyordu. Evrakın geniş masanın üstüne yaymış, çalışabiliyordu. Yani, biliyorduk demek daha doğru olur. Bu çalışma elbette bir gösterişten başka bir şey değildi. Dostlar alış verişte görsündü. Çevirdiğim kitabı Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden eski bir arkadaşıyla birlikte gözden geçiriyorduk. Adamcağızın da Fransız-

cası benden daha üstün değildi. Benim içinden çıkmadığım zor tümceler üzerinde boşuna terleyip durduktan sonra Bilal Aziz'den müsaade isteyerek ayrıldı. Sonra, ünlü arkeolog Hamit Zübeyir Koşay'a mektup yazarak İstanbul'a çağırıldı. Adamcağız, Bilal Aziz'in bu kitabı çevirmiş olmasına, hele folklorla böyle uğraşmaya başlamasına çok sevinir göründü, onu kutladı. O da aynı masanın başına oturdu. Aynı güçlüklerle o da bir süre boğuştu, içinden çıkmadı. Sonra, bu parçaları çıkarıp atmayı salık verdi. Çünkü, bunları atmakla, kitap anlamından hiçbir şey yitirmiyordu.

Hamit Zübeyir, uzun boylu, zayıf, Orta Asya tipinde bir adamdı. Yüksek eğitimini vaktiyle Macaristan'da yapmıştı. Özbeklere benzeyen Hamit Zübeyir, ondan daha önceki günlerde çok ünlüydü. O günlerde ünlü nedense yavaş yavaş sönmeye yüz tutmuştu. Kısacası: belki de bir umutla İstanbul'a gelen Hamit Zübeyir'i Bilal Aziz arkadaşlık adına bir süre sömürdü, sonra Ankara'ya gitmesine ses çıkarmadı.

Yine işimize gelelim: çevrinin birçok akıllı kişiye gösterilmesinden sonra, Bilal Aziz de daha iyisinin yapılmasının olanaklı olduğunu anlamış olacak ki, bunu bastırmaya karar verdi. Kitabı eski harflerle yeniden bir kez daha güzel kâğıtlara geçirdim. Bilal Aziz Bey şöyle dedi:

"Hasan Bey, biz bu eski yazılı müsveddeleri (50'li yılları) bastırsak bastırsak ancak bir yerde bastırabiliriz, sordum, öğrendim: Vedat Nedim Tör Ankara'dan eski arkadaşımıdır. Şimdi, Doğan Kardeş basımevinin müdürüdür.

Buranın operatörü de eski Türkçeyi çok iyi biliyormuş. Al kitabımı gel, dedi dün."

Ben, Vedat Tör'ü sekiz on yıl önceden giyaben tanıyordum. Ankara Halkevi'nde onun *Kör* piyesini seyretmiş, çok beğenmiştik. Sonra, her şeyden önce, o bizim için üstün bir aydın tipiydi. Yönettiği yayınevinin çıkardığı Doğan Kardeş dergisinin de adını Yapı Kredi Bankası'nın sahibi Kâzım Taşkent'in sevgili yavrusu Doğan'dan aldığını, vakitsiz ölümü üzerine oğlunun anısını yaşatmak üzere bu derginin çıkarıldığını da biliyordum.

Vedat Nedim Tör, bu basımevinin dar çevresine hapsedilecek türden bir aydın değildi. Çok daha geniş ve aydın ufakların insanıydı. Operatör de aydınlık yüzlü, iyi, temiz bir insandı. Kimi yadırgadığı yerleri anlamak için beni çağırıyor, konuşuyorduk; kitabımız, Doğan Kardeş basımevinin epeyce uğraştırdıysa da en sonra bitti. Bilal Aziz, kitapları İş Bankası'na, İş Bankası şubelerine, Bursa'ya, yan kurumlarda çalışan tanıdık arkadaşlarına yüzlerce gönderiyor, onlardan satmalarını istiyordu. Hiçbiri de itiraz etmiyordu. Ancak, bunlardan bir bölümünün, kitapları alırken fena halde somurttuklarını gördüm. Bilal Aziz Bey, kendi adıyla kitaplar çıkarken şöyle konuşmaya başlamıştı:

"Hasan Bey, şimdi çevireceğin yeni kitabı hazırladım bile: Macar Masalları."

Masal diyorsa da masal değildi. Kocaman, güzel bir kitaptı. Bütün Macar kültür tarihini en başlarından bu yana inceleyen bir kitap. Macar kültürü bin

yıldan bu yana damla damla nasıl birikmiş, oluşmuşsa, çok güzel bir dille anlatılmış.

"İş Bankası Müdürü Ahmet Ada Bey de İş Bankası tarihinin yazılmasını veriyor bize, nasıl, cesaretin var mı?"

"Siz belgeleri getirdikten sonra, İş Bankası tarihini yazmak bir şey değil."

"Fakat, özellikle Ahmet Bey için bu çok önemli." dedi. Bilal Aziz Bey coşmuştu, buğdaya çalan benzi pembeleşmişti. Bir sürü kitabın üstünde adı çoğaldıkça ünü artacak, şan alacaktı. Benim vaktiyle ünlü bir edebiyatçı, şair olduğumu hiç hesaba kattığı yoktu. Her saatimin ne kerte değerli olduğunu anlayamazdım.

O gün kocaman bir kitap olan Fransızca Macar masalları'nı koltuğuma vurarak eve yolladım.

Sabahleyin Bilal Aziz Yanıkoğlu'yla Perapalas'tan çıkmış, İngiliz konsoloslğunun önünü dönmüş, Galatasaray Lisesi'nin önüne varmıştık ki, birdenbire karşımıza çıkan esmer iyi ve temiz giyimli, ince uzun boylu bir adamla karşı karşıya geldik. Bilal Aziz, durdu, hemen gülerek onun ellerine sarıldı:

"Nasılsın Sami, görmeyeli?"

Sonra, bana dönerek, "Spor yaşamımızın doruk adamlarından" diye fısıldadı. Ali Sami Yen'in yüzü nedense hiç gülmüyordu. İvedi işi olanlara özgü bir davranışla müsaade isteyerek "görüşelim, Bilal Bey," dedi, uzun bacaklarıyla hızlı hızlı Taksim'e doğru yürüdü. Bu, sonradan adına "Ali Sami Yen Stadyumu" kurulacak olan ünlü kişiydi. Hâlâ onun üstüne, bu anlattığını küçük ayrıntıdan başka bir şey bilmiyorum.

DİNAMO'NUN EDEBİYAT ANILARI ÜZERİNE

Mustafa Aslan

"O günün resmi görüşüne göre damgalanmışlar, yasak bölgelere itilmişler, dosyalanmışlar, iktidarların her sıkışmasında ezilmişlerdir... Bu kuşak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelen yeni ve ileri düşüncelerin temsilcisidir. Savaşın insanlık dışı, faşizmin sadece Türkiye için değil dünya için bir baş belası olduğunu söylemiştir. Kuşağımızın suçu, alınyazısıdır. Onun için "kahrolan kuşak" "Acılı Kuşak" diyoruz..." (Mehmed Kemal, Acılı Kuşak - Sayfa: 14-15)

Yukarıda Mehmed Kemal'in sözünü ettiği *Acılı Kuşak* 1940

edebiyatçı kuşağıdır... 40 kuşağının edebiyatımızdaki önemi günümüzde çok iyi bilinmektedir. Çağdaş Türk edebiyatının bugünkü olumlu gelişiminde, yurt dışındaki başarılarında, hiç kuşkusuz 40 kuşağı edebiyatçıların çileli yaşamlarının büyük etkisi vardır.

Günümüz edebiyatına böylesine damgasını vuran bu 40 kuşağını, genç kuşakların bilmesinde sayısız yararlar vardır. Onların tüm acılara karşın dik kalışları, yaşamlarındaki dürüstlükleri bilinmelidir...

Hasan İzzettin Dinamo da bu

40 kuşağının seçkin sanatçılarından biridir. Onun "İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları", bu dönemi anlatan önemli bir yapıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Edebiyatımızın usta şair ve romancısının, kuşağının acılarını serüvenlerini, yalın ve nesnel bir dille anlattığı bu yapıtını okuduğunda, Mehmed Kemal'in kendi kuşağını anlatan yazısını daha iyi kavradığımı söyleyebilirim.

Usta sanatçı, anılarında nesnel çizginin gerisine düşmeden, yaşadığı kuşağın toplumcu şiir anlayışını ve eleştirisini akıcı bir üs-

lupla aktarıyor. Dönemine imzasını atan birçok sanatçı için olumlu saptamalarda bulunuyor. Bunlardan biri, edebiyat eleştirisinin önemli adamı Nurullah Ataç için belirtilmiş...

"Nurullah Ataç, yeniye tebeleş olanların can düşmanı bir düşün adamı, bir edebiyat (...) savunucusudur." (Sayfa: 99)

Dinamo, edebiyat anılarında, Divan edebiyatının son temsilcisi sayılan usta şair Yahya Kemal için şunları düşünmektedir: "Yahya Kemal, genellikle kısa, çok uyumlu, yitlik aşk düşleri

(devamı s. 78'de)

Biraz Sevgi Biraz Saygı Hele Yanıtlama Olanığı Olmayanlara

Fikret Otyam

O'nu tanımak, zaman zaman birlikte olmak, Karpiç'in ucuz bölümünde bir masada; sözünü, sohbetini, şiirini tatmak, insanca ilişkilerine sık sık tanık olmak ve günün birinde sabah ayakkabımı giyerken, kapının rafına yerleştirilmiş gazetede iki satırlık 36 punto başlığı okumak günlerce:

SUPHI TAŞHAN ÖLDÜ

unutamadığım anılarım içindedir. "Suphi Ağabey"i yakından tanımanın, birlikte olmanın -bilmem başkalarını- benim için bir mutluluk olduğunu vurgulamak isterim.

Kimilerinin Endülüs'te raks ettiği sıralarda ve faşizmin ve zulmün ve baskının, frenginin, sıtmanın, uyuzun ve veremin ve yokluğun ve şiddetin kol gezdiği ve insan onurunun paspas gibi çiğnendiği kırklı ve bunu izleyen yıllarda tüm bunlara dizeleriyle karşı duran bir avuç şairin arasında Suphi Taşhan'ın da adının bulunması, O'na da saygı duymamız, saygıyla anmamız için yeterli bir neden olamaz mı, nicelerine olduğu gibi?

Ne ki, acıyla gözlemek ve üzerinde durmak gerekir, olaylar Orhan Peker'in sık sık dediği gibi oluyor, geliyor, nasırlaşıyor:

"Kimse kimseyi sevmiyor!.."

Ve kimileri en çok kendisini seviyor!.. Ve beğeniyor!..

Yıllar önce Ataol Behramoğlu ile Türk şiiri üzerine söyleşirken, Suphi Taşhan'ın da adı geçmişti. O'nu yakından tanıdığımı belirtince, Ataol, Taşhan'ın da, döneminin onurlu, yiğit bir ozanı olduğunu, O'nun için Militan Dergisi'nde bir özel sayı yapmaktan mutlu olacağını içtenlikle belirtti.

O'nunla ilgili belgeleri araştırmaya, toplamaya çalıştım, ailesinin büyük katkıları oldu, çocukluk fotoğrafları

dahil, tüm elyazılı şiirleri, taslakları dosyayı doldurmaya başladı. Yazmak istediği zaman eline ne geçtiyse yazdığı çeşit çeşit, boy boy kâğıtların arasında neler yoktu ki? Kalın kartonlu Bafra maden sigarası kutuları, boş bono kâğıdı, katlanmış büyük sarı zarflar, İstanbul Barosu Staj İstem Kâğıdı ve buruş buruş pelür kâğıtları...

Çoğu kurşunkalemle yazılmış; yazısı pek okunaklı değil; kardeşi Necdet çoğunu çözebildi ve daktilo etti.

O'nu tanıyan sanatçı ve meyhane dostlarından yazılar istemeye başladım, yani kalanlardan, Ahmed Arif'i çok sevdiğini ve Ahmed'in de ondan ayrıldığını bildiğim için ilk O'na başvurdum; Mehmed Kemal yazabileceğini bildirdi ve bu ara Militan kapandı!

Elimde sadece Ahmed Arif'in yazısı var. Ahmet bu yazıyı, Cumhuriyet Gazetesi Bürosu'nda eline geçen kırmızı tükenmez kalemle, o kendine has coşkuyla yazıvermişti.

Suphi Taşhan'ın 1948-60 yılları arasındaki dostluklarından söz eden Ahmed Arif, bu akyürek şair'in çocuklarını ve Arif Dino'yu taparcasına sevdiğini, Abidin Dino ile dargın olduğunu, ancak Abidin'i kınayacak tek söz etmediğini, aynı şeyi Abidin'in de yaptığını belirtiyor yazısının bir yerinde ve "iki dargın arkadaşın bu soylu davranışı beni bugün de duygulandırıyor. İkisi de som altından birer yürekle yaratılmışlar" diyor ve şöyle noktılıyor yazısını:

"...Suphi Ağabey'in şiirlerinin hepsi bulunup yayınlanmalıdır. Ses Dergisi koleksiyonları, bu konuda başvurulacak önemli bir kaynaktır, özellikle İmparatorluk adlı şiiri hangi zatı şerifin elindeyse o zat, bunu gönlüne hoş görünen bir dergi veya gazetede mutlaka yayınlayıp halkımıza sunmalıdır. Ancak ve elbette bunu bir namus bor-

cu saymak gerek. Hem Suphi Ağabey'e karşı, hem halkımıza karşı bir namus borcu..."

Kardeşi Necdet Taşhan'ın ve çocukları Cemal ve Pembe'nin izlerini yitirdim, dosyamda olan yığınla fotoğraf ve el yazılı, temize çekilmiş şiirleri iade etmek isterim yitmeden, bunlar Türk şiirimizin kanımca çok değerli belgeleridir, şiire ve şaire saygıdır günü gelende değerlendirilmek için.

O'nu tanıyanların yavaş yavaş göçüp gittikleri zamanımızda, yakın dostu olarak bildiğim Mehmed Kemal'in, bir yazısını da Suphi Taşhan'a ayracağını sanıyorum.

Sayın Hasan İzzettin Dinamo, anılarında Suphi Taşhan'dan da söz ediyor ve bazı savlar öne sürüyor. Suphi yaşamıyor ki, sayın Kemal Sülker gibi yanıtlasın sayın Dinamo'yu!

Çook uzaklardan, edebiyat alanında olup bitenleri kısıtlı bütçem elverdikçe izlemeye çalışıyorum ve "kemâle ermişliğin" salt yaşla olmadığını bunları okudukça daha iyi anlıyorum!

Ve aklıma rahmetli dostum, arkadaşım, çocuklarımın isim babası, Türk resminin yüz akı Orhan Peker'in sözleri geliyor bunları görüp okudukça:

"Kimse kimseyi sevmiyor..."

Savları yanıtlamayacak Suphi Taşhan'ın bazı şiirlerini ayırdım, bu dizeleri acaba Suphi Taşhan'dan başka kim yazmış, hangisini, muhakkak açıklanmalı, bekliyorum ve Nâzım Usta gibi sesleniyorum:

"Yaman meraklanırım olacaktırdan..."

Sin'le birlikte biraz sevgi!

Acaba çok şey mi diliyorum dersiniz?

Gazipaşa, 15 Kasım 1984

SUPHİ TAŞHAN

MAĞHURDAN

Yaşamak istediğim zaman dünü
Aklıma sen geliyorsun
Yorgun ve sert çizgili çehrenle
Bir devrin ihtişamını taşıyan yalılarınla
Büyük konaklarınla sen geliyorsun
Ben baharı sensiz de yaşarım
Sensiz de hayran olurum
Toprağın ve güneşin bereketine
Koca bir imparatorluk
Mağrip, maşrik kelimeleri
Yeni döşenen demiryolları
Tarihi bir kervan göğsümüzde
El tezgâhları, kâbenin sahibi
Musikisi olan coğrafya isimleri
Birkaç renk hudutları içerisinde
Aşiretler valiler timar has ve zeamet
Güzel herhangi bir köşeden seyredilebilir
Devedikenleri kapıtulasyonlar
Memnun olmayan gayri müslimler
Son bir devrin şarkısıdır
Şirketi hayriye vapurları
Bihterler Nihaller ve Firdevs hanımlar
Güzel kitap şu Aşk-ı Memnu

Osmanlı memleketlerinden gelen mısralar
söylenirdi evimizde

Eflâk Buğdan söylenirdi
Dost Macar şarkıları
Ummandan gelen misafirlerimiz
Siz duymadınız denizlere olan hasreti
Ağlamadınız bir an uzakta ölenlere
Halbuki her toprakta yeşerebilir
Mazbut adamların özlediği fikir
Kılıç ve altın sesi taşımayan istilâlar
Bir mısraın kıtalar zaptetmesi
İşte emperyalizmi sevilleceklerin?

Sıcak derili insanların yurdundan son ayrılık
Serazat dağ adamları
Mehtap soğuk sular
Ve mehtap altında hafif bir şarkı
Üçüncü Selim elinde
Hep hayal etmekle mi geçecek yıllar?
Aynı deniz, aynı toprak, aynı gök,
İnan, uzak iklimler düşünmüyorum
Boyum yetişir gibi geliyor
Baş ucumda ki arzulara...

İnsanlar görüyorum,
Ölüyorlar...
Ümit, öyle parlak ki gözlerinde
Ölüm karartabilecek belki.
Ben bu mahveden zindan içinde,
Kollarım, bacaklarım olmasaydı
Çoktan uçabilirdim.
Korkunç bir geçiş devrine rastlamışım;
Uçurumlar ve bir kısır toprak
İmkân yok oldu hayatımdan.
Gözle görünmeyen zincirler bağlıyor
Bu kısır toprağa ömrümü.
Tahammülsüz laleler boynumda
İçimde hasretlerin en acısı
Bir şey uğulduyor muttasıl
İnadına yaşamak isteyen kafamda.

Menzile varır mıyım, bilmem
Fakat en güzel çiçek kalbimde
Yeşil tomurcuklarıyla
Meyva devrine hazırlanıyor...

YAHYA KEMAL GİBİ

Şarabı kevser içerek
Sakı-i gülfam elinden
Vazgeçtik dünyadan
Ve unuttuk doğacak çocuklar sizi
Kâm aldık sizin sofralarınızdan
Ve bıraktık sizi dünyevilere
Haklısınız çocuklar öpmemekte elimizi
Biz takarak peyrevlerimizi
İşte bu hale geldik
Şarabı kevser artık bize tad vermiyor
Silin çocuklar, silin bizi
Defterlerinden insanlığın
Zaten bizi oraya
Bizimkiler iştirivermişlerdi.

Edebiyat Estetiği—3

Horst Redeker

Almancadan çeviren : Aziz Çalışlar

DÜŞÜN'ün Ekim ve Kasım 1984 sayılarında Edebiyat biliminin ana sorunu olarak yansılama ve değerlendirme ile edebiyatta yansılama sorununun sistematigi ve metalolojisinin konu alan çevirinin son bölümünü sunuyoruz.

Sanatın kendine özgü nesnesinin belirlenmesi konusunda birçok girişimlerde bulunulmuştur. Burov için sanatın kendine özgü konusu *insan*'dı. Burov'un bu anlayışı maddeci estetik içinde birçok eleştiriyi karşılamıştır. *İnsan*'ın aynı zamanda tıbbın, psikolojinin, felsefenin, toplum biliminin, daha başka bilim dalları ile bilinç biçimlerinin de konusu oluşu açısından Burov'un yaptığı belirleme eleştiriyeye uğramıştır en önce.

Ama, kendine özgü konu düşüncesi hemen bir yana bırakılamaz. Özgün bir konu belirleme konusunda yapılmış birçok girişimler arasında, Goethe'ye uzanan savın olduğu kadar, "özümlü konu" anlayışına bağlı biri olmamakla birlikte, maddeci estetikte kendi yerini alan Lukacs'ın sözlerinin de önemli bir yeri vardır. Macaristan Bilimler Akademisi'nde 1951'de yaptığı bir konuşmada Lukacs, nesnel gerçekliği yansıtan sanatın bunu hep "insana ilişkin olarak" yaptığını söylemiştir. Lukacs'ın sanatın özümlü nesnesiyle ilgili olarak öne sürmüş olduğu bu savlar, daha sonra Burov'un öne sürdüklerinden daha değişik değildir.

Burda da, insanla ilintili olarak gerçekliğin ya da insanın gerçeklikle ilintisinin, öbür bilinç biçimlerinin, bu arada, bilim dallarının da konusu olduğu görülmektedir. Hiç kuşkusuz, insanın gerçeklikle olan ilintisini dile getirmeyen sanat olamaz, ama, sanatın özümlü konusu bu değildir.

Burda sanatın özümlü konusuna ilişkin başkaca görüşleri ele almak istemiyoruz. Sanatın özümlülüğüne ilişkin karmaşık yaklaşımları içine alan çok başka konular da vardır bu arada. Örneğin, Burov'un deneyimlerinden ör-

neklenen ama daha sonra W. Girnus'ça çok daha kesin biçimde dile getirilen yöntemsel yaklaşımlar vardır: "Bilim ile sanat birbirlerinden bilmenin *kipi* açısından değil, ama bilmenin nesnesi açısından ayrılırlar".

Öte yandan, *insan*'ın bir "ilinti"nin bileşkeni ya da kendisi olarak bir rol oynadığına ilişkin belirleme de kendi içinde verimlidir. Çünkü özümlü konunun verilisinde çoğu zaman durum budur. *Bu* tür bir yanıtlamada, özümlü konuya ilişkin olarak yanlış ortaya konmuş ama rastlantısal olmayan soru, yanlış çıkış noktasının geriye çevrilebileceği doğru ve önemli bir gözlemi de kendi içinde barındırmaktadır: Özümlü konuyla ilgili düşünce şu ya da bu tarzda *insanla* ilintisi içinde ele alındığı zaman, burda *insan*'ın sanatın *içeriği* açısından oynadığı rol de söz konusu olmaktadır; ancak *Feuerbach Üstüne 1. Tez*'deki gibi, eski maddecilikle ilgili eleştiriyeye açıktır bu, çünkü burda insan "*nesne*"nin ya da *gözleme*"nin bir biçimi olarak ele alınmakta"dır. O zaman insan en azından başlıcalıkla özümlü *konu* olarak görünmekte, "*özel*" olarak değil, "*nesnel*"miş gibi ele alınmaktadır.

Şu ya da bu biçimde insanla ilintili olarak görülen özümlü konu anlayışı, yanlış bir biçimde, nesnenin yerine konacak tarzda, *öznenin sanattaki özümlü konumuna ilişkin* olmayı çağrıştırmaktadır. Oysa burda sanatı bilimden ayıracak temel bir ayırım söz konusudur. Bu ayırım, *nesne* açısından değil, *ama*, gerçekliğin sanatsal olarak özümlemiş tarzında *özne ile nesnenin ilişkisi* açısından ortaya çıkmaktadır.

Buysa, özümlemenin öznesinin sanatın içeriğinde sıradan değil, ama önemli bir yer olduğunu gösterir. Öznenin sanatın içeriğindeki temel görünüş biçimlerinden *biri*, her sanat yapısının, Kurt Hager'in de belirttiği gibi, "şu ya da bu tarzda sanatçının zihinsel ve ruhsal özyaşamına ilişkin öğeleri" içeriğinde görülür. Kendi içeriği içinde sanat, yalnızca nesnenin bir verilisi değil, ama, öznenin, sanat yapısını ortaya koyan kişinin de bir kendi anlatımıdır.

Örneğin, kimyasal elementlerin devir sistemi, birbirinden bağımsız olarak iki araştırmacı tarafından, Alman L. Meyer ile Rus D. Mendeleyev tarafından ele alınmıştır. Bu iki kişi de birbirinden farklı "*özyaşam*"ları, bireyselilikleri, mizaçları, deneyim ve yaşantıları olan kişilerdir; ama sonuçta iki ayrı devir sistemi yoktur. Sanat yapısında değişmez biçimde anlatımını bulan şeyler, bilimde hiçbir yere sığmaz; hiç kuşkusuz, bunların bilimsel bilgide hiçbir rolü olmadığı anlamına gelmez bu. Bilimsel bilginin içeriğinin zorunlu bir bileşkenini oluşturmaz bunlar, ama, bir sanat yapısı kesinkes bunlarla belirir.

Daha başka örnekler de verilebilir. Bir matematik formülü, bir fizik yasası, bir biyolojik buluş, insanın bilme etkinliğinin ürünleridir hep, somut olarak bireylerin yaratıcı çalışmalarıdır. Bu tür bilgilere *varılabilesinde* birçok özel etken rol oynar, bilme etkinliğinde bulunan kişinin yaşam koşulları ile "*özyaşamsal*" durumları da bunun içinde yer alır. Ama bütün bunlar bilimsel çalışmanın sonuçlarının içeriği açısından yalnızca gereksiz olmakla kalmayıp, bilimsel yansılama ile yansılanan nesne arasındaki uyumluluğun kurulabilmesinin de önüne geçerler.⁵ Yazar Daniel Granin'in de belirttiği gibi bilimde yalnızca hatalar özeldir. Sanatta ise, özel olan, içeriğin zorunlu bir bileşkesidir.

Böyle bir ayırımın yalnızca doğa bilimleri açısından söz konusu olabileceği öne sürülebilir. Bu anlamda, J. Kuczynski, M. Kagan'a karşı bir tartışmaya girer. Burda Kagan'ın kanıtları mutlak bir formüllendirme açısından yanlış anlaşılabilir. Ama ilkece bütün bütüne haklıdır Kagan. Kuczynski'nin "şu kimse yaşamamış olsaydı bir başka kimse o kişinin yazmış olduğu yapıtı yazacaktı" gibisine sözleri inandırıcı gözükmekle birlikte, bu konuda daha da ileriye gidip, eğer öyle bir kişi yaşamamış olsaydı o yapıtları da olmazdı denilebilir; o kişinin yapıtlarında içerili bilimsel yasalar ve önermeler kendi *içeriği* içinde, o insanın kişiliğine göre bir değişim içine giremez. Oysa sanatın içe-

riği onu ortaya koyan sanatçının kişiliğine bağlıdır kesinkes. Bu düşünceyle Kagan haklıdır bütün bütüne.

Burda bir örneği daha göz önüne almak gerekiyor. Goethe yaşamamış olsaydı eğer, ne tikel bir yapıtı, ne de tüm sanatsal yapıtları açısından kimse onun yerini dolduramazdı. Böyle bir şey yalnızca sanatsal yapıtlar için geçerlidir, çünkü, özneye içeriksel olarak bağlılık ilkesi yalnızca burda söz konusudur. Daha başka şairler için de böyledir bu. Bilimsel bilmede özne ilkece değişebilir, sanatta ise tam tersine, yapıtla belirli bir kişinin bireyselliği arasında başkasınca doldurulamayan somut bir bağ vardır.

Kuramsal olarak temellendirilebilecek, ampirik yoldan ortaya konmuş bir konudur bu. Gerçekliğin yansılması, daha önce de belirttiğimiz gibi, nesnel-olan ile öznel-olan'ın bir birliğini oluşturur. Yansının özne koşullanma uğrağından da söz etmek; nitekim, *diyalektik* maddeci yansı kuramını yansıtmada konusunda öbür maddeci konulardan ayıran şey de budur. Bununla birlikte, gerçekliğin yansılması, kendi içeriği açısından, öncelikle, nesneyle belirlenmektedir. Yansılamanın amacı ise, gerçekliği ya da gerçekliğin belli bir kesitini, nesnel konusunu uygun olarak yansılama, konusunu olduğunca tam olarak bilebilmek, bu bilgiyi pratik etkinlik içinde yararlanabilecek, değiştirebilecek, egemen kılınacak hale getirmektir. İşte nesnel-olan'ın yansılama-da özne olan'a önceliği burda açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bu amaca en iyi karşılık vereni bilimdir; bilim, gerçekliğin olduğunca uygun bir yansımasını verebilme idealine en yakın düşenidir. Yansılamanın nesnesi yansılama öznenin bağımsızdır burda. Yansılamanın içeriği nesnece belirlendiğinde, yansılama öznenin bağımsız olarak varolan yoluyla belirleniyor demektir. Yansılama öznenin bağımsız olan nesne değişik özneler için aynıdır, onun için bilimsel yansılar, yansılama uygunluk gösterdikleri oranda özne ile öznedeki değişkenliği kendi içlerinde daha az barındırırlar.

Eğer sanat yalnızca gerçekliğin yansılması açısından ele alınacak olursa, o zaman sanatın görevinin gerçekliğin olduğunca uygun yansılama vermek, öznel-olan ne varsa tümünü uzakta tutmak olduğu görülür. Buysa, belirttiğimiz gibi, sanatın gerçeğiyle bağdaşmamaktadır. Öznenin sanatın içeriğinde kuramsal olarak da geçerli bir yeri olması gerekmektedir, sanatı bilimden temelde ayıran da budur çünkü.

O halde, sanat olarak edebiyatta gerçekliğin yansılama ve bunun bilimdekinden ayırma ilişkin olarak yap-

tığımız incelemeleri şu savlar içinde şöylece toparlayabiliriz:

1. Bilim ve sanat gerçekliği zihinsel özümleme tarzlarıdır.
2. Zihinsel özümleme, her zaman için, diyalektik-maddeci yoldan kavranması gereken biçimde, gerçekliğin yansılması ilkesine dayanır.
3. Gerçekliğin yansılması, kendi içeriği içinde, başlıca ilke, yansılama olan kendi konusuyla belirlenir ve nesnel-olan burda açıkça öncelik taşır.
4. Gerçekliğin yansılması, en tam anlatımını, bilimde bulur. Bilimsel bilmenin amacı, kendi nesnesiyle olabildiğince upuygunluk gösteren ve öznel olanın en azından bir rol oynadığı yansılardır.
5. Buna karşılık, sanatın içeriğinde, öznenin geçerli ve temel bir payı vardır.

Buradan da şu zorunlu sonuçlar çıkmaktadır:

1. En yükseğinden *nesnellik* ulaşmaya yönelik gerçekliği yansılama ilkesi, *gerçekliğin yansılması olduğu sürece*, sanat için de geçerlidir. Ama sanatın zihinsel içeriğinin tüm kapsamını içermez böyle bir şey. Sanatın içeriğinde *öznel* uğrağı da en yüksek düzeyden kendi anlatımını bulur. Sanatın zihinsel içeriği, bu nedenle, *nesnel-olan'la* (yansılama uğrağıyla) *öznel-olan'ın bir birliği*'ni oluşturur. *Öznel-olan, gerçekliğin değerlendirilmesi* uğrağında, daha sonra ele alınacak olan *estetiksel* değerlendirmede kendi yoğunlaşmış anlatımını bulur. Bu nedenle sanatın içeriğinde nesnel-olan'la *öznel-olan'ın birliği*, gerçekliği yansılama ve değerlendirme uğraklarının da bir birliğidir aynı zamanda.

Onun için, yansılama üstüne olan bu bölümde, sanatın tüm özel içeriği değil, ama yalnızca başlıca bir bileşkeni söz konusudur.

2. Yansılama özelliğine zihinsel özümlemenin bütün çeşitlerinde rastlanır. Yansılama, bilim ve sanat gibi tikel bilinç biçimleriyle ilintisi içinde, *genel* bir özellik gösterir. Böyle bir şey, yansılama da öncelik taşıyan nesnel-olan'ın da genel bir özellik göstermesi demektir. Nesnellik içinde yansılama uğrağı, bilim ve sanatta ortaktır. Nesnellik genel-olan'la ilintili olduğundan ise şu sonuç ortaya çıkmaktadır: *Sanatın içeriğinde nesnel-olan'la öznel-olan'ın, yansılama ile değerlendirmenin diyalektik birliği aynı zamanda genel-olan'la öznel-olan'ın da diyalektik birliğidir. Genel-olan ise, kendi başına var olmaz, özel-*

olan'da diyalektik olarak aşılmış olup, ancak özel-olan'da kendini gösterir.

Bu yukarıda saptadıklarımız açısından, gerçekliğin bilimsel olarak yansılması ile sanatsal olarak yansılması arasındaki ilişkin tartışmaları daha iyi yargılamamıza olanak veren daha başka yönler de ortaya çıkmaktadır. Gerçekliğin yansılması, sanatta içeriğin nesnel yanını bize gösterir, burda, sanatsal yansılamanın nesnellik kendi doğrudan anlatımını bulur. Ama, bilimde de, sanatta da, önce olayın genel yanı, sonra yansılama uğrağı söz konusudur, bu iki bilinç biçimi burda bir ayrım göstermezler.

Ama sanat yalnızca yansılama (ya da bilme) açısından ele alınacak olursa, o zaman, ister istemez, bilimle bir benzerlik gösterecektir, çünkü bilimde, elde edilen sonuçların içerikçe 'yalnızca' bilme olarak görülmesi bütün bütüne doğrudur. O zaman sanatın bir tür bilim olarak alınması, sanat ile bilim arasındaki ayrım sorusunun yanıtlanabilmesi için de, hiç kuşkusuz, "özgül bir konu"nın bulunup ortaya konması gerekecektir. Çünkü tikel bilim dalları da birbirlerinden böyle ayrılır.

Demek, nesnel yanı, yani, yansılama etkisini göz ardı etmeksizin, sanatın içeriğinde öznel uğrağının ortaya konuşuyla, sanatın içeriğinin diyalektik yapısı anlayışına varılabilmekte; sanatın özelliğinin herhangi bir bilimdeki gibi belirlendiği anlayışından uzaklaşarak, bulunması çok güç olan o özgül konunun aranışından kurtulunmaktadır. Böylece, konu sorusuna sanatın özgülüğüne ilişkin yöntemsel ağırlıkta temel soru olmaksızın uzakta yaklaşılabilmekte, başka hiçbir özümleme tarzına değil, ama yalnızca sanata özgü olan konuyu yaratma zorunluluğu ortadan kalkmaktadır.

5. Böylece yansılama içeriği ile yansılama sürecinin koşulları arasındaki bağıntı ilkesi kesintiye uğramamaktadır, çünkü, bu ilke, bilimsel yansılamanın bireysel koşullarının yansının içeriksel bileşkenleri olarak geçerli olduğu anlamına gelmemektedir.

6. Görünüş kavramı tam olarak ele alındığında burda genel-olan'ın, özel-olan yoluyla önce de tikel-olan'da, tikel bir sanat yapıtında aktarıldığı görülür. Ama böyle bir karşılıklı bağlantının temelinde yatan anlayış açısından ele alındığında söz konusu değildir bu; çünkü burda genel, özel ve tikel olan kategorilerinin birbirleriyle görecelik içinde oldukları görülür.

Semih Poroy

Gel de Anlat

Talip Apaydın

Şimdi nasıl anlatırsın bizim çocuklara, köyden gelen bu kara üzümün, kabuğundan kolay kolay çıkmayan çetin cevizin tadını, anlamını? Onların köyden bana getirdiği anılarla karışık havayı. Bağda gölün altındaki ceviz ağacımızın içimi sızlatan o düşsel görünümünü. Babam, Hacı Bekir emmiden üç ceviz almıştı. Üçünü de toprağa gömmek istiyordu. Günlerce cebinde gezdirdi. Bense birini gömelim, öbürlerini yiyelim diyordum. “Olmaz diyordu, belki çürüktür, çıkamayiverir. Sağlam olsa bile her ceviz filiz vermez. Bir daha nereden bulurum?” Öyleydi o zaman bizim köyler Rahmetli Hacı Bekir emmi, köyün tek ceviz ağacını çoluk çocuğun saldırsından korumak için günlerce nöbet tutardı. Bir de geç olur ki bu ceviz meyvesi... Her meyve sararır kızarır, bu daha yemyeşil durur dallarda. Gelirken geçerken çitlerin arkasından bakardık. Hacı emmi de bizi gözetlerdi yan yan. Gözleri kızarmıştı. Gece de uyumamıştı belli ki. Aradan kırk beş yıl geçti öyle ya? Silindi birçok anılar. Ama ceviz ağacımızı unutamam. Ben köyde iken sekiz-on yaşına kadar her yıl değişerek büyüdü gözümün önünde. Dibini çevirdik kabarttık. Her gün testilerle su döktük. Kuzu bağlamadık yanına yakınına. Kendimiz de yatıp uyumadık. Ceviz ağacı zehirlermiş adamı. Bir uyuyan bir daha uyanamazmış. Ba-

bam sık sık tembih ederdi, “aman oğlum oraya yanaşma, git bağların gölgesinde otur. Bir gün yılan gömleği bulmuştum ceviz ağacının gölgesinde. Yılanı da zehirleyip öldürdüğünü sanmıştım. İşte o gün gerçekten inanmıştım ceviz ağacının tekin olmadığına. Bir çekingenlik duyuyordum. Gittikçe serpildi, bahçenin en iri ağacı oldu. Ama meyve vermez. Yeşil bir yığın, hepsi o. Ufak tefek zerdali ağaçları, erikler, bademler meyveye durdu, bu hepsine tepeden bakan şımarık haspa, yalancı pehlivan gibi boşuna sallanır.

— Bu meyve vermeyecek baba, deli ceviz bu.

— Yok oğlum, zamanı değil daha. Ceviz ağacı geç döl verir.

Nerden bilirdim her ağacın ayrı huyu olduğunu? Ben sanırdım, her ağaç insan boyuna geldi mi meyveye durur. Kendi boyumla ölçerdim ikide bir. Daha üçüncü yıl geldi geçti beni. Kökü de bileğim kadar oldu, derken bacağım kadar... Nasıl da sert, kaygan! Çatalına ekmek heybemizi asmaya başladık. Bazan sıkıtırırdım elimle. Elimi dışarı ıterdi sanki. Şakalaşırdı benimle, “senden daha güçlüyüm” derdi. Kağıt gibi düzgündü derisi. Kaç kez adımı yazdım kurşun kalemle. Hatta bıçakla kazıyım dedim, ama yaralanır diye kıyamadım. Kavak ağaçlarına yapıyordum o işi. Ceviz ağacımız tekti, hem de kıymet-

liydi.

Bir gün öğleyin bahçeye geldim ki Fadik hala ile kızı Zeynep, bizim ceviz ağacının gölgesine uzanmış uyuyorlar. Ta yanbaşılarına vardım da uyanmadılar. Korktum öldüler mi diye. Zeynep’in yakası bağı açık, ter içinde. Meğer kırdan çalı çırpı toplamışlar. Geçerken gölden su içelim, biraz da dinlenelim diye uğramışlar. Ağustos sıcaklığında cevizin gölgesini görünce, uzanivermişler biraz. Bu yaşta kızın uyuduğunu hiç görmemişim, amma güzeldi ha! Baktım kaldım. Ne yapmalıydı acaba? Yanbaşına uzanıp ben de mi yatsaydım? Yok, olacak iş değildi. Gölün kıyısına gidip seslendim, “hey kim var orada?” İkişi birden sıçrayıp doğruldular. Başörtülerini düzelttiler hemen. Görmemişliğe vurup kavakların arkasında eylestem biraz. “Ha siz miydiniz Fadik hala?” diyerek geldim. Zeynep utancından kıpkırmızıydı. “Hey yavru, az önce nasıl gördüm seni bir bilsen?” Kurnazlığımla takınıp gülümsedim yüzlerine. Fadik hala nerden geldiklerini, su içmek için uğradıklarını falan anlattı kısaca. Tamam canım oturun dinlenin, dediysem de kalktılar. Çalı çırpılarını yüklenip gittiler köye. Onlar gözden yitince ben de Zeynep’in yattığı yere uzandım. Aynı onun gibi açtım yakamı bağırimi. Onu düşlemeye başladım. Ceviz ağacının üst dalında bir

karga eğilmiş bana bakıyordu. Vay hınzır, dedim, rahat bırak beni. Eli mi kolumu salladım, gitmez bir türlü. Yerden bir kesek alıp fırlattım. Daha atmadan havalandı, dereye aşağı uçup gitti. Ortalık dingin. Ağustos böceklerinin cırcırından başka ses yok. Karşiki tepeler sıcağın titriyor gibi görünüyorklar. Kızların boz rengi bizim bağların yeşilinde bitiyor. Ayrı bir dünya gibi değişik. Her omcanın toprağı kaç kez elimizden geçti. Her birinin ne üzümü olduğunu ezbere bilirim. Daha olmadı, kara mı, beyaz mı, tilki kuyruğu mu, mor fesleğen mi, tanırım. Şimdi şu kara büzgülüler, sel yatağının kıyısındaki omcaların üzümüdür, kesin. Bizim çocuklara söylesem, ne anlatır onlara? Kırk yıl önce yeni diktiğimiz yıl, eşeğimize bakıf güğümleri yükleyip omcaları sulamak için dere-den su çektiğimizi, bir seferinde eşeğin ayağı sürçüp yıkıldığını, güğümlerden birinin eğildiğini, bu yüzden babamdan dayak yediğimi anlatsam, ne derler? Güler geçerler elbet. Bir de hiç beğenmiyorlar bizim üzümle-ri. "Bu nasıl üzüm baba, kabukla çekirdek. Hiç suyu yok bunların." Öyle evet. Susuz köy bizim köyümüz. Gölün suyu yetmez olmuş. Her yıl temizlenmesi gerekir. Babam da olmadığına göre artık bakan eden yok. Yıldan yıla meyvesini toplamaya gidiyorlar işte. Bize de azıcık getiriyorlar. Meyvelerimiz üzümlerimiz böyle, çarşıdan aldıklarımızı tutmuyor. Ama bir de gelin bana sorun. Hiçbirine değişmem bunları diyorum, yüzüme gülüyorlar. "Oğlum, bu kabukla çekirdek dediğin kara üzüm var ya, onun tadı kokusu, onun havası..." Sözü mü tamamlamaya bırakmıyor, "anlıyorum baba, çocukluk anılarına karışık, senin için değerli ama bana ne bundan? Hem tadı değişmez ki, ortada işte." Peki, tamam. Teşekkür ederim. "Babam pek duygusal bir döneminde" diyor kızım da. O daha mı anlayışlı, kim bilir? Belki inceden inceye alay ediyor, o da olabilir. Aldırmıyorum. Eğip başımı köyümden gelen kara üzümle-ri düşün- me düşün- me yiyorum. Gene o yılların bir yaz ayında buluyorum kendimi. Üzümlere yeni alaca- dım düşmüş. Önce diltmitlere, sonra keşir- karasına... Nasıl beklerdik... Her gün teveleri aç- aya yoklardım. Kararmış taneler gittikçe çoğalırdı. Gözü- nü sevdiğim diltmitler kara kara par- lardı. Salkımlardan birer ikiyeşer koparı- r, atardım ağzıma. Ekşili kokulu ta-

dı damağıma yayıldıkça iştahım ka- barırdı. Nasıl da hoşuma giderdi. Bir oluverseydi şu üzümler. Özlemiştim ki anlatılır gibi değil. O gün baktım ki hey Allah, yarısı koruk salkımlar hep koparılmış. Yapraklar dallar alt- üst olmuş. Ayak izleri her yer. Sa- bah erken birisi gelip talan etmiş. Ba- bam köyde değil. Kim yaptı, ne ede- rim ben şimdi? Ağlamaklı oluyorum. Aklıma gelen tüm sövgüleri yergileri sıralıyorum. Ne yararı varsa. Elime geçse şimdi, kim olursa olsun saldı- rırım. Vururum, ısıtırım, tekmele- rim... En büyük kötülüğü yapan bir düşman. Komam ben bunu sende! Dört dönüyorum bağın çevresinde. Kuru toprağın üstünde bir sürü iz. Kimdir hangisidir, ne bileyim ben? Oturup kalıyorum gölün tümseğine. Boş göklere bakıyorum. Hiçbir şey olmamış gibi parlıyor güneş. Onul- maz bir yıkıntıyı yaşıyorum.

— Ne oldu yeğenim, hasta mısın? diyor birisi.

Dönüp bakıyorum, Halil emmi. Göle su içmeye gelmiş.

Bağı gösterip ağlıyorum. Konuşa- mıyorum.

— Ne var orada, gel bakim? Ko- lumu çekip kaldırıyor.

Ben önde o arkada, diltmit omca- larının yanına gidiyoruz.

— Vay köpoğulları vay... diye söy- leniyor. Kim yaptı bunu acaba? Ço- cuk işi değil bu... Bakıyor sağa sola. İn cin yok çevrede.

— Üzülme hadi, diyor. Fazla bir zararınız yok. Baban gelince söylerim ben. Yabancı işi bu, bizim köylüler yapmaz...

O günden sonra daha erken geliyo- rum bağa. Bekçilik işimi daha dikkat- li yapıyorum. Bir yandan da korku- yorum, babam kızacak diye.

Yaa, nelerle yetiştirmiştik biz o ba-

ğı? Bu üzümler, bu ceviz ağacı, bu ayvalar... Kırk yılın gerisinden neler söylüyor bana, gel de anlat şimdi?

— Yahu baba, diyor oğlum, çok büyüttün be. Verirsin yüz lirayı, ma- navdan en iyisini alırsın.

— Değil oğlum, değil. Bunlar baş- ka!

Kah kah kah... Gülüyor yüzüme. — Ne biçim ceviz bunlar yahu? Kabuğundan ayrılmıyor... Un ufak oldu, şuna bak.

— Verin bana, diyorum. Onun yo- lunu ben bilirim.

Havan demirini alıp kırmaya kal- kıyorum. Yok, olmuyor. Çetin ceviz. Kabuğundan ayrılmıyor bir türlü. Taş gibi sert kabukları. Girintilerin içinden çıkarmanın olanağı yok.

— Ee, diyorum, bozkır meyvesi bu. Bozkır insanı da böyledir. Çekil- miş kabuğunun içine. Açabilirsen aç.

— Hıh, buldun açıklamanın yolu- nu.

— Bu ayvalar da bir tuhaf, diyor karım. Yutulmuyor.

— Yutulmaz. Yutulsaydı kalır mıydı şimdiye kadar?

— Peki baba, ayvası yutulmaz, ce- vizi kırılmaz, üzümü yenmez... Ne savunup durursun?

— Savunurum, bizim toprağımız bu işte. İnsanımız da böyle. Bozkır böyle yapmış bizi. Ama onun kendi- ne özgü bir havası var ki, işte onu an- lamak gerek. İlk bakışta varılamağ.

— Hadi hadi, zorlama kendini. İl- kel savunulmaz.

— İlkel savunmuyorum. Anlayın beni. Elbet değişecek bunlar. Ama bunun üstüne kurulacak, buradan yürünecek!

Sesim fazla çıkıyor biraz. Birbirle- rine bakıp susuyorlar Gene alay mı ediyorlar kim bilir? Kuşkuluyum.

• SEKİZİNCİ RENK / seval esaslı (Rıfat Ilgaz Cide Edebiyat Ödülü)

"Yaşayan ve üreten insan için ne karamsarlık söz konusu, ne de acıya tutsak düşmek. Acılar çekilir ve aşılar."

• CART CURT / rıfat ilgaz

• NEREDE KALMIŞTIK / rıfat ilgaz

Yazarın seçme yazılarının bir araya getirildiği bu iki kitapta, politik, ekonomik ve sanat dünyamıza ışık tutuluyor.

• SARI YAZMA / rıfat ilgaz

Rıfat Ilgaz, otobiyografik romanın usta bir örneğini sunuyor. Tek başına ve diltmit verilen bir yaşam savaşının romanı.

ÇINAR

YAYINLARI

"Kitap" satan kitapçılarda ve Cumhuriyet Kitap Kulübü'nde

Kod: 026

Amatör Tiyatroların Kırsal Kesimde Yeri

Oben Güney

Amatör tiyatroların kırsal kesimin yapısındaki değişimlere katılan kültürel bir etkinlik olarak işlevini belirlemek, elbette kırsal kesime ilişkin saptamalarla birlikte olanaklıdır. Ancak, ayrı ve geniş bir incelemeyi gerektiren bu alana ilişkin belirgin bir özelliğin altını çizerek amatör tiyatronun kırsal kesimdeki konumunu değerlendirebiliriz.

Bugün kırsal kesimlerimizde görülen "tevekkül" duygusunun ve "önder" in ağa psikolojisiyle özdeşleştiğindeki inancın kökeni, hâlâ sürmekte olan tarihsel gerikalmışlık gerçeğine dek uzanmaktadır. Kapitalizmin gelişimci devriminden uzak tutulmuş bir toplumsallığın karakter olarak tanımını yapmak çok özel koşulların irdelenmesiye olanaklıdır. Kültürümüz de bu bilinmezliğin dalgaları arasında tutunacak dallar aramaktadır boyna. Ama nasıl bir kültür?

Kültürün temel özelliği, geleneksel hiyerarşiyi bozmaktır. Bu durum sosyo-ekonomik örnek olarak, Avrupa'da, Japonya'da derebeylik düzeninin yıkılışından sonra görülmektedir.

Endüstri öncesi toplumlarda ÖZEL MAL'la TOPLUMSAL DÜZEY arasında çok sıkı bir bağ vardı. Buna dinselî de ekleyebiliriz. Kapitalist toplumlar içinde, kültürel yaşamda önce bir bozulma başlıyor. Sonra da bu hiyerarşik düzeni toplum dışına itme eylemi gerçekleştiriliyor. Doğallıkla belirtmeye çalıştığımız durum; uğraş üstünlüklerine ve özelliklerine (Spécialisation) bağlı oluyor. İşbölümü sağlanıyor. Böylece toplumda çok yönlü ve çeşitli yapılaşma başlatılıyor.

Bizim toplumumuzda ise uğraş ve işbölümü, ancak yenilerde kapitalist düzenin gereklerine uydurularak biçimlendirilme evresine ulaşmıştır. Ama toplum yapısında kırsal kesim hâlâ derebeylik (Ağalık) törelerinin izlerini taşımaktadır. Bu yüzden biz XX.yüzyılın sonlarında gene şu ya da bu ölçüde kapalı bir toplumuz.

Bu gerçekleri göz önünde tutarak, kültürün gelişim ve yaygınlaştırma ola-

yını ve bu noktada tiyatronun işlevini ele almak zorundayız. Kaldı ki, kendimize ait bir kültürün temellerini atmak; toplumun sosyo-ekonomik yapısının gereklerini bilmek ve çözümlemekle olanaklı olduğuna göre, kırsal kesimin yapısını ve değerlerini tanımada amatör tiyatro çabalarına da iş düşmektedir.

Gerçekten, kültürel yaygınlaşmada, kanımca en önemli ve en etkili güçlerden biri tiyatrodur. Tiyatro, bir politikacının, bir yazarın, hatta bir gazetesinin sağlayacağı etki alanını en güzel ve en sağlıklı kullanabilme olanığına sahiptir. Yalnız hemen ekleyelim, bu tiyatro, hiçbir zaman taşraya yaz aylarında turneler yapan ödenekli ve özel tiyatrolar gibi değildir. Daha alt kesimlere inebilecek, çevresiyle özdeşleşebilecek amatör kuruluşlardır. Çünkü konuk tiyatrolar zaten tiyatroyu eğlence olarak seçme alışkanlığını edinmiş bir kesime ulaşabilmektedirler. Sade vatandaşın kendisini yenileme,değiştirme olayına uzak kalmaktadırlar. Oysa değişime uğraması ve bunu üstlenmesi gereken kesim, kırsal yörelerin sade insanlarıdır. Günümüzde kimi "ilerici" olduğunu sananların yanlısı da bu gerçeğin kaynağında başlamaktadır. Giderek "halka dönük" olma kavramı onların elinde bir "masturbasyon" a dönüşmektedir.

Ülkemizde tiyatro hâlâ küçük kentsoylunun boşalım aracıdır. Duygulanma platformudur. Yani XIX yüzyıldan bu yana değişen, yalnız oyun dağarıdır. Belki biraz da XX. yüzyılın başarılarını kapsamına alabilen oyunculuk anlayışıdır.

Demek ki çağdaş amatör tiyatroların ne ödenekli tiyatrolardan, ne özel olanlardan öğrenecekleri birşey vardır. Daha kuruluş amaç ve başlangıç yöntemleriyle onlardan çok daha başka; çok daha ilerde olmak durumundadırlar.

Önce kırsal kesimde biçimlendirilecek amatör kuruluşun bir laboratuvar

özelliği taşıması gereklidir. Açıklayacak olursak:

a) Çevre kültüründen devinerek, çağı tanımlama;

b) Çevre insanından devinerek, evrensel boyutları deneme;

c) Çevre yapısından devinerek, akılcı genellemelere ve ayrıntılara varacak çağdaş dünyayı irdelene sentezini, sanatsal açıdan ortaya koyabilecek bir çalışma içine girmelidir. Bu da ancak, akılcı bir kadronun oluşturulmasıyla olanaklıdır. Hemen ortaya bir işbirliği sorunu çıkmaktadır: Üniversite tiyatrolarıyla-yöresel amatör tiyatronun ortaklığı da diyebiliriz buna. Bilimsel kaygıyla insan anlatımı aynı sorunları bölüşmektedir bugün. Yani sanatı bilimden, bilimi insandan, insanı evrensellikten soyutlamak olanaksızdır. Çağımızda her değer iç içedir ve birlikte oluşmaktadır.

İkinci sorun,amatör tiyatrolarında değer ve değerlendirme birimleridir. Tiyatro insanı seçmiştir. Bilimin amacı da İNSAN'dır. İNSAN, kendi toplumunun gelişim ölçütleri içinde varlığını saptayabilmektedir. Dünyayı kavrama yeteneği geliştikçe, kendi insanlığının bilincine daha sağlam, çok yönlü varabilmektedir. Onun için İNSANIMIZ derken, yeryüzündeki herhangi bir İNSAN'dan soyutlayamayız onu. Ama bunun bilincine sahip olmanın koşullarını da bir yana itemeyiz. Kısacası:

a) Tiyatro'da İNSAN kavramını işlerken,dünyaya ait tüm değerlerin yaratıcısı olduğunu hiç aklımızdan çıkarmamalıyız.

b) Tüm değerleri -o anda sahip olun olmasın- İNSANIMIZ için isteme, "talep etme" görevini yüklenmeliyiz.

Böylesi bir sanat politikası doğal olarak her türlü "tevekkül"ü ve mistisizmi yadsıyacaktır. Belki ağalık ve dinselîlik açısından çevremize ters düşebilir kaygısı doğuracaktır. Ama insan değerleri açısından kesin bir gelişime ve düşünce özgürlüğüne kavuşturacaktır. Giderek çevreyi, sanatın işleviyle yaşa-

(devamı s. 79'da)

“Şturçe”nin Düşündürdükleri

Yılmaz Onay

Düşün’ün amatör tiyatro konusu- na ağırlık veren Ekim sayısında, amatör tiyatronun “yeri”ne ve “zorunluluğu”na değinirken: “Profesyonel tiyatro ile amatör tiyatro, genel bir toplumsal-sanatsal hareket bütünü- nün iç içe geçmiş ayrılmaz bileşenle- ri olmalıdır”, diye yazmışım. Bir raslantı olarak aynı ay içinde Varna’- da “Şturçe” adlı bir “amatör” kuk- la tiyatrosu topluluğunun, 25. yılını kutlarken sergilediği oyunu izlediğim- de, ister istemez gene aynı sorunu dü- şündüm. Taşıma işçileri sendikasının bir topluluğuydu bu. 1959 yılında iki öğretmen’in yönetiminde kurulmuş. Bu yıl sergiledikleri sözsüz oyun gös- terisine “amatör” demek için bin şa- hit isterdi doğrusu. (Bu değerlendiri- me tarzını, aşağıda bu deyim’in aykırılı- rılığına değinmek üzere özellikle kul- lanıyorum). Bir buçuk saati doldu- ran, çok geniş bir kadroyla ve son de- rece yetkin bir teknikle, art arda sı- ralanmış şiir dolu enfes bir tablolar dizisiydi bu gösteri. Profesyonel bir “spektakel” görkeminde, fakat bir o kadar da “naiv”, içli, her biri geniş ve derin güncel anlamlar taşıyan ve evrensel boyutlara ulaşan oyun bölümleri, bir gösteri çizgisi üstüne in- ci gibi dizilmişti.

Bu alandaki profesyonel tiyatro ürünlerini bilmeyen ve görmeyen bir kişi, bu topluluk için hemen o alışıl- mış: “Profesyonel tiyatrolara taş çı- kartıyor”, değerlendirmesini yapıve- rebilirdi. Ama, hiç de öyle değildi iş- te. Bu amatör oyunu izlerken, bir yan- dan da Varna Uluslararası “Altın Yunus” Kukla Tiyatroları Şenliği’- nde ve şenlik dışı gösterilerde, Varna, Plovdiv, Sofya, Kırcaali, vb. profes- yonel devlet kukla tiyatrolarının oyunlarını da izliyorduk ve görüyör- duk ki, bize “profesyonellere taş çı- kartıyor” dedirten oyun, bu profes- yonel tiyatroların oyunları yanında gene de amatör kalmaktaydı. Ama öte yandan, şenliğe katılan bazı baş- ka ülke kukla tiyatrolarının oyunla- rı da vardı ki, bu Şturçe’nin “ama- tör” oyunu, onlara göre gerçekten

kat kat daha “profesyonel” düzey- de görünüyordu. Demek ki, yalnız- ca profesyonellik ya da amatörlik, hele bir de bunların karşı karşıya konması, doğru bir belirleme olmu- yor. Asıl belirleyici olan, profesyonel ve amatör sanat yaşantısının toplum içindeki “yeri” ve birbiriyle karşılıklı ilişkisi...

ÇOK BOYUTLU BÜTÜNLEŞME

Şturçe topluluğunu profesyonel sa- natçılar çalıştırıyorlarmış. Başka tür- lü de o topluluk bu düzeye gelemey- zi, bu gösteriyi çıkaramazdı. Ama öte yandan, şenlik sırasında verilen bir konferansta Plovdiv Devlet Kukla Ti- yatrosu direktörü Vasil Apostol’un, Şturçe’yi de örnek göstererek belirt- tiğine göre: “Bulgar profesyonel ti- yatroları, amatörlerden kaynaklan- makta. Dörtüyzelli amatör kukla topluluğu var. Bunlar, il kültür ko- mitelerince vb. destekleniyor, para, salon ve her çeşit yardımı görüyorlar. Profesyonel sanatçılar bu topluluk- larla çalışıyorlar.” Daha ilginç, bil- diğimiz geleneksel biçimin çok ötele- rinde, tiyatro anlatımının tüm ola- naklarının seferber edilmesi anlamın- daki çağdaş kukla sanatının en geli- şkin örneklerini verebilen, uluslararası düzeydeki Bulgar kukla tiyatroları, önce amatör topluluklarmış. Sonra devlet tiyatroları haline gelerek pro- fesyonelleşmişler -fakat, amatör ti- yatro toprağını kurutarak değil, tam tersine onu daha da besleyerek-. İlk önce Plovdiv (1946), sonra da Sofya Merkez Kukla Tiyatrosu ile başlaya- rak, ardından Varna, Kırcaali, Stara- zagora, Rusé, Burgaz vb. olmak üze- re, bugün devlet kukla tiyatrolarının sayısı 18’i bulmuş. Burada devlet ti- yatroları yöneticisi D.Stoyanov sözü alarak şunu ekliyor: “Nitekim Pazar- cık kukla tiyatrosu da devlet tiyatrosu olmak istiyor. Şimdi belediyenin desteğindedir. Otobüsleri var. Yirmi oyuncular var. Biz elliye çıkararak devlet tiyatrosu yapacağız”. Kaldı ki, profesyonel tiyatroların oyuncu kad-

roları da, pek çoğu akademinin kukla bölümünü bitirmiş eğitimli oyuncu- lar olmakla birlikte, yarı yarıya da dı- şarıdan sınavla alınıp staj gören oyunculardan oluşuyormuş. Yani, çok boyutlu ve çok kanallı bir bütün-leşme var. Ve Şturçe’nin başarısı, bi- zim ilk anda dil alışkanlığıyla dedi- ğimiz gibi “profesyonellere taş çıkar- tıyor” değil. Böyle demek, mantık a- çısından da biraz tuhaf oluyor. Çün- kü bir kere, böyle bir karşıtlık yok ki! O başarıyı zaten profesyonellerle amatörler paylaşıyorlar. Bu payla-ş- ma her ikisini de geliştirirken, profes- yonelliğin özgül uzmanlaşmasıyla, amatörliğin yaygın sanatsal yaşan- tı karakteristiklerini karşılıklı olarak besliyor kuşkusuz.

PROFESYONELLİK- AMATÖRLÜK AYRIŞMASI

Amatör bir oyunu överken, “pro- fesyonel tiyatrolara taş çıkartıyor”, tarzındaki karşılaştırmalar zaten ba- na temelden eksik görünmüştür hep. Bunun daha açık belirmesini sağla- mak için yukarıda önce kendim böyle bir “eksik” övgü tarzını kullandım. İlk anda okuyucuya hiç de aykırı gel- meyeceğini düşünerek de hemen ya- nına parantez açmak gereğini duy- dum. Fakat düşünelim: Böyle bir karşılaştırmada iki yanlış bir sakatlık bulunmuyor mu? Ya profesyonel de- nen tiyatrolar gereği gibi profesyonel filân değil, demektir bu, ya da ama- tör denen tiyatrolar, gereksiz yere amatörlik statüsünü korumaktadırlar. Hele amatörlik, eğer profesyo- nellikle ayrışık biçimde onunla yarış halindeyse, orada hem profesyonel işleyişi, hem de amatör işleyişi zorla- tıran, engelleyen, frenleyen bir sakat- lık olması gerekmez mi? Her ikisinin de gelişimini önleyen ve aslında tiyat- ro sanatının toplumsal gelişimine en- gel olan daha genel çelişkilerin bir göstergesi değil midir bu?

Eğer bir sanatı “iş edinmemiş” ki- şiler, onu “iş edinenlere” taş çıkar- tıyorsa, burada -sevinip alkışlasak bile- “iş”in doğasına aykırı bir du-

rum var demektir (o kadar ki, zaman zaman, bir sanatı "iş edinmek" ile, ondan para kazanmak bile birbirinden ayrılmaya başlıyor. Bu durumda profesyonellik'in gerçek karşılığı, para kazanmak değil iş edinmek olmalı). Böylesi ayrışmaların altında başka türden sorunların yattığını düşünmek gerekir. Hele profesyonel tiyatrodan karşı çıkılacak yanlara yönelik tepki, asla tümüyle profesyonelliğe karşı bir tepkiye dönüştürülemez. Buna karşılık, profesyonel tiyatro da, amatör tiyatronun ve her toplum kesiminde ancak o yolla sağlanabilecek yaygın sanatsal yaşantı tabanının, yalnız toplum için değil düpedüz kendi profesyonel yazgısı için de taşıdığı önemi, hiçbir zaman hafife almalı. Çünkü profesyonel tiyatro ile amatör tiyatro birbirinin yerine konamaz. İlerici sanat hareketi de yalnız biriyle veya ötekiyle yetinemez. İkisinin bütünleştiği bir hareket zorunludur. Hele profesyonellik ile amatörlik ayrıştırılıp birbirinin karşısına konursa, ne profesyonellik gereği gibi uzmanlaşıp yetkinleşebilir, ne de amatörlik yaygınlaşıp toplumsal sanat yaşantısı işlevine kavuşabilir. Geçici pırıltılar, o ayrışmanın çelişkileri içinde sönüp gitmeye yargılı olur. Ardından hayıflanmanın hiç bir anlamı yoktur.

Buna karşılık, eğer amatör tiyatro, toplum içinde yerli yerinde, önü açık, destekli ve çok çeşitli toplumsal alanların kendine göre örgütlü, yaygın sanatsal yaşantıları zenginliğinde gelişiyorsa, o zaman zaten profesyonel tiyatro ile bir çelişki içinde değildir; tam tersine, böyle bir amatör tiyatro olgusu, profesyonel tiyatroyla bütünleşme içinde demektir; daha doğrusu, zaten ancak bu bütünleşme ile o düzeye ve saygınlığa erişilebilmiştir. Öte yandan profesyonel tiyatro da o yaygın amatör yaşantıdan beslenerek "bunalım"sız bir genişleme ve derinleşme yoluna kavuşmuştur. Dahası, bütün bunlar, ne amatör tiyatronun, ne de profesyonel tiyatronun yalnızca kendi öznel niyet ve çabalarıyla bağlantılı hususlar da değildir; çok daha geniş toplumsal boyutlara bağlıdır.

Dolayısıyla, amatör olsun, profesyonel olsun, hiçbir çaba, her sorunu yalnızca kendi alanında kalıcı bir çözüme kavuşturabileceğini sanarak aldanmamalı ve karşılaşılan güçlüklerde bütün hatayı kendi iyi niyetli sanatçılarında arama yanlışına düşmemelidir.

VICTOR JARA

Türkçesi: Adnan Özer

CARMENCITA'NIN KANINA KİM GİRDİ?

Gezerdi, güzelcene ütülenmiş
en şık elbiselerle,
yaşarırdı gözleri ara sıra
yaşlanma kaygısıyla.
Uzak iniltileri duyulurdu
köpeklerin ve kornaların,
karanlıktı park
ve şehir uyuyordu.

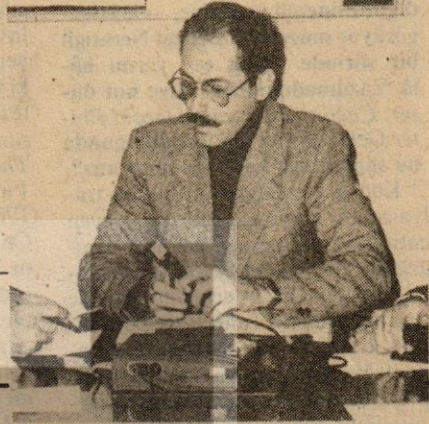
Ancak, on beş yıl kadar sonra,
ömür geçince koşar adımla,
küllendi içindeki ateş,
bıkıp terk etti okulu;
bir o kanal, bir bu kanal radyoda,
eğlendirdi yüreğini.
Gözleri dersiniz
ışıklardı gün örneği.
Düş alıp satarlardı
gençlik dergilerinde,
rejim metodları, yıldız falları,
yalanla beslerlerdi
yarım kalan arzuları,
hazır reçete laflarla,
aşkı ve en güzel düşleri.
Ancak on beş yıl kadar sonra,
ömür geçince koşar adımla,
koştı, koştı, tükendi Carmencita,
şakaklarında kanayan bir gülle;
yalan oldu kavuşması
en son hayaline.

Zehirlediler
o sabi sübyanı,
dünya esrardan ve havuzlarda
alemlerden ibaretmiş gibi,
Branniff International'de
mutluluğa seyahat edecekti.
Oysa gerçek dünyası,
orada, Pila mahallesinde,
çığlıklarla dolu
daracık sokaklardaydı,
kibrit kutusu, basık bir evde
mutfakta çalışmakla geçerci.
İşini bitirdikten sonra,
öbür boyalı gazeteler de
yıkarlardı beynini:
gizli kalsın diye asıl illeti.

Koştı, koştı, tükendi Carmencita,
şakaklarında
kanayan bir gülle;
yalan oldu kavuşması
en son hayaline.

“Tiyatro, yaşamı savunur”

(Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi ve tiyatro eleştirmeni Yard.Doç. Dr. Jak Deleon'un Çağdaş Tiyatroda Harold Pinter Geleneği başlıklı kitabıyla ilintili bir söyleşi sunuyoruz.

■ Kimliğiniz lütfen...

□ İstanbul doğumluyum. Lise yıllarımın ardından A.B.D.'nde bir yıl tiyatro eğitimi gördüm. Parasal açmazlar sonucu Wisconsin Üniversitesi'ndeki bu eğitimi yarım bırakıp Türkiye'ye döndüm. Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdim, ardından aynı dalda İstanbul Üniversitesi'nde Doktora yaptım. Şu anda Boğaziçi Üniversitesi'nde Dil ve Kültür başlıklı bir ders veriyorum. Arada tiyatro hiç bırakmadı yakamı, bırakmasını da istemedim. Çünkü tiyatronun yaşamı savunduğuna inanıyorum. Boğaziçi Üniversitesi Oyuncuları'nda oyunculuk, yönetmenlik ve bugün ne yazık ki yaşamayan Okuma Tiyatrosu'nun kuruculuğu, sonra kuramcılığa yönelik ve gazetelerle dergilerde sayısız araştırma, inceleme, eleştiri...

■ Şimdi de kuramsal bir kitap: *Çağdaş Tiyatroda Harold Pinter Geleneği. İnce ama yoğun bir çalışma olduğu gözlemleniyor. Sözü açarken neden Harold Pinter, neden Uyumsuz Tiyatro diye sorsak...*

□ Sorunuzu yanıtlarken sözü Uyumsuz Tiyatro'dan açmak gerekecek. Yüzyılımızın ortalarına doğru “uyumsuz” diye adlandırdığımız bir tiyatro akımının oluşumuna tanık oluruz. Uyumsuz (özgün terimiyle “absurd”) sözlüklerde “mantıkla uyummayan, akıldışı, uygunsuz, gülünç” olarak geçer; güncel anlamıyla “absurd”, “saçma” demektir. Tiyatro kapsamında uyumsuzluk, akıl almaz bir varoluşa akılcı bir çözüm arayışı olarak görülür. Kaynağını varoluşçu düşünceden alan Uyumsuz Tiyatro, insanın tüm incinebilirliğini ve yaşarken yüzleşmek zorunda kaldığı sayısız bireysel/toplumsal açmazı yalın

bir şiirsellikle yansıtır. Tartışma değil, sunuş ortamı yaratır Uyumsuz Tiyatro; çözümü her seyirci içbenliğinde bulmalıdır.

■ İlk örnek (arketip) *Godot'yu Beklerken* oluyor sanırsınız?

□ İlk “dört dörtlük” örnek diyelim isterseniz; Beckett'den önce Alfred Jarry adlı bir dev yazar var. İlk kez 1896 Paris’inde sahnelenen *Kral Übü* başlıklı oyunu azman kuklalar aracılığıyla bir dizi varoluşsal soru soruyor, bireysel anlamsızlıklarla toplumsal çarpıklıkları göz önüne seriyordu. Konu sağlam, dramaturji ve rejî güçsüzdü günümüze kalan yazıtlardan anladığımıza göre. Beckett’a gelene değin dadaizm, surrealizm ve avant-garde akımın Uyumsuz Tiyatro’ya zemin hazırladığını görüyoruz. *Godot'yu Beklerken* çığır açtı, Uyumsuz Tiyatro’yu “egzotik ve ölümlü” sayılmaktan kurtardı, tiyatro tarihindeki gediğine oturttu. Günümüzde türün en usta yazarı sayılan Harold Pinter’a “*Godot*’nun çocuğu” denilmesinin bir nedeni de bu olsa gerek...

■ Uyumsuz Tiyatro’nun konumunda Harold Pinter’in yeri nasıl betimlenebilir?

□ Pinter, Beckett gibi, insanların düşleyip özlemini çektikleri yaşamla sürdürmek zorunda oldukları yaşam arasında onulmaz bir boşluğun varolduğunu savunur. Yine de Pinter’ı Beckett’le özdeşleştirmek yanlış olur. Pinter soyut kavramlarla değil, insan olmanın somut deneyimi ile ilgilenir. Kişileri yalın ağaç altlarında yaşamın anlamsızlığı üstüne tartışırken olağanüstü güçlerin belirmesini bekleyen simgesel yaratıklar değil (*Godot'yu Beklerken*), evde, işte ya da yolda uğraşlarını sürdürerek kimlik ve kişilik oluşturmaya çabalayan gerçek varlıklardır (*Oda, Git-*

gel dolap, Doğumgünü Partisi, Kapıcı, Issız Topraklar) 1. Günlük uğraşlardan doğan iç ve dış kargaşaları yoğun olduğundan felsefel söylevler verip simgesel atımlara geçecek zamanları olmaz; varoluşlarına anlam ve amaç kazandıracak etkenin metafizik bir *Godot* olmadığının bilincindedirler. Akademik eleştirinin anatomi masasına karşılaştırmalı olarak dizildiklerinde, Harold Pinter’in tüm oyunlarının özünün bir korku/umut bileşimi olduğu günışığına çıkıveriyor. Harold Pinter’ı çağdaşlarından ayıran özellik, karşılıklı uyum sağlama savaşımı veren oyun kişilerini kimlik ve yoksunlaştırılma açısından ele alıp işliyor olması. İletişim yokluğunun altını çizen yazar, ilişkilerin çoğu kez saldıran, savunma ya da umursamazlık düzleminden öte gitmediğini vurgular (*Dışarıda Bir Gece, Topluluk, İnce Bir Sızı, Gece Okulu*).

Pinter’in oyunları son otuz yıldır yüzünün önemli sanat odaklarında sık sık görülür olmuştur. Pinter sahnede olduğu benzeri televizyon ve sinemada da yaratıcı gücünü kanıtlamış, yapıtlarını inceleyen yazılar ününün yaygınlaşmasıyla orantılı olarak artmıştır. Yalnızca basın eleştirileri bir kitaplığı doldurabilir. Pinter’a dünya seyriscisinin (keza okurunun) gösterdiği ilginin giderek büyüdüğü, tiyatrosunun nitelikselliği üstüne yazılanların bu oluşuma koşut olarak çoğaldığı tartışılmaz bir gerçektir. Jarry, Meyerhold, Cocteau, O’Neill, Artaud ve Beckett doğalcı (naturalist) tiyatroya başkaldırarak sanatsal bir köktencilik (radicalism) öncülüğünü yapmışlardır. Harold Pinter tiyatro-insan ilişkilerini kökten değiştirme eğiliminde olan bu akımın öncülerinden sayılamazsa da Uyumsuz Tiyatro’yu günümüzde sürdürenlerin ön safların-

da yer alır; çağının tiyatrosuna yön veren bir Shakespeare, Ibsen ya da Brecht olup olmadığınısa zaman gösterecek kuşkusuz...

■ **Şimdi de özeleştiriyeye yönelim; kitabınızda bu aşamada saptadığınız önemli yanlışlar, eksikler görüyor musunuz? Behçet Necatigil bir şiirinde "Çok şey yarım hâlâ/Yazılmadığından" diye not düşer. Çağdaş Tiyatroda Harold Pinter Geleneği söz konusu olduğunda bu saptamaya katılıyor musunuz?**

□ Küçük kentsoylunun büyük tragedyasını bir kuyumcu sabırlıyla işleyen Necatigil'e katılmamak elde mi? Yanlış değilse de sayısız eksik var çalışmamda. İzlenimci eleştirilerinden genelde sonsuz haz aldığım Tahir Özçelik usanmamış, kitabı *Varlık* için en ince ayrıntısına değin inceleyip bu önemli eksiklerin dökümünü gerçekleştirmiş. Belge sel niteliğini göz önüne alarak bir bölümünü aynen aktarıyorum: "(...) Pinter'in özyaşamıyla ilgili bazı ayrıntıların hiç değilse zamandizin bölümünde belirtilmesi uygun olurdu. Örneğe, De-leon'un da alıntılar yaptığı Ronald

Hayman, *Biographical Outline*'da (...) 1950'de ilk şiirlerinin yayınlandığını, radyo tiyatrosunda rol aldığını, 1954-57 yılları arasında David Barron takma adıyla sahneye çıktığını, bir yandan da kapıcılıktan bulaşıcılığa, gezgin satıcılığa dek bir sürü işe girip çıktığını belirtir. (...) Nitekim okura sunulan bu yeni kaynak, Pinter'in 1975'ten sonraki ürünlerini içermiyor. Oysa yazarımız tezini yayına hazırlarken, en azından zamandizin bölümüne *Betrayal* (1978), *The Hothouse* (1980), *Family Voices*, *Victoria Station*, *A Kind of Alaska* (1982) adlı yapıtları da ekleyebilirdi. (...) Önemli bir eksiklik de Harold Pinter'in Türkçe'ye çevrilen, sahnede ya da radyoda temsil edilen yapıtlarını içeren bir dökümün olmayışı, giderek dilimize aktarılmış, sahnelenmiş oyunların sırası geldikçe dipnotlarında bile belirtilmeyişi (örn. *Doğumgünü Partisi*, *Gitel Dolap*, vb.)..." Bu aşamada ilk tepkim "yakınma" mekanizmasını harekete geçirmek oluyor: Türkiye'de kaynak yokluğu, bırakın İngiliz tiyatrosundaki son gelişmeleri izleyebilmeyi, Türk sahnelerinde bile hangi yazarın hangi

oyunun ne zaman oynandığını sağlıklı olarak saptayabilmeyi olanaksız kılıyor, tiyatro bilimcisinin öüne aşılmaz setler çekiyor. Yukarıda değinilen eksikliklerin giderilmesi için sürekli yurt dışı yolculuklarıyla tiyatromuzun nedense bir türlü gerçekleştirilmemiş bölük/pörçük arşivlerine dalış gerekiyor ki, buna ne parasal güç dayanır, ne de sinirsel yapı! Yine örneğe, Pinter'a ilk sahne adımlarını attıran *Anew MacMaster Tiyatrosu*'nun devlet yardımı alamadığından kapandığını kitap baskıya girdikten çok sonra öğrendim; zamanla ma denk düşseydi konuyla ilintili ayrıntılara değinmeyi çok isterdim...

■ **Geleceğe yönelik tasarılarınızdan söz etseniz?**

□ Gönlümde bir dizi tiyatro incelemesi yatıyor: *Melih Cevdet Anday - Harold Pinter* karşılaştırması, *Behçet Necatigil - Dylan Thomas* karşılaştırması, *Güner Sümer - Edward Albee* karşılaştırması, *Güngör Dilmen - Peter Shaffer* karşılaştırması, *Turan Oflazoğlu - William Shakespeare* karşılaştırması. Tümünü bir kitap oluşturabilir düşüncesindeyim...

sanat haberleri... sanat haberleri... sanat haberleri...

TÜYAP "Halk Ödülü" Yaşar Kemal'e verildi

• İstanbul 3. Kitap Fuarı nedeniyle TÜYAP'ın düzenlediği "Edebiyat Halk Ödülü" bu yıl Yaşar Kemal'e verildi. Halk oylamasıyla "yılın en iyi edebiyatçısı"na verilen ödülle ilgili olarak Yaşar Kemal, ödül töreninde, "Halkımızın bana layık gördüğü bu ödülün ötürü minnettarım. Bu, benim için gerçek bir mutluluk" dedi.

• Yeni Türkü Şiir Yayınları'nın düzenlediği yarışmanın ödülü, *Ülkesiz Şarkılar* kitabından ötürü Adnan Satıcı'ya verildi.

Seçici Kurulu Refik Durbaş, Eray Canberk ve Ahmet Erkan'dan oluşan yarışmada, kurul üyeleri birer tutanakla görüşlerini açıklayarak, birinciliğe oy birliği ile Adnan Satıcı'nın kitabını seçti.

• Üniversiteler arası sanat gösterilerinin üçüncüsü, "Bir Türküdü Yaşamak" adı altında gösterilerini sürdürüyor. Mayıs 1985'e kadar dönüşümlü olarak sürdürülecek olan gösterilerde Rahmi Saltık, Edip Akbayram, Timur Selçuk, Ünal Büyükgönenc, Esin Afşar'ın yanı sıra, Antama-Özlem ikilisi, Yeni

Türkü grubu, Eplison Deneme Topluluğu, Grup Buse'yi izleyebileceğiz.

• Ankara Sanat Tiyatrosu (AST) 6 Aralık tarihinde 23'üncü kuruluş yıldönümünü kutlayacak. Bugüne kadar yerli yabancı çeşitli oyunları sergileyen AST, 1961 yılında Asaf Çiyiltepe tarafından kuruldu. Ankara Sanat Tiyatrosu, yeni sezonda perdelelerini Bilgesu Erenus'un *Misafir* adlı oyunuyla açtı. AST'in bu dönemde içinde sergileyeceği ikinci oyun, Turgut Özakman'ın *Bir Şehnaz Oyunu* adlı eseri, Ergin Orbey'in sahneye koyduğu müzikli oyunda Derya Baykal, Ergün Uçucu ve Altan Erkekli başlıca rolleri paylaşıyorlar. Yine, Faruk Erem'in yazdığı, Çetin Öner'in oyunlaştırdığı *Bir Ceza Avukatının Anıları* adlı oyun da Rutkay Aziz tarafından sahnelemeyecek. AST, bu yıl, *Çocuk, Aslan ve Sevgi* adlı bir de çocuk oyunu sergileyecek.

• Ferhan Şensoy'un yazıp sahneye koyduğu, müziklerini yaptığı *Hayrola Karyola* oyunu, Ortaoyuncuları Tiyatro Topluluğu'na Küçük Sahne'de sergileniyor. Kareografisi Sait Sökme'ne ait oyunun "heavy-orabesko-peret" biçiminde hazırlandığı bildiriliyor. Oyunda Nurhan Damcıoğlu konuk sanatçı olarak yer alıyor. 1984-85 tiyatro döneminde Ortaoyuncuları ayrıca Molier'den Ferhan Şensoy'un

uyarladığı *Molier'in Şakası*'ni sahneleyecekler.

• Anadolu Çocuk Oyunları Kolu (AÇOK) 3 Kasım Cumartesi günü Moda Sineması'nda perdelerini açtı.

Sezon boyunca Moda Sineması'nda gösterilerini sunacak olan AÇOK, birinci turda Ümit Deniz'in yazdığı, Turgut Denizer'in müziklerini yapıp yönettiği *Aksak Timur ile Hoca Nasreddin* isimli çocuk oyununu oynuyor. Oyunun dekorlarını Metin Deniz hazırladı.

• Levent Kırca, Hodri Meydan topluluğu ile Ankara Sanat Tiyatrosu'nun, Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* romanını oyunlaştırarak ortaklaşa sahneleyecekleri açıklandı.

Levent Kırca, Ankara Sanat Tiyatrosu ile ortak bir çalışma içine girdiklerini belirterek, bu konuda şu açıklamayı yaptı:

"1584-1985 tiyatro döneminde Ankara Sanat Tiyatrosu ile bizim tiyatromuz ortaklaşa, Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* romanını sahnelemek için çalışmalara başladık. Olanaklarımızı birleştirerek bu oyunun sahnelenmesini birlikte sağlayacağız. Oyun belki de ortak bir yorum, ortak bir sergilemeyle Ankara ve İstanbul'da aynı zamanda oynanacak. İlk olarak iki tiyatronun aynı oyunu sergilemede yürüttükleri ortak çalışmaya, önümüzdeki günlerde başlayacağız."

Akademi Kitabevi 1984 Edebiyat Ödülleri

• Genç yazarların "ilk yapıt"larına verilmek üzere konulan ve beş yıldan beri verilen Akademi Kitabevi edebiyat ödüllerini bu yıl kazananlar açıklandı.

Bu yıl şiir, öykü, deneme-inceleme-arastırma dallarında verilen ödüller kazananlar şunlar:

Şiir dalında: Nevzat Çelik'in *Şafak Türküsü* yapıtına birincilik, Salih Bolat'ın *Yaşanan* kitabına başan ödülü, Atilla Çınar'ın *Ayrılık Mevsimidir, Kararlar Almalıyız* kitabına mansiyon verildi.

Öykü dalında: Sükran Farımaç'ın *Çiçeklerle* adlı yapıtı birincilik Muzaffer Abayhan'ın *Biz Birbirimize Benzeriz* kitabı başarı ödülü kazandı.

Deneme - inceleme - araştırma dalında: A. Mümtaz İdil'in *Roman ve Gerçeklik* kitabı birincilik ödülü aldı.

A. Kadir, Vedat Türkali, Emil Galip Sandalcı, Adnan Özyalçın, Kemal Özer, Demirtaş Ceyhan, Aziz Çalırlar, Alpaz Kabacalı ve Refik Durbaş'tan oluşan seçiciler kurulu, bu yıl *roman ve çocuk yazını* dallarında ise ödülle değer yapıt bulamadı.

“Kayıp”ı Beklerken

Vecdi Sayar

BİR BEYAZ ATIN ÖYKÜSÜ

Santiago caddelerinde bir beyaz at koşuyor, dolu dizgin. Beyaz bir şimşek gibi geçiyor, bomboş caddelerden. Tankların, silahların, askerlerin beyaz badanalı sağır duvarların arasından. Yıllardan 1973, aylardan Eylül. Beyaz atı çok kimse görmüyor. Kimileri de görmezden geliyor. Ne köşe başındaki tanklar fark ediyor geçişini, ne de karşı bloktaki sayın muhbirler. Yalnızca elleri başlarının üstünde, namluların karşısında bekleyen birkaç kişi fark ediyor onu.

Bir de Charles Horman. 31 yaşında bir gazeteci sinemacı. Belirli bir siyasal bağlantısı yok Horman'ın. “İdealist” bir Amerikalı yalnızca. Çevresinde olup bitenleri şaşkınlıkla izliyor. Her şeyi bir bir kaydediyor belleğine. Çalıştığı “liberal” gazete aracılığı ile Şili gerçeğini yansıtmaya çalışıyor Amerikan kamuoyuna Allende'ye karşı yürütülen kampanyayı adım adım izliyor. Bir Amerikalı “uzman”ın Şili'nin geleceği ile çok yakından ilgilenişine tanık oluyor, bir raslantı sonucu. Ve bir süre sonra kayıplara karışıyor. Horman'ın ortadan kaybolduğunu öğrenen babası ve karısı, hemen Santiago'ya geliyorlar. Günler boyu süren ve sonuçsuz kalan bir arayış. Amerikan elçiliğindeki görevliler bu konuda en ufak bir bilgileri olmadığını yineleyip duruyorlar.

Horman'ın babası “orta sınıf değerleri”ni savunan tipik bir Ameri-

kan vatandaşı. Oğlunu hep “aşırı” olmakla suçlamış biri. Bu kez de tüm kızgınlığını genç kadına yöneltiyor. Ama gördükleri, kafasındakilerle pek benzeşmiyor nedense. “Özgür dünyanın simgesi” Amerika'nın resmi temsilcilerinin kanlı diktayı kollayan, olay kapatmak isteyen tavrının nedenlerini keşfedemiyor. Sonra, yavaş yavaş, daha berrak görmeye başlıyor her şeyi. Kimin dost, kimin düşman olduğunu. Oğlunu, gelinini daha bir anlamaya başlıyor şimdi. Ve, bir gün acı gerçekle yüz yüze kalıyor.

Charles Horman'ın gördüğü o beyaz at, her sabah, Santiago caddelerindeki koşusunu sürdürüyor. Artık daha çok kişi fark ediyor onu.

Charles Horman olayı, Amerikan kamuoyunda ciddi bir iz bırakmadan gelip geçivermişti 70'li yılların ilk yarısında. Sonra, Thomas Hauser'in kitabı geldi: *Charles Horman'ın Öldürülmesi - Bir Amerikan Kurbanı*. Horman'ın ölümünden Amerikan hükümetini sorumlu tutan Hauser, kitabında bu konudaki tüm belgeleri bir bir sıralıyor, olayın tüm tanıklarıyla konuşuyor. Amerikan Dışişleri Bakanlığı kitabı görmezlikten geliyor. Ta ki 1979'da kitabın haklarının yapımcı Eddie Lewis tarafından satın alınıp, Costa-Gavras tarafından filme çekilmesine ve filmin 1982 Cannes Film Şenliği'nde Büyük Ödül'ü *Yol*'la paylaşmasına dek. Kamuoyunu geniş ölçüde etkileyen *Kayıp* filmi karşısında bu kez sessiz kalamıyor Amerikan Dışişleri Bakanlığı. Ki-tapta ve filmde anlatılan gerçekleri yalanlayan bir bildiri yayınlıyor ve

filmin yapımcılarını mahkemeye veriyor.

Ama atı alan Üsküdar'ı geçmiş tir artık. Beyaz at dünyanın tüm kentlerinden beyaz bir şimşek gibi geçiyor. Nasıl olduysa, bizim de şansımız yaver gitti: *Kayıp*, içinde bulunduğumuz sinema mevsiminin en önemli yapıtlarından biri olarak karşımıza geliyor. Belki, sinema sanatı açısından bir yenilik getirmiyor, ama ele aldığı insancıl temayı engeniş kitlelere ulaştırabilen, iyi yapılmış bir sinema ürünü olarak tarihe geçiyor. Costa-Gavras'ın *Kayıp*'ına çeşitli açılardan eleştiriler yöneltilecektir kuşkusuz. Filmin “politik içerikli bir serüven filmi” olduğundan tutun da, Horman'ın politik bilinçten yoksun bir gazeteci olarak sunulmasının yanlışlığına kadar pek çok şey söylenecektir. Filmin gösterildiği başka ülkelerde de söylendi bu sözler. Bazı Amerikan gazeteleri filmi “kanıttan yoksun, kötü niyetli, Amerikan düşmanı” bir ürün olarak nitelendirdiler. Soldan gelen bazı eleştirilerde ise, bir Amerikan vatandaşının kaybının, öldürülen binlerce Şililiden neden daha önemli olduğu soruluyordu. Kuşkusuz, ilginç bir soruydu bu. Ama, Costa-Gavras bu seçimi bilinçle yapmış, tecimsel sinemanın kurallarını yüzde yüz uygulayarak bir anlamda kendi silahı ile karşı gelmişti Amerika'ya. Filmde Horman'ın babasının sıradan bir Amerikan vatandaşının kolaylıkla özdeşleşebileceği bir düşünce yapısına, tutucu değerlere sahip; ama dürüst bir birey olarak gösterilmesi, kuşkusuz izleyicinin baba-

nın serüvenini içerden takip etmesini kolaylaştırıyordu. Ve onunla birlikte soru sormasını, düşünmesini (değişmesini demiyorum, bir film ne kadar değiştirebilir ki insanı, yalnızca bazı soruları sordurtabilir, bir tartışmayı başlatabilirse ne güzel) sağlayabilecek bir öge olarak gözüküyor. Filmi izleyen bir Amerikalının, ülkesinin nasıl olup da böyle bir terör dizgesine yardımını olduğunu düşünmesi, olup bitenlere tepki duymaması olanaksız gibi geliyor bana.

Gavras, *Kayıp*'ta izleyici kitlelerinin çok farklı bilinç düzeylerini göz önüne alarak, soruna politik olmaktan çok, "insani" düzeyde. Kuşkusuz bir *Şili Savaşı* (Kübalı Guzman'ın filmi) değil bu film. Şili gerçeğine ilişkin pek az şey öğrenebiliyoruz *Kayıp*'tan. Ama, bir ulusun insanlarını, hükümetlerinin kendi adlarına aldığı kararlar konusunda düşündürtebilmek az şey mi? Böylesine "moral" bir yargılamanın politik bilinç düzeyinde bir değişime yol açmayacağını söyleyebilirsiniz belki. Bu olayın küçümsenemeyecek bir "politik ders"e dönüşebileceğine inanmayabilirsiniz. Gene de Charles Horman'ın annesine kulak verelim ve bir daha düşünelim derim:

"Charles'ın ölümü bana siyasal sorumluluğum konusunda bir ders verdi. Hep kendi küçük toprağında, kendi sorunlarıyla baş başa yaşayabileceğimi, dünyanın öteki meseleleri ile ilgin olmadığını düşündürdü. Ülkemin Vietnam'da yaptıkları, başka ülkelerdeki insanların neler yaşadıkları umurunda değildi. Yanılıyordum. Şimdi biliyorum ki her birimiz doğrular adına savaşmakla yükümlüyüz. Ve hepimiz, hükümetimizin yaptığı her şeyin sorumluluğunu paylaşıyoruz. Eğer bu sorumluluğu üstlenmezsek, er ya da geç bu yapılanların sonuçları hepimizi etkileyecek."

Bu satırları Horman'ın annesinden, Thomas Hauser aktarıyor. Hauser'in titiz bir araştırma ürünü olan kitabını Mahmut Tali Öngören "Kayıp" adıyla dilimize kazandırdı. Aralık ayında gösterime çıkacak "Kayıp" filmi ile birlikte piyasaya sunulacak olan bu ilginç kitabı -ve kuşkusuz bu önemli filmi- okurlara muştulamayı bir görev bilirim.

TELEVİZYONUMUZDA VIETNAM

Aralık ayının ilginç sürprizlerinden

Vietnam'dan
Bir Mülteci

Kayıp'ta
Lemmon ve
Spacek

biri de televizyonda Michael Cimino'nun *Avcı* adlı filminin gösterilmesi. Daha önce sinemalarımızda da gösterilen film böylece tüm ülkede yeniden tartışma ortamına gelecek. Televizyonumuzun yetkililerinin bu filmi salt "sinemasal" nedenlerle gösterdiklerine kuşkunuz yok. (Televizyonun sinema sanatına karşı ne kadar ilgili olduğunu görmüyor musunuz?) Eh, arada biraz da Amerikan propagandası olmuş, ne çıkar? Televizyonumuzun iyi niyetinden kuşku duymadığımıza göre, pekala bir küçük öneride de bulunabiliriz. *Avcı*'da gördüğümüz, "Rus ruleti" oynayan "gözü dönmüş" Vietkongların bir de öteki yüzünü göstermeye ne buyrulur?

Önereceğimiz kısacık bir film. Adı: *Vietnam'dan Bir Mülteci*. Dilerseniz bu filmi biraz anlatayım. (Olur ya, belki de "teknik nedenlerle" bu filmi gösteremez televizyonumuz.) Filmin ilk karelerinde gencecik bir Vietkonglu savaş tutuklusunu görüyoruz. Güney Vietnam askeri önce

bir süre sürüklüyor genci yerlerde. Sonra çekiyor tabancasını. Kara bir kurşun saplanıyor beynine çocuğun. Sahneyi yakından çekiyor kamera (belki de bir Amerikalı televizyoncu). Ateş eden Güney Vietnamlının yüzü çıkmıyor aklımızdan. Sonra, resimler değişiyor, mekân zaman değişiyor. Kamera, bir restorandan içeri giriyor. Tanıdık bir yüz. İşte o. Ateş eden Güney Vietnamlı. Amerika'da bir restoran işletmektedir şimdi. Kamerayı görünce saklar o kapkara yüzünü. Ama, sinemanın güçlü belleği bu kareleri unutmayacaktır. Dünyanın en önemli belgeselcilerinden Heinowski ile Scheumann'ın bu kısacık filmi, *Avcı*'ların saptırmaya çalıştıkları gerçeği bir şamar gibi çarpar yüzümüze.

Avcı'yı kaçırmayın derim. Sinemanın politik propagandada ne denli etkili bir araç olduğunu bir kez daha anımsatmaya yarayacaktır en azından. Sonra, soralım kendi kendimize, "Heinowski ile Scheumann'ın filmi ne zaman görebileceğiz" diye.

Resim Sergilerinden Yarı Yıl Özeti

Emin Çetin Girgin

Yeni döneme girerken önemli olmayan organizasyonlarla hareketlilik kazanan resim ortamının geçtiğimiz ay içerisindeki sergilerinden Selim Turan'ın Galerî En'deki çalışmaları dikkate değer ürünler olarak izlendi. Galerilerin senelik programlarına bakıldığında, geçen yılların benzeri, periyodik olarak değişen isimler gene gündemde. Uzun yıllardır sergi açmayan yaşamını emeklilikten sonra Paris'te sürdüren Zeki Faik İzer, kolaj yağlıboya ve halı üzerine uyguladığı desenlerle Garanti Bankası Sanat Galerisi'nde bu ay yaklaşık 15 yıllık bir aradan sonra ilk sergisini açıyor. D Grubu kurucuları arasında yer alan İzer'in "Lirik abstraksiyon" denilebilir üslubuyla gerçekleştirdiği ürünlerde, "figür" her zaman pentürel dokuda artı bir yer almıştır. Geçtiğimiz günlerde adı geçen galeride çalışmalarını izlediğimiz Sabri Berkel sergisi, dekoratif bezemelerden artakalan zamanında resme yaklaşan görüntüsünü sürdürüyordu. Kasım ayı içerisinde, Amerika'da yaşamını sürdüren ressam Burhan Doğançay, İstanbul, İzmir ve Ankara'da bir dizi sergi gerçekleştirdi. Sanatçının duvar kâğıtları, afişler ve grafitiden yola çıkarak kurduğu soyutlama tavrının Popüler Art'la yakın bağları var. Birbirine yakın, kurgularıyla kişisel bir söylem şekline dönen "kâğıtlar"ın gündelik yaşamın dışında yeniden değerlendirilişine tanık olmaktayız. Bunu yaparken Doğançay resminde süslemeye yönelik etken, pentürden kayan tehlikeli yaklaşımları çağırıştırıyor. Üç ayrı kentte, aynı anda bir sanat-

çının sergi açması profesyonel organizasyonun niteliği bakımından başarı sayılabilir. Gene de bir kaç çıkışın dışında, bilinen statülerini koruma çabasındaki galericilik anlayışımızdan, öncü (avangard) yaklaşımları beklemek için yılların geçmesini beklemek gerekiyor herhalde...

Ekim ayında Hobi Sanat Galerisi'nde Necdet Kalay'ın ürünleri sergilendi. Alışıldık "Kalay" resimleri yönünde, satımı olan, yaratım olanaklarını zorlamayan sanatçının, resimsel dilinde oturmuşlukları koruyan anlayışı devam ettirdiğini görüyoruz.

Bakrac Sanat Galerisi'nde "6 Suluboya Ustası"nın resimleri sergilendi (İlanlarında böyle yazıyor). Suluboyanın bilinen kalıplarında tercihini kullanan, bilinen figür düzenlemeleri, gına getiren peyzaj ve folklorik görüntüler, artık, birikimlerde bir patlamayı gündemine getirmelidir. Yalnız altı kişi için değil, onlarca kişi için de bu böyledir. Amatör düzeyi sürdüren, titiz bir işçilikle iddiasız ürünler veren A.Fazıl Aksoy'un suluboya peyzajları, İstanbul belgeleri görünümünü koruyor. Poşatlar adını verdiği çalışmalarını Hobi Galerisi'nde bugünlerde sergileyen Aksoy'un birbiri ardına katıldığı karma ve kişisel sergilerle adını duyurmak eğiliminde olduğu söylenebilir. Bakrac'daki sergide Ruzin Gerçin'in kıvamında olmakla beraber, rutine girerek şematikliğe varan çalışmaları hakkında yeteri kadar konuşuldu düşüncesindeyim. Can Göknil'in, pentürden grafiğe uzanan versiyonlarını izledi-

ğimiz resimsel endişesini, bu defa da suluboyanın anlatım olanaklarıyla sürdürdüğünü görüyoruz. Göknil'in malzeme tereddütlerini giderip bir seçim yapması gereklidir. Berna Türemen'in düzeyi yükselten çalışmaları olumlu değerlendirilebilir.

Taksim Sanat Galerisi'nde Ali Galip Onat'ın resimlerini izledik. Yıpranmış bir naivliğin çeşitlemelerini veren Onat, geçen sergileri için basın da olumlu eleştiriler almıştı. Aynı kânda değilim. Monoton kurgusu, plastik birikimden yoksunluğu, kavramın kendi dilinde oluşturulan düşsel gelgitlere taşınmıyorsa, rampa ettiği kıyılarda yeterli ürünü alamaz. Onat'ta çabuk kabul edilmenin getirdiği "naivdir, ne yapsa yeridir" mantığının kolaycı yaklaşımını izliyoruz. Bundan önceki sergilerindeki bir kısım çalışmalarla performansını yükselten sanatçının, kolaycılığa yönelen methiye tuzaklarından uzak durması gerekiyor.

Adı geçen galerinin üst salonunda Muhsin Bilyap'ın "Akademik Dışı" (ne demekse) çalışmaları var. Böyle adlandırmış sanatçı sergiyi. Doğru desen çizmenin adı ne naivdir, ne de akademik dışıdır. Amatör düzeyi, bozuk deformasyonlarla sürdüren Bilyap'ın hikâyeci ve resimleyici (ilüstratif demek daha doğru olur) çalışmaları anlatımın zoraki debdabesi altında ezilmektedir. Buna rağmen sanatçının renkçi tavrında yaratımının çeperlerini zorladığını görüyoruz.

Taksim Sanat Galerisi'nde üçüncü sergi Mustafa Yıldırım'ın. Soyuta varan figür düzenlemeleri, taşizm esp-

risine yaklaşan çizgi, leke varyasyonlarıyla sanatçı, ayın ilgi çeken sergilerinden birini oluşturuyor. Çizgisel trüklerden oluşan, zemin içinde patlayan soyut lekeler, ayrıştırılmış bir figürü göstermektedir. Bu tanımla, kendiliğindenci akışa ayak uydururken, gereğinde de atıl hale getirilerek yerinde tutulan renkten uzak kompozisyonlarla, Yıldırım, ne istediğini bilen bir çizgide görülüyor.

Renkçi karakteri altında büyük, lekesel kompozisyonlara ufak ölçekli figürü sağlam bir üslup içiliği içerisinde soka Mehmet Güler, resimlerini Urart Sanat Galerisi'nde sergiliyor. Toprağına bağlı bir ulusallığın izlerini, yer yer tekrara geçen resimsel dilinde izlediğimiz sanatçının sergisi, ekim ayı süresince devam etti.

Süha Öztartar Galerisi'nde resimlerini sergileyen Ertuğrul Ateş, fantastik bir dünyanın insana ait kavramlarını grafik bir dille yorumluyor. Resme yakın ilustratif anlatım odaklarını terk etmeyen Ateş'i çeşitli dergilerde gördüğümüz hikâye resimlerinin dışında, daha özgün bir tavır içinde izliyoruz.

Uzun bir aradan sonra Selim Turan (D.1915) En Galeri'de son on yıl çalışmalarını sergiledi. 1947 yılında Paris'e giden sanatçının çalışmaları resimden heykelle, çevre düzenlemelerine kadar çeşitli alanlara yönelmiştir. Sanatçı; arayış, buluşları ve hiçbir zaman kendini kısır döngüye sokmayan atak tavrı ile üzerinde düşünülmesi gereken bir kimliktir. Kör değneğini beller gibi belli bir tarz çerçevesinde, geliştirmelere ve araştırmalara açık olmayan, "nasıl olsa yaptığım satılıyor" mantalitesinde bir resmin çeşitlemelerini veren ressamlarımız, Selim, örnek verilebilecek bir kuşku, endişe ve tavır odağıdır. Sergi, sanatçının (hele otuz yılda İstanbul'da iki kişisel sergi gerçekleştirmişse) tanınması için gerekli verileri sağlamaktan uzaktır. Selim Turan, tavrı, tutkuları olan resmin ne olması gereği konusunda yeterli özellikler vermektedir. Bunlar, Selim hakkındaki düşüncelerimiz. Fakat gerek İstanbul Galeri En'de, gerekse Ankara Artizan'da izlediğimiz Selim Turan'da aradığımızı bulduğumuzu söylemek oldukça güçtür. Sanatçının tavrının ötesinde, derme çatma organizasyonlarla, "nasıl olsa Fransa kökenli bir sanatçı" anlayışıyla (baş sovrumlu galeridir) gerçekleştirdiği etkinlik, Selim'in resimlerini takip edememiş izleyiciler açısından eksi pua-

nın kaydedildiği bir düzenlemedir.

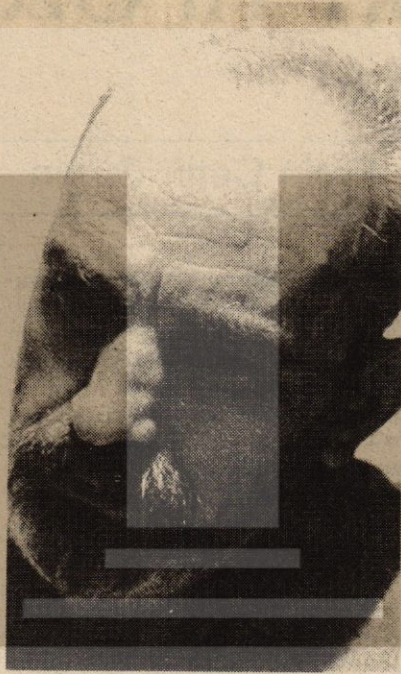
Ankara Doku Sanat Galerisi'nde Fevzi Karakoç'un Litografi, gravür, ve yağlıboyalarından derlenen ürünler sergilendi. Etkinlik, Ankara resim ortamı içerisinde değişik bir tarzın figür karakteri önde yorumlarıyla baskı sanatının pentürle kaynaştığı, ayın ilgi çeken düzenlemelerindendi.

Aralık ayında devam eden etkinliklerden Baraz organizasyonun düzenlediği Bedri Baykam sergisi, olduk-

ça iddialı bir çıkışın ürünü olarak biraz tereddütle izlendi. Başta Amerika ve İtalya olmak üzere 1980'lerden bu yana grafiti (duvar resmi)nin bir ekol olarak varlığını sürdürdüğünü düşünürsek Chia, Gautheir, Rouso, Corbas, Clemente, Scharf, Schnabel, Haring gibi sanatçılarla üslup birliğini sürdürme eğiliminde olan Baykam için konuşmak erken deriz. Sergi kataloğunda yer alan 1980 öncesi çalışmalar ve 80 sonrası ürünlerinde değişik iki tarzın kavram bütünlüğü sağlamayan, birbirinden ayrı yaklaşımları izleyiciyi ister istemez değişik endişe odaklarına yöneltmektedir.

Bugünlerde Destek Sanat Galerisi'nde açılacak olan Tekin Artemel sergisini yazıyı baskıya verdiğimiz sırada henüz izleme olanağını bulamamıştık. Fakat sanatçının daha önce Ümit Yaşar Sanat galerisi'nde izlediğimiz minyatüre yakın ilustratif çalışmaların dışına çıktığını biliyoruz. Sanatçıyla bir müddet önce atölyesinde yaptığımız konuşma sırasında, resimlerinde büyük figür düzenlemeleriyle haraç mezar satılan İstanbul yorumlarını konu aldığını izlemiştik. Aile esintilerinden, erozyona tabi tutulmuş, yıpratılmış gerçekleri konu olarak işleme yolunu seçmişti sanatçı. Destek Sanat Galerisi sanat yönetmeni Ülkü Uludoğan'ın; Halil Paşa gibi klasiklerin yan sıra, genç kuşak ressamlarına da gösterdiği ilgi, cesaretli bir girişimin ürünüdür. Tekin Artemel sergisini bekliyoruz.

(17 Kasım 1984)

Tekin Artemel

Fevzi Karakoç kâğıt üzerine yağlıboya

Bir Mahkeme Öyküsü

Cenap Güven

Otobüs toprak yolları geçerek Köprübaşı Bucağının küçük, tozlu meydanında inleyerek durdu. Köprübaşı; sağlık ocağı, ortaokulu da olan belediye-lik büyücek bir köy. Bucak örgütü kaldırılalı yıllar olduğu halde hâlâ "Bucak" olarak anılır. Buraya, Bucakta üç aydır doktorluk yapan bir arkadaşımı görmeye gelmiştim. Arkadaşım uzak bir köye hastaya gitmişti. Akşama an-

cak dönerdi... Otobüsten bir yabancı- nın indiğini görerek başıma toplanan- lar bu kısa bilgileri verdikten sonra beni alıp bir kahveye götürdüler. İçerisi oldukça kalabalıktı. Herkesle tek tek el sıkışıp merhabalaştıktan sonra ilk tanış- manın tedirginliği içinde, konuşmaksızın çaylarımızı yudumluyoruz...

Hemen yanımdaki, kahvenin karşı köşesinde tek başına oturan kara kuru,

ufak tefek birine seslendi:

— Yunus, şu senin mahkeme hikâ- yesini Bey'e bir anlatsan da havamızı bulsak...

Başkaları da üstelleyince Yunus fazla nazlanmadan masamıza gelip otur- du. Bütün kahve çevremize toplandı. Ve Yunus, lâf atmalar, takılmalar, kışkırtmalar arasında, kâh "Bey" diyerek bana, kâh topluluğa kimbilir kaçınıcı kez mahkeme öyküsünü anlatmaya başladı:

"1978 yılı Temmuz ayının onyedinci günüydü. Altı bitti, yedinci yıla girdik. Bizim küçük oğlan koyunları ağı- la sokarken birkaç tanesi tarla komşu- muz Ahmet Oğuz'un bostanına girmiş ve tut ki üç beş bostanına zarar vermiş. Ahmet Oğuz da bizim oğlana bir tokat atmış. Oğlanın bağırsına koşup bir yumruk da ben Ahmet Oğuz'a vurdum. O anda kavgamıza her iki taraftan yirmi yirmibeş kişi oracıkta bitiverdi. Kadın erkek, çocuk biraz hırslıydık. Sonra hepimiz dağıldık. Herkes evine, işine gücüne gitti. Akşamına da Ahmet Oğuz ile kahvede görüştük, konuştuk. Her ikimiz de 'olur böyle şeyler' dedik. Ve bu olay böylece kapandı.

"Ancak sonraki gün sabahleyin bizim Dursun beni bir kenara çekip,

'— Bak Enişte,' dedi. 'Bu mahkeme işlerini az çok sen de bilirsin. Böyle kavgalarda ilk şikâyet eden davacı olur; öteki taraf da suçlu. Şimdi Ahmet iti senden önce dilekçe verip şikâyet edecek olursa derdini kimseye anlatamazsın. En iyisi mi atla eşeğine, Köprübaşı'ndan bir taksi tut, ondan önce dilekçeni ver. Yoksa bu belâdan kurtulamazsın. Jandarma da seni içeriye tıkar...' "

"Benim o zamana kadar mahkeme- lik, jandarmalık, savcılık hiçbir işim olmamış. Ama sağdan soldan da buna

"Yaşam Dosyası" Yarışması

Balıkesir Barosu'nun açtığı ve Seçici Kurulun Doğan Koloğlu, Vasfiye Özkoçak, Nail Güreli, Tanju Cı- lızoğlu, Sami Karaören'den oluştuğu "Yaşam Dosyası" Yarışması'nın sonuçları belli oldu. Seçici Kurulun, Balıkesir Baro Başkanı Turgut İnal'ın da katıldığı son değerlendirme toplantısında açıklanan sonuca göre Cenap Güven birinciliği kazanırken, Cahit Yahşi'nin ikinciliğe, Kemal Kumkumoğlu'nun yapıtı da üçüncülüğe değer görüldü. Berrin Taşan, Bedrettin Çalışkur ve Mahmut Acar'a da mansiyon verilmesi kararlaştırıldı. Yarışmada derece alanların ödülleri, 22 Aralık günü Balıkesir'de yapılacak ödül töreniyle sahiplerine verilecek.

Balıkesir Baro Başkanı Turgut İnal, yarışmanın amacını şöyle açık-

lıyor: "Bu yarışmanın, kamuoyunda yargının sorunlarına eğilim ve eleştiri taşıması amacındayız. Bu nedenle ikinci yarışmayı da başlatıyoruz. Tüm hukukçulara açık olan yarışma- da konu yine serbest. Bir dava dosyasından hareket edilerek, istenilen tür ve yapıyla yarışmaya isteyen hukukçu katılabilir. Yazıların 1 Eylül 1985 günü Baromuzda teslimi gereklidir. Ayrıca, her yarışma sonrasında, kazanan yapıtlar bir kitapta toplanacaktır.

"Her şey süreç içinde eskir ve her şeyin yenilenmesi, insana en uygun hale getirilmesi gerekir. Hukukçular bu aşamada değişimi; iyiden, güzel- den, tam ölçülü gerçekten yana değişimi yazarak savunmayı da denemelidirler. Buna Baro çapında ola- nak sağlamak da bizim yükümlülü- ğümüzdür."

benzer sözler duymuştum. Beni bir düşüncedir, bir korkudur aldı. Bu Ahmet domuzuna da hiç güven olmaz. Yapar mı yapar!..

“Ben başladım bunu kollamaya. Baktım eşiğini hazırlıyor. Yanına varıp,

— Ne o Ahmet Ağa?..’ dedim.

— Hiç, dedi. ‘Köprübaşı’na kadar inip pazardan bir şeyler alacağım da...’

“Vay domuz vay!.. Aklı sıra beni kandırıp dilekçeyi benden önce verecek. Durur muyum? Ben de çektim eşiği... Artık birbirimizden kuşkulamıştık. İkimiz birden eşeklere atlayıp köyden ok gibi fırladık. Köprübaşı köyü on dakika var yok. Bir koşu tutturduk ki deme gitsin. Benim eşek daha güçlü. Köprübaşı’na ondan önce vardım. Hiç sağıma soluma bakmadan o zamanın parasıyla üçbin lira verip Hüsamet’in taksisine atlayarak doğru ilçeye...”

Yanına oturan bir delikanlıyı gösterip,

— İşte bu Hüsamet’in namussuzunun!.. dedi.

Kahvede lâf atmalar artmıştı:

— Hüsamet’in Ahmet Ağa’dan para yemiştir.

— Hem üçbin lira al, hem de kağı arabasıyla gider gibi mahkemeye git...

— Kabahat onda değil, onun külüstür arabasına binen avanakta...

Yunus sataşmaları öncekiler gibi duymazlıktan gelerek devam etti:

“Köprübaşı’na benden sonra gelen Ahmet Ağa benim taksi tutup ilçeye gittiğini öğrenince bir taksi de o tutmuş. Bizim külüstür yolda “vujjt” diye geçip gittiler. Neyse yolda teker patlatmışlar da ardı ardına ilçeye girdik. Bir arzuhalciye o koştı, diğerine ben. Arzuhalciye:

— Yaz!..’ dedim. ‘Ahmet Oğuz’dan

davacıyım. Aman Ahmet domuzundan önce beni mahkemeye yetiştir!’

“Arzuhalci beni dinledikten sonra:

— Olmaz,’ dedi. ‘Yalnız Ahmet domuzundan değil, tümünden davacı olacağız.’

— Neden ki?..’ diye sordum. ‘Onlar kavgaya karışmadılar...’

— Onlardan da davacı olacağız ki, tanıklık yapacak kimse kalmasın; hem de mahkemelerde sürüm sürüm sürünsünler hepsi de...’ dedi arzuhalci.

— Yaz!..’ dedim. ‘Yedi sülalesinden davacıyım! Aman çabuk yaz!..’

“Arzuhalcinin Allahı var. Bir dilekçe döktürmüş ki Nobel almış yazar bu kadarını yazamaz: ‘Ahmet Oğuz ve karısı ve kardeşleri ve gelinleri ve dahi çocukları onbeş kişi birden taş ve sopalarla, baltayla, kazmayla, tüfekte ve silahla köyde evimizi basıp, malımıza, canımıza, ırz ve namusumuza kastedip

“Az okuyan bir toplumuz”

Sayfalarımızda, “Yaşam Dosyası” Yarışması’nda birinciliği kazanan öyküsünü bulacağınız **Cenap Güven’le THA Haber Müdürü Tanju Cılızoğlu’nun yaptığı konuşmayı sunuyoruz.**

Soldan: Tanju Cılızoğlu, Turgut Inal, Cenap Güven

■ Kendinizi okurlara tanıtır mısınız?

□ 1941 yılında Gördes’te doğdum. 1966 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi’ni bitirdim. 1967 yılından bu yana doğduğum ilçede avukatlık yapıyorum. Öğrencilik yıllarımda *Zübük*’te çalıştım. İlk yazım *Zübük*’te yayınlandı. Akbaba mizah dergisinin fıkra dalında açtığı yarışmada da ikincilik kazanmıştım. Yetişmemde Aziz Nesin, Yusuf Ziya Ortaç ve Sartre’ın büyük emeği geçmiştir.

■ Yazma çabamızın amacı konusunda neler söylemek istersiniz?

□ Sanatın amacı, toplum-doğa gerçeğini, bunların gerek kendi içindeki ilişkilerini, gerekse birbirleriyle olan ilişkilerini diyalektik bir yaklaşımla estetik olarak anlatmaktır, açıklamaktır. Ben sanatı tür olarak ayırmıyorum. Çıkış noktası aynıdır, tüm sanat dallarının. Yontudan sinemaya tüm sanat dallarında temel, altyapı aynı ve hepsi birbirinden etkilenmekte ve birbirini içinde taşımaktadır. Bu nedenle mizahı çok

ayrı bir tür olarak görmüyorum. Mizah romanı ya da öyküsünün de kuralları aynıdır.

■ Mizahın hiç mi ayrıcalığı yok?

□ Ben mizaha şöyle bir açıklık getiriyorum: Şimdi ikimiz de burada bir konuşma yapmak için bir araya geldik. Her ikimiz de ciddi bir iş yapıyoruz. Bu ciddi işimizi yaparken kendimizi ve işimizi olağandan fazla önemseyebiliriz. Kendimizde olmayan değerleri abartabiliriz. İşte mizah, bu durumu görüp toplumsal çarpıklıkları, aksaklıkları ortaya çıkarmak amacıdadır... Bazen TV’de görüyoruz, güldürmek için yola cıkıldığında mizah ortadan kalkıyor. Önemli olan ciddiyet içinde davranıldığında ortaya çıkan çarpıklıklardır.

■ Türkiye’de yirmi bin hukukçu var. Bunlardan sadece 14’ü yarışmaya katıldı. Bu sizce az bir sayı değil mi? Ya

da neden bu kadar az? Bir de buna yanıt verirken niçin az okuyan bir toplum olduğumuza değinmeniz mümkün mü?

□ Az okuyan bir toplum olduğumuz bir gerçek. Hukukçuları da bu genellemeden ayırmamız mümkün değil. Ben bu sorunuza iki açıdan ele alacağım. Birincisi, taşrada olanaklar son derece kısıtlı. Konser yok, sinema yok, tiyatro yok. Kendinizi yenileme olanağı yok. İkincisi gerçekten az okuyan bir toplumuz. İnsanlar bu ülkede yeteneklerinin çok azını kullanıyor. İnsanın ömrünün bütünü ev, araba, kürk, video gibi küçük özlmler dolduruyor. Aslında liberal toplumlarda insanlar bunları ömürlerini heder ederek elde etmemeli. İnsanlar, kendilerini yücelterek hukuksal, bilimsel, sanatsal alanlarda çalışmalı ve çaba harcamalıdır. İnsanlar buna layıktırlar.

hepimizi birden öldürmek istediklerinden...'

"Dilekçeyi kapıp fırladım. Arkama bir baktım ki Ahmet Oğuz da elindeki dilekçeyi sallaya sallaya yıldırım gibi geliyor. Kan ter içinde ondan önce attım kendimi Savcının odasına. Arkamdan da burnundan soluya soluya Ahmet Oğuz girdi odaya. Savcı benim dilekçeme şöyle bir baktı, imzalayıp kaleme havale etti. Ahmet Oğuz'a da dilekçesinin Sulh Ceza Hâkimliğine yazılmış olduğunu, dilekçesini Hâkime götürmesini söyledi."

Yunus'a sataşmalar, lâf atmalar yine başladı:

—Niye senin dilekçen Savcılığa da, onunkisi Hâkimliğe?..

—Hadi anlat Bey'e şahsi dava nedir, kamu davası nedir?..

—Hangi dava daha iyidir?..

Yunus lâf atanları fazla konuşturmadan bana dönerek:

"Bey," dedi. "Belki bilirsin, belki bilmezsin... Asıl olan suç işlendiğinde bunu Savcılığa bildirmektir. Savcılık, suçtan haberdar olunca; şikâyetle bağlı suçlarda şikâyet üzerine, şikâyetle bağlı olmayan suçlarda sen şikâyetçi ve davacı olmasan da kendiliğinden kovuşturma yaparak, yeterli delil varsa sanıklar hakkında mahkemeye kamu davası açar. Yani davacı sen oluyorsun da kamu adına Savcı oluyor. Ama Ceza Mahkemeleri Usulü Kanununu 344. maddesinde yazılı adiyen tehdit gibi, hakaret gibi, adiyen etkili eylem gibi bazı suçlarda, suçtan zarar gören kişi Savcılığa başvurmaksızın kendisi doğrudan mahkemeye dava açabiliyor. İşte buna 'şahsi dava' deniliyor. Yani kamunun davası değil de senin kendi şahsının davası. Ben bunları sonradan öğrendim tabii... Ahmet Oğuz da bizim hakkımızda mahkemeye şahsi dava açmış ki doğrusu da bu. Çünkü, şahsi davalık bir suçta kendin dava açmayıp da Savcılığa başvurursan Savcılık sanıklar hakkında yine kovuşturma yapıyor ama, suçu şahsi davalık olarak görürse, sonunda kamu davası açmayarak 'kovuşturmaya yer olmadığına', başka bir deyimle 'takipsizliğe' karar veriyor. Yani Savcı: 'Ben bu suçu pek önemli görmedim. Bu suç için dava açmakta kamunun yararı yok. Sen istersen kendin şahsi dava açabilirsin' diyor. Sen bu defa şahsi dava açabiliyorsun ama, işler bir süre gecikiyor."

Yunus, parantezi burada kapadıktan sonra lâf atanları susturup kahveciye bir çay daha söyleyerek öyküsünü kaldığı yerden sürdürdü:

"Ben dilekçeyi Savcılığa, Ahmet Oğuz Hâkimliğe verdikten sonra her ikimiz de doktora gidip raporlarımızı aldık; sonra ayrı ayrı taksitlerimizle kö-

yümüze döndük...

"İki gün sonra köye bir jandarma gelerek Ahmet Oğuz ve şikâyet ettiğim bütün yakınlarının ilçeye gidip karakola ifade vereceklerini söyledi. Tütün işinin en sıkışık zamanı ki, değil bir gün, bir dakika bile tarladan ayrılamazsın. Tütünler Temmuz sıcaklığında yanıp kavruluyor ki hemen kırılıp dizilmezse işe yaramayacak. Ahmet Oğuz o gün 'Mahvoldum! Mahvoldum!..' diyerek kıvranıp durduysa da sabah olunca çaresiz çocuk çocuğu bir minibüse doldurarak ilçeye gittiler. Akşamlemin geç vakit de köye per perişan döndüler. Meğer Jandarma Başçavuşunun başka bir işi çıktığından o gün ifade verememişler. Başçavuş dönecek diye de bunları akşama kadar bekletmişler. Bilmecburi sonraki gün yeniden ifade vermeye gittiler. Ama bu iki gün içinde tarladaki tütünden hayır kalmadı. O yıl tütünden zarar etti."

"Biz dilekçelerimizi verdikten onbeş gün kadar sonra da Ahmet Oğuz'un şahsi dava dilekçesi geldi. Postacı imzalarımızı alıp çocuk-çocuk hepimize, mektup zarfına hiç benzemeyen üzeri resmi yazılı ve imzalı birer zarf verdi ki belli mahkemeden geliyor. Ahmet Oğuz da yalnız benden değil herkesten davacı olmuştu. Bir okudum ki benim dilekçe yanında haltetmiş. Meğer tankla adamın evini yerle bir etmediğimiz kalmış bir... Zarfın üzerinde de Ceza Mahkemeleri Usulü Kanununu 351. maddesi gereğince bir hafta içinde davaya karşı cevabımızı bildirmemiz yazılıydı. Aynı gün İlçeye gidip, dilekçeyi arzuhalcinin önüne attım:

—Ver bakalım cevabını!..

"Arzuhalci dilekçeyi süzüp çevresine bakındı.

—Cevap kolay da hani senin çocuklar?.. dedi.

—Çocuklar ne olacak ki?.. diye sordum.

—Ne olacağı var mı? Dava hepinizden açılmış; cevap dilekçesini de hepiniz imzalayıp öyle vereceksiniz... dedi.

—Sen cevabını yaz; onların yerine ben imzalarım.' dedim.

—İmza taklidi ve sahte evrak tanzimi suçuna girer ki cezası çok ağır olup beş seneden başlar. Katiyen olmaz.' dedi.

'Bey, ben şimdi bütün milleti toplayıp nasıl getiririm? Benim tütünlerim de tarlada yanıp kavruluyor. Herkesin işi gücü...'

"Arzuhalciye:

—Yalnız ben cevap versem ve ben imzalasam olmaz mı? diye sordum.

—Olur ama,' dedi; 'sonra ötekiler suçu kabul etmiş gibi olurlar ki iyi olmaz...'

"Çaresiz döndük köye. Çoluk çocuk hepsini getirdik ilçeye. Cevabımızı yazdırdık. Hep birlikte imzalayıp, mühürlüyüp, parmak basıp şahsi davaya karşı cevap dilekçemiz olarak götürdük Sulh Ceza Hâkimliğine sunduk.

"Bir süre sonra da Savcılıktan, benim şikâyet dilekçeme ilişkin olarak 'kovuşturmaya yer olmadığına' dair karar gelip bana tebliğ olundu. Kararda istersem kendimin şahsi dava açabileceğim de yazılıydı. Biz yine vardık arzuhalcinin huzuruna. Takipsizlik kararını attık önüne:

—Bak dilekçen nasıl geri dönmüş, gör!..' dedim

"Kağıdı okumadı bile. Bana:

—Ahmet Oğuz jandarma kapılarında çoluk çocuğuyla iki gün dolanırken böyle demiyordun ama... Hay aklınla bin yaşa; hay Allah senden razı olsun diyerek bana hayır dualar ediyordun... dedi ki doğru söze ne denir? Sustum kalıım.

"Arzuhalci kararı okuyup bir süre düşündükten sonra:

—Bak ne yapalım... dedi. 'Biz şahsi davayı sırf senin adına açmayalım. Hepsiniz birden hepsinden davacı olun ki hem ailecek mahkeme kapılarında sürünsünler, hem de ceza alacak olurlarsa her biriniz için ayrı ayrı ceza alsınlar...'

—Olur,' dedim. 'Aman ne iyi...'

"Ne var ki Arzuhalci, davacı olmamız için hepimizin dilekçeyi imzalamamız gerektiğini söyleyince yalnızca kendim davacı olup dilekçemi hâkimliğe verdim. Ancak bir süre sonra Ahmet Oğuz'un tüm aile efradının hepimizden şahsi davacı olduklarına dair ikinci dilekçeleri gelince, bu defa biz de mecburen ailecek Ahmet Oğuz ve tüm ailesinden davacı olup ikinci şahsi davamızı açtık. Böylece Bey, oldu mu sana dört dava: 1. Dava: Ahmet Oğuz'un benden ve bizim aile efradından açtığı dava. 2. Dava: Benim Ahmet Oğuz ve onun aile efradından açtığım davam. 3. Dava: Ahmet Oğuz'un aile efradının benden ve bizim aile efradından açtığı dava. 4. Dava: Bizim aile efradının Ahmet Oğuz ve ailesi efradından açtığı dava. Bir tokat ve bir yumruktan, Savcının 'dava açmaya değmez' dediği bir olaydan tam dört dava çıkardık ki deme gitsin. Savcılık kovuşturması da cabası...

"Ardından mahkeme günleri gelmeye başladı. Postacı bizim köye kucak kucak davetiye yağıdırıyor. Bir gelişte yirmi otuz davetiye birden... Çoluk çocuk, bebe demeden herkesin eline birer çağrı kağıdı tutuşturup gidiyor...

"Kavgadan beş ay kadar sonralk davanın günü gelip çatı. Ahmet Oğuz davacı, ben ve bizim çocuklar davalıyız. Gün doğmadan çoluk çocuk, ya-

yan yapıldak yola çıkıp önce Köprübaşı'na, oradan da iki taksiyle ilçeye mahkemeye gittik. Ahmet Oğuz da, sonraki davalar için tecrübe sahibi olsunlar diye mi; aman bir yanlışlık olmasın, benim çocukları da çağırırırlerse hazır olsunlar diye mi; yoksa daha anlı şanlı olur diye mi neden bilmem, bir minibüs kiralayıp bütün ailesini mahkemeye götürdü. Adliye bir girdik ki koridorlar tıklım tıklım insan dolu. Bir o kadarı da dışarda avluda bekliyor...

"Biz çok uzaktan geldiğimizden olacak zamanı ayarlayamamışız ki uzunca bir süre bekledik. Sonra her nasılsa duruşmalar başladı. Ancak öğle tatiline kadar adımız okunmayınca yirmi şu kadar kişi çarşıya döküldü. Biz bir köfteciyi, Ahmet Oğuzlar başka bir köfteciyi silme doldurup karınlarımızı doyurduktan sonra yeniden adliye döndük. Sonunda bize de sıra geldi. Adımız okununca içeriye girdik. Hâkimin duruşma salonunda bizleri yerlerimize alıp hizaya sokması bir on dakika sürdü. Yoklamamız yapıldı ki hepimiz tam kadro hazırız. Ben eksiksiz hazır oluşumuzdan Hâkimden 'Aferin!' beklerken onun bu işe hafif tertip bozulduğunu farkettim. Sonra hepimizin tek tek kimliklerimiz tespit olunup zapta geçti. Hâkim, davacı sıfatıyla önce Ahmet Oğuz'un ifadesini aldı. İfadesini aldı lâf gelişi. Ahmet oğuz daha ağzını açmadan Hâkim, 'dava dilekçemi tekrar ederim' diyerek onun ağzından zaptı yazdırıp bana geçti.

—Sen ne diyorsun? Bak adama yumruk vurmuşsun?..

"Ben bir gün öncesinden, ne bir gün öncesinden, aylar öncesinden her gece diyeceklerimi bir bir ezberleyip bellemiğim ki destan: 'Hâkim Bey! Oniki yaşında mâsum bir çocuğa atılan tokat karşısında bir babanın duyduğu elem ve azap... Yüce adaletinin...'

"Ancak ben daha 'Hâkim Bey' bile diyemeden, Hâkim Kâtime:

—Yaz! Cevap dilekçemi aynen tekrar ederim. Suçsuzum, dedi' diyerek zaptı yazdırdı. Sonra bizim karıya geçti. Sonra kardeşlerime, gelinlere, çocuklara... Onların da hep aynı: 'Cevap dilekçemi tekrar ederim. Suçsuzum.' Biz 'tık' diyemeden Hâkim zaptı yazdırıp duruşmayı bağladı: 'Gereği Düşünüldü: Doğum ve sabıka kayıtlarının istenmesine, tanıklara dâvetiye çıkarılmasına, diğer hususların daha sonra düşünülmesine, duruşmanın falan güne talikine...'

"Mübaşir elimize birer gün kâğıdı tutuşturdu:

—Haydi çıkın dışarıya!..

"Vurgun yemiş gibi çıktık duruşma salonundan. Gece, geç vakit köye döndük.

"Bey ben bunu sonradan çok düşündüm. Ama dedim ki, Hâkim ne yapsın? Günde kırk elli davaya bakıyor. Her davada bizim gibi milleti sıraya sokması için en azından sekiz on saat gerekli. Bir sekiz on saat de kimlik tespiti için... Ondan sonra ifade almaya ne zaman, ne de kimsede hâl kalıyor...

"Sonra benim davanın günü geldi. Haydi yine mahkemelere... Yine aynı minval üzere ifadeler alındı. Sonra yine: 'Gereği Düşünüldü: Doğum ve sabıka kayıtlarının istenmesine, tanıklara...'

—Dâvetiye Çıkarılmasına...

—Diğer hususların daha sonra düşünülmesine...

—Falan yer mahkemesine talimat yazılmasına...

—Tanıkların dokuzuncu kez ihzarna...

Sataşmalar artınca Yunus sözünü kesip kahveciye seslendi:

—Şöyle bize birer okkalı kahve yap bakalım...

Gelen kahveden höpürdeterek bir yudum aldıktan sonra bana dönüp,

—Nerede kalmıştık Bey?.. diye sordu.

Birkaç kişi benden önce atılıp,

—Duruşmanın falan güne talikine... dediler.

Yunus şöyle bir durakladıktan sonra mahkeme öyküsünü bıraktığı yerden sürdürdü:

"Sonra üçüncü davanın ilk duruşması... Sonra 4. davanın ilk duruşması...

"Biz durmadan çoluk çocuk yirmi otuz kişi iki taksi bir minibüsle ilçeye mahkemeye taşınıp duruyoruz. Bizim davalardan Köprübaşı'nda taksiciliğe heveslenip yeni taksi alanlar oldu. İlçe de esnaf dört gözle yolunuzu bekliyor. Yeni yeni köfteci dükkanları açıldı. Mahkemenin öğle tatillerinde adamlar bizleri adliye kapısında karşılamaya başladılar... İlçe esnafı bizim mahkeme günlerini bizden iyi takip ediyor... Hüsamet'in namussuzu bizim davalardan sonunda taksiyi yeniledi..."

Yaşlıca bir adam söze karıştı:

—Ne çare ki Avrupa araba alamadı...

Hüsamet'in gülererek,

—Dur bakalım İlyas Dayı, o da olur... dedi.

Yunus her ikisine de ters ters bakıp devam etti:

"Sonra davaların ikinci oturumları... Sonra üçüncü, dördüncü, beşinci, onuncu oturumlar... Hep aynı şekilde, biz bazen iki taksi bir minibüs; bazen iki minibüs; bazen dört taksi ile duruşmalara gidip geliyoruz. Mahkemede ağzımızı açtığımız yok. Ne bize bir şey soran var, ne de bizim bir şey dediğimiz. Girip girip çıkıyoruz. Elimizde birer gün kâğıdı, gittiğimiz gibi dönüyoruz: 'Gereği Düşünüldü: Doğum ve sabı-

ka kayıtlarını ara kararına rağmen istemeyen kâtime ihtarat yapılmasına (yapıldı), eski ara kararının yerine getirilmesine, duruşmanın falan güne talikine...'

'Gereği Düşünüldü: Doğum ve sabıka kayıtları gönderilmemiş olmakla yazılan müzekkerenin tekidine, duruşmanın...'

'Gereği Düşünüldü: Tanığın ifadesinin alınması için falan yer mahkemesine talimat yazılmasına, duruşmanın...'

'Gereği Düşünüldü: Talimat cevabının beklenmesine, duruşmanın...'

'Gereği Düşünüldü: Talimatın beşinci kez tekidine, duruşmanın...'

'Gereği Düşünüldü: Duruşmanın...'

"Kamu davası olsa ister git, ister gitme. Savcı senin yerine davayı takip ediyor. Ama şahsi dava olunca davayı kendin takip edeceksin. Bir kez bile gitmesen davanı düşüyorsun. Onun içindört mahkemenin dördüne de bilmecehuri tam kadro gidip geliyoruz...

"Biz böylece iki yıla yakın ağzımızı daha açmadan mahkemelere gidip geldikten sonra, hangi davanın hangi oturumunda bilmiyorum, Hâkim:

—Sizlerin başka davalarınız da olacak. Söyleyin de hepsini aynı günde toplayalım; ayrı ayrı gidip gelmeyesiniz, yazık... dedi.

"Yirmi şu kadar kişi hepimiz birden:

—Hay Allah sizden razı olsun Hâkim Bey... dedik.

"Hâkim üç beş ay içinde dört davayı aynı günde topladı. Biz yine ayrı ayrı dört davaya girip çıkıyoruz ama, hepsi de aynı günde olduğundan vız geliyor. Dört taksi parası yerine bir taksi parası; dört yemek yerine bir yemek... 'Oh!' dedik. 'Dünya varmış!..'

"Bir gün de Hâkim, Ahmet Oğuz ile bana, ikimize birden ayrı ayrı:

—Siz bu davaları niye ayrı açtınız? Bunun hepsi bir suç. Sen ayrı dava açmışsın, çocuklar ayrı dava açmışlar. Biz bu davaları birleştirelim... dedi.

—Birleştirelim Hâkim Bey!.. dedi.

"Hâkim, 'gereği düşünüldü' diyerek Ahmet Oğuz ile aile efradının bizden açtıkları iki ayrı davayı birleştirip tek dava yaptı. Benim dava ile bizim çocukların davalarını birleştirip onları da tek dava yaptı. Böylece biz dört davayı ikiye indirince bana bir kuvvet gelip Hâkime:

—Hâkim Bey, geriye kalan iki davanın da birleştirilmesini ve tek dava yapılmasını istiyorum... dedi.

"Hâkim bir süre düşündükten sonra, isteğimi zapta geçirip, 'iki davanın birleştirilip birleştirilmeyeceği yönünden dosyanın tetkike alınmasına' diyerek duruşmayı erteledi.

"Sonraki duruşmada da: 'Her iki da-

vanın tarafları, suç konusu, suç tarihi ve olay aynı olduğundan; davalar arasında irtibat bulunmakla bir davada verilecek karar diğer davanın sonucunu etkileyeceğinden; ayrıca zamandan ve masraftan tasarruf için' diyerek, iki davanın birleştirilmesine ve tek dava olarak yürütülmesine karar verdi. Böylece bizim dava sayısı önce dörtten ikiyeye, sonra bire indi.

"İşte Bey, bu mahkeme işine, hukuk işine bana bundan sonra merak sardı. Hâkim benim isteğimi zapta geçirip de dosyayı inceledikten sonra benim hukukî görüşümü doğru bularak davaları birleştirdi, kendi kendime:

'Yunus sende hukukçu kafası var...' diyerek başladım ufaktan ufaktan hukuk kitaplarını, kanun kitaplarını okumaya...

"Biz dört davayı teke indirdik ama, o tek dava bir türlü bitmek bilmiyor. Hatta bazı günler, daha önemli bir işi çıktığından, duruşmaya bile girmeksizin mübaşirden sonraki oturum için gün kağıdı alıp döndüğümüz oluyor.

'Gereği Düşünüldü: Araya yılbaşı devir işlemleri girdiğinden duruşmanın...'

'Gereği Düşünüldü: Davaya bakan hâkimin raporlu bulunması, işlerin çokluğu nedeniyle duruşmanın...'

'Hâkim değişikliği nedeniyle eski zabıtlar okundu. Gereği Düşünüldü: Taltimat cevabının beklenmesine, duruşmanın...'

"Davanın biteceği yok. Davayı ben bıraksam Ahmet Oğuz bırakmıyor. Takip etmesen dava düşecek. Tek dava falan ya, biz yine eskisi gibi hep birden köyden ilçeye, ilçeden köye taşınıp duruyoruz. İki koca yıl geçtikten sonra aklım başıma geldi. Ailecek bir avukata vekâletname verip avukat tuttuk. Biz avukat tutunca Ahmet Oğuzlar da başka bir avukat tuttular...

"Davayı avukata verdik ya, artık rahat ederiz diye düşünürken işler asıl bundan sonra karıştı. Hem öyle bir karıştı ki yedi düvelin en yüksek hâkimleri gelseler işin içinden katiyen çıkmazlar. Ve ben iyice kanaat getirdim ki bizim davamız artık katiyen bitmez. Meğer o zamana kadar bizim davalar tıkr tıkr yürüyormuş da haberimiz yokmuş ve de kıymetini bilememişiz... Uzatmayalım Bey, günü geldi, ilk avukatlı duruşmamıza girdik. Avutların ve killiklerine karar verildikten sonra bizim Avukat ayağa kalkıp Hâkime:

'—Davacılar ve sanıklar anlatımlarında dava ve yanıt dilekçelerini yinlemekle yetinmişler. Oysa dilekçeler açık değil ve çelişkili. Tanık anlatımları da yetersiz ve çelişkili. Bu nedenlerle biz davacıların, sanıkların ve tanıkların tümünün yeniden anlatımlarına başvuru-

lmasını istiyoruz...' dedi.

"Bizim Avukatın sonra karşıtarafın Avukatı ayağa kalktı:

'—Biz de meslektaşımızın beyanına aynen katılıyoruz. Davacılar, sanıklar ve tanıkların tümünün çağrılarak kimin kime vurduğunun; kimin kime hakaret ettiğinin; önce kimin vurduğunun ve kimin hakaret ettiğinin tespitini ve vuzuha kavuşturulmasını istiyoruz...' deyip yerine oturdu.

"Biz bu defa da avukatlarımızın kurbanı olarak çocuk yine döküldük yollara...

"Ancak ifadeler alınırken ortaya şöyle bir sorun çıktı. Davacılar ve sanıklar aynı zamanda davanın tanıkları olduklarından ifadeleri nasıl ve ne sıfatla alınacaktı?.. Dava sayısı dört iken bir davada davacı ya da sanık olan kişi diğer davada tanık olarak ifade vermiş ve hiçbir pürüz çıkmamıştı. Ancak sonradan dört dava birleşip tek dava olunca bizim ne olduğumuz karıştı. İşte bu yüzden her iki avukat ifadelerimiz alınırken itirazda bulundular. Hâkim de:

'—Yeniden ifade alınmasını hem kendiniz istiyorsunuz, hem de itiraz ediyorsunuz...' dedi.

"Avukatlar da:

'—Biz yeniden ifade alınmasına değil, ifadelerin alınıp tarzına itiraz ediyoruz...' diyerek her birimiz önce davacı/sanık sıfatıyla, sonra da tanık sıfatıyla ikiye kez ifadelerimizin alınmasını istediler.

"Böylece her birimizin önce davacı/sanık olarak, sonra da tanık olarak ifadelerimizin alınmasına geçildi. Ancak davacı/sanık olarak verdiğimiz birinci ifadelerimiz bitip de tanık ifadelerimize sıra gelince bu defa da ortaya şu sorun çıktı. Bir tanık ifade verirken, aynı zamanda davacı/sanık da olan diğer tanıklar içeride mi kalacaklar, yoksa dışarıya mı çıkarılacaklardı? Tanık olarak dışarıya çıkarılmaları, davacı/sanık olarak ise içeride kalmaları gerekiyordu. Uzun tartışma, görüş, karşı görüşlerden sonra mahkemece tanıkların duruşma salonuna tek tek alınarak ifadelerinin alınmasına, bu sırada diğerlerinin dışarıya çıkarılmalarına, sonra alınan ifadelerin davacı ve sanıklara topluca okunarak ifadelere karşı diyetlerinin sorulmasına karar verildi ve bu sorun da böylece çözümlenmiş oldu.

"Kadınlar ve çocuklar davacı/sanık sıfatıyla ifade verirken her şeyi birbirine karıştırmışlar, birbirini tutmaz beyanlarda bulunmuşlardı. Hepsisi de kan ter içindeydi. Bir de tanık olarak ikinci kez ifadelerine başvurulunca her şey iyice karman çorman oldu. Avukatların sıkıştırılmasından, Hâkimin sorularından üç kişi baygınlık geçirdi. Di-

ğerlerinde de hayır kalmadı. Hepimiz avukatlara beddua ede ede köyümüze döndük. O gün Hâkim diğer davaları bitirebilmek için gece yarısına kadar duruşma yapmış...

"Sonraki oturumda bizim Avukat bazı tanık ifadeleri arasında çelişki bulunduğunu, çelişkinin giderilmesi için bu tanıkların yeniden çağrılarak yüzleştirilmelerini istedi. Karşı yan avukatı da başka bazı tanık ifadeleri arasındaki çelişkinin giderilmesi için yüzleştirme istedi. Hâkim de dosyada bir eksiklik kalmaması için tanıkların yüzleştirilmelerine karar verdi. Biz yine düştük yollara... Tanıklar bu defa toplu halde salona alınıp yüzleştirilince dava bir daha karıştı.

"Ben bizim Avukata: 'Aman bizi bir daha buralara getirme; biz mahkemelere gelmeyelim diye seni avukat tuttuk...' diye yalvardıkça Avukat yeni yeni şeyler bulup çıkarıyor... Ya yeni bir dâvetiye, ya jandarma ihzarı; ne olduğumuzu anlayamadan çocuk çocuk hop mahkemedeyiz...

"Bu ilk hızdan sonra avukatlar uzun bir süre bizlere dokunmadılar. Ben ve Ahmet Oğuz her mahkemeye gidip geliyoruz ama çocuklar rahatlar... Tam Avukata hayır dua edeceğim ki, bu defa her iki avukat sanki anlaşmışlar gibi ikisi birlik olup Hâkime dediler ki:

'—Dava sanıklarının yedi tanesi onbeş yaşından küçük olup, bunların işledikleri suçun farik ve mümeyyizi bulunup bulunmadıklarının Sağlık Kurulunca tespitini istiyoruz...'

"Ahmet Oğuz ile ben ikimiz birden: '—Anam şimdi yandık işte!...' diye bir bağırımız ve öyle yürekten bağırımız ki Hâkim bile halimize acıyıp hiçbir şey demedi. Ama avukatların hiç yürekleri sızlamadı ve yumuşamadılar. Bu defa biz Ahmet Oğuz'la birlik olup Hâkime:

'—Aman Hâkim Bey! Elinize ayağınıza düştük; bizleri Heyet'e göndermeyin...' diye nice yalvardıysak da Hâkim, 'Ben ne yapayım, kanun öyle...' diyerek Sağlık Kurulundan farik ve mümeyyiz raporu alınması için bastı kararı...

"Bey, biz davamızdan karşılıklı vazgeçsek bu çilelerin hepsi bitecek ama her ikimiz de bu davayı ar namus meselesi yapmışız ve her ikimiz de çok büyük yemin etmişiz ki ölümü dahi göze alıp sonuna kadar gideceğiz. Ayrıca barışmayı erkekliliğimize yediremiyoruz. Hem barışma olsa bile önce karşı tarafın 'aman' dilemesini bekliyoruz. Nitekim Hâkim:

'—O kadar yalvaracağınıza davanızdan vazgeçiverin de kurtulun!...' dedi de ikimizden de ses çıkmadı.

"Belirlenen günde dört çocuk bende,

üç çocuk Ahmet Oğuz'da mahkemeye vardık. Çocukların kollarına damga basıp, ellerimize mühürlü birer zarf tutuşturarak İl'e, Heyeti Sıhhiyeye yolladılar. Biz çocukların başlarına analarını da alıp yine düştük yollara... Heyeti Sıhhiye'den rapor almak ne demek?.. Tam üç hafta duruma göre kâh İl'de geceleyerek, kâh köye gidip gelerek sonunda raporlarımızı aldık...

"Rapor belâsını savuşturduk ya, dur bakalım avukatlar şimdi ne icat edecekler diye içimde hep bir korku, bir sızı... Bereket Adli Tatil geldi de huzura ve rahata kavuştuk..."

Yunus iyice dertlenmişti. Kahveciye çayları demlemesini söyledikten sonra devam etti:

"Bey, Adli Tatil karşı çıkanlar var ya, Adli Tatil kalkarsa bu millet mahvolur! Millet Adli Tatil sayesinde huzur içinde oluyor. Sonra avukatlar Adli Tatilin bir ay öncesinden tatil havasına giriyorlar; Adli Tatilden sonra da birkaç ay tatil havasından çıkamayıp gevşeyince bu sayede millet üç-beş ay rahat yüzü görüyor. Onun içindir ki Adli Tatil hiç kalkmamalı. Hatta Adli Tatili beş altı aya çıkarmalı ki bu millet iyice rahat etsin..."

Çaylar gelmiş, Yunus'un üzerine bir bıkkınlık çökmüştü. Çayını bitirinceye dek hiç konuşmadı. Sonra bana:

-Bey, bu mahkeme hikayesi bitmez. Başını ağrıttıysam burada keseyim... dedi.

Arkadaşım akşama gelecekti. Yapacak bir işim yoktu ve çok güzel anlatıyordu.

-Anlat, dedim. Zevkli dinliyoruz.

Kahvedekiler de belki yirmi kez dinledikleri bu öyküyü yirmibirinci kez dinlemek için istekli olunca, Yunus, üzerindeki uyukluğu atıp daha bir canlı, daha bir coşkulu öyküsünü sürdürdü:

"Adli Tatil biteli iki ay kadar olmuştuk ki avukatlar keşif icat ettiler. Mahkemece mahallinde keşif yapılarak taraflar ve tanıklar bir kez de yerinde dinlenecekti. Keşifte, kavga sırasında herkesin bulunduğu yer tespit edilecek ve bulunulan yerden hakaret ve küfürleşmenin duyulup duyulamayacağı bilirkişi marifetiyle saptanacaktı.

"Gereği düşünüldü:.....tarihinde mahallinde keşif icrasına, keşifte tüm davacılar, sanıklar ve tanıkların hazır bulundurulmaları için C. Savcılığına mützekkere yazılmasına, bu nedenlerle duruşmanın..."

"Biz heyecan içinde keşif gününün gelmesini beklerken ilçeden gelen muhtar, 'seni jandarmadan istiyorlar' dedi. Aynı gün İlçeye gittim. Jandarma başçavuşu:

'Falan gün köyde keşfiniz var...' de-

di.

'Biliyorum...' dedim.

'Savcılıktan emir geldi. O gün köyde keşif yerinde hazır olacaksınız. Seni onun için çağırarak. Keşif gününü tebliğ edeceğiz. Şu kağıdı imzala.'

"Uzattığı kağıdı imzaladım... Adlarını okuyarak:

"Çoluk çocuğun da o gün keşif yerinde hazır olacaklar..." dedi.

'Başüstüne', dedim. 'Çoluk çocuğum da hazır olacaklar.'

'Keşif gününü onlara da tebliğ edip imzalarını almam gerekiyor. Onları da getir!'

'Ben onlara söylerim.'

'Olmaz. Resmi iş. Onlar da imzalayacaklar...' "

"Sonunda reşit olmayan çocuklar için velileri sıfatıyla kağıtlarını ben imzalayıp keşif gününü onlar adına ben tebliğ ettim. Diğerlerini ise sonraki gün İlçeye getirip keşif gününü onlara da resmen tebliğ ettirdik. Tabii Ahmet Oğuz'un başına da aynı şeyler geldi..."

Keşif günü gelip çatığında gerek biz, gerekse Ahmet Oğuz tarafı işi gücü bırakıp o gün sabahtan akşama mahkeme heyetini bekledik. Köyde işi gücü olmayanlar ve hatta -bizim dava yörede iyice duyulup bilindiğinden- yakın köylerden dahi keşfi seyre gelenler bizimle birlikte akşamı ettiler. Ancak gelen giden olmadı. Meğer, o gün hakim baş başa bir işi çıktığından bizim keşfe gele-memişler...

Sonra duruşmada ikinci kez keşif için gün verildi. Bir kez daha keşif gününü jandarma vasıtasıyla resmen tebliğ ettik. Günü geldiğinde sabahtan akşama bekledik. Bu kez de keşfe gelen giden olmadı.

Sonra duruşmaya girdik ve üçüncü keşif günü verildi. Yine jandarma vasıtasıyla resmi tebligat... Yine keşif yerinde sabahtan akşama bekleyiş... Yine gelen giden yok...

Bey, Allah seni inandırсын; tam sekiz kez keşif günü verildi ve sekizinde de keşfe gelinmedi. Her defasında da aynı merasim...

Mahkeme işi hiç belli olmaz, derlerdi de inanmadım. Sekiz keşfe gelinmemişken mahkeme heyeti dokuzuncu keşfe tam tekmil çıktı geldi. Heyet geldi ya, bu defa da bizden kimse yok... Millet, nasıl olsa gelinmiyor diye kimisi düğüne, kimisi pazara, şuraya buraya dağılmış gitmiş. Araya taraya yedi kişi ancak toplayabildik. Hakim dosyayı karıştırıp:

'Jandarma size resmen tebligat yapıp imzanızı almış. Niye hazır değilsiniz!...' diyerek hepimizi azarladı.

İşte ben jandarmanın resmi tebligatının önemini de o zaman kavradım.

Jandarma resmi tebligat yapıp imzamızı almasaydı, hakim jandarmadan hesap soracaktı... Ben, ne olursa olsun, diye- rek hakime:

'Hakim Bey, sekiz defa keşif günü verilip sekizine de gelinmeyince, herhalde yine gelinmeyecek diye hazır bulunamadık...' dedim.

Hakim de :

'Sekiz defa gelinmez de dokuzuncu da gelinir. Mahkeme işi bu, bellolur mu? Elbet bir işimiz çıkıyor da gelemiyoruz...' dedi ki doğru söze ne denir? Hep birden:

'Haklısınız Hakim Bey...' dedik.

"Hakim, keşfi yapmadan bırakıp git-ti... Sonra yine keşif günleri verilmeye başlandı. Jandarma Başçavuşu da resmi tebligatlar için sağolsun kolaylık gösterip, hepimizden sekizer onar tane imzala boş kağıtları önceden toptan alarak günü geldiğinde biz olmaksızın doldurup doldurup mahkemeye verdiğinden bir sıkıntımız olmuyordu. Artık, mahkeme işidir, belli olmaz diyerek her keşifte sabahtan akşama tam tekmil hazır bekliyoruz. Beklemeler artık uzadıkça köy gençleri, keşfe gelinip gelinmeyeceği konusunda bahis tutuşmaya başladılar. Uzatmayalım Bey, bu defa beşinci keşifte mahkeme heyeti çıkıp geldi. Hakim tamtekmil hazır olduğumuzu görünce:

'Hah! Aferin! İşte böyle olacak...' dedi ki hepimizin göğsü kabardı.

"Keşif yapabilmek için çok eziyet çektik, çok bekledik ya, Allah için beklediğimize değdi. Çok mübalağa bir keşif oldu ki namı bütün yöreye yayıldı. Çevre köyler de kokusunu mu aldılar ne hep gelmişler. Sanki düğün yeri, bayram yeri... Bu kadar kalabalığı görünce avukatlar dayanamadılar. Hakim söz vermesiyle önce karşı tarafın avukatı çok güzel bir konuşma yaptı. Hak, hukuk ve adaletten bahsedip bizim tarafı yerin dibine soktu. Avukatın konuşmasından sonra ben bütün kabahati kendimizde bulup suçluluk duygusu içinde pısp kalmıştım ki bizim avukat sözü olarak öyle bir konuşma yaptı ki hukuk tarihine geçecek bir konuşma. Baktım Ahmet Oğuz tarafı kaçacak delik arıyor.

Ya o karılar, ya o çocuklar?.. Duruşma salonunda anasının babasının adını unutanlar... yarım saatte bir çift lafı söyleyemeyenler keşifte elleri bellerinde çatır çatır, bağrı çağıra bir konuşuyorlar, bir konuşuyorlar ki susturmak ne mümkün?.. Biz sonra keşfin harareti içinde Ahmet Oğuz'larla bir kapiştık ki dava konusu kavgamızın bunun yanında sözü bile olmaz. Taşlı sopalı, sövmeli dövmele dört dörtlük bir kavga ki hepimizi yürekten kesti. Kavgaдан sonra durulduk ve keş-

fi tatlılıkla bitirdik. İşte böyle güzel bir keşif oldu Bey..."

"Keşiften sonra artık davamız karara kaldı. Avukatlar duruşmada son iddia ve savunmalarını yapıp karar verilmesini istediler. Hakim karar verilmek üzere dosyayı tetkike aldı. Bizlere de:

"Bir dahaki mahkemede kararınızı vereceğim..." dedi ki ben kulaklarım inanmadım. Bana, bizim dava sanki dünyanın sonuna kadar sürecekmış gibi geliyordu. Hey büyük Allah bu günleri de gösterdin, diyerek bir yandan seviniyor, bir yandan da mutlaka yine bir şeyler çıkar ve bu dava bitmez diye korkuyordum. Nitekim korktuğum başıma geldi ve karar gününe bir hafta kala hakimim tayini çıktı... Yeni hakim birkaç duruşma girip çıktıktan sonra:

"Dosyayı inceledim. Keşif eksik olmuş. Şu, şu, şu hususları da araştırmak gerekiyor. Yeniden keşif yapacağız..." dedi.

"Avukatlar hiç itiraz etmeyip, 'Takdir mahkemenin...' dediler.

"Sonra Hakim":

"Bu dosyaların birleştirilmesi iyi olmamış. Biz bunları yine ayıralım..." dedi.

"Ben, acaba hakim dosyaları ikiye mi ayıracak yoksa dörde mi ayıracak?... diye düşünürken bu defa avukatlar dosyaların ayrılmasına itiraz ettiler. Hakim o zaman:

"Birleşme daha iyiydi ya, mâdem ki birleştirilmiş, böyle yürüsün artık..." dedi de yeniden başa dönmekten kurtulduk.

"Hâkim keşif kararı verip, jandarmaya resmi tebligat da yaptırmaksızın, belirlenen günde keşfe geldi. Hâkimin ilk keşfe gelmiş olması köyde ve yörede olay oldu ve uzun süre konuşuldu. Yaşlılar, kırk yıl önce de bir hakim ilk belirlenen günde keşfe geldiğini söyleyerek eski anılarını tazeleyip o günleri bir kez daha andılar..."

"Hâkim keşiften sonraki ilk mahkemede kararını verdi. Ahmet Oğuz 200 lira, ben ise 133 lira 30 kuruş para cezasına hüküm giydik. Benim cezam da 200 liraydı da, oğlumun dövülmesini hakim 'tahrik' sayarak cezamı bir miktar indirdi. Sonra her ikimizin de cezalarını erteledi; yani bir çeşit af... İkimizin dışındaki bütün sanıklar için de beraat kararı verdi. Ahmet Oğuz benden 66 lira 70 kuruş fazla ceza yediğinden davayı ben kazanmış oluyordum. Daha doğrusu ben böyle düşünüyordum ve keyfim yerindeydi. En çok da davanın bitmesine seviniyordum. Yazıhane de avukatın ellerine sarılıp:

"Sağol Avukat Bey, Allah senden razı olsun..." dedimse de avukat hiç oralı olmayıp,

"Kararı temyiz edeceğiz; sana 30 ku-

ruş fazla ceza verdiler..." dedi.

Yeniden ellerine sarıldım.

"Aman Avukat Bey," dedim. "30 kuruşun lafı mı olur? Ben sana 30 bin veriyim, gel şunu temyiz etme. Sonra bozuk falan gelir de bir dört yıl daha uğraşırız..."

"Ne dedimse kâr etmedi. Her iki avukat da kararı temyiz ettiler..."

"Bir yıl kadar sonra bizim karar 30 kuruş yüzünden temyizden bozuk geldi. Çıktık yine mahkemeye. Hakim:

"Otuz kuruş fazla cezadan Yargıtay kararı bozmuş; ne diyorsunuz?..." diye sordu.

"Boynumuzu büküp :

"Ne diyelim Hakim Bey, taktiri ilâhi..." dedik.

"Hakim, Yargıtayın bozma kararına uyup bu kez 133 lira ceza keserek mahkemeyi bitirdi. Avukat kararı yine temyiz etti. Bey, bu avukat milleti ortada bir karar görmesin; kırmızı görmüş boğa gibi üstüne bir titremedir gelip hemen basıyor temyizi..."

Aradan bir yıl daha geçti. Ben, davayı, temyizi falan unutmuşum... Bir gün ilçede gezinirken Avukat:

"Gözün aydın;" dedi. "Bizim karar yine bozuk geldi."

"Karar bu kez de sanıklara son söz verilmediğinden bozulmuş..."

Yunus ceplerini karıştırıp bir tomar çağrı kâğıdını önüne koyarak:

"İşte bak, haftaya yine duruşma var... Bey, bizim dava katiiyen bitmez de ben zamanışımına güveniyorum. Kanun bu davaların bitmeyeceğini bilip her şeyi önceden düşünmüş. Kanuna göre, hâkimyedi buçuk yıl içinde cezayı kesip davayı bitiremezse dava kendiliğinden ortadan kalkıyor. Şurada ne kaldı ki... Bir yıl falan... İşte Bey, bizim mahkeme hikayesi bu..." deyip üç saat süren öyküsünü bitirdi.

Nerdeyse akşam oluyordu. Öykü bitmiş, herkes dağılmaya başlamıştı. Bak-tım, arkadaşım kahve kapısının kenarında gülümseyerek bize bakıyor...

"Şimdi geldim. Yunus'un, öyküsünün sonuna geldiğini görünce kesmeye, bitirmesini bekledim..." dedi.

Sarıldık, öpüştük. Birlikte çıktık.

-Çok ilginç, dedim.

-Evet, dedi. Ama yakındığına bakma; hoşuna gidiyor. Aslında burada kilerin hepsi birbiriyle mahkemelik. Hepsinin de buna benzer bir dolu mahkeme öyküsü var. Bir yabancı gördüler mi, Yunus'u nerdeyse bulup getirir, öyküyü anlatırlar da kâh üzülerek, kâh dertlenerek, kâh sevinerek kendi davalarını yaşarlar. Onun için yabancı birini hiç kaçırmazlar.

-Abartıyor herhalde?..

-Abartmıyor. Eksiği var, fazlası yok.. Bu mahkemecilik bir çeşit hastalık. Hani at yarışı, futbol hastalığı gibi bir şey. Bu da bir çeşit mahkeme hastalığı. Kıyısından köşesinden bulaşan artık kurtulamıyor. Davanın biri bitmeden diğerini nereden nereden bulup çıkarıyor. Öyle davalar var ki şaşarsın. Adam, "Ağacın gölge yapıyor" diye dava açıp beş yıl uğraşıyor. Yılda beşyüz karar çıkıyorsa, binbeşyüz yeni dava geliyor. İlçede kırk yıl önce iki yargıç varmış, şimdi de iki yargıç var. Dava sayısı on kat artmış ama yargıç ve katip sayısı aynı. Bu kadar çok davaya mahkemeler ne yapsın, yargıç ne yapsın?..

Sonraki gün Bucağın küçük, tozlu meydanında otobüsümün kalkmasını bekliyorum. Etrafta yolcu yakınları olsun, meraklılar olsun küçük bir topluluk... Otobüs kalktı kalkacak... O sırada uzaktan bir toz bulutu görüldü... Toplulukta bir kıpırdanma oldu. Otobüstekiler de aşağıya indiler. Herkes ellerini alına siper edip gözlerini toz bulutuna dikti. Toz bulutu yaklaştı... Yaklaştı... Ortaya iki eşekli çıktı.

Taksiciler arabalarına binip kontaklarını açmışlardı.

Gözleri keskin birkaç kişi birlikte:

-Birisini Yunus... dediler.

-Öteki de Mıngırların Veli...

İki eşekli hızla meydana girip kendilerini ayrı ayrı birer taksiye attılar... Ve taksiler arkalarında çok daha büyük bir toz bulutu bırakarak İlçe yolunda yitip gittiler...

Gördes, 23 Eylül 1984

Yazarlarla tanışmak
sohbet etmek
isteyen okurlara
Kadıköy

GENÇLİK KİTABEVİ'nde

her Cumartesi
söyleşi ve imza günleri

PARA ve PARA POLİTİKASI

Sadun Aren'in, Gerçek Yayınevi - 100 Soruda dizisinde çıkan bu son kitabında, iktisadın kavranması en güç sorunlarından birine yalın bir anlatımla açıklık getirildiğini görüyoruz. Aynı dizide üstü yeni baskıları yapılan *Ekonomi El Kitabı*'ndan, en temel iktisat konularını anlaşılır bir dille öğrenme ve iktisadi olayların altında yatan gerçeklere girebilme olanağı bulan nice okur, bu kez, günümüz iktisadında çok önemli yer tutan ve bilinmediği sürece günlük hayattaki pek çok konunun karanlıkta kalmasına yol açan "para ve para sorunları" üzerinde bilimsel düzeyde fikir yürütmesine yarayacak bilgileri edinebilecek.

Yazar geçtiğimiz ay yayınlanan *Para ve Para Politikası* kitabının *Önsöz*'ünde, bu kitabı hazırlamasının amacını şöyle açıklıyor:

"Para ve para sorunları, çağımızda, ekonomik ve toplumsal yaşamımızın ayrılmaz parçaları durumuna gelmişlerdir. Gerçek olaylar karşımıza parasal örtülerle bürünmüş olarak çıkmaktadırlar. Bu nedenle, içinde yaşamakta olduğumuz olayları doğru bir biçimde anlayabilmek için, para ve parasal konular hakkında bazı temel bilgilere sahip olmamızın büyük yararı vardır. İşte bu kitap, okuyuculara bu konuda yardımcı olmak amacı ile hazırlanmıştır."

Sadun Aren'in bu kitabının da, bir yandan ekonomik gerçeklere ışık tutmak, öbür yandan ekonomik sorunların kitlesel düzeyde kavranıp tartışılmasına olanak sağlamak yönünden önemli bir işlevi yerine getireceği gerçeğinin altı çizilmelidir.

EY BENİM GÜZEL SEVDALIM

Düşün ve edebiyat dünyamızın, şiir, inceleme, roman ve öykü türlerinde eserler veren çok yönlü yazarlarından Afşar Timur'un dördüncü şiir kitabı. Sunu niteliğinde bir dörtlülle başlayan kitapta 50 şiir yer alıyor. Günlük yaşamdan kesitleri, geçmişin onlara yansıyan yansımalarıyla birlikte duyumsayan şair, yer yer felsefi temalar da yükleyerek kuruyor şiirini. Kitapta aşk, özgülük, yaşama tutkusu, özlem,

zaman, ölüm temaları işleniyor. Birinci hamur kâğıda basılan kitap 58 sayfa.

Şairin kitaba sunu olarak koyduğu dörtlülük şöyle:
*Ne bilecek korku yüzülü kadınlar
Bir inancı ölümüne sevmeyi
Ne bilecek yılan yüzülü adamlar
Aşka düşüp yataklara düşmeyi*

İŞTE ALTERNATİF

Ekonomist Arslan Başer Kafaoglu'nun Özal ekonomisini eleştiren kitabı Alan Yayıncılık tarafından yayınlandı. Kitapta son üç yılda Türkiye'nin milli gelirinden kişi başına aldığı payın 1000 doların altına düştüğünü vurgulayan Arslan Başer, kitabının son sözünde "içinde yaşadığımız ekonomik politikanın alternatifi"ni önerdiğini belirterek şöyle diyor: "Kalkınmanın asıl motoru, gelirlerin eşit dağılımıdır. Bu sağlanırsa israf önlenir. Ekonomik ve sosyal dengesizlik kalkar, az gelişmiş ülkelerde bir türlü kurtarılamayan istikrarlı ekonomik düzene geçilir."

KADERCİ JACQUES İLE EFENDİSİ

Adnan Cemgil'in Türkçesi ile Sosyal Yayınlar'da çıkan eser, Diderot'un en önemli kitaplarından biri. Jean Dutoird'un *Önsöz*'üyle yayınlanan kitapta, Dutoird şöyle diyor:

"Kaderci Jacques, Fransız halkı için söylenmiş bir kasidedir âdeta.

"Kaderci Jacques, kendi tarzında bir şövalye romanı... Bir Fransız *Don Kişot*'udur. Ancak

şu farkla ki, romanın kahramanı artık bir şövalye değil de, bir seyistir. Jacques'in Şanso'su, efendisidir."

318 sayfa, 900 lira.

KÜÇÜK PAŞA

Ebubekir Hazım Tepeyran'ın yıllardır aranan kitabının üçüncü basımı, Oktay Akbal'ın *Önsöz*'üyle De Yayınevi'nce yapıldı. Yirminci yüzyıl başlarındaki kırsal kesim gerçekliğimizin aydınlatılma biçiminde sergilendiği romanda, köylülüğün durumu canlı ve çarpıcı bir tahlil gücüyle, ülke sorunlarıyla iç içe tasvir ediliyor. Kitapta, Tahir Alangu, Mustafa Nihat Özön, Cevdet Kudret, Fethi Naci, Sadri Ertem, İsmail Habib Sevük, Fahir Önger, Mehmet Bayrak ve Mehmet Ergün'ün değerlendirmeleri de yer alıyor. Edebiyat tarihimizin, üstünde en çok durduğu yapıtlardan biri olan *Küçük Paşa*'nın üçüncü basımı, De Yayınevi'nin "geçmişin birikimini değerlendirmek" çabasının yeni bir örneği olarak da anlam kazanıyor.

192 sayfa, 500 lira.

KÖROĞLU - DADALOĞLU - KULOĞLU

Halk şiirimiz üzerine derleme ve değerlendirmeleriyle tanınan Cahit Öztelli'nin kitabının ikinci basımı geçtiğimiz günlerde Özgür Yayın-Dağıtım'ca yapıldı. Öztelli'nin *Önsöz*'ünün de yer aldığı kitapta, Köroğlu'nun hikâyesi, şiirleri; Dadaloğlu'nun yetiştirdiği ortam ve şiirleri; Kuloğlu'nun kişiliği ve şiirleri bir arada

sunuluyor.

317 sayfa, 800 lira.

ASRİLEŞEN KÖY

Ferruh Doğan'ın *Asrileşen Köy* karikatür albümünün üçüncü basımı yapıldı. Ferruh Doğan, *Asrileşen Köy* karikatür dizisini 1953'te yayınlamaya başladı; gazete ve dergilerde süren bu çalışmalar, ilk kez 1956'da albüm olarak yayınlandı.

İkinci basımı 1976'da yapılan bu albümde, yaşayışı, gereği gibi değişmemiş köy çevresindeki çağdaş teknik araçların, kent yaşamının getirdiği yabancılaşmanın mizahı, çizgi diliyle anlatılmaktadır.

70 karikatürden oluşan *Asrileşen Köy* albümünün üçüncü basımı, Cem Yayınevi tarafından, karikatürlerin ilk yayınlandıkları biçimiyle yapıldı.

Öte yandan kitabının yeni basımıyla ilgili olarak THA muhabirinin Türkiye'de karikatürün durumu üzerine sorusuna Ferruh Doğan şu yanıtı veriyor:

"Dinsel nedenlerle Türkiye'de resme ilgi uzun zaman sonra yerleşti. Kentler dışında henüz resim anlayışı resim sevgisi yerleştirilememiştir. Ancak karikatüre gelince böyle olmadı. İnsanımız karikatürü hemen benimsedi. Çünkü temelde mizaha yakın bir ulusuz. Nasreddin Hoca ile başlayan bir mizah anlayışımız var. İnsanımız günlük hayattaki sıkıntılardan bile bir gülme payı çıkarabiliyor. Mizah dergilerinin bu kadar çok satması bunun bir göstergesidir sanıyorum."

Dinamo'nun Edebiyat Anıları

(baştarafı s. 55'te)

üzerinde şiirler işlemek gibi mutlu azınlıkça olduğu gibi, insanın aylak zamanlarında kendi kendine mırıldanabileceği gerçeğin üstünde renkli bulutlar gibi sürüklenen hoş şiirler de yazdığından, bunlar, eski İmparatorluk müziğinin son hayranlarıncı hep beselenmiş, elli yıldır durmadan söylenen şarkılar haline getirilmiştir. (Sayfa: 74)

Yahya Kemal'in şiirin tek sultanı olduğu döneminde, Türk şiirinin en büyük ustası Nazım'ın gürlüğü karşısında nasıl paniklelediğini de şu satırlarda çok iyi görürüz... "Yahya Kemal, Nazım'ın bir kerte büyüüp kendi hiza sına gelmesi gerçeğine dahi inanmıyordu. Ne var ki olan olmuştu. Şimdi, onun havası, şiiri,

ağırlığı altında ezilir gibi olduğunu duyuyor, bunu bir başka yetenekli sandığı şairin (Dinamo'nun - M.A.) dostluğunda hafifletmeye, unutmaya, yok etmeye çalışıyordu." (Sayfa: 81)

40 kuşağının ünlü isimlerinden Dino için ise şunları söylüyor: "Dergiler çıkarmak, ya da çıkarmakta olan başarısız dergileri yeni atılımlarla canlandırarak bir kavgaya organı durumuna getirmek, Dino'nun başlıca ereği idi. Hitler'in bugün-yarın Türkiye'ye de geleceği beklendiğinden, kavgasız ölmek istemiyor; başka aydınların da yanında çarpışmasını istiyordu. Aydın denen azınlığın çok büyük çoğunluğu uyku daydı." (Sayfa: 88)

Dinamo, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları* adlı ya-

pıtında, kuşağından birçok ünlü edebiyatçı için değerlendirmelerde bulunuyor. Bunların kimi dostları, kavgaya arkadaşları; Rifat Ilgaz, Neriman Hikmet, Suat Derviş, Orhan Veli, Asaf Hallet Çelebi ile olan anılarını, Necip Fazıl, Adırsız gibi sağdaki yazarlara ilişkin düşüncelerini açıklıyor...

Dinamo'nun *İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları* adlı yapıtı, şiirsel bir anlatımla yazılmış, soluksuzca okunabilen, okuyucuyu ince ince düşündürten, günümüz edebiyat okuruna toplumsal sorumluluğunu çok iyi kavratran, değerli bir anı yapıtı... Edebiyat tutkunlarının yanı sıra, o günlerden bugünlere aldığımız yolu bilmek isteyenlerin mutlak okuması gereken bir yapıt...

Amatör tiyatro

(baştarafı s. 62'de)

ma döndürecek bir ortam hazırlanacaktır.

Kırsal kesimde kurulacak amatör kuruluşların beslenme kaynaklarını bir yandan kendi çevresi oluştururken, diğer yandan büyük olanakları kullana-bilen büyük kent tiyatroları da devreye girmek zorundadırlar. Özellikle üç büyük kentin üniversite tiyatroları bu görevi yüklenmelidir.

Sorun buraya gelince; kırsal kesimin amatör tiyatrolarını örgütleyecek bir kuruluşun gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu örgüt merkezi

—Amatör tiyatroların yapısı

—Amatör tiyatroların işlevi

—Amatör tiyatroların yaygınlaşması konusunda kesin ve kararlı bir sanat politikasını, kendi düzeyinde yürürlüğe sokmalıdır.

Kültürel ve toplumsal değişim açısından çok önemli bir atılım niteliğinde- dir amatör tiyatroların var olması.

Hele bizim gibi, kararsız bir sosyo-ekonomi düzenine itilmiş ülkelerde, insanımızın İNSAN olarak kendi geleceğini yönetmesi, ancak kültürel aşamaların bilincine varmasıyla gerçekleşebilecektir. Eh, herhalde, çağımıza ulaşma eylemi, insanın en doğal hakkıdır. En azından kendisini İNSAN olarak ispatlayabilmesi için...

Yaşlılık Günlüğü

(baştarafı s. 21'de)

edemeden yaşamaya karışmış bir kızcağız, öyle yamancı kurulmuş düzenlerden kendini nasıl korusun? Onun yerinde başka biri olsa, karşı koyabilir miydi?

Laclos'un dünyasında gözü açılmadık kızlar şöyle dursun, yaşını başını almış, hanyayı konyayı öğrenmiş kadınlar bile aşk tuzağından kendilerini kurtaramazlar. O gözleri yere eğik Bayan Tourvel bile uzun bir süre Valmont Vikontu'na: "Mösyö, duygularınız gücüne gitti, onları açıklamış olmanızı da bir hakaret sayıyorum. Bu konuda susmanızı istemek, dahası buyurmak, öyle sanırım ki hakkımdır. Bilmiş olun ki susmazsanız, duygularınızı paylaşmaya beni hiçbir zaman razı edemezsiniz, ancak sizi bir daha görmemeye zorlar-sınız." sonlakırdıları (ültimatoları) yağdırdığı halde sonunda kendini bütün tatavatiyle hınzır aşığın ayakları dibine serer.

"Genç ozanlara şiire

(baştarafı s. 11'de)

yüzen bir sorununu dile getirmeyi amaçlayabilir, ama yapıtı oluştuğunda günceli nesnelmiştir artık, güncel görünmez olmuştur. O denli nesnel bir yapı oluşmuştur ki, her çağ onu başka türlü yorumlayacak, o kalıba başka bir günceli oturtacaktır.

■ Söz güncelle gelmişken, biliyorsunuz, Cumhuriyet sonrası şiirimiz zaman zaman güncelle kaynaşarak, zaman zaman günceli şiire pek fazla sokmadan bugüne ulaştı. Çeşitli yaklaşımların bileşkesine baktığımızda 1940 toplumcu şiiri, Garip şiiri, İkinci Yeni şiiri, 1960 toplumcu şiiri çıkıyor karşımıza. Bu gelişime, hiçbir akıma bağlanmayan, deyim yerindeyse, kendi şiir yatağında akan bir şair olarak nasıl bakıyor-

sunuz? Bu şiir anlayışlarının her birinin ve bir bütün olarak Cumhuriyet sonrası şiirimizin dünya şiiri karşısındaki konumu hakkında ne düşünüyorsunuz?

□ Bu sorunun yanıtını eleştirmenlerimize, incelemecilerimize, daha da ötesi zamana bırakalım daha iyi. Bu konunun son yıllarda o denli coşkuy-la üstüne düğüldü ki, gün geçtikçe biraz daha karmaşık bir durumun ortaya çıktığı görüldü. Yeni bir yanıt o karmaşayı biraz daha artırır sanıyorum. Sonra sizin sorunuzun biçemi biraz da yanıtı içermiyor mu? Ama şunu eklemek isterim ki, Cumhuriyet sonrası şiirimiz, bildiğim kadarıyla, dünya şiirinden daha aşağı bir düzeyde değildir.

"İnsan hakları adım adım kazanıldı"

(baştarafı s. 25'te)

nın başında sayabiliriz.

■ İnsan Hakları Birleşmiş Milletler'de ve çeşitli uluslararası platformlarda anlaşmalara geçmiş, güvence altına alınmış bulunuyor. Bunlar son derece önemli çabalar olmasına karşılık, yine de bir toplumda insan haklarına saygının hayata geçirilmesi bizzat o toplumda insan-dan yana olanların kararlı uğraşlarını gerektiriyor. Bu saptamaya katılıyor musunuz?

□ İnsan Hakları ve bunların ko-

runup uygulanması, sürekli mücadele isteyen ilkelerdir. Bir toplumda, ulusal ya da uluslararası antlaşmalarda yer verilerek kabul edilen kimi hakların geri alınması, değiştirilerek etkinliğinin azaltılması ya da uygulanmaması her zaman olasıdır. Bu açıdan insanlar, bu alandaki mücadele bilinçlerini ve ilgilerini sürekli uyanık ve ayakta tutmak zorundadır.

Unutmamak gerekir ki, çoğu kez, hakların kullanılması ve uygulanması, kabulünden daha güç olmaktadır.

Kimliği mi?

(baştarafı s. 11'de)

Bir Zaman Düşü'nde dikkati çeken bir başka nokta da nesneleri canlı kılma, daha doğrusu nesneyle insan ilişkisini dolaysız bir zaman aralığında sürdürebilme çabasıdır:

Ey mayı/ Al beni Zaman'a bula/ Salla trapezinde göksel çatının/ Konuş ovaya.

Bu giriş anlatımla süslü dizelerin yanı başında çok sıradan, bezeksiz, düz bir konuşma biçimine dayalı söyleyişler de açığa vurur kendilerini: Masa masaya benzer, bir odaya kapanmış ağlar maestro, gök gibi, bulut gibi bir şey...

Toparlarsak şunları söyleyebilir miyiz: Derin sav-sözler yok Sabahattin Kudret Aksal'ın bu kitabındaki şiirlerinde. Şimdiye kadar yazdıklarının ne gerisinde, ne de çok ilerisinde. Yanı başında, hatta içinde. Bir dünya görüşü önermez. Bazı şeyleri duyumsatır gibidir. Çarpıcı değil suskun. İnsanı hemen kapan duyguların yanında değil; kendi dünyasına almaya çalışmayan, ama dışarda da bırakmayan bir dünyanın içinde. Yalnızca kendine uyumlu. Söylemek istedikleri derinde, ama ayrıntılar açıkta, yüzeyde, en üstte. Anlattığı önemli görünse de daha çok anlatımın biçimselliğine sığınmış gibi. Anlatmaktan çok anlatımı seviyor. Bir de ayrıntıyı, betimlemeyi, sözcükleri boyamaz.

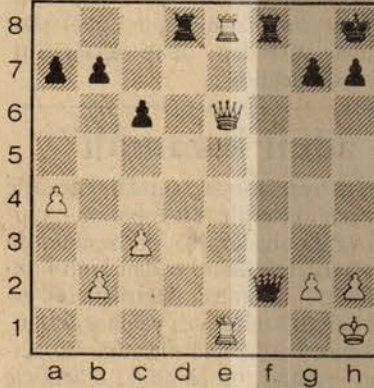
Renklerle bezeli. Renklerin kimliği mi? İzler ve izlenimler yalnızca. Uçup giden, dağılan.

BİR ZAMAN DÜŞÜ / Sabahattin Kudret Aksal / Şiirler / Cem Yayınevi

Çoğu kez rakibimize bir tuzak kurarız, ya da sonunun kesin bir zaferle biteceğine inandığımız bol fedalı bir devam yoluna gireriz. Ama düşüncelerimizde yaptığımız ufak hesap hataları veya rakibimizin, görmediğimiz sessiz (ama gizli!) ara hamleleri felaketimize neden olur. Kısaca ava giderken avlanırsınız. Büyük usta pratiğinde bile bu gibi durumlara sıkça rastlanır. İşte size ilginç ve aynı zamanda da oldukça öğretici 3 örnek:

Diyagram 1: (N.N. - K.Richter)
Berlin 1957.

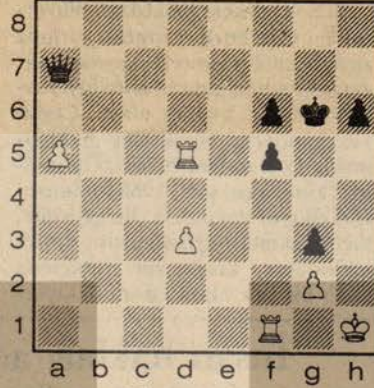

Diyagram 1
Siyah oynuyor

Beyaz bu durumda Siyahın, 1... Kdx8 2.Vxe8 Vf1 + 3. Kxf1 Kxe8 veya 1... Vxe1 + 2.Vxe1 Kxe8 oynayacağını umarak bu yola girdi ki, her iki konumda da dengeyi sağlayabilecekti. Ama Siyahın yanıtları içerisinde, sessiz fakat "açık havada bir şimşek" gibi çakan bir ara hamle var: 1...

Kdx8 2.Vxe8-h6!! Siyah şimdi hem 3... Kxe8, hemde 3... Vf1 + tehdit ediyor. 3. Ve2'ye de 3... Vxe2 4.Kxe2 Kf1 mat var. Bu yüzden Beyaz terk ediyor.

Diyagram 2: (Alyehin - Şişko)
Moskova 1919.

Diyagram 2

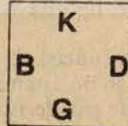
Siyah 1... Vf2? oynadı

Siyah 1... Vf2 ile oyunu lehine çevirebileceğine inandı; çünkü Beyazın Kxf2 yapamayacağına güveniyordu. Ama, 1... Vf2? 2.Kxf2! gxf2 3.Kxf5!! Şxf5 4. g4+!! (Siyahın görmediği ara hamle. Okuyucular daha önceki sayılarımızda verilen Moravec'in etüdüyle bunu karşılaştırabilir) ve gelecekte 5. Sg2 ile Beyaz eri tutar ve uzak a geçeri ile oyunu kazanır.

BRİÇ

Problem Nr: 10

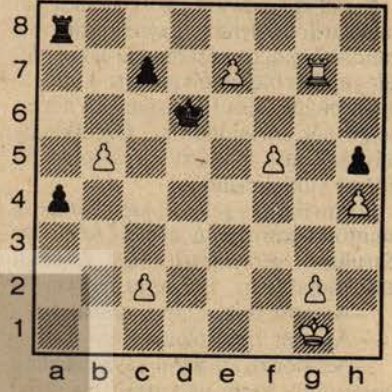
Pik ♠ D V 10 9 8
Kör ♥ A R D
Karo ♦ A V 10
Treff ♣ A V

Pik ♠ A 7 6 5 4
Kör ♥ V 10 9
Karo ♦ R 3 2
Treff ♣ R D

Kuzey 6 pik oynuyor. Doğu ufak kör açılıyor. Nasıl devam edersiniz?

Diyagram 3: (Timman - İvkov)
1971 Amsterdam.

Diyagram 3

Beyaz 1.f6? oynadı

Beyaz oyunu 1.Kg6 + Şxe7 2. Ka6 ile tehlikesizce kazanabilirdi; ama daha kısa ve güzel görünen bir yolu seçiyor. 1. f6 a3 2.Kg8 Kxg8 3.f7 a2 4. fxg8V a1V + 5. Şh2 Şxe7 6.Vg5 + ve Siyah terk ediyor. Gerçekte her iki oyuncu da güçlü bir ara hamleyi gözden geçiriyor: 3... a2? yerine Siyah, 3... Kxg2 +!! (kış ile) 4. Şxg2 Şxe7 ile oyunu kazanırdı.

Etüd Nr.8'in çözümü:

1.d6! cxd6 2.c5!! dxc5 3. Kxe3! Kxe3 pat. veya 2... bxc5 3.b6 v.b.g.

Geçen sayıdan çözüm

Problem Nr: 9 çözümü:

On el var ama, Batıdaki 4. kozu almak için yere geçişte de büyük sorunlar var. Çünkü yere kör as ve kör çakarak geçtiğimizde, treff as ile el tutan Doğu veya Batının kör dönmesiyle oyun batacaktır. Önce treff ası çıkarırsak, o zaman Doğu ikinci elde asla alacak (treffiler Doğuda AXX varsayılıyor) ve treff dönüşüne Batı son kozu ile çakacaktır. Bu yüzden Güney önce trefflere girmemelidir. Yere geçişi kör çakarak sağlamalıdır, ama önce elden ve yerden ufak kör oynayarak. Bu şekilde ikinci körle (çaktıracak) yere geçildiğinde hâla kör ası eldedir ve Güney son kozu aldıktan sonra rahatça trefflere girebilir.

FIYATI: 400 LİRA

**satrançta
turnuva
hazırlığı**

G Ü N Ü M Ü Z D E KİTAPLAR

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

12

ARALIK 1984
200 LİRA

SELİM İLERİ
HİLMİ YAVUZ
ADNAN ÖZYALÇINER
TOMRİS UYAR
SÜREYYA BERFE
UĞUR KÖKDEN
KEMAL SÜLKER
İŞİL ÖZGENTÜRK

ARDA DENKEL
SERVER TANILLI
İBRAHİM YILDIRIM
ÖZDEMİR İNCE
ATILLA BİRKİYE
GÜRSEL AYTAÇ
SENNUR SEZER
MUZAFFER UYGUNER

MUSTAFA BALEL
YELDA KARATAŞ
SÜLEYMAN BULUT
AHMET ADA
FAİK AKÇAY
RİFAT MADENCİ
MESUT YALVAÇ
SELÇUK HÜNERLİ

İletişim Yayınları'ndan ayın kitapları

DİN-ÜRETİM BİÇİMLERİ/ TARİHSEL UZLAŞMA

“Din-Üretim Biçimleri Üstüne” bölümünde Yılmaz Öner, dinin üretim koşullarını, üretim biçimleriyle ilişkisini analiz ediyor. Murat Belge'nin “Tarihi Uzlaşma Üstüne” adlı incelemesiyle başlayan ikinci bölümde İtalyan K.P. yöneticilerinin çeşitli dergi ve gazetelerde çıkan yazıları ve kendileriyle yapılan röportajlar yer alıyor. 205 sayfa, 350 TL.

RECEP PEKER/ İNKILÂP DERSLERİ

Cumhuriyet tarihinin erken dönemlerine, özellikle tek-parti ideolojisine ışık tutması açısından önemli bir kitap. Recep Peker'in 1934-1935 yıllarında üniversitelerde verdiği dersler. 110 sayfa, 400 TL.

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han Cağaloğlu/İST. Tel: 520 14 53/54/55
YA-DA A.Ş. Doktor Şevki Bey Sok.
Cağaloğlu/İSTANBUL Tel: 520 14 72